MANIFEST KOMUNISTIČKE PARTIJE I PROGRAM SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE

Štampano povodom
25 godina usvajanja
Programa SKJ

Izdaje:
Komitet organizacije SKJ u JNA

Štampa: VOJNA ŠTAMPARIJA BEOGRAD

Proleteri svih zemalja, ujedinite se!

K. Marks – F. Engels

MANIFEST KOMUNISTIČKE PARTIJE

Preveo
MOŠA PIJADE

Delo je prevedeno sa izdanja celokupnih dela Marksa i Engelsa u redakciji Marks–Engels–Lenjinovog instituta, Odeljak III, sveska VI: Karl Marks – Fridrich Engels: WERKE UND SCHRIFTEN von Mai 1846 bis März 1848 – Marx – Engels Verlag GMBH, Berlin 1932.

Naslov originala:
MANIFEST DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI

OD IZDAVAČA

Ovaj prevod sadrži sve Marksove i Engelsove predgovore *MANIFESTU* za izdanja na raznim jezicima. Ti predgovori će biti čitaocu od znatne koristi za bolje razumevanje samog *MANIFESTA*.

Ovo izdanje *MANIFESTA* sadrži i jezgrovitu Engelsovu i Lenjinovu ocenu ovog kapitalnog dela.

U istoriji Manifesta ogleda se u velikoj meri istorija modernog radničkog pokreta; danas je on nesumnjivo najrasprostranjenije, najinternacionalnije delo socijalističke literature, opšti program koji priznaju milioni radnika od Sibira do Kalifornije.

Engels

U tom je delu ocrtan s genijalnom jasnoćom i bistrinom nov pogled na svet, dosledni materijalizam koji obuhvata i oblast društvenog života, dijalektika, kao najsvestranije i najdublje učenje o razvitku, teorije klasne borbe i svetskoistorijske revolucionarne uloge proletarijata, tvorca novog, komunističkog društva.

Lenjin

PREDGOVORI MARKSA I ENGELSA ZA »MANIFEST KOMUNISTIČKE PARTIJE«

PREDGOVOR NEMAČKOM IZDANJU OD 1872.

»Savez komunista«, međunarodno radničko udruženje, koje je pod tadašnjim prilikama, razume se, moglo biti samo tajno, naložio je potpisanima, na kongresu održanom u Londonu u novembru 1847, da sastave za javnost opširan teoretski i praktični program partije. Tako je nastao sledeći »Manifest«, čiji je rukopis poslat u London u štampu nekoliko nedelja pred februarsku revoluciju. Objavljen prvo na nemačkom, bio je na tom jeziku štampan najmanje u dvanaest raznih izdanja u Nemačkoj, Engleskoj i Americi. Na engleskom jeziku objavljen je prvi put 1850. u Londonu u »Red Republican« (»Crvenom republikancu«), u prevodu mis Helen Makfarlen, a 1871. bar u tri razna prevoda u Americi. Na francuskom jeziku prvo u Parizu, pred sam junski ustanak od 1848, a nedavno u njujorškom »Le Socialiste« (»Socijalist«). Novi prevod priprema se. Na poljskom u Londonu, kratko vreme posle prvog nemačkog izdanja. Na ruskom u Ženevi, šezdesetih godina. Na danski je isto tako bio preveden ubrzo posle svog izlaženja.

Mada su se za poslednjih dvadeset i pet godina prilike mnogo izmenile, opšta načela koja su izložena u ovom »Manifestu« ostaju i danas još uglavnom potpuno tačna. Ponešto bi imalo da se popravi ovde-onde. Praktična primena ovih načela, kako to objašnjava sâm »Manifest«, zavisiće svugde i u svako doba od istorijski da-

tih okolnosti, te se zato nikako ne pridaje neki poseban značaj revolucionarnim merama koje se predlažu na kraju odeljka II. To bi mesto danas u mnogom pogledu drukčije glasilo. Uzimajući u obzir ogromni razvitak krupne industrije za poslednjih dvadeset i pet godina i paralelni napredak partijske organizacije radničke klase, uzimajući u obzir praktična iskustva, prvo februarske revolucije, a još više Pariske komune, kada je proletarijat prvi put držao političku vlast za dva meseca, taj je program danas mestimično zastareo. Naročito je Komuna pružila dokaz da »radnička klasa ne može jednostavno prisvojiti gotovu državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje sopstvene ciljeve«. (Vidi »Građanski rat u Francuskoj. Adresa Generalnog veća Međunarodnog radničkog udruženja«, nemačko izdanje, str. 19, gde se ova misao opširnije razlaže.). Dalje se po sebi razume da kritika socijalističke literature danas pokazuje praznine, jer doseže samo do 1847; a isto tako da su napomene o stavu komunista prema raznim opozicionim strankama (IV odeljak), iako su u osnovnim potezima i danas još tačne, ipak u pojedinostima danas već zato zastarele što se politički položaj iz osnova izmenio i što je istorijski razvitak izbrisao iz života većinu tamo nabrojanih stranaka.

Međutim, »Manifest« je istorijski dokumenat, i mi sebi više ne pridajemo pravo da na njemu ma šta menjamo. Možda će neko kasnije izdanje izaći sa uvodom koji će premostiti rastojanje od 1847. do danas. Ovo izdanje došlo je za nas i suviše neočekivano da bismo našli vremena za to.

Karl Marks, Fridrih Engels

London, 24. juna 1872.

PREDGOVOR RUSKOM IZDANJU OD 1882.

Prvo rusko izdanje »Manifesta komunističke partije« u prevodu Bakunjinovom izašlo je početkom šezdesetih godina[1] u štampariji »Kolokola«. Zapad je tada u ruskom izdanju »Manifesta« mogao da gleda samo literarni kuriozum. Danas bi takvo shvatanje bilo nemoguće.

Kakav je ograničeni prostor u ono vreme (decembra 1847) još zauzimao proleterski pokret, najjasnije pokazuje završna glava »Manifesta«: Stav komunista prema raznim opozicionim strankama u raznim zemljama. Tu nedostaju upravo – Rusija i Sjedinjene Države. Bilo je to vreme kada je Rusija bila poslednja velika rezerva celokupne evropske reakcije; kada su Sjedinjene Države usisavale useljavanjem suvišak snage evropskog proletarijata. Obe zemlje snabdevale su Evropu sirovinama i bile su u isto vreme tržišta na kojima je Evropa prodavala svoje industrijske proizvode. Obe zemlje su tada bile, dakle, na ovaj ili na onaj način stubovi postojećeg evropskog poretka.

Kako je danas drukčije! Upravo su evropski useljenici omogućili Severnoj Americi da razvije džinovsku poljoprivrednu proizvodnju, čija konkurencija iz temelja potresa evropsku zemljišnu svojinu – malu i veliku. Osim toga, imigracija je omogućila Sjedinjenim Državama da iskoriste svoje ogromne industrijske pomoćne izvore s takvom energijom i u takvim razmerama da to uskoro mora slomiti dosadašnji industrijski monopol Zapadne Evrope, a naročito Engleske. Obe okolnosti imaju obratno revolucionarno dejstvo na samu Ameriku. Mala i srednja zemljišna svojina farmera, osnovica celog političkog uređenja, postepeno podleže konkurenciji džinovskih

[1] Stvarno je prvi ruski prevod »Manifesta« objavljen krajem 1869. u Ženevi. – *Prev.*

farma; u isto vreme razvija se po prvi put u industrijskim oblastima masovni proletarijat i basnoslovna koncentracija kapitalâ.

A Rusija! Za vreme revolucije od 1848 do 1849. nisu samo evropski vladari nego i evropski buržuji nalazili u ruskoj intervenciji jedini spas od tek probuđenog proletarijata. Car je bio proglašen za šefa evropske reakcije. Danas je on ratni zarobljenik revolucije u Gačini, a Rusija je predstraža revolucionarne akcije u Evropi.

»Komunistički manifest« imao je za zadatak da proglasi neizbežnu predstojeću propast moderne buržoaske svojine. A u Rusiji, naspram vrtoglavog razvitka kapitalizma i tek započetog razvitka buržoaske zemljišne svojine, nalazimo više od polovine zemlje u rukama zajedničkog seljačkog poseda. Sada se pita: može li ruska obščina – taj, makar i jako potkopani oblik prastarog zajedničkog zemljišnog poseda – preći neposredno u viši oblik komunističke zajedničke svojine? Ili, mora li ona, naprotiv, pre toga proći isti proces raspadanja koji sačinjava istorijski razvitak Zapada?

Jedini odgovor koji je danas moguće dati na to jeste ovaj: postane li ruska revolucija signal za proletersku revoluciju na Zapadu, tako da jedna drugu dopunjuju, onda može sadašnja ruska zajednička zemljišna svojina poslužiti kao polazna tačka komunističkog razvitka.

Karl Marks, Fridrih Engels

London, 21. januara 1882.

PREDGOVOR NEMAČKOM IZDANJU OD 1883.

Predgovor ovom izdanju moram, na žalost, sâm potpisati. Marks, čovek kome celokupna radnička klasa Evrope i Amerike duguje više no ikom drugom, – Marks leži u groblju na Hajgetu, i na njegovom grobu već raste prva trava. Posle njegove smrti ne može više uopšte biti govora o preradi ili dopunjavanju »Manifesta«. Utoliko više smatram potrebnim da ovde još jednom izričito utvrdim sledeće.

Osnovna misao koja se provlači kroz »Manifest«: da ekonomska proizvodnja i iz nje nužno nastala društvena struktura svake istorijske epohe sačinjava osnovicu za političku i intelektualnu istoriju te epohe; da je, prema tome (od raspadanja prastare zajedničke svojine zemlje), čitava istorija bila istorija klasnih borbi, borbi između eksploatisanih i eksploatatorskih, između potčinjenih i vladajućih klasa na različitim stupnjevima društvenog razvitka; ali da je ta borba sada dostigla takav stupanj na kome se eksploatisana i ugnjetena klasa (proletarijat) više ne može osloboditi od klase koja nju eksploatiše i ugnjetava (od buržoazije) a da u isto vreme zanavek ne oslobodi i celo društvo od eksploatacije, ugnjetavanja i klasnih borbi – ova osnovna misao pripada jedino i isključivo Marksu.[1]

Ja sam to već često rekao; ali je baš sada potrebno da to stoji i ispred »Manifesta«.

London, 28. juna 1883. *F. Engels*

[1] »Ovoj misli«, kažem ja u predgovoru engleskom izdanju, »koja je po mom mišljenju pozvana da istorijsku nauku povede istom onakvom napretku kakvom je Darvinova teorija povela prirodne nauke – ovoj misli mi smo se obojica bili postepeno približili već više godina pre 1845. Koliko sam ja u tom pravcu bio samostalno napredovao, pokazuje moj »Položaj radničke klase u Engleskoj«. Ali, kad sam se u proleće 1845. opet našao s Marksom u Brislu, on je nju već bio potpuno izradio i izložio mi je rečima koje su bile gotovo isto tako jasne kao one u kojima sam je ja gore sažeto izrazio«. (*Engelsova napomena u nemačkom izdanju od 1890).*

PREDGOVOR ENGLESKOM IZDANJU OD 1888.

»Manifest« je bio objavljen kao platforma »Saveza komunista«, isprva isključivo nemačkog, a kasnije međunarodnog radničkog udruženja, koje je u političkim prilikama evropskog kopna pre 1848. neizbežno bilo tajna organizacija. Na kongresu Saveza, koji je održan novembra 1847. u Londonu, stavljeno je u dužnost Marksu i Engelsu da se pobrinu za objavljivanje potpunog teoretskog i praktičnog partijskog programa. Taj je program bio napisan na nemačkom i rukopis je u januaru 1848, nekoliko nedelja pre Francuske revolucije od 24. februara, poslat u London na štampanje. Francuski prevod izdat je u Parizu kratko vreme pre junske pobune od 1848. Prvi engleski prevod, od mis Helen Makfarlen, pojavio se 1850. u Londonu u »Crvenom republikancu« Džordža Džulijana Harnija. Bio je objavljen i danski i poljski prevod.

Ugušivanje pariskog Junskog ustanka od 1848. – te prve velike bitke između proletarijata i buržoazije – opet je privremeno gurnulo u pozadinu društvene i političke težnje radničke klase Evrope. Otada se borba za prevlast, opet kao u vreme pre Februarske revolucije, odigravala samo između različitih grupa posedničke klase; radnička klasa bila je ograničena na borbu za slobodu političkog delanja i na položaj krajnje levog krila radikalnih elemenata srednjeg staleža. Tamo gde su samostalni proleterski pokreti produžili da daju znaka života od sebe, bili su nemilosrdno ugušivani. Tako je pruska policija ušla u trag Centralnom komitetu Saveza komunista, koji je onda imao sedište u Kelnu. Članovi su bili pohapšeni i posle pritvora od 18 meseci izvedeni pred sud oktobra 1852. Ovaj čuveni »Kelnski komunistički proces« trajao je od 4. oktobra do 12. novembra; sedmorica uhapšenih osuđeni su na tešku tamnicu od 3 do 6 godina. Odmah posle ove presude još preostali članovi formalno su rasturili Savez. Što se tiče »Manifesta«, izgledalo je da je otada bio osuđen da padne u zaborav.

Kad je evropska radnička klasa opet bila nakupila dovoljno snage za nov napad na vladajuću klasu, stvoreno je Međunarodno radničko udruženje. Ali to udruženje, koje je bilo osnovano izričito u svrhu da sav borbeni proletarijat Evrope i Amerike slije u jednu jedinstvenu zajednicu, nije moglo da odmah proglasi načela izložena u »Manifestu«. Internacionala je morala imati program dovoljno širok da bi mogao biti prihvatljiv za engleske tredjunione, francuske, belgijske, talijanske i španske pristalice Prudona i za lasalovce u Nemačkoj.[1] Marks, koji je taj program sastavio na zadovoljstvo svih stranaka, imao je puno poverenje u intelektualni razvitak radničke klase, razvitak koji je morao doći kao rezultat povezanosti akcije i diskusije. Događaji i méne u borbi protiv kapitala, porazi još više nego pobede, nisu mogli propustiti a da u ljudima ne stvore svest o slabosti raznih njihovih omiljenih nadrilekarija i da ne proseku put ka potpunom razumevanju stvarnih pretpostavki emancipacije radničke klase. I Marks je imao pravo. Kada se 1874. godine Internacionala raspala, ona je radnike već ostavila u sasvim drukčijem stanju nego što je bilo ono u kome ih je 1864. pri svome osnivanju zatekla. Prudonizam u Francuskoj, lasalovstvo u Nemačkoj behu u izumiranju, a i konzervativni engleski tredjunioni, mada su u svojoj većini već odavno bili prekinuli vezu sa Internacionalom, postepeno su se približavali tački, kada je njihov predsednik prošle godine u Svensiju mogao kazati u njihovo ime: »Kontinentalni socijalizam prestao je za nas da bude strašan«.

[1] U odnosima sa nama Lasal je lično uvek priznavao da je Marksov učenik i kao takav stajao je na tlu »Manifesta«. Ipak u svojoj javnoj agitaciji 1862–1864. nije otišao dalje od zahteva za proizvođačkim zadrugama sa državnim kreditom. (*Engelsova primedba*)

Doista, načela »Manifesta« znatno su bila napredovala među radnicima svih zemalja.

Na taj je način sam »Manifest« opet stupio napred. Nemački tekst bio je od 1850. više puta nanovo štampan u Švajcarskoj, Engleskoj i Americi. Godine 1872. bio je preveden na engleski, i to u Njujorku, gde je prevod bio objavljen u »Woodhull and Clafin's Weekly«. Na osnovu ovog engleskog prevoda izrađen je i jedan francuski u »Le Socialiste« u Njujorku. Otada su u Americi izašla još najmanje dva engleska prevoda, više ili manje unakažena, od kojih je jedan preštampan u Engleskoj. Prvi ruski prevod koji je napravio Bakunjin, bio je otprilike oko 1863. izdat u Ženevi u štampariji Hercenovog »Kolokola«, a drugo izdanje napravila je 1882, takođe u Ženevi, herojska Vera Zasulič.[1] Novo dansko izdanje nalazi se u »Socialdemokratisk Bibiliothek«, Kopenhagen 1885; nov francuski prevod u »Le Socialiste«, Pariz 1886. Posle ovog spremljen je jedan španski prevod, koji je 1886. objavljen u Madridu. Broj nemačkih novih izdanja ne da se tačno navesti, bilo ih je najmanje dvanaest. Prevod na jermenski, koji je pre nekoliko meseci trebalo da izađe u Carigradu, nije ugledao sveta, jer izdavač, kako mi je rečeno, nije imao hrabrosti da izda knjigu na kojoj je stajalo Marksovo ime, dok je prevodilac odbijao da je označi kao svoje delo. O daljim prevodima na druge jezike ja sam istina čuo, ali ih nisam imao pred očima. Tako se u istoriji »Manifesta« ogleda u velikoj meri istorija modernog radničkog pokreta; danas je on nesumnjivo najrašireniје, najinternacionalnije delo cele socijalističke literature, opšti program koji priznaju milioni radnika od Sibira do Kalifornije.

[1] U ruskom izdanju »Manifesta komunističke partije« od 1900. tvrdi Plehanov da je prevod njegov. Uporedi i Engelsove navode u njegovom »Pogovoru« od 1894. na članak »Soziales aus Russland«, objavljen u »Internationales aus dem Volksstaat (1871–1875)«, Berlin 1894. – *Red.*

Pa ipak, kada smo ga pisali, mi ne bismo mogli da ga nazovemo *socijalističkim* manifestom. Godine 1847. pod socijalistima su s jedne strane razumevane pristalice raznih utopističkih sistema: ovenisti u Engleskoj, furijeristi u Francuskoj, koji su se već bili srozali na proste sekte koje su postupno umirale; s druge strane najraznolikiji socijalni nadridoktori koji su, bez ikakve opasnosti po kapital i profit, obećavali da raznim krparijama otklone svakojaka društvena zla. Behu to u oba slučaja ljudi koji su stajali izvan radničkog pokreta i koji su oslonac tražili naprotiv kod »obrazovanih« klasa. Onaj deo radničke klase koji se uverio u nedovoljnost čisto političkih prevrata i koji je zahtevao potpuni preobražaj društva, taj se deo u ono vreme nazivao komunističkim. Bila je to još sirova, neotesana, čisto instinktivna vrsta komunizma; ali on je pogađao kardinalnu tačku i bio je u radničkoj klasi dovoljno silan da rodi utopijski komunizam, u Francuskoj Kabeov, a u Nemačkoj Vajtlingov. Tako je, dakle, 1847. godine socijalizam bio pokret srednjeg staleža, a komunizam pokret radničke klase. Socijalizam je, bar na kontinentu, bio »sposoban za salon«; komunizam upravo suprotno. Pa pošto smo od samog početka mi bili mišljenja da »oslobođenje radničke klase mora biti delo same radničke klase«, to nije moglo biti nikakve sumnje, koje smo od dva imena morali izabrati. Štaviše, ni odonda nam nikad nije palo na pamet da se odreknemo od njega.

Mada je »Manifest« zajedničko delo nas dvojice, ipak se smatram obaveznim da utvrdim da osnovna misao, koja čini njegovu srž, pripada Marksu. Ta je misao u ovome: da u svakoj istorijskoj epohi vladajući način privredne proizvodnje i razmene i društvena struktura koja nužno iz nje proizlazi sačinjava osnovicu na kojoj se izgrađuje politička i intelektualna istorija te epohe i pomoću koje se ova jedino može objasniti; da je prema tome cela istorija čovečanstva (od ukidanja primitivnog

rodovskog poretka sa njegovom zajedničkom svojinom zemlje) bila istorija klasnih borbi, borbi između eksploatatora i eksploatisanih, vladajućih i potčinjenih klasa; da istorija tih klasnih borbi predstavlja jedan red u razvitku i da je u tome redu sada dostignut stupanj u kome eksploatisana i ugnjetena klasa – proletarijat – ne može da postigne svoje oslobođenje ispod jarma eksploatatorske i vladajuće klase – buržoazije – a da u isto vreme ne oslobodi jednom zanavek celo društvo od svake eksploatacije i svakog ugnjetavanja, od svih klasnih razlika i klasnih borbi.

Ovoj misli, koja je po mome mišljenju pozvana da istorijsku nauku povede isto onakvom napretku kakvom je Darvinova teorija povela prirodne nauke – ovoj misli smo se obojica bili postepeno približili već više godina pre 1845. Koliko sam ja u tome pravcu bio samostalno napredovao, najbolje pokazuje moj »Položaj radničke klase u Engleskoj«.[1] Ali kad sam se u proleće 1845. opet našao sa Marksom u Brislu, on je nju već bio potpuno izradio i izložio mi je rečima koje su bile gotovo isto tako jasne kao i one kojima sam je ja gore sažeto izrazio.[2]

Prevod u ovom izdanju potiče od g. Samjuela Mura, koji je preveo i najveći deo Marksovog »Kapitala«. Mi smo ga zajedno pregledali i ja sam dodao nekoliko primedaba ispod teksta radi objašnjenja istorijskih aluzija.

Fridrih Engels

London, 30. januara 1888.

[1] »Položaj radničke klase u Engleskoj« iz 1844. g. od Fridriha Engelsa. Prevela (na engleski) Florans Višnjevecki. New York, Lovell – London, W. Reeves, 1888. (*Primedba F. Engelsa).* Srpski prevod Dušana Popovića, Beograd, 1911. – *Prev.*

[2] Na ovom mestu Engels citira celi drugi stav i prvu rečenicu poslednjeg stava iz predgovora za izdanje od 1872, koji izostavljamo jer ga čitalac može naći napred. – *Prev.*

IZ PREDGOVORA NEMAČKOM IZDANJU OD 1890.

»Manifest« je imao svoj sopstveni životni put. U času kad se pojavio, bio je s oduševljenjem pozdravljen od tadašnje još malobrojne predstraže naučnog socijalizma (kao to dokazuju prevodi navedeni u prvom predgovoru), a onda ga je potisnula u pozadinu reakcija koja je otpočela sa porazom pariskih radnika u junu 1848, dok nije konačno »pravno« bio prokazan osudom kelnskih komunista u novembru 1852. S nestankom radničkog pokreta sa javne pozornice, koji datira od februarske revolucije, stupio je i »Manifest« u pozadinu.

Kada je evropska radnička klasa opet dovoljno ojačala za novi napad na vlast vladajućih klasa, nastalo je Međunarodno radničko udruženje. Ono je imalo za cilj da celokupno borbeno radništvo Evrope i Amerike slije u *jednu* veliku vojsku. Zato ono nije moglo da *pođe* od načela iznetih u »Manifestu«. Ono je moralo imati program koji nije zatvarao vrata engleskim tredjunionima, francuskim, belgijskim, talijanskim i španskim prudonistima i nemačkim lasalovcima.[1] – Taj program – obrazloženja uz statut Internacionale – sastavio je Marks na majstorski način, što su mu priznali čak i Bakunjin i anarhisti. Za konačnu pobedu postavaka iznetih u »Manifestu« Marks se oslonio jedino na intelektualni razvitak radničke klase, koji je morao rezultirati iz ujedinjene akcije i diskusije. Događaji i obrti u borbi protiv kapitala, porazi još više nego uspesi, nisu mogli a da borcima ne učine jasnim slabosti njihovih dotadašnjih univerzalnih

[1] Lasal se lično u odnosu prema nama uvek priznavao kao Marksov »učenik«, pa je kao takav, naravno, stajao na tlu »Manifesta«. Drukčija je stvar s onim njegovim sledbenicima koji nisu pošli dalje od njegovog zahteva za proizvođačkim zadrugama s državnim kreditom i koji su celu radničku klasu podelili na one koje pomaže država i one koji se sami pomažu. (*Engelsova napomena).*

lekova, a njihove glave pristupačnijim za temeljno razumevanje pravih uslova emancipacije radnika. I Marks je imao pravo. Radnička klasa od 1874, kad je Internacionala raspuštena, bila je sasvim drukčija nego što je bila 1864, prilikom njenog osnivanja. Prudonizam u romanskim zemljama, specifično lasalovstvo u Nemačkoj behu u izumiranju, pa su i tadašnji arhikonzervativni engleski tredjunioni lagano došli dotle da je 1887. predsednik njihovog kongresa u Svensiju mogao da kaže u njihovo ime: »Kontinentalni socijalizam prestao je za nas da bude strašan«. Ali kontinentalni socijalizam bio je već 1887. gotovo još samo ona teorija koju je objavio »Manifest«. I tako istorija »Manifesta« do izvesnog stepena odražava istoriju modernog radničkog pokreta od 1848. naovamo. Sada je »Manifest« nesumnjivo najrašireniji, najinternacionalniji proizvod celokupne socijalističke literature, zajednički program mnogih miliona radnika svih zemalja od Sibira do Kalifornije.

Pa ipak, u vreme kad je izišao, mi ga ne bismo smeli nazvati *socijalističkim* manifestom. Pod socijalistima su se 1847. razumevale dve vrste ljudi. S jedne strane, pristalice raznih utopističkih sistema, specijalno ovenisti u Engleskoj i furijeristi u Francuskoj, a ti su tada već bili spali na čiste sekte u izumiranju. S druge strane, najrazličniji socijalni nadrilekari, koji su hteli da društvene nevolje otklone raznim nadrilekarijama i krparenjem a da to ni najmanje ne zaboli kapital i profit. U oba slučaja: ljudi koji su stajali izvan radničkog pokreta i koji su, naprotiv, oslonac tražili kod »obrazovanih« klasa. Nasuprot tome, onaj deo radnika koji je, uveren u nedovoljnost samih političkih prevrata, tražio temeljan preobražaj društva, taj se deo tada nazivao *komunističkim*. Bio je to sirov, samo instinktivan, katkad i nešto grub komunizam, ali je bio dovoljno silan da rodi dva sistema utopijskog komunizma, u Francuskoj »ikarski« komunizam

Kabea, a u Nemačkoj Vajtlingov. Socijalizam je 1847. značio buržoaski pokret, komunizam – radnički pokret. Socijalizam je, bar na kontinentu, bio sposoban za salon, komunizam suprotno od toga. Pa, pošto smo već tada bili sasvim odlučno mišljenja da »oslobođenje radnika mora biti delo same radničke klase«, nismo se nijednog časka mogli dvoumiti koje ime da uzmemo. I odonda nam nije nikada palo na pamet da ga odbacimo.

»Proleteri svih zemalja, ujedinite se!« Mali je bio broj glasova koji su odgovorili kada smo ovaj poklič pustili u svet, ima od toga već 42 godine, uoči prve pariske revolucije, u kojoj je proletarijat istupio sa sopstvenim zahtevima. Ali 28. septembra 1864. ujedinili su se proleteri većine zapadnoevropskih zemalja u Međunarodno radničko udruženje slavne uspomene. Sama Internacionala živela je, istina, samo devet godina. Ali da njome zasnovani večiti savez proletera svih zemalja još živi, i živi snažnije no ikada, o tome ništa ne svedoči bolje nego baš današnji dan. Jer danas, kad pišem ove redove, drži evropski i američki proletarijat smotru svojih po prvi put mobilisanih borbenih snaga, mobilisanih kao *jedna* vojska, pod *jednom* zastavom, i za *jedan* najbliži cilj: za zakonsko utvrđivanje osmočasovnog normalnog radnog dana, koji je proglasio još ženevski kongres Internacionale 1866, a ponovo pariski radnički kongres 1889. Prizor današnjeg dana otvoriće kapitalistima i veleposednicima svih zemalja oči – da su danas proleteri svih zemalja dosta ujedinjeni.

Kad bi samo Marks još stajao pored mene da to gleda svojim očima!

F. Engels

London, 1. maja 1890.

PREDGOVOR POLJSKOM IZDANJU OD 1892.[1]

Činjenica da je potrebno novo poljsko izdanje Komunističkog manifesta daje povod za različita razmatranja.

Prvo treba uočiti da je »Manifest« u novije vreme donekle postao merilo da razvitak krupne industrije na evropskom kopnu. U istoj meri u kojoj se u nekoj zemlji širi krupna industrija, raste i među radnicima iste zemlje želja za razjašnjenjem njihovog stava kao radničke klase prema posedničkim klasama, širi se među njima socijalistički pokret i povećava se tražnja za »Manifestom«. Tako se na broju primeraka »Manifesta«, raširenih u nekoj zemlji, može prilično tačno izmeriti ne samo stanje radničkog pokreta, nego i stepen razvitka krupne industrije u toj zemlji.

Prema tome, novo poljsko izdanje označava odlučan napredak poljske industrije. A da je toga napretka bilo za ovih deset godina od poslednjeg izdanja, ne može biti nikakve sumnje. Ruska Poljska, Kongreska Poljska postala je velikom industrijskom oblašću Ruskog carstva. Dok je ruska krupna industrija razbacana – komad u Finskom zalivu, komad u centru (Moskva i Vladimir), komad na Crnom i Azovskom moru, a drugi po drugim stranama – poljska je industrija zbijena na srazmerno mali prostor i uživa prednosti i nezgode od toga. Prednosti su uvideli konkurentski ruski fabrikanti kada su tražili zaštitne carine prema Poljskoj, uprkos svojoj vatrenoj želji da Poljake pretvore u Ruse. A nezgode – za poljske fabrikante i rusku vladu – pokazuju se u brzom širenju socijalističkih ideja među poljskim radnicima i u uvećanoj tražnji za »Manifestom«.

[1] Tekst ovog predgovora preveden je s nemačkog Engelsovog originala. – *Prevodilac*

Brzi razvitak poljske industrije, koja je prešla ruskoj preko glave, predstavlja sa svoje strane novi dokaz za neuništivu životnu snagu poljskog naroda i novu garanciju njegove predstojeće nacionalne obnove. A obnova jedne nezavisne jake Poljske je stvar koja se ne tiče samo Poljaka nego i svih nas. Iskrena međunarodna saradnja evropskih nacija mogućna je samo ako svaka nacija bude potpuno autonomna u svojoj kući. Revolucija od 1848. koja je, pod proleterskom zastavom, naposletku pustila proleterske borce da samo svrše posao buržoazije, povela je preko izvršilaca njenog testamenta Luja Bonaparte i Bizmarka nezavisnost Italije, Nemačke i Mađarske; ali Poljska, koja je od 1792. učinila za revoluciju više nego sve tri zajedno, Poljska je bila prepuštena samoj sebi kada je 1863. podlegla deset puta većoj ruskoj sili. Plemstvo nije moglo ni da održi ni da povrati nezavisnost Poljske; buržoazija je prema njoj danas u najmanju ruku ravnodušna. Pa ipak je ona jedna potreba za skladnu saradnju evropskih nacija. Nju može izvojevati samo mladi poljski proletarijat, i ona se dobro čuva u njegovim rukama. Jer je radnicima cele ostale Evrope potrebna nezavisnost Poljske isto tako kao samim poljskim radnicima.

F. Engels

London, 10. februara 1892.

TALIJANSKOM ČITAOCU

Objavljivanje »Manifesta komunističke partije« palo je, može se kazati, tačno u isti dan s revolucijama u Milanu i Berlinu 18. marta 1848, koje predstavljaju ustanak dveju nacija koje se nalaze u centru – s jedne strane evropskog kopna, a sa druge – Sredozemnog mora; dveju

nacija koje su do onog vremena bile slabljene teritorijalnom rascepkanošću i unutrašnjim razmiricama, pa su zato dospele pod tuđu vlast. Dok je Italija bila potčinjena austrijskom caru, morala je Nemačka, iako ne tako neposredno, da podnosi ne manje osetni jaram cara svih Rusa. Posledice 18. marta 1848. oslobodile su Italiju i Nemačku od te sramote; što su te dve velike nacije u vreme od 1848. do 1871. obnovljene i u izvesnoj meri bile vraćene sebi, dogodilo se to, kako je rekao Karl Marks, zato što su isti ljudi, koji su ugušili revoluciju od 1848, posle, protiv svoje volje, postali izvršioci njenog testamenta.

Ta je revolucija svagde bila delo radničke klase; radnička klasa je bila ona koja je podizala barikade i zalagala živote. Samo su radnici Pariza, kada su oborili vladu, imali izrazitu nameru da obore vlast buržoazije. No ma koliko da su bili svesni neizbežnog antagonizma koji je postojao između njihove klase i buržoazije, nisu ni privredni napredak zemlje ni duhovni razvitak francuskih radničkih masa bili dostigli onaj stepen koji bi omogućio preobražaj društva. Zato je u krajnjem rezultatu plodove revolucije pokupila kapitalistička klasa. U drugim zemljama, u Italiji, u Nemačkoj, u Austriji, radnici nisu u osnovi učinili ništa drugo, osim što su doveli buržoaziju na vlast. No ni u jednoj zemlji nije vladavina buržoazije moguća bez nacionalne nezavisnosti. Revolucija od 1848. morala je zbog toga povući za sobom ujedinjenje i nezavisnost onih nacija koje toga dotle nisu imale: Italije, Nemačke, Mađarske. Poljska će doći za njima u svoje vreme.

Ako dakle revolucija od 1848. i nije bila socijalistička revolucija, ona je ipak poravnala put i proširila zemljište za nju. Podstrekom koji je buržoaski režim dao krupnoj industriji u svima zemljama stvorio je on za poslednjih 45 godina svuda brojan, čvrst i snažan proletarijat; on je tako, da upotrebim jedan izraz »Manifesta«, rodio svoje vlastite grobare. Bez uspostavljanja nezavisnosti i jedinstva svake nacije ne bi se moglo izvesti ni međunarodno ujedinjavanje proletarijata, ni mirna, razumna saradnja tih nacija za postizanje zajedničkih ciljeva. Neka neko pokuša da zamisli zajedničko međunarodno istupanje talijanskih, mađarskih, nemačkih, poljskih i ruskih radnika pod političkim uslovima doba pre 1848!

Na taj način bitke iz 1848. nisu bile uzalud: isto tako nije prošlo uzalud ovih 45 godina koje nas odvajaju od one revolucionarne etape. Plodovi sazrevaju, i sve što želim jeste da objavljivanje talijanskog prevoda bude dobar znak za pobedu talijanskog proletarijata, kao što je objavljivanje originala bilo za međunarodnu revoluciju.

»Manifest« odaje punu pravdu revolucionarnoj ulozi koju je kapitalizam igrao u prošlosti. Italija je bila prva kapitalistička nacija. Završetak feudalnog srednjeg veka, zora moderne kapitalističke ere obeležena je jednim grandioznim likom: to je Talijan Dante, u isto vreme poslednji pesnik Srednjeg veka i prvi pesnik novijeg doba. Sada, kao 1300, nastaje jedna nova istorijska era. Da li će nam Italija pokloniti novog Dantea, koji će objaviti čas rođenja ove nove, proleterske ere?

F. Engels

London, 1. februara 1893.

MANIFEST KOMUNISTIČKE PARTIJE

Bauk kruži Evropom – Bauk komunizma. Sve sile stare Evrope sjedinile su se u svêtu hajku protiv tog bauka, rimski papa i ruski car, Meternih i Gizó, francuski radikali i nemački policajci.

Gde je ona opoziciona partija koju njeni protivnici na vlasti nisu izvukli kao komunističku, gde je ona opoziciona partija koja nije i naprednijim opozicionarima i svojim reakcionarnim protivnicima uzvratila prekor koji ih je imao žigosati kao komuniste?

Iz ove činjenice izlaze dve stvari.

Sve evropske sile već priznaju komunizam kao silu.

Uveliko je vreme da komunisti pred celim svetom otvoreno izlože svoja shvatanja, svoje ciljeve, svoje težnje, te da priči o bauku komunizma suprotstave manifest same partije.

U tu svrhu sastali su se u Londonu komunisti najrazličitijih narodnosti i sastavili sledeći »Manifest«, koji se objavljuje na engleskom, francuskom, nemačkom, talijanskom, flamanskom i danskom jeziku.

I

BURŽUJI I PROLETERI[1]

Istorija svakog dosadašnjeg društva[2] jeste istorija klasnih borbi.

Slobodan čovek i rob, patricij i plebejac, baron i kmet, esnafski majstor[3] i kalfa, ukratko – ugnjetač i ugnjeteni stajali su jedan prema drugom u stalnoj suprotnosti, vodili neprekidnu – čas skrivenu, čas otvorenu borbu – borbu koja se uvek završavala revolucionarnim preuređenjem celog društva ili zajedničkom propašću klasa koje su se borile.

U ranijim istorijskim epohama nalazimo gotovo svugde potpunu podelu društva na različite staleže, mnogostruko stupnjevanje društvenih položaja. U starom Rimu imamo patricije, vitezove, plebejce, robove; u srednjem veku – feudalne gospodare, vazale, esnafske majstore, kalfe, kmetove, a uz to još gotovo u svakoj od tih klasa opet posebne stupnjeve.

[1] Pod buržoazijom se razume klasa modernih kapitalista koji su vlasnici sredstava za proizvodnju i iskorišćuju najamni rad. Pod proletarijatom klasa modernih najamnih radnika koji su, pošto ne poseduju sredstva za proizvodnju, prinuđeni da prodaju svoju radnu snagu da bi mogli živeti. (*Engelsova napomena uz englesko izdanje od 1888).*

[2] To jest, tačno govoreći, *pismeno* preneta istorija. 1847. bila je preistorija društva, organizacija društva koja je prethodila svakoj pisanoj istoriji, još gotovo nepoznata. Otada je Haksthauzen otkrio zajedničku zemljišnu svojinu u Rusiji. Maurer je dokazao da je ona bila društvena osnovica sa koje su sva germanska plemena počela svoj istorijski razvitak, a postepeno se iznašlo da su seoske opštine sa zajedničkim zemljišnim posedom bile prvobitni oblik društva od Indije do Irske. Naposletku je sve ovo krunisao Morgan svojim otkrićem prave prirode *roda* i njegovog položaja u *plemenu*, otkrivši time unutrašnju organizaciju tog prvobitnog komunističkog društva u njenoj tipičnoj formi. S raspadanjem tih prvobitnih zajednica otpočinje cepanje društva na posebne i na kraju na antagonističke klase. (*Engelsova napomena u engleskom izdanju od 1888. i nemačkom izdanju od 1890).*

Ja sam pokušao da taj proces raspadanja pratim u »Poreklu porodice, privatne svojine i države«, drugo izdanje, Štutgart 1886. (*Završna rečenica gornje napomene koja se nalazi samo u engleskom izdanju od 1888).*

[3] *Esnafski majstor* – tj. punopravni član esnafa, a ne šef esnafa. (*Engelsova napomena u engleskom izdanju od 1888).*

Moderno buržoasko društvo, koje je proizašlo iz propasti feudalnog društva, nije ukinulo klasne suprotnosti. Ono je stavilo samo nove klase, nove uslove ugnjetavanja, nove oblike borbe na mesto starih.

Ali naša epoha, epoha buržoazije, odlikuje se time što je uprostila klasne suprotnosti. Celo se društvo sve više i više cepa na dva velika neprijateljska tabora, na dve velike klase koje stoje neposredno jedna naspram druge – buržoaziju i proletarijat.

Iz redova kmetova srednjeg veka izašli su slobodni stanovnici prvih gradova; iz tog varoškog stanovništva razvili su se prvi elementi buržoazije.

Otkriće Amerike i morskog puta oko Afrike stvorili su novi teren buržoaziji, koja se uzdizala. Istočnoindijsko i kinesko tržište, kolonizacija Amerike, razmena s kolonijama, umnožavanje sredstava za razmenu i robu uopšte dali su trgovini, brodarstvu i industriji dotle neviđeni polet, a time su ubrzali razvitak revolucionarnog elementa u propadajućem feudalnom društvu.

Dotadašnji feudalni ili esnafski način rada industrije nije više zadovoljavao tražnju koja je rasla sa novim tržištima. Na njegovo mesto došla je manufaktura. Esnafske majstore potisnuo je industrijski srednji stalež; podela rada između različitih korporacija iščeze pred podelom rada u pojedinačnoj radionici.

No, tržišta su jednako rasla, tražnja je bivala sve veća. Više ni manufaktura nije bila dovoljna. Tada su para i mašine revolucionisale industrijsku proizvodnju. Na mesto manufakture došla je moderna krupna industrija, na mesto industrijskog srednjeg staleža došli su industrijski milionari, šefovi čitavih industrijskih armija, moderni buržuji.

Krupna industrija stvorila je svetsko tržište, koje je bilo pripremljeno otkrićem Amerike. Svetsko tržište neizmerno je razvilo trgovinu, brodarstvo, kopneni saobraćaj. Ovaj je razvitak, opet, još više raširio industriju, a u istoj meri u kojoj se širila industrija, trgovina, brodarstvo i železnice, u istoj meri se razvijala buržoazija, uvećavala svoje kapitale i potiskivala u pozadinu sve klase nasleđene od srednjeg veka.

Tako mi vidimo kako je sama moderna buržoazija proizvod dugog toka razvitka, niza prevrata u načinu proizvodnje i prometa.

Svaki taj stupanj razvitka buržoazije bio je praćen odgovarajućim političkim napretkom.[1] Ona je bila ugnjeteni stalež pod vlašću feudalnih gospodara, naoružana i samoupravna zajednica u komuni,[2] ovamo nezavisna gradska republika, onamo treći oporezovani stalež monarhije,[3] zatim, u vreme manufakture, protivteža plemstva u staleškoj ili apsolutnoj monarhiji, uopšte glavna podloga velikih monarhija, dok najzad, s postankom krupne industrije i svetskog tržišta, nije osvojila u modernoj predstavničkoj državi isključivu političku vlast. Moderna državna vlast samo je odbor koji upravlja opštim poslovima cele buržoaske klase.

Buržoazija je u istoriji odigrala krajnje revolucionarnu ulogu.

[1] U engleskom izdanju od 1888. uneo je Engels posle reči: »napretkom« – reči: »ove klase«. – *Prev.*

[2] *»Komunama«* su se zvali gradovi nastali u Francuskoj čak i pre no što su bili kadri da od svojih feudalnih gospodara otmu gradsku samoupravu i politička prava kao »treći stalež«. Uopšte uzevši, mi smo ovde kao tipičnu zemlju za ekonomski razvitak buržoazije naveli Englesku, a za njen politički razvitak – Francusku (*Engelsova napomena u engleskom izdanju od 1888.*)

Ovako su građani talijanskih i francuskih gradova zvali svoju gradsku opštinu, pošto su bili otkupili ili izvojevali svoja prva samoupravna prava od feudalnih gospodara. *(Engelsova napomena u nemačkom izdanju od 1890.)*

[3] U engleskom izdanju od 1888. posle reči: »nezavisna gradska republika« dodato je: »(kao u Italiji i Nemačkoj)«, a posle reči: »treći oporezovani stalež monarhije« – »(kao u Francuskoj)«. – *Prev.*

Gde god je došla na vlast, buržoazija je razorila sve feudalne, patrijarhalne i idilične odnose. Ona je nemilosrdno pokidala šarolike feudalne veze koje su čoveka vezivale za njegovog prirodnog pretpostavljenog, i nije ostavila između čoveka i čoveka nikakvu drugu vezu osim golog interesa, osim bezdušnog »plaćanja u gotovu«. Ona je u ledenoj vodi sebičnog računa utopila svete drhtaje pobožnog zanosa, viteškog oduševljenja, malograđanske sentimentalnosti. Ona je lično dostojanstvo pretvorila u prometnu vrednost i na mesto bezbrojnih poveljama priznatih i izvojevanih sloboda stavila *jednu* besavesnu slobodu trgovine. Ona je, jednom reči, na mesto eksploatacije prikrivene verskim i političkim iluzijama stavila otvorenu, besramnu, direktnu, surovu eksploataciju.

Buržoazija je sa svih dotad uvažavanih profesija, na koje se gledalo sa strahopoštovanjem, skinula svetiteljski oreol. Ona je lekara, pravnika, sveštenika, pesnika i naučnika pretvorila u svoje plaćene najamne radnike.

Buržoazija je sa porodičnog odnosa zderala dirljivi sentimentalni veo i svela ga na čisto novčani odnos.

Buržoazija je otkrila kako je brutalno ispoljavanje snage, zbog kojega se reakcija toliko divi srednjem veku, nalazilo odgovarajuću dopunu u najmlitavijem dembelisanju. Tek je ona pokazala šta je ljudska delatnost u stanju da uradi. Ona je stvorila sasvim drukčija čuda nego što su egipatske piramide, rimski vodovodi i gotske katedrale; ona je izvela sasvim drukčije pohode nego što su bile seobe naroda i krstaški ratovi.

Buržoazija ne može da postoji a da neprekidno ne revolucioniše oruđa za proizvodnju, dakle odnose proizvodnje, pa, dakle, i celokupne društvene odnose. A svima ranijim industrijskim klasama bio je, naprotiv, prvi uslov opstanka nepromenjeno zadržavanje starog načina proizvodnje. Stalno revolucionisanje proizvodnje, neprekidno potresanje svih društvenih odnosa, večna nesigurnost i

kretanje odlikuju buržoasku epohu od svih ranijih. Ona rastvara sve čvrste, zarđale odnose sa svima starinskim predstavama i shvatanjima koji ih prate; svi novi odnosi zastarevaju pre no što mogu da očvrsnu. Sve što je čvrsto i ustaljeno pretvara se u dim, sve što je sveto skrnavi se, i ljudi najzad bivaju prisiljeni da na svoj životni položaj, na svoje međusobne odnose pogledaju trezvenim očima.

Potreba za sve raširenijim tržištima gde će prodati svoje proizvode goni buržoaziju preko cele Zemljine kugle. Svugde ona mora da se ugnezdi, svugde da se naseli, svugde da uspostavi veze.

Buržoazija je eksploatacijom svetskog tržišta dala kosmopolitski karakter proizvodnji i potrošnji svih zemalja. Na veliku žalost reakcionara, ona je izvukla nacionalno tlo ispod nogu industrije. Uništene su prastare nacionalne industrije i uništavaju se svakodnevno još uvek. Potiskuju ih nove industrije, čije uvođenje postaje životno pitanje za sve civilizovane nacije, industrije koje više ne prerađuju domaće sirovine, već sirovine koje dolaze iz najudaljenijih oblasti, i čiji se fabrikati ne troše samo u zemlji, već u isto vreme u svima delovima sveta. Na mesto starih potreba, zadovoljavanih domaćim proizvodima, stupaju nove koje za svoje zadovoljenje traže proizvode najdaljih zemalja i klima. Na mesto stare lokalne i nacionalne samodovoljnosti i ograđenosti stupa svestrani saobraćaj, svestrana uzajamna zavisnost nacija. A kako je u materijalnoj, tako je i u duhovnoj proizvodnji. Duhovni proizvodi pojedinih nacija postaju opštim dobrom. Nacionalna jednostranost i ograničenost postaje sve više nemoguća, a iz mnogih nacionalnih i lokalnih književnosti stvara se svetska književnost.

Brzim poboljšanjem svih oruđa za proizvodnju, beskrajno olakšanim saobraćajem buržoazija uvlači u civilizaciju sve, pa i najvarvarskije nacije. Jevtine cene njenih roba jesu teška artiljerija kojom ona ruši sve kineske zi-

dove, kojom ona i najuporniju mržnju varvara protiv stranaca prisiljava na kapitulaciju. Ona prisiljava sve nacije da prihvate buržoaski način proizvodnje ako neće da propadnu; ona ih prisiljava da same kod sebe uvedu takozvanu civilizaciju, tj. da postanu buržuji. Jednom reči, ona stvara svoj svet po sopstvenom liku.

Buržoazija je selo potčinila gospodstvu grada. Ona je stvorila ogromne gradove, ona je silno uvećala broj gradskog stanovništva prema seoskom i tako znatan deo stanovništva otela od idiotizma seoskog života. Kao što je selo učinila zavisnim od grada, tako je ona varvarske i poluvarvarske zemlje učinila zavisnim od civilizovanih zemalja, seljačke narode od buržoaskih naroda, Istok od Zapada.

Buržoazija sve više i više savlađuje rasparčanost sredstava za proizvodnju, poseda i stanovništva. Ona je nagomilala stanovništvo, centralizovala sredstva za proizvodnju i koncentrisala svojinu u malo ruku. Nužna posledica toga bila je politička centralizacija. Nezavisne, gotovo samo savezom povezane provincije s različitim interesima, zakonima, vladama i carinama sabijene su u *jednu* naciju, *jednu* vladu, *jedan* zakon, *jedan* nacionalni klasni interes, *jednu* carinsku granicu.

Buržoazija je u svojoj jedva stogodišnjoj klasnoj vladavini stvorila masovnije i kolosalnije proizvodne snage nego sve prošle generacije zajedno. Potčinjavanje prirodnih sila, mašinska proizvodnja, primena hemije u industriji i zemljoradnji, parobrodarstvo, železnice, električni telegrafi, privođenje poljoprivredi čitavih delova sveta, pretvaranje reka u plovne, čitava stanovništva koja kao da su nikla iz zemlje – koje je ranije stoleće slutilo da su takve proizvodne snage dremale u krilu društvenog rada.

Videli smo, dakle: sredstva za proizvodnju i promet, na osnovici kojih se izgradila buržoazija, stvorena su u feudalnom društvu. Na izvesnom stupnju razvitka tih

sredstava za proizvodnju i promet, odnosi u kojima je feudalno društvo proizvodilo i razmenjivalo, feudalna organizacija poljoprivrede i manufakture, jednom reči – feudalni odnosi svojine nisu više odgovarali već razvijenim proizvodnim snagama. Oni su proizvodnju kočili umesto da je unapređuju. Oni su se pretvorili u njene okove. Oni su morali biti raskinuti, i bili su raskinuti.

Na njihovo mesto došla je slobodna konkurencija sa njoj svojstvenom društvenom i političkom strukturom, sa ekonomskom i političkom vladavinom buržoaske klase.

Pred našim očima vrši se slično kretanje. Buržoaski odnosi proizvodnje i prometa, buržoaski odnosi svojine, moderno buržoasko društvo, koje je volšebnički izazvalo tako silna sredstva za proizvodnju i promet, liči na čarobnjaka koji više ne može da savlada podzemne sile koje je dozvao. Decenijama je istorija industrije i trgovine samo istorija pobune modernih proizvodnih snaga protiv modernih odnosa proizvodnje, protiv odnosa svojine koji su životni uslovi buržoazije i njene vladavine. Dovoljno je navesti trgovinske krize, koje svojim periodičnim ponavljanjem sve opasnije ugrožavaju opstanak čitavog buržoaskog društva. U trgovinskim krizama redovno se uništava velik deo ne samo izrađenih proizvoda, nego i već stvorenih proizvodnih snaga. U krizama izbija društvena epidemija koja bi svima ranijim epohama izgledala kao besmislica – epidemija prekomerne proizvodnje. Društvo se najednom nalazi bačeno natrag u stanje trenutnog varvarstva; reklo bi se da su mu glad i opšti rat do uništenja presekli sve izvore sredstava za život; industrija i trgovina izgledaju uništene, a zašto? Zato što društvo ima suviše civilizacije, suviše sredstava za život, suviše industrije, suviše trgovine. Proizvodne snage koje mu stoje na raspolaganju ne služe više za unapređivanje buržoaske civilizacije i buržoaskih odnosa svojine; naprotiv, one su postale odviše silne za te odnose, one su njima zakočene;

a čim savladaju tu zakočenost, dovode čitavo buržoasko društvo u nered, ugrožavaju opstanak buržoaske svojine. Buržoaski odnosi postali su preuski da bi obuhvatili bogatstvo koje su stvorili. – Čime buržoazija savlađuje krize? S jedne strane, prisilnim uništavanjem mase proizvodnih snaga; s druge strane, osvajanjem novih tržišta i temeljitijom eksploatacijom starih tržišta. Dakle, čime? Time što priprema svestranije i silnije krize, a smanjuje sredstva za sprečavanje kriza.

Oružje kojim je buržoazija srušila feudalizam okreće se sada protiv same buržoazije.

Ali buržoazija nije samo iskovala oružje koje joj donosi smrt; ona je stvorila i ljude koji će to oružje nositi – moderne radnike, *proletere.*

U istoj meri u kojoj se razvija buržoazija, tj. kapital, u istoj meri razvija se i proletarijat, klasa modernih radnika, koji žive samo dotle dok nalaze rada, i koji samo dotle nalaze rada dok njihov rad uvećava kapital. Ti radnici, koji moraju da se prodaju na parče, jesu roba kao svaki drugi trgovinski artikal, i zbog toga su isto tako izloženi svim slučajnostima konkurencije, svima kolebanjima tržišta.

Rad proletera izgubio je rasprostiranjem mašina i podelom rada svaki samostalni karakter, a time i svaku draž za radnika. On postaje prost dodatak mašini, od koga se traži samo pokret ruke koji je najjednostaviniji, najjednoličniji i koji se najlakše nauči. Zato se troškovi koje radnik prouzrokuje ograničavaju gotovo samo na ona životna sredstva koja su mu potrebna za svoje izdržavanje i za produženje svoje rase. Međutim, cena neke robe – pa, dakle, i rada[1] – jednaka je troškovima njene proizvodnje. Zbog toga, što više raste odvratnost rada, to

[1] Kasnije je Marks pokazao da radnik ne prodaje svoj rad, nego svoju radnu snagu. Objašnjenje o tome dao je Engels u uvodu Marksovom spisu »Najamni rad i kapital«, iz godine 1891. – *Prev.*

više opada najamnina. I još više, što više raste primena mašina i podela rada, to više raste i masa rada, bilo uvećanjem broja radnih časova, bilo uvećanjem rada koji se zahteva za neko određeno vreme, ubrzanjem hoda mašina itd.

Moderna industrija pretvorila je malu radionicu patrijarhalnog majstora u krupnu fabriku industrijskog kapitaliste. Mase radnika, saterane u fabrike, bivaju organizovane po vojnički. Kao prosti vojnici industrije, oni se stavljaju pod nadzor čitave hijerarhije industrijskih podoficira i oficira. Oni nisu samo robovi buržoaske klase, buržoaske države; njih svakog dana i svakog sata porobljava mašina, nadzornik, i pre svega sâm pojedini buržuj koji se bavi proizvodnjom. Ovaj despotizam utoliko je sitničaviji, mrskiji, utoliko više izaziva ogorčenje, ukoliko otvorenije proglašava zarađivanje kao svoj jedini cilj. Ukoliko ručni rad zahteva manje umešnosti i ispoljavanja snage, tj. što se moderna industrija više razvija, to se više rad muškaraca potiskuje radom žena i dece. Za radničku klasu više nemaju društvene važnosti razlike u polu i starosti. Postoje još samo radna oruđa, koja prema starosti i polu, prouzrokuju različite troškove.

Kad je eksploatacija radnika od strane fabrikanta već toliko završena da on dobije u gotovu isplaćenu nadnicu, na njega se obaraju drugi delovi buržoazije – kućevlasnik, bakalin, zajmodavac na zaloge itd.

Dosadašnji sitni i srednji staleži, sitni industrijalci, trgovci i rentijeri, zanatlije i seljaci, sve te klase srozavaju se u proletarijat, delom time što njihov mali kapital nije dovoljan za vođenje krupne industrije, te podleže konkurenciji većih kapitalista, delom time što njihova umešnost izgubi vrednost usled novih načina proizvodnje. Tako se proletarijat regrutuje iz svih klasa stanovništva.

Proletarijat prolazi kroz više stupnjeva razvitka. Njegova borba protiv buržoazije počinje s njegovim postankom.

U početku se bore pojedini radnici, zatim radnici jedne fabrike, onda radnici neke grane rada u jednom mestu protiv pojedinog buržuja koji ih neposredno eksploatiše. Oni svoje napade ne upravljaju samo protiv buržoaskih odnosa proizvodnje, oni ih upravljaju i protiv samih oruđa za proizvodnju; oni uništavaju stranu konkurentsku robu, razbijaju mašine, pale fabrike, pokušavaju da povrate izgubljeni položaj srednjovekovnog radnika.

Na tome stupnju radnici sačinjavaju masu rasturenu po celoj zemlji i rascepkanu konkurencijom. Masovnije zbijanje radnika još nije posledica njihovog sopstvenog udruživanja, već posledica udruživanja buržoazije koja, radi postizanja svojih sopstvenih političkih ciljeva, mora da stavi u pokret celi proletarijat i privremeno još može to da uradi. Na tome stupnju, dakle, proletarijat ne vodi borbu protiv svojih neprijatelja, već protiv neprijatelja svojih neprijatelja, protiv ostataka apsolutne monarhije, protiv zemljoposednika, protiv neindustrijskih buržuja, malograđana. Tako je čitavo istorijsko kretanje koncentrisano u rukama buržoazije; svaka pobeda koja se tako izvojuje jeste pobeda buržoazije.

Ali, s razvitkom industrije ne dolazi samo do umnožavanja proletarijata; on se zbija u veće mase, njegova snaga raste i on je više oseća. Interesi, životni uslovi u proletarijatu sve se više ujednačuju, jer mašina sve više briše razlike u radu, a nadnicu gotovo svuda obara na jednako niski nivo. Rastuća konkurencija među samom buržoazijom i trgovinske krize koje otuda proističu čine da najamnina radnika postaje sve kolebljivija; sve brže neprekidno poboljšavanje mašina čini čitav njihov životni položaj sve nesigurnijim; sukobi između pojedinačnog radnika i pojedinačnog buržuja sve više dobijaju karakter sukoba između dveju klasa. Radnici otpočinju da stvaraju koalicije protiv buržuja; skupljaju se za održavanje svoje najamnine. Oni zasnivaju čak i trajna udruženja da bi se

snabdeli sredstvima za slučaj bunta. Mestimično, borba se pretvara u pobune.

S vremena na vreme pobeđuju radnici, ali samo prolazno. Pravi rezultat njihove borbe nije neposredni uspeh, nego udruživanje radnika koje se sve više širi. Tome pomaže porast saobraćajnih sredstava, koja proizvodi krupna industrija i koja dovode u vezu radnike raznih mesta. Potrebna je, međutim, samo veza pa da se mnoge lokalne borbe, koje su svugde istog karaktera, centralizuju u nacionalnu, u klasnu borbu. A svaka klasna borba je politička borba. Udruživanje, za koje su građanima srednjeg veka s njihovim vicinalnim putevima bili potrebni vekovi, moderni proleteri postižu sa železnicama za malo godina.

Ovo organizovanje proletera u klasu, a time u političku partiju, biva opet svakog trenutka razbijano konkurencijom među samim radnicima. Ali organizacija se rađa stalno nanovo, jača, čvršća, moćnija. Ona borbom postiže priznanje pojedinačnih interesa radnika u zakonskoj formi, iskorišćujući pocepanost u krilu same buržoazije. Tako je bilo sa zakonom o desetočasovnom radnom danu u Engleskoj.

Sukobi među klasama starog društva uopšte mnogostruko pomažu razvitak proletarijata. Buržoazija se nalazi u neprekidnoj borbi: s početka protiv aristokratije; docnije protiv delova same buržoazije, čiji interesi dolaze u protivrečnost s napretkom industrije; uvek protiv buržoazije svih stranih zemalja. U svim tim borbama ona je prinuđena da apeluje na proletarijat, da traži njegovu pomoć i da ga tako uvlači u politički pokret. Tako ona sama dodaje proletarijatu svoje sopstvene elemente obrazovanja, tj. pruža mu oružje protiv same sebe.

Zatim, kao što smo videli, usled napretka industrije čitavi delovi vladajuće klase bivaju bacani u proletarijat

ili bar ugroženi u životnim uslovima. I ovi pružaju proletarijatu masu elemenata obrazovanja.

Naposletku, u vreme kada se klasna borba približava rešenju, proces raspadanja u okviru vladajuće klase, u okviru celog starog društva, uzima tako žestok, tako oštar karakter da se jedan mali deo vladajuće klase odriče nje i priključuje revolucionarnoj klasi, klasi koja u svojim rukama nosi budućnost. I zato, kao što je nekad jedan deo plemstva prešao na stranu buržoazije, tako sada jedan deo buržoazije prelazi na stranu proletarijata, a naročito jedan deo buržuja-ideologa, koji su se uzdigli do teoretskog razumevanja celokupnog istorijskog kretanja.

Od svih klasa koje danas stoje naspram buržoazije samo je proletarijat istinski revolucionarna klasa. Ostale klase rastrojavaju se i propadaju s razvitkom krupne industrije, dok je proletarijat njen sopstveni proizvod.

Srednji stalež – sitni industrijalac, sitni trgovac, zanatlija, seljak – svi se oni bore protiv buržoazije da bi obezbedili od propasti svoj opstanak kao srednjih staleža. Oni, dakle, nisu revolucionarni, već konzervativni. Oni su, štavište, reakcionarni, jer hoće da okrenu natrag točak istorije. Ako su revolucionarni, onda su to s obzirom na svoj predstojeći prelazak u proletarijat, onda oni ne brane svoje sadašnje već svoje buduće interese, onda oni napuštaju svoje sopstveno stanovište i staju na stanovište proletarijata.

Lumpenproletarijat, ta pasivna trulež najdonjih slojeva starog društva, biće delimično ubačen u pokret proleterskom revolucijom, ali će se po čitavom svom životnom položaju radije dati potkupiti za reakcionarna rovarenja.

Životni uslovi starog društva već su uništeni u životnim uslovima proletarijata. Proleter nema svojine: njegov odnos prema ženi i deci nema više ništa zajedničkog s buržoaskim porodičnim odnosom; moderni industrijski

rad, moderno robovanje kapitalu, jednako u Engleskoj kao u Francuskoj, u Americi kao u Nemačkoj, oduzelo mu je svaki nacionalni karakter. Zakoni, moral, religija za njega su samo buržoaske predrasude iz kojih se kriju buržoaski interesi.

Sve ranije klase koje su osvajale vlast za sebe težile su da svoj izvojevani životni položaj osiguraju time što su čitavo društvo podvrgavale uslovima svog načina prisvajanja. Proleteri mogu da osvoje društvene proizvodne snage samo tako ako ukinu svoj sopstveni dosadašnji način prisvajanja, a time i čitav dosadašnji način prisvajanja. Proleteri nemaju ništa svoje što bi osigurali, oni imaju da razore svaku dosadašnju privatnu sigurnost i privatna osiguranja.

Svi dosadašnji pokreti bili su pokreti manjina ili u interesu manjina. Proleterski pokret je samostalni pokret ogromne većine u interesu ogromne većine. Proletarijat, najniži sloj sadašnjeg društva, ne može da se podigne, ne može da se uspravi, a da se ne baci u vazduh cela nadgradnja slojeva koji sačinjavaju zvanično društvo.

Borba proletarijata protiv buržoazije s početka je nacionalna po formi iako nije to po sadržini. Razume se da proletarijat svake zemlje mora prvo da svrši sa svojom sopstvenom buržoazijom.

Ocrtavši najopštije faze razvitka proletarijata, mi smo pratili više ili manje prikriveni građanski rat u okviru postojećeg društva do one tačke na kojoj on izbija u otvorenu revoluciju i proletarijat nasilnim obaranjem buržoazije zasniva svoju vladavinu.

Svako dosadašnje društvo počivalo je, kako smo videli, na suprotnosti između ugnjetačkih i ugnjetenih klasa. A da bi neka klasa mogla biti ugnjetavana, moraju joj biti osigurani uslovi u kojima može bar da tavori svoj ropski život. Srednjovekovni kmet podigao se u kmetstvu do člana komune, kao što se sitni građanin pod jarmom

feudalnog apsolutizma podigao do buržuja. Moderni radnik, naprotiv, umesto da se podiže sa napretkom industrije, srozava se sve dublje ispod uslova svoje sopstvene klase. Radnik postaje pauper, a pauperizam se razvija još brže nego stanovništvo i bogatstvo. Time jasno izlazi na videlo da je buržoazija nesposobna da još duže ostane vladajuća klasa društva i da životne uslove svoje klase nameće društvu kao regulatorni zakon. Ona je nesposobna da vlada, jer je nesposobna da svom robu osigura egzistenciju u samom njegovom ropstvu, jer je prisiljena da ga sroza u položaj u kome mora da ga hrani, umesto da on nju hrani. A društvo ne može više da živi pod njom, tj. njen život se više ne podnosi sa društvom.

Bitni uslov za opstanak i vladavinu buržoaske klase jeste nagomilavanje bogatstva u rukama privatnih lica, obrazovanje i umnožavanje kapitala. Uslov kapitala jeste najamni rad. Najamni rad počiva isključivo na konkurenciji među radnicima. Napredak industrije, čiji je slepi i neotporni nosilac buržoazija, postavlja na mesto izolovanja radnika putem konkurencije njihovo revolucionarno ujedinjenje putem asocijacije. Tako razvitak krupne industrije izvlači ispod nogu buržoazije samu osnovu na kojoj ona proizvodi i proizvode prisvaja. Ona pre svega proizvodi svog sopstvenog grobara. Njena propast i pobeda proletarijata podjednako su neizbežne.

II

PROLETERI I KOMUNISTI

U kakvom odnosu stoje komunisti prema proleterima uopšte?

Komunisti nisu neka posebna partija prema drugim radničkim partijama.

Oni nemaju nikakve interese odvojene od interesa celokupnog proletarijata.

Oni ne postavljaju nikakve posebne principe u koje bi hteli da ukalupe proleterski pokret.

Komunisti se razlikuju od ostalih proleterskih partija samo time što, s jedne strane, oni u različnim nacionalnim borbama proletera ističu i sprovode zajedničke, od nacionalnosti nezavisne interese celokupnog proletarijata, a s druge strane, time što oni na različnim stupnjevima razvitka, kroz koje prolazi borba između proletarijata i buržoazije, stalno zastupaju interese celokupnog pokreta.

Komunisti su, dakle, u praksi onaj deo radničkih partija svih zemalja koji je najodlučniji, koji stalno gura dalje, oni u teorijskom pogledu imaju to preimućstvo nad ostalom masom proletarijata što razumeju uslove, tók i opšte rezultate proleterskog pokreta.

Najbliži cilj komunista jeste isti kao i svih ostalih proleterskih partija: formiranje proletarijata u klasu, rušenje buržoaske vladavine, osvajanje političke vlasti od strane proletarijata.

Teorijske postavke komunista nipošto ne počivaju na idejama, na načelima koje je izmislio ili otkrio ovaj ili onaj popravljač sveta.

One su samo opšti izrazi stvarnih odnosa postojeće klasne borbe, istorijskog kretanja koje se vrši pred našim očima. Ukidanje dosadašnjih odnosa svojine nije nešto što posebno karakteriše komunizam.

Svi odnosi svojine bili su podložni stalnom istorijskom smenjivanju, stalnom istorijskom menjanju.

Francuska revolucija, na primer, ukinula je feudalnu svojinu u korist buržoaske.

Ono što čini odliku komunizma nije ukidanje svojine uopšte, već ukidanje buržoaske svojine.

Ali moderna buržoaska privatna svojina poslednji je i najsavršeniji izraz proizvodnje i prisvajanja proizvoda

koja počiva na klasnim suprotnostima, na eksploatisanju jednih od drugih.

U tom smislu mogu komunisti sažeti svoju teoriju u jednom izrazu: ukidanje privatne svojine.

Nama komunistima se prebacivalo da hoćemo da ukinemo lično stečenu, radom dobijenu svojinu; svojinu koja predstavlja osnovu svake lične slobode, delatnosti i samostalnosti.

Radom dobijena, stečena, lično zarađena svojina! Govorite li o malograđanskoj, sitnoseljačkoj svojini, koja je prethodila buržoaskoj? Mi je nemamo zašto ukidati, nju je ukinuo razvitak industrije, i svakodnevno je ukida.

Ili govorite o modernoj buržoaskoj privatnoj svojini?

A da li najamni rad, rad proletera, stvara njemu privatnu svojinu? Nikako. On stvara kapital, tj. svojinu koja eksploatiše najamni rad, koja se može uvećavati samo pod uslovom da rađa novi najamni rad, da bi ga opet nanovo eksploatisala. Svojina u svome današnjem obliku kreće se u suprotnosti kapitala i najamnog rada. Pogledajmo obe strane ove suprotnosti.

Biti kapitalist ne znači zauzimati samo neki čisto lični, već društveni položaj u proizvodnji. Kapital je zajednički proizvod i može se staviti u pokret samo zajedničkom akcijom mnogih članova, pa, u krajnjoj instanci, samo zajedničkom akcijom svih članova društva.

Kapital, dakle, nije neka lična, već društvena sila.

Kada se, dakle, kapital pretvori u opštu, svima članovima društva pripadajuću svojinu, onda se time ne pretvara lična svojina u društvenu. Menja se samo društveni karakter svojine. Ona gubi klasni karakter.

Pogledajmo najamni rad.

Prosečna cena najamnog rada jeste minimum najamnine, tj. suma životnih sredstava potrebnih da se radnik održi u životu kao radnik. Prema tome, ono što najamni radnik sebi prisvaja svojom delatnošću dostiže samo za to

da mu opet proizvede njegov goli život. Ovo lično prisvajanje proizvoda rada za ponovnu proizvodnju neposrednog života mi nikako nećemo da ukinemo, jer to prisvajanje ne ostavlja nikakav čisti prihod koji bi mogao dati vlast nad tuđim radom. Mi hoćemo da ukinemo samo bedni karakter ovog prisvajanja, u kome radnik živi samo zato da uvećava kapital, živi samo dok to zahteva interes vladajuće klase.

U buržoaskom društvu živi rad samo je sredstvo za uvećavanje nagomilanog rada. U komunističkom društvu nagomilani rad samo je sredstvo za proširivanje, obogaćivanje, unapređivanje životnog procesa radnika.

U buržoaskom društvu vlada, dakle, prošlost nad današnjicom, u komunističkom današnjica nad prošlošću. U buržoaskom društvu kapital je samostalan i ličan, dok je aktivna individua nesamostalna i bezlična.

I ukidanje ovog odnosa naziva buržoazija ukidanjem ličnosti i slobode! S pravom. Radi se, doista, o ukidanju buržoaske ličnosti, buržoaske samostalnosti, buržoaske slobode.

Pod slobodom se u okviru današnjih buržoaskih odnosa proizvodnje razume slobodna trgovina, slobodna kupovina i prodaja.

A ako padne trgovanje, pada i slobodno trgovanje. Pripovetke o slobodnom trgovanju, kao i sve ostale slobodarske deklamacije naše buržoazije, imaju nekog smisla samo u odnosu na vezano trgovanje, u odnosu na potčinjenog građanina srednjeg veka, ali ne i u odnosu na komunističko ukidanje trgovanja, buržoaskih odnosa proizvodnje i same buržoazije.

Vi se užasavate što mi hoćemo da ukinemo privatnu svojinu. Ali u vašem postojećem društvu privatna svojina ukinuta je za devet desetina njegovih članova; ona upravo i postoji zato što ne postoji za devet desetina. Vi nam, dakle, prebacujete što hoćemo da ukinemo svojinu koja

ima za nužnu pretpostavku to da ogromna većina društva bude bez svojine.

Jednom reči, vi nam prebacujete da hoćemo da ukinemo vašu svojinu. Doista, mi to i hoćemo.

Vi kažete: čim se rad više ne bude mogao pretvarati u kapital, novac, zemljišnu rentu, ukratko u društvenu moć koja se može monopolisati, tj. čim se lična svojina više ne bude mogla pretvarati u buržoasku, biće ukinuta i ličnost.

Vi, dakle, priznajete da pod ličnošću ne razumete nikog drugog do buržuja, buržoaskog sopstvenika. A ta ličnost treba svakako da bude ukinuta.

Komunizam ne oduzima nikome moć da prisvaja sebi društvene proizvode, on samo oduzima moć da se tim prisvajanjem podjarmi sebi tuđi rad.

Prigovoreno je da će sa ukidanjem privatne svojine prestati svaka delatnost i da će nastupiti opšte lenstvovanje.

Po tome bi buržoasko društvo već odavno moralo propasti od lenosti; jer oni koji u njemu rade ne stiču ništa, a oni koji u njemu stiču ne rade. Celi prigovor izlazi na tautologiju da više neće biti najamnog rada čim više ne bude bilo kapitala.

Svi prigovori koji su bili upućeni protiv komunističkog načina prisvajanja i proizvodnje materijalnih proizvoda prošireni su isto tako i na prisvajanje i proizvodnju duhovnih proizvoda. Kao što za buržuja prestanak klasne svojine znači prestanak same proizvodnje, tako je za njega prestanak klasnog obrazovanja identičan sa prestankom obrazovanosti uopšte.

Obrazovanost, čije gubljenje on oplakuje, jeste za ogromnu većinu priučavanje za služenje mašini.

Ali, nemojte se s nama svađati mereći ukidanje buržoaske svojine vašim buržoaskim predstavama o slobodi, obrazovanju, pravu itd. Same vaše ideje proizvod su

buržoaskih odnosa proizvodnje i svojine, kao što je vaše pravo samo u zakon pretvorena volja vaše klase, volja čija je sadržina data u materijalnim uslovima života vaše klase.

Zainteresovano shvatanje, po kome vi vaše odnose proizvodnje i svojine pretvarate iz istorijskih odnosa, prolaznih u toku proizvodnje, u večite zakone prirode i razuma, zajedničko vam je sa svima propalim vladajućim klasama. Ono što podrazumevate pod antičkom svojinom, što podrazumevate pod feudalnom svojinom, više ne smete da uzimate za buržoasku svojinu.

Ukidanje porodice! Čak i krajnji radikali zgražaju se zbog ove sramne namere komunista.

Na čemu počiva današnja, buržoaska porodica? Na kapitalu, na privatnoj zaradi. U potpuno razvijenom obliku ona postoji samo za buržoaziju; ali ona nalazi svoju dopunu u prisilnoj lišenosti od porodice na strani proletera i u javnoj prostituciji.

Razume se da buržoaska porodica otpada otpadanjem ove njene dopune, a obe iščezavaju iščezavanjem kapitala.

Prebacujete li nam što hoćemo da ukinemo eksploataciju dece od strane njihovih roditelja? Mi taj zločin priznajemo.

Ali vi kažete da mi ukidamo najprisnije odnose, jer na mesto domaćeg vaspitanja stavljamo društveno vaspitanje.

A zar nije i vaše vaspitanje određeno društvom? Društvenim odnosima u kojima vi vaspitavate, neposrednijim ili posrednijim mešanjem društva, pomoću škole itd.? Komunisti ne izmišljaju uticaj društva na vaspitanje; oni samo menjaju njegov karakter, oni otimaju vaspitanje ispod uticaja vladajuće klase.

Buržoaske fraze o porodici i vaspitanju, o prisnom odnosu roditelja i dece postaju utoliko odvratnije što se

više za proletere, usled krupne industrije, kidaju sve porodične veze, a deca pretvaraju u običnu trgovačku robu i oruđa za rad.

Ali vi komunisti hoćete da uvedete zajednicu žena, viče na nas u horu cela buržoazija.

Buržuj gleda u svojoj ženi prosto oruđe za proizvodnju. Pošto čuje da oruđa za proizvodnju treba zajednički da se eksploatišu, on i ne može da stvar zamisli drukčije nego da će sudbina pripadanja zajednici pogoditi i žene.

On ne sluti da se radi baš o tome da se ukine položaj u kome su žene samo oruđa za proizvodnju.

Uostalom, ništa nije smešnije od visokomoralnog užasavanja naših buržuja o tobožnjoj zvaničnoj komunističkoj zajednici žena. Komunisti nemaju potrebe da uvode zajednicu žena, ona je gotovo uvek postojala.

Naši buržuji, ne zadovoljavajući se time što im na raspolaganju stoje žene i kćeri njihovih proletera – da o zvaničnoj prostituciji i ne govorimo – nalaze glavno zadovoljstvo u tome da zavode supruge jedni drugima.

Buržoaski brak u stvarnosti je zajednica supruga. Komunistima bi se najviše moglo prebaciti da, na mesto licemerno prikrivene, hoće da uvedu zvaničnu, otvorenu zajednicu žena. Uostalom, po sebi se razume da sa ukidanjem sadašnjih odnosa proizvodnje iščezava i zajednica žena koja iz njih proizlazi, tj. zvanična i nezvanična prostitucija.

Komunistima je, dalje, prebačeno da hoće da ukinu otadžbinu, narodnost.

Radnici nemaju otadžbine. Njima se ne može uzeti ono što nemaju. Ali kako proletarijat prvo mora da osvoji političku vlast, da se podigne do nacionalne klase, da se sâm konstituiše kao nacija, to je i on još nacionalan, mada nikako u smislu buržoazije.

Nacionalna odvajanja i suprotnosti naroda sve više iščezavaju već s razvitkom buržoazije, sa slobodom trgo-

vine, svetskim tržištem, jednoobraznošću industrijske proizvodnje i životnih odnosa koji njoj odgovaraju.

Vladavina proletarijata učiniće da se oni još više izgube. Sjedinjena akcija, bar civilizovanih zemalja, jedan je od prvih uslova njegovog oslobođenja.

U meri u kojoj se ukida eksploatacija jedne individue od strane druge ukida se i eksploatacija jedne nacije od strane druge.

S padom suprotnosti klasa u okviru nacija pada i neprijateljski stav među narodima.

Optužbe koje se protiv komunizma podižu sa verskog, filozofskog i uopšte ideološkog gledišta ne zaslužuju da se o njima opširnije govori.

Zar treba duboka mudrost pa da se razume da se sa životnim odnosima ljudi, s njihovim društvenim odnosima, s njihovim društvenim životom, menjaju i njihove predstave, pogledi i pojmovi, jednom reči, i njihova svest?

Zar istorija idejâ dokazuje nešto drugo nego da se duhovna proizvodnja menja s materijalnom? Vladajuće ideje nekog vremena bile su uvek samo ideje vladajuće klase.

Govori se o idejama koje revolucionišu čitavo društvo; time se samo iskazuje činjenica da su se u okviru starog društva izgradili elementi novog društva, da s raspadanjem starih životnih odnosa ide ukorak i raspadanje starih ideja.

Kad je stari svet propadao, pobedila je hrišćanska religija stare religije. Kad su u XVIII stoleću hrišćanske ideje podlegle idejama prosvećenosti, vodilo je feudalno društvo svoju smrtnu borbu protiv tada revolucionarne buržoazije. Ideje slobodne savesti i religije bile su samo izraz vladavine slobodne konkurencije na polju znanja.

»Ali«, kazaće neko, »verske, moralne, filozofske, političke, pravne ideje itd. zaista su se modifikovale u toku

istorijskog razvitka. Religija, moral, filozofija, politika i pravo uvek su se održali u tome menjanju.

Uz to ima večitih istina, kao sloboda, pravičnost itd., koje su zajedničke svima društvenim ustrojstvima. A komunizam ukida večite istine, ukida religiju, ukida moral, umesto da im dâ novi oblik; on, dakle, protivreči celokupnom dosadašnjem istorijskom razvitku«.

Na šta se svodi ova optužba? Istorija celog dosadašnjeg društva kretala se u klasnim suprotnostima, koje su u različitim epohama imale različite oblike.

Ali, ma kakav oblik da su klasne suprotnosti uzimale, eksploatacija jednog dela društva od strane drugog dela predstavlja činjenicu zajedničku svim proteklim stolećima. Zato nije čudno što se društvena svest svih stoleća, uprkos svoj mnogostrukosti i raznolikosti, kreće u izvesnim zajedničkim oblicima, oblicima svesti koji se potpuno gube tek sa potpunim iščezavanjem klasne suprotnosti.

Komunistička revolucija jeste najradikalnije kidanje s tradicionalnim odnosima svojine, pa nije čudo što se u toku njenog razvitka najradikalnije kida s tradicionalnim idejama.

Ali ostavimo zamerke buržoazije protiv komunizma.

Već smo gore videli da je prvi korak u radničkoj revoluciji podizanje proletarijata u vladajuću klasu, izvojevanje demokratije.

Proletarijat će svoju političku vlast iskoristiti za to da postepeno oduzme buržoaziji sav kapital, da u rukama države, tj. proletarijata, organizovanog kao vladajuća klasa, centralizuje sva oruđa za proizvodnju i da što je moguće brže poveća masu proizvodnih snaga.

Iz početka se to može dogoditi, naravno, samo pomoću despotskog posezanja u pravo svojine i u buržoaske odnose proizvodnje, dakle pomoću mera koje ekonomski izgledaju nedovoljne i neodržive, ali koje u toku kretanja

prelaze svoj sopstveni okvir i neizbežne su kao sredstvo za izvršenje prevrata čitavog načina proizvodnje.

Te mere biće, naravno, različite u različitim zemljama.

Međutim, za najnaprednije zemlje mogu sledeće mere imati prilično opštu primenu:

1. Eksproprijacija zemljišne svojine i upotreba zemljišne rente na državne izdatke.
2. Jako progresivni porez.
3. Ukidanje prava nasleđa.
4. Konfiskacija imovine svih emigranata i pobunjenika.
5. Centralizacija kredita u rukama države preko nacionalne banke s državnim kapitalom i isključivim monopolom.
6. Centralizacija celokupnog transportnog sistema u rukama države.
7. Umnožavanje nacionalnih fabrika, oruđa za proizvodnju, krčenje i poboljšavanje zemljišta po jednom opštem planu.
8. Jednaka obaveza rada za sve, stvaranje industrijskih armija, naročito za zemljoradnju.
9. Ujedinjavanje rada zemljoradnje i industrije, uticanje na postepeno odstranjivanje suprotnosti između grada i sela.
10. Javno i besplatno vaspitavanje sve dece. Odstranjivanje fabričkog rada dece u današnjem obliku. Sjedinjavanje vaspitavanja s materijalnom proizvodnjom itd.

Kad u toku razvitka budu iščezle klasne razlike i cela proizvodnja bude koncentrisana u rukama udruženih individua, javna vlast izgubiće politički karakter. Politička vlast u pravom smislu jeste organizovana vlast jedne klase za ugnjetavanje druge klase. Kad se proletarijat u borbi protiv buržoazije nužno bude ujedinio u klasu, kad bude revolucijom postao vladajuća klasa i kad kao vladajuća klasa nasilno ukine stare odnose proizvodnje, on će s tim odnosima proizvodnje ukinuti i uslove opstanka klasne suprotnosti, klase uopšte, a time i svoju sopstvenu klasnu vladavinu.

Na mesto starog buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima stupa udruživanje, u kome je slobodni razvitak svakog pojedinca uslov slobodnog razvitka za sve.

III

SOCIJALISTIČKA I KOMUNISTIČKA LITERATURA

1. REAKCIONARNI SOCIJALIZAM

a) Feudalistički socijalizam

Francuska i engleska aristokratija bila je po svom istorijskom položaju pozvana da piše pamflete protiv modernog buržoaskog društva. U francuskoj julskoj revoluciji od 1830, u engleskom pokretu za parlamentarnu reformu, ona je još jednom podlegla omrznutom skorojeviću. O nekoj ozbiljnoj političkoj borbi više nije moglo biti reči. Preostalo joj je da se bori samo na literarnom polju. Ali su u oblasti literature stare fraze iz doba restauracije[1] postale nemoguće. Da bi izazvala simpatije, morala je aristokratija prividno ispustiti iz vida svoje interese i formulisati svoju optužnicu protiv buržoazije samo u interesu eksploatisane radničke klase. Tako je ona sebi dala zadovoljenje time što je smela da peva pogrdne pesme na

[1] Ne misli se na englesku restauraciju od 1660. do 1689, nego na francusku restauraciju od 1814. do 1830. (*Engelsova napomena u engleskom izdanju od 1888.*)

račun svog novog gospodara i da mu šapće u uho proročanstva koja su više ili manje bila puna zloslutnosti.

Na ovaj način postao je feudalistički socijalizam, upola žalopojka, upola paskvila, upola odjek prošlosti, upola pretnja budućnosti, pogađajući katkad buržoaziju u srce gorkom, duhovito poražavajućom osudom, ali uvek delujući komično potpunom nesposobnošću za shvatanje toka moderne istorije.

Oni su mahali proleterskom prosjačkom torbom kao barjakom, da bi za sobom okupili narod. Ali kad god je narod pošao za njima, spazio je na njihovim zadnjicama stare feudalne grbove i razbežao se uz glasan smeh bez respekta.

Ovu predstavu priredio je jedan deo francuskih legitimista i Mlada Engleska.[1]

Kad feudalci dokazuju da je njihov način eksploatacije bio drukčiji od buržoaske eksploatacije, zaboravljaju samo to da su oni eksploatisali pod sasvim različitim i sada preživelim okolnostima i uslovima. Kada dokazuju da pod njihovom vladavinom nije postojao moderni proletarijat, zaboravljaju samo to da je baš moderna buržoazija bila nužni izdanak njihovog društvenog poretka.

Inače, oni tako malo prikrivaju reakcionarni karakter svoje kritike, da se njihova glavna optužba protiv buržoazije sastoji upravo u tome kako se pod njenim režimom razvija klasa koja će baciti u vazduh celi stari društveni poredak.

Oni buržoaziji više prebacuju to što stvara revolucionarni proletarijat, nego što uopšte stvara neki proletarijat.

Zbog toga u političkoj praksi oni učestvuju u svima nasilnim merama protiv radničke klase, a u običnom ži-

[1] *Legitimisti* – partija plemićkih veleposednika, pristalica »legitimne« burbonske monarhije. *»Mlada Engleska«* – grupa engleskih aristokrata, političara i književnika, pristalica Konzervativne partije, obrazovana oko 1842. Predstavnici »Mlade Engleske« bili su Dizraeli, Tomas, Karlajl i dr. – *Prev.*

votu zadovoljavaju se time da uprkos svima naduvenim frazama pokupe zlatne jabuke, i da vernost, ljubav i čast zamene trgovinom vune, repe i rakije.[1]

Kao što je pop uvek išao ruku pod ruku s feudalcem, tako isto ide i popovski socijalizam s feudalističkim.

Ništa nije lakše nego socijalistički prefarbati hrišćanski asketizam. Zar nije i hrišćanstvo grmelo protiv privatne svojine, protiv braka, protiv države? Zar nije propovedalo da ih treba zameniti dobročinstvom i prosjačenjem, celibatom i umrtvljenjem puti, životom u ćeliji i crkvom? Hrišćanski socijalizam samo je sveta vodica kojom pop blagosilja srdžbu aristokrata.

b) Sitnoburžoaski socijalizam

Feudalna aristokratija nije jedina klasa koju je buržoazija srušila i čiji su uslovi života zakržljali i uginuli u modernom buržoaskom društvu. Srednjovekovna sitna buržoazija i sitni seljački stalež bili su preteče moderne buržoazije. U zemljama koje su industrijski i trgovački manje razvijene ova klasa živi tari i dalje pored buržoazije koja se uzdiže.

U zemljama gde se razvila moderna civilizacija obrazovala se jedna nova sitna buržoazija, koja lebdi između proletarijata i buržoazije i koja se stalno nanovo formira kao dopunski deo buržoaskog društva, ali konkurencija stalno baca u proletarijat njene članove. Štaviše, ovi čak vide da se sa razvitkom krupne industrije približuje dan kada će taj sloj potpuno nestati kao samostalan deo modernog društva i kada će u trgovini, manufakturi poljoprivredi biti zamenjen nadzornicima i slugama.

[1] Ovo se odnosi poglavito na Nemačku gde agrarno plemstvo i junkeri najveći deo svojih imanja eksploatišu za svoj račun pomoću svojih upravitelja, a pored toga su krupni proizvođači šećera od repe i rakije od krompira. Bogatiji engleski aristokrati nisu još dotle doterali; ali i oni znaju kako se opadajuća renta može da nadoknadi davanjem svoga imena više ili manje sumnjivim osnivačima akcionarskih društava. (*Engelsova napomena u engleskom izdanju od 1888.*)

U zemljama kao što je Francuska, gde seljačka klasa čini daleko preko polovine stanovništva, bilo je prirodno što su pisci koji su istupali za proletarijat, a protiv buržoazije, na svoju kritiku buržoaskog režima primenjivali sitnoburžoasko i sitnoseljačko merilo i stali na stranu radnika sa stanovišta sitne buržoazije. Tako se stvorio sitnoburžoaski socijalizam. Sismondi je na čelu te literature ne samo za Francusku nego i za Englesku.

Ovaj socijalizam analizirao je protivrečnosti u modernim odnosima proizvodnje s krajnjim oštroumljem. Otkrio je licemerna ulepšavanja ekonomista. Nepobitno je dokazao razorno dejstvo mašina i podele rada, koncentraciju kapitalâ i zemljišnog poseda, prekomernu proizvodnju, krize, nužnu propast malih građana i seljaka, bedu proletarijata, anarhiju u proizvodnji, vapijuću nesrazmeru u raspodeli bogatstva, industrijski rat do uništenja među nacijama, raspadanje starih običaja, starih porodičnih odnosa, starih narodnosti.

Ali, po svojoj pozitivnoj sadržini, ovaj socijalizam hoće ili da ponovo uspostavi stara sredstva za proizvodnju i promet, a s njima i stare odnose svojine i staro društvo, ili hoće da moderna sredstva za proizvodnju i promet nasilno vrati u okvire starih odnosa svojine, koje su oni razbili i morali da razbiju. U oba slučaja on je reakcionaran i utopistički u isti mah.

Esnafstvo u industriji i patrijarhalna privreda na selu – to je njegova poslednja reč.

U svome daljem razvitku ovaj pravac zapao je u kukavički mamurluk.

c) Nemački ili »istinski« socijalizam

Socijalistička i komunistička literatura Francuske, koja je nastala pod pritiskom vladajuće buržoazije i koja je literarni izraz borbe protiv te vladavine, preneta je u

Nemačku u vreme kad je buržoazija tek započela da se bori protiv feudalnog apsolutizma.

Nemački filozofi, polufilozofi i prefinjeni mozgovi žudno se dočepaše te literature i samo zaboraviše da sa ulaskom onih spisa iz Francuske nisu u isto vreme ušle u Nemačku i francuske prilike. Naspram nemačkih prilika izgubila je francuska literatura svaki neposredno praktični značaj i dobila je čisto literarni izgled. Ona je morala izgledati kao dokona spekulacija o pravom društvu, o ostvarenju ljudskog bića. Tako su i za nemačke filozofe XVIII veka zahtevi prve francuske revolucije imali samo smisao zahteva »praktičnog uma« uopšte, a ispoljavanje volje revolucionarne francuske buržoazije značilo je u njihovim očima zakone čiste volje, volje kakva ona mora da bude, istinski ljudske volje.

Isključivi rad nemačkih literata sastojao se u tome da dovedu u sklad nove francuske ideje sa svojom starom filozofskom savešću, ili, bolje reći, da usvoje francuske ideje sa svog filozofskog stanovišta.

Ovo usvajanje izvršeno je na isti način na koji se uopšte usvaja neki strani jezik, prevođenjem.

Poznato je kako su kaluđeri ispisivali neukusna katolička žitija svetaca preko rukopisa klasičnih dela starog paganskog vremena. Nemački literati postupili su sa profanom francuskom literaturom obrnuto. Oni su svoje filozofske gluposti napisali iza francuskog originala. Tako su, na primer, iza francuske kritike novca napisali »otuđenje ljudskog bića«, iza francuske kritike buržoaske države pisali su »ukidanje vladavine apstraktno opštega« itd.

Ovo poturanje filozofskih fraza pod francuske misli oni su krstili imenima »filozofija dela«, »istinski socijalizam«, »nemačka nauka socijalizma«, »filozofsko obrazloženje socijalizma« itd.

Tako je francuska socijalističko-komunistička literatura bila formalno uštrojena. Pa kako je ona u ruci Nemca prestala da bude izraz borbe jedne klase protiv druge, Nemac je bio svestan da je savladao »francusku jednostranost«, da je umesto istinskih potreba zastupao potrebu za istinom, a umesto interesa proletarijata interese ljudskog bića, čoveka uopšte, čoveka koji ne pripada nikakvoj klasi, čak uopšte ni stvarnosti, već samo maglenom nebu filozofske fantazije.

Ovaj nemački socijalizam, koji je svoja bespomoćna školska vežbanja uzimao tako ozbiljno i svečano, i tako ih vašarski rastrubio, ipak je malo pomalo izgubio svoju pedantnu bezazlenost.

Borba nemačke, naročito pruske buržoazije protiv feudalaca i apsolutne kraljevine, jednom reči, liberalni pokret, postade ozbiljnija.

»Istinskom« socijalizmu bila je tako pružena željena prilika da političkom pokretu suprotstavi socijalističke zahteve, da baci tradicionalne anateme na liberalizam, na predstavničku državu, na buržoasku konkurenciju, buržoasku slobodu štampe, buržoasko pravo, buržoasku slobodu i jednakost i da narodnoj masi drži propovedi kako u tom buržoaskom pokretu nema ništa da dobije, već, naprotiv, sve da izgubi. Nemački socijalizam zaboravio je blagovremeno da je francuska kritika, čiji je neduhoviti odjek on bio, imala za pretpostavku moderno buržoasko društvo s odgovarajućim materijalnim životnim uslovima i pripadajućim političkim poretkom, a sve te pretpostavke trebalo je u Nemačkoj tek izvojevati.

On je nemačkim apsolutističkim vladama, s njihovom pratnjom od popova, učitelja, seljačkih junkera i birokrata, poslužio kao željeno strašilo protiv pretećeg uzdizanja buržoazije.

On je bio sladunjava dopuna gorkim šibama biča i puščanim mecima kojima su iste vlade odgovarale na nemačke radničke ustanke.

Dok je »istinski« socijalizam na taj način postao oružje u rukama vlada protiv nemačke buržoazije, on je i neposredno zastupao jedan reakcionarni interes, interes nemačkog malograđanskog stanovništva. Malograđanstvo, koje je nasleđeno iz XVI stoleća i koje se otada vazda nanovo javlja u različitim oblicima, sačinjava u Nemačkoj stvarnu društvenu osnovicu postojećeg stanja.

Njegovo održanje jeste održanje postojećeg nemačkog stanja. Od industrijske i političke vladavine buržoazije ono se boji da će sigurno propasti, s jedne strane, usled koncentracije kapitala, a, s druge strane, usled rađanja revolucionarnog proletarijata. Činilo mu se da će »istinski« socijalizam jednim udarcem ubiti obe muve. On se raširi kao epidemija.

Ta odežda, satkana od spekulativne paučine, sva izvezena cvetićima krasnorečivosti, natopljena otužnim suzama sentimentalne ljubavi, ta nakinđurena odežda u koju su nemački socijalisti obukli ono nekoliko svojih mršavih »večnih istina« samo je uvećavala prođu njihove robe kod te publike.

Sa svoje strane, nemački socijalizam sve je više uviđao da je njegov poziv da bude visokoparni zastupnik ove malograđanštine.

On je proglasio nemačku naciju za normalnu naciju, a nemačkog ćifticu za normalnog čoveka. Svakoj niskosti ovoga on je davao neki skriveni, viši, socijalistički smisao, u kome je svaka niskost značila svoju suprotnost. On je izvukao poslednju konzekvencu istupivši direktno protiv »grubo destruktivnog« pravca komunizma i objavljujući svoju nepristrasnu uzvišenost iznad svake klasne borbe. Osim vrlo malo izuzetaka, sve što u Nemačkoj kruži od tobožnjih socijalističkih i komunističkih spisa spada u oblast ove prljave, demoralizatorske literature.[1]

[1] Revolucionarna oluja od 1848. oduvala je celi ovaj bedni pravac i oduzela njegovim nosiocima volju da se i dalje zanimaju socijalizmom. Glavni predstavnik i klasični tip toga pravca jeste g. Karl Grin. (*Engelsova napomena u nemačkom izdanju od 1890.*)

2. KONZERVATIVNI ILI BURŽOASKI SOCIJALIZAM

Jedan deo buržoazije želi da otkloni socijalna zla, kako bi osigurao opstanak buržoaskog društva.

Ovamo spadaju ekonimisti, filantropi, humanisti, popravljači položaja radničke klase, organizatori dobrotvorstva, zaštitnici životinja, osnivači trezvenjačkih društava, budžaklijski reformatori svih mogućih vrsta. Ovaj buržoaski socijalizam izgrađen je u čitave sisteme.

Za primer navodimo Prudonovu »Filozofiju bede«.

Socijalistički buržuji žele životne uslove modernog društva bez borbi i opasnosti koje iz njih nužno proizlaze. Oni žele postojeće društvo s odbitkom elemenata koji ga revolucionišu i razaraju. Oni žele buržoaziju bez proletarijata. Naravno da buržoazija zamišlja svet u kome ona vlada kao najbolji svet. Buržoaski socijalizam izgrađuje ovu utešnu predstavu u polusistem ili u celi sistem. Kad on poziva proletarijat da ostvari njegove sisteme da bi ušao u novi Jerusalim, on u stvari traži od njega samo to da ostane u današnjem društvu, ali da se oslobodi mržnjom zadahnutih predstava o njemu.

Drugi, manje sistematski, a više praktičan oblik socijalizma trudio se da radničkoj klasi ogadi svaki revolucionarni pokret, dokazujući da njoj ne može koristiti ova ili ona politička promena, već samo promena materijalnih uslova života, ekonomskih odnosa. Ali pod promenom materijalnih uslova života ovaj socijalizam nikako ne razume ukidanje buržoaskih odnosa proizvodnje, koje je mogućno samo revolucionarnim putem, već administrativne poboljšice koje se vrše na tlu ovih odnosa proizvodnje, koje, dakle, u odnosu kapitala i najamnog rada ne menjaju ništa, već u najboljem slučaju smanjuju buržoaziji troškove njene vladavine i uprošćavaju njeno državno gazdinstvo.

Svoj odgovarajući izraz dostiže buržoaski socijalizam tek tamo gde postaje gòlom govorničkom figurom.

Slobodna trgovina! u interesu radničke klase; zaštitne carine! u interesu radničke klase; ćelijski kazamati! u interesu radničke klase: to je poslednja, jedina ozbiljno smišljena reč buržoaskog socijalizma.

Socijalizam buržoazije sastoji se upravo u tvrđenju da su buržuji buržuji – u interesu radničke klase.

3. KRITIČKO–UTOPIJSKI SOCIJALIZAM I KOMUNIZAM

Ovde mi ne govorimo o literaturi koja je u svima velikim modernim revolucijama izgovorila zahteve proletarijata (spisi Babefa itd.).

Prvi pokušaji proletarijata u vreme opšte uznemirenosti, u periodu rušenja feudalnog društva, da neposredno sprovede svoj sopstveni klasni interes, nužno su se razbili o nerazvijenost samog proletarijata, kao i o nepostojanje materijalnih uslova za njegovo oslobođenje, koji su upravo proizvod tek buržoaske epohe. Revolucionarna literatura koja je pratila ove prve pokrete proletarijata po svojoj je sadržini nužno reakcionarna. Ona propoveda opšti asketizam i grubo jednačarstvo.

Pravi socijalistički i komunistički sistemi, sistemi Sen Simona, Furijea, Ovena itd. pojavljuju se u prvom nerazvijenom periodu borbe između proletarijata i buržoazije, koji smo gore prikazali. (Vidi: Buržoazija i proletarijat).

Pronalazači ovih sistema vide, doduše, suprotnost klasa, kao i dejstvo razornih elemenata u samom vladajućem društvu. Ali oni ne vide na strani proletarijata nikakvu istorijsku samoaktivnost, nikakav njemu svojstven politički pokret.

Pošto razvitak klasnih suprotnosti ide ukorak s razvitkom industrije, to oni ne nalaze ni materijalne uslove za oslobođenje proletarijata i traže neku socijalnu nauku, socijalne zakone da bi stvorili te uslove.

Na mesto društvene delatnosti mora da stupi njihova lična pronalazačka delatnost, na mesto istorijskih uslova oslobođenja – fantastični, na mesto postepeno vršenog organizovanja proletarijata u klasu – naročito izmišljeno organizovanje društva. Predstojeća svetska istorija svodi se za njih na propagandu i praktično izvođenje njihovih društvenih planova.

Oni su, doduše, svesni da u svojim planovima zastupaju poglavito interese radničke klase kao klase koja najviše pati. Za njih proletarijat postoji samo pod ovim gledištem klase koja najviše pati.

Ali nerazvijen oblik klasne borbe i njihov sopstveni životni položaj donose sobom to da oni misle da stoje daleko iznad one klasne suprotnosti. Oni žele da poprave položaj svih članova društva, i onih najimućnijih. Zato oni neprekidno apeluju na celo društvo bez razlike, pa čak pretežno na vladajuću klasu. Dovoljno je samo razumeti njihov sistem, pa ga priznati za najbolji mogući plan najboljeg mogućeg društva.

Zato oni odbacuju svaku političku, naročito svaku revolucionarnu akciju, oni svoj cilj žele da postignu mirnim putem, te pokušavaju da sitnim eksperimentima, koji naravno promašuju, i dejstvom primera prokrče put novom društvenom jevanđelju.

Ovo fantastično slikanje budućeg društva nastaje u vreme kad je proletarijat još krajnje nerazvijen, kad, dakle, i sâm još fantastično shvata svoj sopstveni položaj, nastaje iz njegovih prvih težnji ka opštoj promeni društva koju naslućuje.

Ali socijalistički i komunistički spisi sadrže i kritičke elemente. Oni napadaju na sve osnovice postojećeg društva. Zato su oni pružili vanredno dragocen materijal za prosvećivanje radnika. Njihove pozitivne postavke o budućem društvu – na primer, ukidanje suprotnosti između grada i sela, ukidanje porodice, privatne zarade, najamnog rada, proglašavanje društvene harmonije, pretvaranje države u prostu upravu nad proizvodnjom – sve ove njihove postavke izražavaju samo odstranjivanje klasne suprotnosti, koja se upravo tek počinje razvijati, koju oni poznaju tek u njenoj prvoj bezobličnoj neodređenosti. Zato i same te postavke imaju još čisto utopistički smisao.

Značaj kritičko-utopističkog socijalizma i komunizma stoji u obrnutoj srazmeri prema istorijskom razvitku. Što se klasna borba više razvija i uobličava, to više ovo fantastično uzdizanje nad njom, ovo fantastično poricanje njeno gubi svaku praktičnu vrednost, svako teorijsko opravdanje. Stoga, ako su tvorci ovih sistema u mnogom pogledu i bili revolucionarni, njihovi učenici svaki put sačinjavaju reakcionarne sekte. Oni se čvrsto pridržavaju starih pogleda svojih učitelja nasuprot istorijskom razvitku proletarijata. Stoga oni dosledno gledaju da opet zatupe klasnu borbu i da izmire suprotnosti. Oni još uvek snevaju o pokušajima ostvarenja svojih društvenih utopija, o organizovanju pojedinih falanstera, o osnivanju home-kolonija, o podizanju neke male Ikarije[1] – džepnog izdanja novog Jerusalima – a za izgradnju svih tih španskih kula moraju da apeluju na dobročinstvena srca i na kese buržoazije. Postepeno, oni padaju u kategoriju gore oslikanih reakcionarnih ili konzervativnih socijalista, i razlikuju se od njih još samo bolje sistematizovanom pedanterijom, fanatičnim sujeverjem u čudotvorno dejstvo svoje socijalne nauke.

[1] *Falanster* – naziv za socijalističke kolonije po planu Šarla Furijea; *Ikarija* – ime koje je Kabe dao svojoj utopiji, a docnije svojoj komunističkoj koloniji u Americi. (*Engelsova napomena u engleskom izdanju 1888.*)

Home-colonies (kolonije u unutrašnjosti) – naziv koji je dao Oven svojim komunističkim uzornim društvima. *Falansterima* su se nazivale društvene palate koje je planirao Furije. *Ikarija* je bilo ime utopijske fantastične zemlje, čije je komunističke ustanove opisao Kabe. (*Engelsova napomena u nemačkom izdanju od 1890.*)

Zbog toga oni s ogorčenjem istupaju protiv svakog političkog pokreta radnika, koji je mogao nastati samo iz slepe neverice u novo jevanđelje.

Ovenisti u Engleskoj, furijeristi u Francuskoj, reaguju tamo protiv čartista, ovde protiv reformista.[1]

IV

STAV KOMUNISTA PREMA RAZNIM OPOZICIONIM STRANKAMA

Posle onog što je rečeno u II odeljku, sâm po sebi je razumljiv odnos komunista prema već konstituisanim radničkim strankama, dakle njihov odnos prema čartistima u Engleskoj i prema agrarnim reformistima u Severnoj Americi.

Komunisti se bore za postizanje najbližih ciljeva i interesa radničke klase, ali u sadašnjem pokretu oni ujedno zastapaju i budućnost pokreta. U Francuskoj komunisti se priključuju socijalističko-demokratskoj stranci[2] protiv konzervativne i radikalne buržoazije, ne odričući se zbog toga od prava da se kritički odnose prema frazama i iluzijama koje potiču iz revolucionarne tradicije.

U Švajcarskoj oni podupiru radikale, ne zaboravljajući da se ta stranka sastoji od protivrečnih elemenata,

[1] Reč je o pristalicama lista »La Reforme«, koji je izlazio u Parizu od 1843. do 1850. – *Prev.*

[2] To je partija koju je u parlamentu tada predstavljao Ledri Rolen, u književnosti Luj Blan, a u dnevnoj štampi »La Réforme«. Ime socijal-demokratija značilo je kod onih koji su ga uveli jedan deo demokratske ili republikanske partije obojen više ili manje socijalistički. (*Engelsova napomena u engleskom izdanju od 1888.*)

Partija koja se tada u Francuskoj nazivala socijalističko-demokratskom imala je političkog predstavnika u Ledri Rolenu, a literarnog u Luju Blanu; ona se, dakle, od današnje nemačke socijal-demokratije razlikovala kao nebo od zemlje. (*Engelsova napomena u nemačkom izdanju od 1890.*)

delimično od demokratskih socijalista u francuskom smislu, a delimično od radikalnih buržuja.

Među Poljacima komunisti pomažu onu stranku koja agrarnu revoluciju smatra uslovom nacionalnog oslobođenja. To je ona ista stranka koja je povela krakovski ustanak 1846.

U Nemačkoj se Komunistička partija bori čim buržoazija istupi revolucionarno, zajedno s buržoazijom protiv apsolutne monarhije, feudalnog zemljoposeda i malograđanstva.

Ali ona ne propušta nijedan momenat a da kod radnika ne stvori što je moguće jasniju svest o neprijateljskoj suprotnosti između buržoazije i proletarijata, kako bi nemački radnici mogli protiv buržoazije odmah okrenuti kao svoje oružje društvene i političke uslove koje buržoazija mora da ostvari svojom vladavinom, kako bi odmah posle rušenja reakcionarnih klasa u Nemačkoj otpočela borba protiv same buržoazije.

Na Nemačku obraćaju komunisti glavnu pažnju zato što Nemačka stoji uoči buržoaske revolucije i zato što ona vrši ovaj prevrat pod naprednijim uslovima evropske civilizacije uopšte i sa mnogo razvijenijim proletarijatom nego Engleska u XVII i Francuska u XVIII stoleću, te, prema tome, zato što nemačka buržoaska revolucija može da bude samo neposredna predigra proleterske revolucije.

Jednom reči, komunisti svuda pomažu svaki revolucionarni pokret protiv postojećeg društvenog i političkog stanja.

U svim tim pokretima oni ističu pitanje svojine, bez obzira na veću ili manju razvijenost njenog oblika, kao osnovno pitanje pokreta.

Naposletku, komunisti rade svuda na povezivanju i sporazumevanju demokratskih stranaka svih zemalja.

Komunisti s prezirom odbijaju da kriju svoje poglede i namere. Oni izjavljuju otvoreno da se njihovi ciljevi mogu postići samo nasilnim rušenjem čitavog dosadašnjeg društvenog poretka. Neka vladajuće klase drhte pred komunističkom revolucijom. U njoj proleteri nemaju šta da izgube sem svojih okova. A dobiće čitav svet.

Proleteri svih zemalja, ujedinite se!

REGISTAR IMENA

BABEF *Fransoa-Noel*, po nadimku Grah (1760–1797) – francuski komunist–utopist koji je isticao ideju socijalne jednakosti i pokušavao da ostvari svoje ideje putem zavere i ustanka protiv Direktorija – kontrarevolucionarne buržoaske vlade Francuske.

BAKUNJIN *Mihail* (1814–1876) – ideolog anarhizma, ljut neprijatelj marksizma; vodio je frakcionašku borbu protiv Generalnog veća Prve internacionale, kome je na čelu bio Marks; bio je isključen iz redova Internacionale zbog dezorganizatorske delatnosti.

BLAN *Luj* (1811–1882) – francuski sitnoburžoaski socijalist, novinar i istoričar, pristalica zadružne organizacije rada uz pomoć buržoaske države; propovedao je »izmirenje« klasa, rada i kapitala; član privremene vlade 1848. godine.

VAJTLING *Vilhelm* (1808–1871) – poznati nemački komunist–utopist; bio je pod uticajem furijerizma; pristalica ideje egalitarizma; uporno braneći svoje utopističke poglede razišao se sa Marksom i Engelsom.

GIZO *Fransoa-Pjer* (1787–1874) – francuski buržoaski istoričar i državnik perioda restauracije i kraljevanja Luj-Filipa, vođa krupne finansijske buržoazije.

GRIN *Karl-Teodor* (1817–1887) – nemački publicist, jedan od predstavnika takozvanog »istinskog socijalizma«.

DARVIN *Čarls* (1809–1882) – veliki engleski prirodnjak, osnivač modernog učenja o poreklu i razvitku životinjskih i biljnih vrsta (darvinizam).

KABE *Etjen* (1788–1856) – francuski komunist–utopist, pisac »Putovanja u Ikariju».

LASAL *Ferdinand* (1825–1864) – istaknuti radnik nemačkog radničkog pokreta u periodu od 1862. do 1864. godine; osnivač reformističke struje (lasalovštine); bio je u vezi sa reakcionarnom Bizmarkovom vladom.

LEDRI–ROLEN *Aleksandar-Ogist* (1807–1874) – francuski političar, 1848. godine član privremene vlade, jedan od vođa sitnoburžoaske demokratije.

MAURER *Georg-Ludvig* (1790–1872) – nemački istoričar, poznati istraživač društvenog uređenja stare i srednjovekovne Nemačke.

METERNIH *Klemens-Vencel* (1773–1859) – reakcionarni austrijski državnik, jedan od organizatora »Svete alijanse« – saveza svih reakcionarnih snaga Evrope protiv revolucionarnog pokreta.

MORGAN *Luis-Henri* (1818–1881) – amerikanski buržoaski naučnik, etnograf i istoričar, koji je svojim radovima dao ključ za rešenje niza veoma važnih pitanja istorije prvobitnog društva.

OVEN *Robert* (1771–1858) – veliki engleski komunist–utopist, osnivač zadružnog pokreta.

PRUDON *Pjer-Žozef* (1809–1865) – francuski pisac, publicist, ideolog sitne buržoazije i predstavnik takozvanog »buržoaskog socijalizma«.

SEN–SIMON *Anri* (1760–1825) – veliki francuski socijalist–utopist.

SISMONDI *Žan-Šarl-Simon* (1773–1842) – švajcarski ekonomist, sitnoburžoaski kritičar kapitalizma.

FURIJE *Šarl* (1772–1837) – veliki francuski socijalist–utopist.

HAKSTHAUZEN *August* (1792–1866) – pruski činovnik i pisac koji je putovao po Rusiji 1843–1844. godine i opisao ostatke zajedničke svojine u zemljišnim odnosima Rusije.

PROLETERI SVIH ZEMALJA, UJEDINITE SE!

PROGRAM SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE

USVOJEN
NA SEDMOM KONGRESU
SAVEZA KOMUNISTA
JUGOSLAVIJE
22–26. APRILA 1958.

spontano na celom području ekonomskih i društvenih odnosa i, različitim putevima i oblicima akcije i uticaja, menja postojeće i gradi nove društvene odnose, stvarajući i razvijajući praksu, iskustvo i ideologiju socijalizma, postajući time objektivni i osnovni nosilac opštečovečanskog interesa i progresa.

U poslednjih nekoliko decenija radnički pokret je osnovna pokretačka snaga društvenog progresa jugoslovenskih naroda, a Komunistička partija odnosno Savez komunista Jugoslavije njegova idejna avangarda i organizator.

Narodi Jugoslavije, radnička klasa i Komunistička partija, boreći se za nacionalno oslobođenje i za socijalističke ciljeve našli su se na isturenim pozicijama i usred zaoštrenih međunarodnih suprotnosti, te su morali da rešavaju i te suprotnosti i da ubrzavaju društveni razvitak revolucionarnim sredstvima – žestokim, dugim i krvavim borbama. Iz narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije rodila se i izrasla socijalistička Jugoslavija. A Komunistička partijà odnosno Savez komunista Jugoslavije, time što je uspešno rukovodio narodnooslobodilačkom borbom, revolucijom i socijalističkom izgradnjom, istorijski se afirmisao i konstituisao kao vodeća socijalistička snaga našeg društva.

Ostvarivanje socijalističkih ciljeva u našoj zemlji predstavlja složen i dug proces, uslovljen osobenostima istorijskog razvitka jugoslovenskih naroda, materijalnim, ekonomskim i kulturnim potencijalom, stepenom i tempom razvitka proizvodnih snaga i socijalističke svesti ljudi, delovanjem svesnog socijalističkog faktora, međunarodnim položajem Jugoslavije i stanjem međunarodnih odnosa. Uspeh razvitka socijalističkih društvenih odnosa u našoj zemlji zavisi i od razvitka socijalizma u svetu, jer je naše socijalističko kretanje deo svetskog socijalističkog preobražaja, a uspesi koje na tom putu postižu socijalističke snage u svetu olakšavaju naš razvitak, kao što i rezultati koje postiže naša zemlja doprinose opštem revolucionarnom iskustvu radničkog pokreta i razvitka socijalizma u celini.

Program Saveza komunista Jugoslavije organski izrasta iz ranijih programa Komunističke partije Jugoslavije; on teži teorijskom formulisanju bitnih iskustava Komunističke partije Jugoslavije odnosno Saveza komunista Jugoslavije u rukovođenju revolucijom, u izgradnji revolucionarne vlasti radničke klase i radnog naroda, u razvijanju socijalističkih društvenih odnosa, u promenama ekonomske baze društva, kao i u ostvarenju svih drugih važnijih zadataka socijalističke izgradnje Jugoslavije.

Program Saveza komunista Jugoslavije teži da marksističkom analizom teorijski formuliše opšte zakonitosti socijalističkog kretanja i specifičnosti oblika revolucionarnog procesa u Jugoslaviji.

Program Saveza komunista Jugoslavije nastoji da dade analizu savremenog društvenog kretanja i razvitka u svetu i određuje poglede i stav jugoslovenskih komunista prema opštoj problematici društvenih, ekonomskih i političkih odnosa u svetu.

Program Saveza komunista Jugoslavije izražava načelna gledišta o nekim najbitnijim problemima savremenog međunarodnog radničkog pokreta i razvitka socijalizma u svetu.

Program Saveza komunista Jugoslavije postavlja osnovne zadatke jugoslovenskim komunistima u njihovoj društveno-političkoj aktivnosti na socijalističkoj izgradnji društva i na razvijanju socijalističkih društvenih odnosa, formuliše idejne koncepcije o svim bitnim unutrašnjim problemima i spoljnoj politici Jugoslavije i određuje smernice daljeg socijalističkog razvoja naše zemlje.

U okviru opšteg razvitka socijalističkih ideja, Program Saveza komunista Jugoslavije izraz je socijalističke

misli u današnjoj etapi društvenog razvoja Jugoslavije. On nije kodeks dogmi i konačnih istina. Naša buduća društvena praksa i naučna misao u celini prevazilaziće, ispravljaće, a možda i negirati pojedine konkretne stavove, poglede i formulacije, i upravo time afirmirati revolucionarni duh i stvaralačku koncepciju Programa Saveza komunista Jugoslavije. To će činiti društvena praksa i naučna misao savremenih socijalističkih snaga u čitavom svetu.

Celokupna istorija razvitka radničkog pokreta kretala se kroz sukobe gledišta i mišljenja. U krajnjem ishodu, pobeđivala su ona gledišta i one teorije koje su bile objektivni izraz zakonitosti kretanja društvenih sukoba datog vremena. U savremenoj etapi borbe za socijalizam postoje takođe razlike u pogledima na neka teorijska i praktična pitanja. Te razlike su izraz dijalektičkih protivrečnosti razvitka društva i razvitka društvene svesti, one su izraz stvaralačke prirode socijalističke prakse i misli. One odražavaju svu složenost prelaznog doba, žilavost starih shvatanja, trzaje jednog društvenog sistema koji silazi sa istorijske pozornice i teških uslova u kojima nastaje i raste novo, socijalističko društvo. Samo u nekakvoj metafizičkoj zamisli sveta vladaju spokojstvo, jednomišljenost i harmonija. Mi jugoslovenski komunisti iskreno i smelo, kao što smo uvek činili, iznosimo svoje poglede i shvatanja, uvereni da se u sukobima ideja i njihovim realizacijama u praksi proveravaju i potvrđuju životnost, istinitost i progresivnost, a time i nadmoćnost, dakle marksistička naučnost svake koncepcije. Mi, jugoslovenski komunisti, uvereni smo da se borbom mišljenja i stvaralačkim takmičenjem društvene prakse socijalističkih snaga jača socijalizam, razvija društvena misao, raspliću, razrešavaju i prevazilaze postojeće suprotnosti epohe prelaza iz kapitalizma u socijalizam.

Prema tome, Program Saveza komunista Jugoslavije, bez obzira na mogućne pojedinačne greške i nedovoljnu obradu pojedinih pitanja, ima prvenstveno za cilj da pred našim radnim ljudima otvori najšire perspektive dalje socijalističke izgradnje i da time našoj socijalističkoj praksi da čvršće idejne osnove; da podstakne ideološki rad u Savezu komunista Jugoslavije, da doprinese daljem lomljenju ostataka šematizma, dogmatizma, konzervativizma i revizionizma, kao i uticaja buržoaske ideologije; da pomogne pravilnijem osvetljavanju i širem sagledavanju aktuelnih problema socijalističke izgradnje u našoj zemlji i borbe za socijalizam u celini; da – stvarajući zaključke na osnovi iskustva iz sopstvene socijalističke prakse, koristeći i iskustva drugih – doprinese širem razrađivanju gorućih problema daljeg kretanja i razvitka socijalizma u svetu uopšte, u onoj meri u kojoj naša praksa doprinosi, makar i u skromnim razmerama, bogaćenju zajedničkog međunarodnog socijalističkog iskustva.

Program Saveza komunista Jugoslavije jeste osnova naše buduće aktivnosti i borbe. Smatrajući praksu konačnim sudijom pravilnosti teoretskih postavki i tumačem ideoloških kretanja, jugoslovenski komunisti će i dalje učiti od svoje prakse, kao i od prakse drugih socijalističkih pokreta, ne oklevajući da ispravljaju ono što praksa bude obeležila kao preživelo ili neodrživo. Zato je u duhu ovog Programa da on bude prevaziđen novim, još većim stvaralaštvom u praksi i teoriji razvitka socijalizma.

Glava I

Društveno-ekonomski i politički odnosi u savremenom svetu

Domonopolistički kapitalizam

Kapitalistički društveni sistem u svom klasičnom obliku pripada prošlosti.

U periodu slobodne konkurencije kapitalizam je razvio proizvodne snage i tehniku proizvodnje, ali je stvorio i uslove i društvene snage koji na različite načine sve više vrše na njega pritisak, zaoštravaju njegove unutrašnje protivrečnosti i traže njegovu promenu kao sistema. Odlučujući deo tih snaga jeste radnička klasa koja postaje nosilac svesne socijalističke akcije za likvidaciju kapitalizma.

Snažno razvijajući proizvodne snage društva, kapitalizam je izvršio industrijsku revoluciju u nizu zemalja, naučno organizovao proizvodnju u granicama preduzeća, doveo do ogromnog povećanja produktivnost rada, razvio nacionalno i stvorio svetsko tržište. Sve većom podelom rada u nacionalnim, pa i u međunarodnim razmerama, kapitalizam je proširio društveni karakter rada, vršeći stalno podruštvljenje proizvodnje, koje, međutim, i dalje ostaje u granicama privatnog kapitalističkog upravljanja i privatnog prisvajanja društvenog proizvoda.

Razvitak kapitalizma je značio eksproprijaciju i raspadanje sitnih proizvođača, formiranje i eksploataciju radničke klase.

Pokretačka snaga kapitalističke proizvodnje jeste profit. Privatna kapitalistička svojina nad sredstvima za proizvodnju, privatno prisvajanje, profit kao cilj proizvodnje i anarhičnost u razvitku kapitalističke privrede dolaze sve više u sukob s društvenim karakterom proizvodnje, sa organizacijom proizvodnje u celini i sa opštim potrebama društva. Naročito je došao u sukob položaj neposrednih proizvođača, kao eksploatisanih najamnih radnika, s njihovim sve većim značajem u proizvodnji i s njihovim ekonomskim težnjama.

Razvitak kapitalizma su pratili sve veće gomilanje bogatstva, sve veća koncentracija i centralizacija kapitala, koncentracija ekonomske i političke moći u rukama sve manjeg broja kapitalista, dok se na drugoj strani stvarala sve mnogobrojnija armija eksploatisanog proletarijata, što je dovelo do pooštrenja osnovnih klasnih suprotnosti i klasne borbe u kapitalističkom društvu.

U periodu liberalnog kapitalizma industrijski razvitak se koncentrisao uglavnom u zapadnoevropskim zemljama i u Sjedinjenim Američkim Državama, dok su druge zemlje, najvećim delom, bile proizvođači sirovina. Industrijski razvijene zemlje potčinile su zemlje–proizvođače sirovina i time stvorile podlogu za svoj brži razvitak, kočeći razvoj ostalih delova sveta.

Na toj osnovi i u tim suprotnostima razvijao se kapitalistički sistem, čije su zakone nastajanja i razvitka, kao i neminovnost njegovog propadanja otkrili, naučno analizirali i objasnili Marks i Engels.

O monopolističkom kapitalizmu

Monopolistički kapitalizam se javio na višem stepenu razvitka proizvodnih snaga kapitalizma, na osnovi koncentracije proizvodnje i centralizacije kapitala, kao i dominirajućeg položaja finansijskog kapitala.

Monopolistički kapitalizam je organizovao društvenu proizvodnju na široj osnovi, ujedinjujući više preduzeća jedne ili nekoliko grana i privrednih oblasti, i dalje razvio proizvodnju i njeno podruštvljenje. Sve većom koncentracijom i centralizacijom proizvodnje planiranje u okviru preduzeća proširuje se na planiranje u okviru i u interesu monopola. U isto vreme je proširena povezanost i uzajamna zavisnost svetske privrede.

U monopolističkom kapitalizmu je otpočeo i proces stagnacije kapitalističkog društva, njegovog truljenja, nesposobnosti da ide ukorak s mogućnostima daljeg razvitka proizvodnih snaga društva. Time se ujedno proširio proces kriza, došlo je do ratova u svetskim razmerama, do opšte krize kapitalizma i do njegovog ubrzanog raspadanja kao sistema.

Za monopolistički kapitalizam su karakteristični: nastanak monopola u razvijenim kapitalističkim zemljama, povezivanje monopola na međunarodnom planu, stvaranje svetskih monopola, njihova vladavina u svetskoj privredi i njihov presudan uticaj na svetsku politiku i međunarodne odnose. Preovlađujuća uloga kapitalističkih monopola dovela je do imperijalizma – poslednjeg stadija kapitalizma. Naučnu, marksističku analizu razvitka imperijalizma krajem 19. i početkom 20. veka dao je Lenjin.

S krupnim promenama koje su monopoli izazvali u ekonomici i društvenoj strukturi kapitalizma nisu ukinute osnovne zakonitosti i protivrečnosti kapitalističkog društva, one su samo dobile nova obeležja. Razvija se konkurentska borba među monopolima, za monopol i učvršćivanje njihovog položaja, borba u samim monopolima, kao i protiv onih koji ugrožavaju njihove pozicije. Takva konkurencija je dobila naročito oštre oblike na međunarodnoj areni u borbi za tržište, za izvore sirovina

i za sfere uticaja. Još se više proširio jaz između razvijenih i nerazvijenih zemalja.

Monopolistički kapitalizam je pojačao eksploataciju radničke klase, radnih ljudi, i povećao pritisak na srednje slojeve društva. U ovoj fazi kapitalizma proširio se sistem eksploatacije drugih naroda, naročito kolonijalnih, uz najgrublje forme iskorišćavanja i ugnjetavanja.

Monopolistički kapitalizam je još jače zaoštrio osnovne protivrečnosti kapitalizma i izazvao nove. Dalje je razvio klasne i političke suprotnosti u pojedinim zemljama i suprotnosti u međunarodnim odnosima. Da bi savladao unutrašnje i spoljne teškoće, a naročito suprotnosti između samih imperijalističkih zemalja i suprotnosti u njihovom odnosu na kolonijalne i zavisne zemlje, monopolistički kapitalizam se sve šire i sve neposrednije koristi mehanizmom države, što pojačava tendencije srastanja vrhova monopola, finansijske oligarhije, s vrhovima države i državnog aparata.

Monopolistički kapitalizam postaje nosilac političke reakcije; on pokušava da spreči razvitak radničkog pokreta i masovnih oslobodilačkih pokreta i da u društvu suzbije uticaj javnog demokratskog mišljenja. U zemljama s naročito zaoštrenim unutrašnjim i spoljnim suprotnostima najreakcionarnije snage monopolističkog kapitalizma pošle su putem diktature fašističkog i sličnog tipa da bi obezbedile svoje pozicije od revolucionarnog pokreta, kao i svoje međunarodne pozicije, povezujući se s društveno-istorijski najnazadnijim snagama u nerazvijenim zemljama.

Borba monopolističkog kapitala za novu podelu i za proširenje uticajnih sfera, za prevlast i dominaciju u svetu dovela je već dva puta do svetskog rata i do masovnog uništavanja ljudi i društvenih materijalnih i kulturnih dobara.

Promene u kapitalističkom društvu i jačanje antikapitalističkih snaga

Ekonomske i političke suprotnosti u monopolističkom kapitalizmu, krize i imperijalistički ratovi zaoštrili su revolucionarnu borbu radničke klase i radnih ljudi u kapitalističkim zemljama, kao i revolucionarno-oslobodilačku borbu u kolonijalnim i zavisnim zemljama. Taj proces je doveo do oktobarske revolucije, do socijalističkih revolucija u Jugoslaviji, Kini i drugim zemljama, do uvođenja socijalističkog društvenog sistema u nizu zemalja, a isto tako i do oslobođenja i do političke nezavisnosti mnogih kolonijalnih i zavisnih zemalja.

Nove društveno-ekonomske pojave, politička zbivanja poslednjih decenija (od oktobarske revolucije, preko krupnih događaja kao što je velika ekonomska kriza od 1929. do 1934. godine, pa do drugog svetskog rata) nove pobede socijalističkih snaga u nizu zemalja i raspadanja kolonijalnog sistema – izazvali su dalje krupne promene u kapitalističkom društvu. Te promene se najvećim delom odigravaju na liniji jačanja državnokapitalističkih tendencija i rezultat su delovanja raznovrsnih društvenih, ekonomskih i političkih faktora.

Na te su promene uticali: razvitak proizvodnih snaga, sve veća društvena podela rada i jačanje društvenog karaktera proizvodnje uopšte, u razvijenim kapitalističkim zemljama, kao i u svetskim razmerama. Kapitalizam nije više u stanju da u svojim dosadašnjim oblicima obezbeđuje nesmetanu proširenu društvenu reprodukciju. Kapitalistički produkcioni odnosi više ne odgovaraju izvanredno razvijenim proizvodnim snagama, koje se, usled razvitka savremene nauke i tehnike, ubrzano dalje razvijaju.

Neravnomernost privrednog razvitka raznih oblasti sveta u uslovima kapitalizma – otežava dalje napredovanje svetske privrede u celini, pa samim tim i visoko industrijalizovanih kapitalističkih zemalja. Ova se neravnomernost ne može ukloniti u okviru dosadašnjih, kapitalističkih odnosa između razvijenih i nerazvijenih zemalja.

Brojčani porast i organizaciono snaženje radničke klase, revolucije, ustanci, masovni štrajkovi, svesna i spontana borba i akcije radničke klase i uopšte radnih ljudi na političkom, ekonomskom i socijalnom polju, kao i sve veći njihov uticaj i učešće u društvenom životu – vode daljem slabljenju kapitalističkog sistema i jačanju socijalističkih snaga.

Socijalistička revolucija i izgradnja u Sovjetskom Savezu i u nizu drugih zemalja znatno su uticale na jačanje socijalističkih snaga u svetu svojim delovanjem na kapitalistički sistem, kao i otvaranjem perspektive radničkoj klasi i kolonijalnim narodima u njihovoj borbi protiv imperijalizma, a za brži ekonomski i društveni razvoj na novoj, društvenoj osnovi.

Drugi svetski rat je zahtevao maksimalne napore nacionalnih privreda, regulisanje i usmeravanje privrednog razvoja u nacionalnim razmerama, široku i sveobuhvatnu primenu metoda ratne privrede, što je takođe uticalo na jačanje etatističkih tendencija u kapitalizmu.

Novi uspesi i polet radničke klase i drugih progresivnih snaga, nastali kao posledice pobede nad fašizmom u toku drugog svetskog rata, delovali su, sa svoje strane, na promene u kapitalističkom sistemu. Tome doprinosi i novi, epohalni napredak nauke i tehnike posle drugog svetskog rata.

Oslobodilački pokreti zavisnih i kolonijalnih naroda doveli su do stvaranja niza novih nezavisnih država, koje se, da bi ubrzale svoj ekonomski i društveni razvoj i učvrstile svoju nezavisnost, ne orijentišu na klasični kapitalistički put razvitka, već na državno usmeravanje i uprav-

ljanje privredom i na stvaranje državne svojine nad osnovnim sredstvima za proizvodnju.

Monopolistički kapitalizam, koji se razvio u svetski privredni sistem, još je više pojačao neravnopravne odnose koji su već postojali u svetskoj podeli rada.

Kapitalizam je u kolonijama potkopao zatečene društveno-ekonomske odnose i uvodio kapitalističke odnose, kojima je pokušavao da ekonomiku ovih zemalja trajno veže sa ekonomikom metropola.

Ubrzani razvoj nacionalnih privreda nerazvijenih zemalja, snažnim razvijanjem državnokapitalističkih oblika i odnosa u privredi, izaziva promene njihove ekonomske i društvene strukture, a sve to utiče na ekonomiku razvijenih zemalja, remeti njihove dosadašnje odnose s nerazvijenim zemljama, što opet sa svoje strane izaziva povećanu ulogu države u međunarodnim ekonomskim odnosima.

Uporedo s proširenjem državnog upravljanja privrednim životom u pojedinim zemljama i sa stvaranjem državne svojine povećava se uloga države u određivanju oblika međunarodne ekonomske saradnje, u regulisanju međunarodne trgovine i međunarodnog finansiranja, što predstavlja jednu od karakteristika savremenih međunarodnih privrednih odnosa.

Zbog tih uzroka, državnokapitalističke tendencije daju značajno obeležje razvijenim kapitalističkim zemljama, a i većem delu nerazvijenih zemalja, mada u drugim oblicima i rešavajući druge zadatke.

Da bi omogućile razvitak društvene proizvodnje i ublažile unutrašnje društvene suprotnosti, te tako produžile vek kapitalističkom sistemu, vodeće snage kapitalističkog društva u pojedinim delovima sveta prisiljene su da istovremeno vrše i promene u tome sistemu putem podržavljivanja određenih ekonomskih funkcija, slabeći na taj način sve više njegove privatnokapitalističke osnove i čineći sam sistem manje otpornim zbog neprekidne borbe koju savremeni radnički pokret i progresivne snage čovečanstva vode u raznim oblicima.

Tako je ekonomska, društvena i ideološko-politička neodrživost kapitalističkog sistema postala još očiglednija.

Pojačana uloga države u funkcionisanju i razvitku ekonomike društva

Neophodnost da se odnosi proizvodnje i raspodele u kapitalizmu menjaju i uspostavljaju sve više na bazi državne intervencije dovodi do izmenjene i pojačane uloge države u funkcionisanju i razvitku ekonomike društva. Sve više jača tendencija državne intervencije u ekonomskim kretanjima društva. Država je prinuđena da preduzima pojedine mere kontrole nad privatnim kapitalom, koje, doduše, ne zadiru u suštinu kapitalističkog sistema, ali delimično ograničavaju privatno upravljanje kapitalističkom svojinom.

Država uzima na sebe značajnu ulogu u privredi razvijanjem raznovrsnih novih kreditno-monetarnih oblika i širim korišćenjem poreskog sistema za regulisanje privrede, bilo neposredno – nacionalizacijom čitavih grana industrije i krupnim državnim investicijama – ili ograničavanje upravljanja privatnim kapitalom i kontrolom u raspodeli profita, i u toj meri unosi izvesne elemente privrednog planiranja, a najčešće kombinovanjem svih ovih mera.

Kao rezultat unutrašnjeg razvoja i promena u kapitalističkom sistemu, svesnog i stihijskog pritiska radničke klase u savremenim uslovima – jača i uloga države na području radnih i imovinskih odnosa, socijalnih prava i socijalnih službi i drugih društvenih odnosa.

Tendencija proizvođača, da preko organa najrazličitijeg karaktera i s manjim ili većim pravima, utiču na upravljanje preduzećem i institucijama upravljanja privredom u celini – iako su u početnom stadiju razvoja, predstavljaju proširivanje borbe za demokratska prava radnih ljudi i za rukovodeću ulogu radničke klase u društvenom i privrednom životu.

Pojava regionalnih i širih međunarodnih privrednih organizacija, u kojima su neposredno angažovane države, predstavlja nove oblike privredne saradnje i integracije, za razliku od ranije isključive aktivnosti privatnih monopola i drugih privatnokapitalističkih organizacija na ovome polju, a s druge strane se koristi i kao novo sredstvo borbe za uspostavljanje ekonomske i političke hegemonije jačih i razvijenih nad slabijim i nerazvijenim.

Buržoaska država uzima, dakle, na sebe ekonomske funkcije na onom stepenu razvitka kapitalizma kada su privatna svojina i privatnokapitalistički odnosi proizvodnje postali preuski okviri za narasle proizvodne snage, kada društvo nije više sposobno da na postojećim kapitalističkim osnovama izađe iz krize i da i dalje vrši društvenu reprodukciju i razvija proizvodne snage.

Takve tendencije izražavaju nastojanje snaga kapitalizma da se ekonomski i politički prilagode potrebama razvitka proizvodnih snaga, društveno-političkim promenama poslednjih decenija odnosno rastućem uticaju socijalizma u svetu, kao i rastućoj ulozi i snazi radničke klase u nacionalnim granicama zadržavajući pri tome bitne elemente kapitalističkih društvenih odnosa i društvenih privilegija buržoazije.

Proces vezivanja vrhova monopola s državnom upravom nastavlja se i dalje. Ali uzimajući na sebe znatne ekonomske funkcije, država i državni aparat dobijaju i svoju samostalnu ekonomsku bazu, te na toj osnovi jača

društvena uloga državnog aparata. Buržoaska država i državni aparat, u težnji da stiču svoje samostalne funkcije i da se postave iznad društva, nastoje ne samo da još više suzbiju samostalnu društvenu ulogu radničke klase, već i da, ne dirajući u samu osnovu kapitalističkog sistema, ograniče ulogu privatnog kapitala.

Buržoazija, a naročito njeni monopolistički vrhovi, u takvim uslovima nastoje da održe i razviju što veću kontrolu nad celim mehanizmom države i državnog kapitalizma, da se trajno učvrste kao njegova osnovna rukovodeća i usmeravajuća politička snaga – radi konzerviranja kapitalističkih odnosa i očuvanja privilegija buržoazije u nacionalnim i međunarodnim okvirima. Zbog toga se pojačavaju težnje raznih reakcionarnih krugova buržoazije kapitalističkih monopola i državnokapitalističke birokratije da u gušenju revolucionarnih i demokratskih pokreta primene fašističke i druge antidemokratske metode.

Pojačana uloga države rađa takođe ekonomsku i političku snagu birokratije, koja jačajući ima tendenciju da se pojavljuje kao relativno samostalan društveni i politički faktor. Ukoliko je u političkoj borbi između buržoazije i radničke klase za uticaj i pozicije u sistemu državnog kapitalizma postignuta veća ravnoteža, utoliko se i funkcije birokratije više osamostaljuju uz težnje za jačanjem i očuvanjem državnokapitalističkog monopola i društvenih privilegija buržoazije. Na takvim se tendencijama zasniva i nacionalistička i imperijalistička ideologija fašizma, koja nastoji da prikaže državu kao natklasnog nacionalnog arbitra u društvenim i ekonomskim odnosima. Ukoliko je uticaj buržoazije jači, utoliko birokratija otvorenije služi buržoaziji, sprovodeći njenu reakcionarnu politiku.

Samo vodeća uloga radničke klase može da oduzme birokratiji ovakvu samostalnu društvenu ulogu.

Savremeni imperijalistički hegemonizam.
Borba za nezavisnost i ravnopravnost naroda

Iz državnokapitalističkog monopola raste ne samo težnja za održavanjem postojećih odnosa nacionalnog ugnjetavanja i kolonijalne eksploatacije, već i tendencija ka hegemoniji nad drugim narodima i ka svetskoj hegemoniji. Savremeni hegemonizam ne izražava samo nastojanje da se održe ostaci klasičnog kolonijalizma, koji je borbom naroda za nezavisnost postao neodrživ i sve više se raspada, već predstavlja preobraženi oblik kolonijalizma u sadašnjim uslovima. Imperijalistički hegemonizam se prilagođava formalnoj nezavisnosti odnosno formalnoj ravnopravnosti naroda, kako bi ove učinio ekonomski i politički zavisnim od sila koje raspolažu velikom koncentracijom ekonomske i političke snage. U borbi za taj cilj politički predstavnici buržoazije u današnjim uslovima često se služe i ideološko-političkim instrumentima poput lažne brige o demokratiji, slobodi itd. Ukidajući ili bitno ograničavajući na taj način stvarnu nezavisnost i ravnopravnost naroda, nosioci imperijalističkog hegemonizma teže za tim da ih pretvore u svoja ekonomska, politička i vojna uporišta u borbi za proširivanje sfere svoje hegemonije i ovog ili onog vida ekonomske eksploatacije. Samim tim je imperijalistički hegemonizam stalan izvor opasnosti od novog svetskog rata. U određenim uslovima ova opasnost postaje utoliko veća ukoliko se hegemonistička uloga određene države ili grupe država pretvara u snažan međunarodni sistem koji dejstvuje isključivo sa pozicije sile, i ukoliko je na podlozi državnog kapitalizma buržoazija sposobna da pokrene i organizuje i druge društvene snage radi sprovođenja svoje hegemonističke unutrašnje i spoljne politike.

Borba za hegemoniju ne predstavlja uvek samo isključivi interes buržoazije i državnokapitalističke birokratije određene zemlje ili grupe zemalja. Ona u datim uslovima dobiva i podršku ne samo srednjih društvenih slojeva već i pojedinih slojeva radničke klase.

Još su Marks i Lenjin govorili o društvenim posledicama koje nastaju kada buržoazija pojedinih razvijenih zemalja uspeva da delove radničke klase, pa čak i celu radničku klasu, stavi u izvesnom smislu u povlašćeni materijalni položaj prema ostalim delovima radničke klase, odnosno prema radničkoj klasi i radnim masama drugih zemalja.

U današnje vreme takva praksa u razvijenim kapitalističkim zemljama igra neuporedivo veću ulogu nego u prošlosti.

Tu se radi o mogućnostima da vodeće snage buržoazije na bazi ekstraprofita u izvesnom smislu »potkupljuju« pojedine delove radničke klase i o tome da veća razvijenost proizvodnih snaga i veća produktivnost rada omogućuju znatno viši životni standard u razvijenim zemljama nego u ostalim delovima sveta.

Ta je praksa neposredan proizvod privilegovanih pozicija koje drže vladajuće snage razvijenih zemalja u odnosu na nerazvijene zemlje. Takve privilegovane pozicije su pojedine zemlje neposredno ili posredno stekle zahvaljujući kolonijalnoj eksploataciji, ostajanjem van ratnih sukoba ili određenoj ulozi u međunarodnoj podeli rada ili usled drugih povoljnih istorijskih uslova. Privilegovane pozicije su im omogućile da dugotrajnim sticanjem ekstraprofita daleko odmaknu u razvitku proizvodnih snaga u poređenju s većim delom ostalog sveta, što im omogućuje da i posle oslobađanja kolonija zadrže vanredno povlašćen položaj u svojim odnosima s nerazvijenim zemljama. Na taj način razvijene kapitalističke zemlje ipak uspevaju i sada kada se kolonijalni sistem ubrzano raspada da više ili manje reprodukuju svoj privilegovani položaj i s njim vezane ekstraprofite.

Iz svih tih razloga su vladajući krugovi tih zemalja ekonomski i politički više u mogućnosti da udovolje ma-

Savremeni imperijalistički hegemonizam.
Borba za nezavisnost i ravnopravnost naroda

Iz državnokapitalističkog monopola raste ne samo težnja za održavanjem postojećih odnosa nacionalnog ugnjetavanja i kolonijalne eksploatacije, već i tendencija ka hegemoniji nad drugim narodima i ka svetskoj hegemoniji. Savremeni hegemonizam ne izražava samo nastojanje da se održe ostaci klasičnog kolonijalizma, koji je borbom naroda za nezavisnost postao neodrživ i sve više se raspada, već predstavlja preobraženi oblik kolonijalizma u sadašnjim uslovima. Imperijalistički hegemonizam se prilagođava formalnoj nezavisnosti odnosno formalnoj ravnopravnosti naroda, kako bi ove učinio ekonomski i politički zavisnim od sila koje raspolažu velikom koncentracijom ekonomske i političke snage. U borbi za taj cilj politički predstavnici buržoazije u današnjim uslovima često se služe i ideološko-političkim instrumentima poput lažne brige o demokratiji, slobodi itd. Ukidajući ili bitno ograničavajući na taj način stvarnu nezavisnost i ravnopravnost naroda, nosioci imperijalističkog hegemonizma teže za tim da ih pretvore u svoja ekonomska, politička i vojna uporišta u borbi za proširivanje sfere svoje hegemonije i ovog ili onog vida ekonomske eksploatacije. Samim tim je imperijalistički hegemonizam stalan izvor opasnosti od novog svetskog rata. U određenim uslovima ova opasnost postaje utoliko veća ukoliko se hegemonistička uloga određene države ili grupe država pretvara u snažan međunarodni sistem koji dejstvuje isključivo sa pozicije sile, i ukoliko je na podlozi državnog kapitalizma buržoazija sposobna da pokrene i organizuje i druge društvene snage radi sprovođenja svoje hegemonističke unutrašnje i spoljne politike.

Borba za hegemoniju ne predstavlja uvek samo isključivi interes buržoazije i državnokapitalističke birokratije određene zemlje ili grupe zemalja. Ona u datim uslovima dobiva i podršku ne samo srednjih društvenih slojeva već i pojedinih slojeva radničke klase.

Još su Marks i Lenjin govorili o društvenim posledicama koje nastaju kada buržoazija pojedinih razvijenih zemalja uspeva da delove radničke klase, pa čak i celu radničku klasu, stavi u izvesnom smislu u povlašćeni materijalni položaj prema ostalim delovima radničke klase, odnosno prema radničkoj klasi i radnim masama drugih zemalja.

U današnje vreme takva praksa u razvijenim kapitalističkim zemljama igra neuporedivo veću ulogu nego u prošlosti.

Tu se radi o mogućnostima da vodeće snage buržoazije na bazi ekstraprofita u izvesnom smislu »potkupljuju« pojedine delove radničke klase i o tome da veća razvijenost proizvodnih snaga i veća produktivnost rada omogućuju znatno viši životni standard u razvijenim zemljama nego u ostalim delovima sveta.

Ta je praksa neposredan proizvod privilegovanih pozicija koje drže vladajuće snage razvijenih zemalja u odnosu na nerazvijene zemlje. Takve privilegovane pozicije su pojedine zemlje neposredno ili posredno stekle zahvaljujući kolonijalnoj eksploataciji, ostajanjem van ratnih sukoba ili određenoj ulozi u međunarodnoj podeli rada ili usled drugih povoljnih istorijskih uslova. Privilegovane pozicije su im omogućile da dugotrajnim sticanjem ekstraprofita daleko odmaknu u razvitku proizvodnih snaga u poređenju s većim delom ostalog sveta, što im omogućuje da i posle oslobađanja kolonija zadrže vanredno povlašćen položaj u svojim odnosima s nerazvijenim zemljama. Na taj način razvijene kapitalističke zemlje ipak uspevaju i sada kada se kolonijalni sistem ubrzano raspada da više ili manje reprodukuju svoj privilegovani položaj i s njim vezane ekstraprofite.

Iz svih tih razloga su vladajući krugovi tih zemalja ekonomski i politički više u mogućnosti da udovolje ma-

terijalnim zahtevima određenih slojeva radničke klase pa čak i njihovim demokratskim zahtevima, utičući ujedno i na formiranje njihove političke svesti. Na takvim tendencijama se zasniva ne samo oportunistički odnos pojedinih slojeva radničke klase prema svojoj sopstvenoj buržoaziji i državno-kapitalističkoj birokratiji, već i njihova povremena podrška imperijalističkoj odnosno hegemonističkoj politici državnih vrhova. Viši materijalni standard razvijenih zemalja postaje, prema tome, znatnim delom produkt bede i zavisnosti nerazvijenih zemalja, a ugnjetavanje, nasilje i odsustvo demokratskih prava u velikom delu sveta postaju preduslov i podloga buržoaske demokratije i političkog liberalizma u malom broju razvijenih zemalja.

Iako raspolaže velikom materijalnom snagom, savremeni imperijalizam je unutrašnjopolitički slab i nestalan.

Borba naroda za stvarnu političku i ekonomsku nezavisnost, to jest za stvarnu ravnopravnost i samostalnost u međunarodnim odnosima, ne ukida se nego postaje sve šira i uspešnija, a hegemonistički pritisak, sa svoje strane, sve više doprinosi da se ta borba poveže s najnaprednijim snagama radničke klase i socijalizma. A to znači da je jedini put konačne likvidacije imperijalizma – uporna borba radničke klase i progresivnih snaga u svakoj zemlji za svoje demokratske i društvene zahteve i za mir, borba za pobedu i za rukovodeću društvenu ulogu radničke klase, za socijalizam, kao i dosledna borba naroda za svoju nezavisnost.

O državnom kapitalizmu

U savremenom društvu nema čistog državnog kapitalizma, jer se uopšte društveni procesi ne ispoljavaju niti se mogu ispoljavati u čistim oblicima. Savremeni kapitalizam sadrži elemente privatnog kapitala slobodne konku-

rencije uporedo s monopolističkim kapitalom i sa ostacima sitnosopstveničke proizvodnje, dok istovremeno sve jače dolazi do izražaja funkcija države u svojstvu društvenog, političkog i posebno ekonomskog činioca. Ukoliko se pojedine ekonomske funkcije više prenose s privatnog kapitala na državu – pri čemu se i na druge načine ograničavaju prava privatnog kapitala – utoliko više dolazi do izražaja pritisak novih materijalnih i društvenih faktora u privredi na kapitalističke proizvodne odnose, faktora koji čine uspostavljanje socijalističkih odnosa još neminovnijim. Tendencije te vrste su odraz sazrevanja i jačanja »elemenata novog društva, koji su se već razvili u nedrima starog buržoaskog društva koji se nalazi u raspadanju« (Marks) i probijaju se sve snažnije kroz pukotine kapitalističkog društvenog sistema, produbljuju njegovu opštu krizu i sve više jačaju, proširujući svest o neminovnosti socijalističkog preobražaja društva i o neposrednosti borbe za takav preobražaj.

Državni kapitalizam, prema tome, nije neka posebna faza kapitalizma, već on, kao tendencija, izrasta u razvijenim zemljama iz monopolističkog kapitalizma, koji je postao ekonomski i politički neodrživ i koji spontano traži izlaz iz krize putem podržavljenja određenih ekonomskih funkcija, zadržavajući bitne karakteristike kapitalističkih odnosa. U tom smislu specifični oblici državnokapitalističkih odnosa mogu biti kako poslednji napor kapitalizma da se održi, tako i prvi korak ka socijalizmu. Da li će biti jedno ili drugo – to zavisi u prvom redu od snage i svesne političke akcije radničke klase, to jest od rezultata njene borbe za vlast.

Radnička klasa treba da se čuva iluzije da svako podržavljenje ekonomskih funkcija u uslovima kapitalizma znači u isto vreme i njihovo socijalističko podruštvljenje. Sve dok je buržoazija odlučujuća snaga državne vlasti, ona će i podržavljenje ekonomskih funkcija isko-

rišćavati radi održavanja i jačanja svojih kapitalističkih privilegija i političkih pozicija. Nema automatskog prelaza od državnog kapitalizma ka socijalizmu, ka stvarnom podruštvljenju sredstava za proizvodnju, to jest onakvog podruštvljavanja kojim se sredstva za proizvodnju stavljaju u službu sviju i svakog radnog čoveka. Taj prelaz može ostvariti samo svesna politička akcija radničke klase, njena borba za rukovodeću ulogu u mehanizmu vlasti i njena spremnost i sposobnost da tu ulogu upotrebi da bi stvarno izmenila društvene odnose.

Iako državnokapitalistički odnosi omogućavaju da se u kapitalističkom društvenom sistemu javljaju elementi regulisanja i planiranja privrede, ipak ga to ne spasava od opšte krize u kojoj se kao sistem nalazi već nekoliko decenija. Iako državni kapitalizam, za razliku od liberalnog kapitalizma, može u izvesnoj meri da ograniči stihiju tržišta u privrednom razvoju, tako da to ograničavanje i državno uplitanje, u pogledu makar i delimičnog usmeravanja privrednog razvoja, može da olakša, ublaži i privremeno odloži periodične krize, ipak te mere ne »spasavaju« kapitalizam već, naprotiv, ukazuju na potrebu radikalne promene celog sistema. Upravo neprekidno jačanje ekonomske i političke intervencije države i njena sve veća uloga u rešavanju krupnih unutrašnjih i međunarodnih privrednih pitanja potvrđuju da je taj sistem u sve dubljoj krizi.

Da bi obezbedio društvenu reprodukciju i spasao još održive ekonomske i društvene pozicije kapitala, državni kapitalizam je prisiljen, prilagođavajući kapitalistički sistem novim uslovima, da u isto vreme potkopava temelje na kojima sam počiva. Uprkos nastojanjima državnih vrhova, odnosno kapitalističke klase, da očuvaju svoje pozicije, objektivni proces razvitka jača i razvija društveno-ekonomske preduslove i činioce socijalizma, objektivno ubrzava proces raspadanja kapitalizma i čini sve neizbež-

nijim nove političke pobede radničke klase odnosno socijalističkih snaga. Uprkos velikoj koncentraciji vlasti u rukama države, takav je sistem u suštini i politički i ekonomski slab. Bitne protivurečnosti i antagonizmi kapitalističkog sistema ostaju i dalje: njegovi ekonomski i društveni mehanizmi sve češće se pokazuju kao nemoćni, a sam sistem je neuporedivo više no ranije osetljiv na pritisak narodnih masa, pre svega radničke klase. Ekonomski i društveni potresi u sadašnje vreme neminovno dobivaju neuporedivo veći politički i društveni značaj nego ikad ranije. Svaka krupnija ekonomska borba pretvara se u političku. Svaki krupniji politički sukob dovodi do dalekosežnih društvenih posledica.

U stvari, procesi savremenog društvenog razvitka u kapitalističkom svetu razvijaju se u dva pravca. Ekonomski činioci, težnja vladajućih snaga kapitalizma da izbegnu ekonomske krize i revolucionarne političke potrese, kao i stalan svesni i stihijski pritisak radničke klase na celom frontu društvenih odnosa – usmeravaju društvo u pravcu sve većeg podržavljivanja pojedinih društvenih i ekonomskih funkcija i sredstava za proizvodnju. U tom procesu buržoazija, vezana s državnokapitalističkom birokratijom, nastoji da održi što više od svojih pozicija i svojih bitnih društvenih privilegija, pre svega putem svoje odlučujuće kontrole nad mehanizmom državne vlasti. Najreakcionarnije snage će i ubuduće težiti da, radi ostvarenja takvih ciljeva, u određenim uslovima pribegavaju fašizmu i drugim oblicima grube političke diktature. Nasuprot tome, radnička klasa svesno i stihijski, najraznovrsnijim sredstvima i oblicima ekonomske i političke borbe, vrši stalan pritisak u pravcu ukidanja ili ograničavanja tih privilegija buržoazije, boreći se za proširivanje i ubrzavanje podruštvljavanja ekonomskih funkcija, za izvojevanje odlučujućeg uticaja na institucije upravljanja tim funkcijama, za ovladivanje državnom vlašću.

Rastući talas državnokapitalističkih tendencija u kapitalističkom svetu najočiglednije potvrđuje da čovečanstvo nezadrživo i najrazličitijim putevima duboko ulazi u eru socijalizma, kada socijalizam sve više postaje sadržina svakodnevne prakse celog čovečanstva. Subjektivna pokretačka snaga tog procesa i dalje ostaje – radnička klasa, njen društveno-ekonomski interes, njena svesna i spontana borba, najrazličitiji vidovi njene klasne akcije.

Revolucionarni, socijalistički preobražaj u svetu

Krizu kapitalističkog društva bitno je produbila i ubrzala oktobarska socijalistička revolucija, koja je i sama izbila na tlu opšte krize kapitalizma. U Sovjetskom Savezu je izvršena prva u svetu pobedonosna revolucionarna socijalistička promena društvenih odnosa i time je započeo proces revolucionarnog socijalističkog preobražaja sveta.

Talasi Velikog oktobra već četrdeset godina bez prekida snažno utiču na razvitak socijalističke lančane reakcije u društvenim odnosima svih naroda i celog sveta, podstičući i usmeravajući mnogobrojne evolutivne i revolucionarne procese ka jedinstvenim socijalističkim ciljevima. Vezujući se sa svim tim procesima i nastavljajući se u njima, velika oktobarska socijalistička revolucija je stvarno prerasla u svetski proces razvitka socijalizma.

Posle drugog svetskog rata socijalistički odnosi ostvaruju se na novim širokim područjima, i snage socijalizma su naglo ojačale u celom svetu. U nekim zemljama, kao rezultat pobede socijalističkih snaga u otvorenoj borbi, u procesu duboke narodne revolucije pod rukovodstvom komunističkih partija, uspostavljena je vlast radničke klase u svojevrsnim oblicima revolucionarne diktature proletarijata. U drugim zemljama je opet, sa završetkom drugog svetskog rata, kao rezultat unutrašnjih ustanaka i

napredovanja Sovjetske armije, došlo do sloma buržoaske vlasti, do formiranja vlada pod rukovodstvom komunističkih partija i do prelaska na izgrađivanje socijalističkog društva. Veliki broj zemalja pošao je, dakle, putem socijalizma.

Novi, socijalistički sistem odlikuje se, pre svega, podruštvljavanjem sredstava za proizvodnju, to jest ukidanjem privatne kapitalističke svojine nad ovim sredstvima i ukidanjem kapitalističke eksploatacije radničke klase, kao i stavljanjem svih privrednih mogućnosti i sredstava u službu planskog razvijanja proizvodnih snaga. U pogledu raspodele – socijalizam polazi od principa da rad treba da postane merilo ličnog ekonomskog položaja. Kapitalističku jagmu za profit socijalizam zamenjuje zajedničkim društvenim naporom za maksimalno zadovoljavanje ličnih i kolektivnih potreba ljudi.

U toku oslobađanja društva od kapitalističkih društvenih oblika, socijalistička svest predstavlja moćnu objektivnu, materijalnu snagu, sposobnu da snažno deluje na preobražaj i usmeravanje društvenog razvitka, pod uslovom da progresivno izražava objektivna materijalna i društveno-politička kretanja. Upravo zato socijalistička država u prvoj fazi, posebno u manje razvijenim zemljama, po pravilu, u manjoj ili većoj meri, nužno uzima na sebe celokupnu organizaciju i planiranje proizvodnje. Na toj bazi i pod tim uslovom država postaje snažan instrument svesne akcije koji usmerava sva sredstva i napore ka postizanju određenih ekonomskih ciljeva, ustanovljuje plansku socijalističku raspodelu stvorenih vrednosti i na taj način ubrzava kretanje društva i obezbeđuje izgradnju materijalnih i socijalno-ekonomskih preduslova za dalji razvitak socijalističkih odnosa. Time ona ujedno stvara i uslove za svoje sopstveno postepeno odumiranje.

Socijalizam je počeo rešavati krupne i dalekosežne ekonomske i socijalne zadatke, utoliko teže i složenije što

su dosad na put socijalističke izgradnje stupile uglavnom relativno zaostale zemlje, s nerazvijenim proizvodnim snagama i malobrojnom radničkom klasom, što je neizbežno dalo svoj pečat oblicima i metodima dosadašnje socijalističke izgradnje. Razvlašćenje buržoazije i perspektiva privrednog porasta oslobodili su energiju radnih ljudi do te mere da su omogućili velike rezultate u stvaranju i proširivanju ekonomske baze, a naročito teške industrije i energetskih izvora. Boreći se protiv robno-kapitalističke stihije, socijalizam je u mogućnosti da vrši radikalnu promenu društvenih odnosa na selu i da razvija modernu poljoprivrednu proizvodnju. Socijalizam se afirmisao kao društveno-ekonomski sistem koji uspeva da najbrže razvije sredstva za proizvodnju i da postigne najbrži tempo porasta nacionalnog dohotka. Na toj osnovi nastaje i duboka promena u socijalnoj strukturi društva, koja se posebno izražava u porastu udela radnika i inteligencije i njihove uloge u društvenim kretanjima.

Socijalizam je definitivno prestao da bude samo idejno strujanje, politički pokret ili društveni »eksperiment«. Savremeni socijalizam postao je materijalna snaga, ekonomski, socijalni i kulturni faktor koji vrši odlučujući uticaj na svetski društveni razvitak. Samim svojim postojanjem on dejstvuje najrazličitijim sredstvima, svesnom akcijom ljudi, na društvene, ekonomske i političke procese u svim zemljama, i neprekidno menja sliku sveta, menja kapitalistički svet i menja samog sebe.

Uticaj socijalističkog, revolucionarnog preobražaja na ekonomska i društvena kretanja u svetu

Pod uticajem postignutih rezultata u razvitku socijalizma, dolaze u kapitalističkom svetu do izraza ekonomski i socijalni činioci koji utiču na dalje zaoštravanje postojećih

protivrečnosti i čine sve neizbežnijim podruštvljenje sredstava za proizvodnju pa time i prelaze ka socijalističkim odnosima. Istovremeno jačaju i subjektivne snage socijalizma i društveni uticaj radničke klase. Radnička klasa je, u stvari, u mnogim zemljama već postala takav društveni i politički faktor koji je sposoban da vrši, i koji zaista vrši, bitan uticaj na društveni razvitak i na aktuelnu politiku državnih vrhova. I u uslovima kada se ne nalazi na vlasti, radnička klasa svojom snagom i svojim pritiskom stalno jača i razvija one društveno-ekonomske faktore koji razbijaju jedinstvo kapitalističkog sistema i čine pobedu socijalističkih snaga sve više neizbežnom.

Sem toga, u nerazvijenim zemljama koje su se tek oslobodile kolonijalnog ropstva ispoljavaju se tendencije, a postoje i mogućnosti, da se mimoiđu određene faze kapitalističkog razvoja i da se neposredno pređe na izgradnju ekonomskih osnova za razvoj socijalizma. Jedino ovakav kurs može u tim zemljama obezbediti brži razvitak proizvodnih snaga odnosno oslobođenje tih zemalja iz okova vekovne ekonomske i kulturne zaostalosti. U takvim uslovima i sami oblici državnog kapitalizma mogu igrati i igraju za određeno vreme progresivnu ulogu. Mlada radnička klasa u tim zemljama, dajući podršku takvim naporima i boreći se za kontrolu nad mehanizmom upravljanja podržavljenim sredstvima za proizvodnju, kao i za bolje uslove rada i života – u isto vreme priprema sebi put za izvojevanje odlučujućeg uticaja u državnoj vlasti, na osnovu svoje saradnje s najširim radnim masama i progresivnim pokretima.

Dalji porast socijalističkih snaga

Razvitak socijalizma u savremenom svetu odražava preplitanje i uzajamno povezivanje ekonomskog i političkog delovanja već postignutih rezultata socijalističke izgradnje

u nizu zemalja, kao i najrazličitijih revolucionarnih i evolutivnih procesa u kapitalističkim zemljama. Ti procesi odvijaju se putem revolucionarnih, parlamentarnih i drugih oblika borbe, kao i putem raznovrsnih oblika saradnje i ideološke borbe u socijalističkim i drugim progresivnim društvenim pokretima. Ekonomske i političke snage socijalizma narastaju, a od jačine i subjektivne sposobnosti svesnih socijalističkih snaga pojedinih zemalja zavisi stepen razvijenosti i čvrstina socijalističkih odnosa i efikasnost socijalističke demokratije.

Na dalji porast proizvodnih snaga utiče razvitak nauke i tehnike. Nova epohalna otkrića, kao nuklearna energija, elektronika, automatizacija, otkrića u biološkim naukama itd. ubrzavaju razvitak proizvodnih snaga društva. Okviri kapitalističkog društva postali su tesni za narasle proizvodne snage.

Kapitalistički način proizvodnje, kapitalistički društveni sistem nalazi se u završnoj fazi. Čovečanstvo, sa svim svojim ekonomskim i drugim društvenim odnosima, stupa – veoma različitim putevima – u period preobražaja ka socijalizmu. Socijalizam sve više postaje stvar prakse svih naroda, sve više postaje jedinstven svetski proces i svetski sistem.

To ne znači da je kapitalizam iscrpeo sve svoje unutrašnje mogućnosti i da više ne može kočiti i ugroziti vodeću društvenu ulogu socijalističkih snaga. Kapitalistički sistem je još snažan svetski faktor. Kao takav, on još dejstvuje svojim uticajima čak i na unutrašnji razvoj socijalističkih zemalja, a pogotovu u bitnim društvenim kretanjima u kapitalističkim zemljama.

Međutim, ništa više ne može zaustaviti dalje raspadanje kapitalističkog društvenog sistema i taj proces će ići utoliko brže ukoliko napredak socijalističkih odnosa u zemljama gde je vlast u rukama socijalističkih snaga bude snažniji i ukoliko radnički pokret u kapitalističkim zem-

ljama bude sposobniji da iskoristi veoma široke mogućnosti i raznovrsne oblike borbe za uticaj na društvena kretanja.

Na taj način i problemi unutrašnjeg razvitka socijalističkih zemalja i socijalističkih odnosa sve više postaju dominantno društveno pitanje savremenog čovečanstva. Epoha u kojoj čovečanstvo danas živi već je postala prvenstveno epoha uvođenja i učvršćivanja novih društvenih, političkih i kulturnih oblika, zasnovanih na socijalističkim ekonomskim odnosima. Socijalistička misao nije više usmerena samo na rušenje starog kapitalističkog sistema; ona gleda dalje; ona mora da odgovara na pitanja daljeg razvitka socijalizma i njegove izgradnje na osnovi analize datih protivrečnosti u kojima se socijalizam kreće napred i mnogobrojnih prelaznih društvenih procesa kroz koje rastu i oblikuju se socijalistički odnosi među ljudima.

Razumljivo je da ti procesi često prolaze kroz teške borbe, grčeve, greške, lutanja i privremene poremećaje. Takve su borbe i teškoće pratile svako probijanje novih puteva u istoriji ljudskog društva. Neprijatelji socijalizma se uzalud nadaju i raduju takvim teškoćama i poremećajima. Teškoće te vrste ne mogu okrenuti točak istorije unazad. One samo podstiču najnaprednije socijalističke snage da savladaju preživelo i da pronađu bolji, pravi put daljeg kretanja. Jugoslovenski komunisti se ponose što mogu doprineti svoj udeo tom velikom istorijskom zadatku savremenog čovečanstva.

Različiti oblici u razvitku socijalizma

Ni savremeni socijalizam nije niti može biti čist i homogen. U njemu se prepliću ostaci starih sistema, u njemu deluju zakonitosti robne proizvodnje. Određene protiv-

rečnosti i suprotnosti završnih faza kapitalizma prenose se i u prve faze izgradnje socijalističkog društva.

Socijalistička izgradnja se ne odvija po pravoj liniji. Ljudi svesno izgrađuju socijalizam, ali u raznim zemljama to čine u veoma različitim uslovima, sukobljavaju se s različitom oštrinom unutrašnjih protivrečnosti, dejstvuju pod različitim uticajima stihije i raznovrsnih društvenih i materijalnih činilaca i u rešavanju konkretnih pitanja donose različite subjektivne odluke. Ciljevi socijalizma su isti, ali ih narodi ostvaruju – iz najrazličitijih objektivnih i subjektivnih razloga – različitim putevima i sredstvima. Svaki od njih se u razvitku socijalizma oslanja na iskustvo drugih, ali svaki od njih unosi u to zajedničko iskustvo i svoj poseban doprinos, bogateći ga svojim sopstvenim iskustvom.

Neravnomernost razvitka socijalizma i različitost njegovih puteva i oblika izazivaju niz unutrašnjih protivrečnosti u socijalističkom kretanju, ali su u isto vreme i snažan podsticaj njegovom stalnom napretku, stalnom stremljenju ka sve naprednijim i slobodnijim oblicima socijalističkih odnosa. Svaki pokušaj da se zakonitosti razvitka socijalizma sputaju, neizbežno mora dati reakcionarne rezultate.

Pobednička radnička klasa odnosno najnaprednije socijalističke snage sukobljavaju se u izgradnji socijalizma sa otporom najrazličitijih društvenih faktora, od čije jačine i uloge zavise kako tempo razvitka, tako i konkretni oblici socijalističkih odnosa.

Koreni unutrašnjih protivrečnosti socijalističke izgradnje

Socijalistički odnosi zavise pre svega od materijalne baze društva. Na zaostaloj, nerazvijenoj ekonomskoj bazi teža je stabilizacija vodeće uloge radničke klase i socijalističkih snaga, a izgradnja socijalizma je dugotrajan proces. Vodeće snage su usmerene pre svega prema problemima izgradnje neophodne ekonomske baze. U takvim uslovima su socijalističke snage često primorane da prave kompromise sa sitnosopstveničkim elementom pa i s buržoazijom, i da se privremeno oslanjaju na najrazličitije oblike državnokapitalističkih odnosa i metoda. Preplitanje svih tih odnosa i uzajamnih uticaja izaziva niz protivrečnosti i suprotnosti koje se ne mogu »preskočiti« nikakvim administrativnim, pseudorevolucionarnim merama, jer su duboko ukorenjeni u materijalnoj bazi. U isto vreme se, u datim okolnostima, kroz savlađivanje tih protivrečnosti najbrže kreće društveni napredak.

Značajan izvor uticaja na društvena kretanja predstavljaju takođe ekonomski i politički ostaci i elementi starog društva, to jest buržoazije, sloj inteligencije koji bi bio vezan za kapitalizam, sitnosopstvenički egoizam, određene privatnosopstveničke i kapitalističke tendencije u srednjim slojevima, privatna svojina nad zemljom itd. Ukoliko je zemlja više zaostala, utoliko je uloga tih činilaca snažnija i utoliko oni više zaoštravaju unutrašnje protivrečnosti i suprotnosti. Otuda uglavnom izviru tendencije ka restauraciji kapitalizma i vlasti buržoazije. Te buržoasko-restauratorske tendencije, same po sebi, obično nemaju veliku političku snagu, jer radne mase ne žele povratak eksploatatorskog sistema. Međutim, one postaju realna opasnost ako usled objektivnih teškoća ili zbog afirmacije birokratizma i drugih negativnih pojava dođe do ozbiljnih poremećaja u odnosima između vodećih političkih snaga socijalističke države i same radničke klase.

Značajan činilac s kojim se sukobljavaju najnaprednije socijalističke snage jeste i zaostala društvena svest radnih ljudi, uključujući tu i znatne delove radničke klase, kao i uticaj te zaostale društvene svesti na društvene

i političke organe. Revolucja ne može preko noći promeniti ekonomsku bazu i ukinuti nemaštinu i lične materijalne tegobe ljudi, niti može preko noći izmeniti društvenu svest, koja se formirala u uslovima eksploatacije i bede. Zaostala shvatanja u radnim masama, osećanje nezadovoljenih potreba, sitnosopstvenički egoizam itd. često se vezuju s reakcionarnim ideološkim i političkim strujanjima, čije je poreklo u ostacima starog društva ili u drugim uticajima tuđim socijalizmu.

Anarhističke pojave

Jedna od manifestacija te zaostale društvene svesti jeste pojava slepog, destruktivnog anarhizma. Ukoliko se ispoljava u redovima radničke klase, on je prvenstveno odraz stihijske, slepe reakcije na objektivne teškoće i probleme prelaznog doba, to jest stalne protivrečnosti između potreba i društvenih materijalnih mogućnosti, na razgranjavanje birokratizma ili drugih deformacija i njihovog pritiska na celokupno društvo. Pojava anarhizma je posledica objektivnih i subjektivnih slabosti činilaca socijalističkog napretka i odraz stihijskog pritiska radničke klase u pravcu ubrzanja društvenih kretanja i nerazvijenosti njene socijalističke svesti. U pojedinim društvenim slojevima, naročito među inteligencijom, u srednjim slojevima i u malograđanskom elementu, a isto tako i u delovima radničke klase, anarhizam se često pojavljuje kao reakcija na teškoće prelaznog doba uopšte, kao povlačenje s fronta borbe za socijalizam, koje se prikriva apstraktnim slobodarstvom, koje je u stvari pseudoslobodarstvo. Kao takav, destruktivni malograđanski anarhizam i apstraktni liberalizam ne predstavljaju nikakvu samostalnu društvenu i idejno-političku snagu, već nastupaju samo kao prethodnik drugih antisocijalističkih snaga. Oni pripremaju put bilo još snažnijoj afirmaciji birokratizma, bilo snaga-

ma buržoaske kontrarevolucije, koje na takvim talasima – kao i na ostacima sitnosopstveničkog egoizma i na drugim sličnim pojavama zaostale društvene svesti masa – pokušavaju da se ponovo vežu s masama i da povrate bar neke od svojih izgubljenih privilegija.

Pojave birokratizma

Značajan uticaj na socijalistički razvitak u doba prelaza iz kapitalizma u socijalizam dobiva pojava etatističkog birokratizma i birokratizma uopšte. Pobedničkoj radničkoj klasi država je neophodno potrebna za duži ili kraći istorijski period ne samo kao instrument borbe protiv ostataka starog društva već i radi uspostavljanja i učvršćenja ekonomskih odnosa zasnovanih na društvenoj svojini nad sredstvima za proizvodnju kao dominantnih društvenih odnosa. U prelaznom periodu, kada društvo još nije izgradilo novu osnovu ili se još nije na njoj učvrstilo i nije našlo nove mehanizme privrednog i društvenog upravljanja, socijalistička država dobiva naročitu progresivnu ulogu u privrednom i društvenom upravljanju.

Oblici centralizovanog državnog upravljanja sredstvima za proizvodnju, zasnovanog na raznim vidovima državne svojine i upravne vlasti državnog aparata, odigrali su u razvitku socijalizma u datim istorijskim uslovima pozitivnu ulogu, a u određenim okvirima oni i danas imaju, i imaće, takvu ulogu. To naročito važi za one nerazvijene zemlje koje su stupile na put socijalističkog razvitka i u kojima je specifična isprepletenost socijalističkih, državno-kapitalističkih i drugih elemenata, neophodna i progresivna za određeni period. Takva vrsta državnog upravljanja privrednim životom predstavlja u socijalističkim zemljama nužnost sve dotle dok se ne smanje osnovna područja zaostalosti i ne oblikuju društveni centralizovani i decentralizovani demokratski mehanizam

upravljanja samih proizvođača, radnih ljudi, društvenim sredstvima za proizvodnju.

Vršeći svoje funkcije u privredi, država ima tendenciju da privredu liši njenog unutrašnjeg pokretača, kako bi samu sebe postavila i predstavila kao društvenu neophodnost. Kad se takve tendencije jače ispolje, država se može pretvoriti u faktor stagnacije i kočenja društvenog razvitka, u faktor koji sprečava konstituisanje novih društvenih mehanizama preko kojih se obezbeđuje dalji porast socijalizma.

Naše iskustvo, kao i iskustvo drugih socijalističkih zemalja, pokazuje da je isključivo upravljanje privredom i celim društvenim životom preko državnog aparata vodilo ka sve većoj centralizaciji upravljanja, ka sve tešnjem srastanju državnog i partijskog aparata, ka njihovom jačanju i težnji da se odvoje od društva i da se nametnu kao snaga iznad njega.

Na takvom tlu niču specifične pojave prelaznog doba: birokratizam i birokratsko-etatističke deformacije u razvitku socijalističkih odnosa. Te su pojave neposredan proizvod tendencija koje nastaju u političkom i privrednom aparatu socijalističke države, a idu za tim da taj aparat, umesto da služi društvu, preraste u njegovog gospodara. Ove pojave dolaze do snažnijeg izražaja tamo gde su zaostaliji i slabiji ekonomski preduslovi socijalizma i gde su slabiji stvarna društvena uloga i uticaj radničke klase.

Birokratizam i etatističko-birokratske tendencije, kao poslednji odjek starih društvenih odnosa, teže deformisanju razvitka socijalističkih odnosa, prvenstveno u smislu održavanja, proširivanja ili restauracije raznih vidova državnokapitalističkih odnosa ili metoda upravljanja u uslovima kada proizvodne snage i proizvođači više ne trpe takve odnose i metode.

Opasnost birokratizma leži u činjenici da on, kao bolest, slabi ceo organizam socijalističkog društva i time pokreće i jača antisocijalističke snage i tendencije. Birokratizam pre svega neminovno raskida veze između vodećih političkih snaga i radničke klase, i time zaoštrava sve unutrašnje društvene suprotnosti.

Razvitak socijalizma i savlađivanje unutrašnjih protivrečnosti

Ideološki odraz tih tendencija birokratizma jesu pojave kao: konzervativizam, dogmatizam, etatističko-pragmatistička revizija osnovnih načunih postavki socijalizma, odnosno marksizma i lenjinizma, i stvaranje »kulta ličnosti«. Ideološke tendencije te vrste javljaju se – kao odraz objektivnih protivrečnosti socijalističkog razvitka – na razne načine u celom međunarodnom radničkom pokretu.

Otuda se, posle učvršćenja vlasti radničke klase i radnih ljudi uopšte, pitanje postepenog odumiranja države javlja kao osnovno i odsudno pitanje socijalističkog društvenog sistema. U sferi ekonomskih odnosa taj proces istovremeno znači i proces savlađivanja ostataka državnog kapitalizma. Odumiranje države je proces čije trajanje zavisi od niza okolnosti, proces u kome se vidno smanjuje uloga države, preobražavaju organi države, stalno razvija neposredna demokratija i povećavaju funkcije raznovrsnih organa društvenog samoupravljanja. Oblici u kojima se taj razvitak ispoljava pokazali su se već i dosad kao različiti, a oni će to biti i ubuduće.

Prema tome, iako u kvalitativno bitno izmenjenim odnosima i sa opštom tendencijom transformiranja, slabljenja i odumiranja svega što je vezano za stare društvene odnose – u socijalističkom društvu prelaznog doba ne

prestaju da dejstvuju i one društvene snage koje su karakteristične za poslednje faze kapitalizma.

Radnička klasa i njene najnaprednije snage, i svesno i stihijski, suprotstavljaju se razgranjavanju tendencija koje odražavaju interese, shvatanja i težnje ostataka starog poretka. U određenim uslovima one i same mogu pasti pod uticaj raznih tuđih interesa i ideologija, što neizbežno postaje izvor niza unutrašnjih protivrečnosti. U određenim uslovima takve protivrečnosti mogu dovesti, i dovodile su, čak i do dubljih poremećaja i do privremenih političkih kriza. Protivrečnosti te vrste mogu se rešavati samo postepeno, dugotrajnim evolutivnim procesima i borbom mišljenja, u skladu s razvitkom materijalne baze socijalističkog društva, i s formiranjem socijalističke društvene svesti.

Izgradnja socijalizma, prema tome, ne može se svesti na neku mirnu, ravnomernu delatnost vodećih snaga socijalističkog društva, već predstavlja organski društveni proces koji se razvija preko svojih unutrašnjih protivrečnosti. U takvom procesu socijalističko društvo odstranjuje ostatke eksploatatorskih sistema i njihove ideologije, kao i sopstvene prelazne i preživele odnose i oblike, sopstvene greške i konzervativizam. Tim putem dolazi do izraza težnja čoveka ka sve boljim i višim ostvarenjima, što je nerazdvojno vezano za razvitak socijalizma.

Vodeća uloga socijalističkih snaga
i svesno usmeravanje unutrašnjih procesa

Komunisti i vodeće socijalističke snage uopšte, raspolažući idejnim oružjem naučnog socijalizma, oslanjajući se na plansko upravljanje podruštvljenim sredstvima za proizvodnju, imaju velike mogućnosti za svesno usmeravanje tih procesa i za razrešavanje protivrečnosti. To ne

znači da su bilo koje vodeće socijalističke snage time automatski postale sposobne da otkriju i da uvek progresivno ocene sve vidove društvenog kretanja; niti da su imune od stihijskih uticaja koji nastaju na bazi unutrašnjih društvenih protivrečnosti. Ti uticaji često guraju socijalističke snage ili ka birokratizmu i konzervativnom zadržavanju na preživelim oblicima socijalističkog razvitka ili ka »kaskanju na repu« malograđanskog anarhizma i pseudoliberalizma. U takvim slučajevima vodeće socijalističke snage gube, na određenim sektorima, stvarnu rukovodeću ulogu, ostavljaju stvari na milost i nemilost stihiji i reakcionarnim uticajima, čine greške i prouzrokuju privremene ili trajne stagnacije i deformacije.

Neuspesi i politički poremećaji uvek su prva posledica takvih grešaka i deformacija. Ali oni u isto vreme podstiču i ka naprednijim i demokratskijim oblicima i odnosima u socijalističkom društvu.

Protivrečnosti i suprotnosti te vrste predstavljaju bitnu karakteristiku doba prelaza od kapitalizma ka socijalizmu i dolaze do izraza u celokupnoj strukturi društva. One se u socijalističkom društvu prelaznog doba mogu razrešavati u procesu postepenih evolucija i stalnog napretka socijalističkih odnosa. Teškoće objektivnih uslova u kojima se u nekoj zemlji izgrađuje socijalističko društvo ili deformacije izazvane subjektivnim greškama rukovodećih socijalističkih snaga ili preživeli oblici sistema – mogu, u pojedinim slučajevima i u određenim uslovima, izazvati grčeve i teže društvene i političke poremećaje. Ali i takve prolazne krize – kada se sagledaju njihovi pravi uzroci – predstavljaju samo podsticaj snažnijem i bržem napretku socijalizma, snažnijem i bržem razvitku socijalističke društvene svesti i savlađivanju preživelog, podsticaj novoj reprodukciji rukovodeće uloge najnaprednijih socijalističkih snaga.

Glava II

Borba za socijalizam u novim uslovima

Društveno-politička uloga radničke klase i njen uticaj na društvena kretanja

Uslovi borbe radničke klase i socijalističkih snaga uopšte za svakodnevne zahteve, za demokratska prava radnih ljudi, za vlast i za izgradnju socijalizma znatno su se izmenili tokom poslednjih decenija.

S jedne strane, zadaci su složeniji. Velika koncentracija ekonomske i političke vlasti u buržoaskoj državi, kao i njena internacionalna povezanost s tendencijom stvaranja nadnacionalne klasne vlasti otežavaju i često čine neefikasnim pojedina sredstva i oblike borbe radničke klase iz prošlosti. To dolazi do izražaja osobito u sadašnjim uslovima nestabilnog mira, koji počiva na labilnoj ravnoteži snaga. U takvoj situaciji svaka revolucionarna akcija radničke klase i antiimperijalističkih snaga dobiva međunarodni karakter i mobiliše najrazličitije sile u svetu.

Sem toga, u najrazvijenijim kapitalističkim zemljama znatno je pojačana i praksa takozvanog ekonomskog »potkupljivanja« delova radničke klase. Ta praksa je osnova oportunističkih i reformističkih tendencija u radničkoj klasi, sprečava njeno jedinstvo, zamagljuje njenu svest i klasnu solidarnost u borbi za socijalizam, apsolutizira parlamentarne oblike borbe kao jedino ispravne, zapostavljajući druga sredstva borbe koja u određenim uslovi-

ma i okolnostima omogućuju veći uspeh. U takvim uslovima vladajući vrhovi uspevaju da konsoliduju i učvrste buržoasko-demokratske forme države i da, za određenu fazu društvenog razvitka, usmere klasnu borbu na kompromis s radničkom klasom, putem pojedinačnih reformi i materijalnih koncesija, uz stvaranje odgovarajućih iluzija.

Procesi te vrste zaoštravaju protivrečnosti i ideološku borbu u samoj radničkoj klasi, otežavaju njeno jedinstvo i slabe njene revolucionarne snage. Negativne posledice su za te snage utoliko teže ukoliko su ove snage učaurene, opterećene dogmatizmom i sektaštvom, ukoliko ne vode dovoljno računa o objektivnim izvorima i o karakteru takvih procesa, ukoliko nisu sposobne da oblike i metode svoje političke akcije prilagode konkretnim uslovima određene faze klasne borbe.

Najzad, teškoće povećava i činjenica što je izgradnji socijalizma – putem revolucionarnog preokreta – dosad pristupila pre svega radnička klasa relativno nerazvijenih zemalja. Otuda gomilanje izvanredno velikih teškoća u dosadašnjoj socijalističkoj praksi, koje su se, između ostalog, izražavale u mnogim negativnim pojavama i deformacijama u razvitku socijalizma. Takve su pojave otežale položaj revolucionarnog radničkog pokreta u borbi za uticaj u masama u kapitalističkim zemljama.

Svi ti i drugi slični faktori dejstvuju kao kočnica u političkoj akciji i ekonomskoj borbi radničke klase, otupljuju njenu revolucionarnu oštrinu i, ujedno, u većoj ili manjoj meri negativno utiču na tempo i razvojne oblike društvene izgradnje u socijalističkim zemljama.

S druge strane se, uprkos svemu tome, odnos društvenih snaga u svetu bitno izmenio u korist socijalizma. Oktobarska revolucija, socijalističke revolucije u Jugoslaviji, Kini i drugim zemljama, kao i političke i društvene

promene u svetu, odigrale su ogromnu ulogu u revolucionarnom preobražaju ne samo u zemljama u kojima je do takvih promena došlo, već i u celom svetu. Ne postoji više kapitalističko opkoljavanje izolovanog socijalističkog ostrva, već se pod uticajem nezadržive afirmacije socijalizma menja i sam kapitalistički svet. Radnička klasa mnogih kapitalističkih zemalja, naročito u Zapadnoj Evropi i Americi, stekla je niz značajnih političkih i socijalnih prava, zahvaljujući sopstvenoj borbi, kao i uticaju revolucionarnih pobeda socijalizma u mnogim zemljama. Sva ta društvena kretanja izazvana pobedom niza socijalističkih revolucija, kao i sve mnogobrojnije revolucionarne promene koje su nastale i nastaju u pojedinim zemljama, uzrokuju društvene promene i reforme u drugim zemljama, vezuju se uzajamno i predstavljaju jedinstven proces revolucionarnog, socijalističkog preobražaja sveta.

Usled svega toga su društvena i politička uloga i uticaj radničke klase na društvena kretanja ogromno porasli u celom svetu. Ideja socijalizma postaje bliska sve širim slojevima stanovništva, a radnički pokret dobiva sve šire mogućnosti za stvaranje političkih saveza s pojedinim slojevima stanovništva i ostalim progresivnim pokretima.

U takvim su uslovima kapitalizam i njegov politički sistem postali neuporedivo više no ikad ranije labilni i podložni pritisku i društvenom uticaju radnih i demokratskih masa.

Očigledno je da na današnjem nivou društvenog razvitka postoje i sve se snažnije razvijaju potrebni materijalni, društveni, politički i kulturni uslovi za još veće uspehe socijalističkog pokreta. A na velikoj raznovrsnosti svih tih uslova izrasta i mogućnost raznih puteva i oblika borbe za socijalizam.

Uslovi i oblici borbe radničke klase za socijalizam

Burno kretanje savremenog čovečanstva ka socijalizmu dovelo je do toga da je socijalizam već postao svakodnevna praksa stotina miliona ljudi, praksa koja se neprekidno bogati novim oblicima i novim kretanjima u neposrednoj socijalističkoj izgradnji i u borbi radničke klase i socijalističkih snaga za uticaj na društvena kretanja u kapitalističkim zemljama.

Sve ovo utiče na to da u sadašnjim uslovima borba radničkog pokreta dobiva veću širinu i neuporedivo raznovrsnije oblike no što ih je imala u prošlosti. Ona predstavlja stalno preplitanje revolucionarnih i takozvanih mirnih političkih akcija. Radnička klasa se kao rukovodeća društvena snaga probija napred u oštrim revolucionarnim i antiimperijalističkim sukobima, kao i u parlamentarnim i drugim, relativno mirnim, oblicima borbe. Dok u određenim uslovima radnička klasa revolucionarnim akcijama ruši do temelja stari sistem, dotle je u drukčijim uslovima ona spremna ili prinuđena da ulazi u kompromise, da prihvata uzajamne koncesije, da se zadovoljava reformama.

U savremenim uslovima borbe radničke klase u kapitalističkim zemljama ogromnu važnost dobiva saznanje o njenoj rastućoj snazi i društvenoj ulozi. Pritisak radničke klase i samog ekonomskog razvoja doveo je do delimičnog ubrzavanja procesa nacionalizacije i do raznih oblika državne kontrole nad proizvodnjom, premda ti procesi samo nagrizaju, ali ne menjaju, postojeće društvene odnose. Stavljanje na dnevni red pitanja potpunije nacionalizacije industrije ubrzava porast saznanja o ograničenosti i besperspektivnosti sadašnjih formi buržoaske demokratije. Sve obimnije diskusije o »proširenju« buržoaske demokratije na području takozvane »ekonomske

demokratije« govore o porastu jednog procesa i o konačnoj krizi buržoaske demokratije. U stvari su sva ta previranja samo odraz činjenice da savremeni razvoj u sve oštrijoj formi postavlja pitanje društvenog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, a time i pitanje vlasti u celini.

Sve značajnija postaje borba radničke klase za učešće radnika u upravljanju u nacionalizovanoj industriji. Od uspešnog razvitka te borbe zavisi i stepen razvitka takozvane ekonomske demokratije, jačanje političkih i društvenih pozicija radničke klase, smanjenje uloge birokratije i uočavanje suštine savremenih tehnokratskih tendencija. Kapitalistička klasa je primorana da i na tom području pravi manje ustupke, pokušavajući da raznim formama učešća radnika u upravljanju privredom ulije sadržaj koji neće bitno ograničiti pravo kapitalista – vlasnika, pokušavajući ujedno da te ustupke koristi za slabljenje borbe i pritiska radničke klase. Radnička klasa postaje svesnija svojih mogućnosti i ograničenosti dosadašnjih ustupaka.

U sadašnje vreme, u toku neposredne svakodnevne borbe radnih masa na rešavanju pitanja koja se tiču njihovih ekonomskih interesa i demokratskih prava – postavljaju se i takva pitanja kao što su: nacionalizacija i drugi oblici podruštvljavanja sredstava za proizvodnju i ekonomskih funkcija, upravljanje u preduzećima i razni vidovi samoupravljanja, borba protiv birokratizma, razvoj demokratije, položaj radnih ljudi u proizvodnji i društvu, učešće i kontrola radnika, radnih ljudi, potrošača, u organima privrednog upravljanja itd.

Sva ta pitanja su od bitnog značaja za radnički pokret u celini, kao oblici borbe za jačanje društvenog uticaja radničke klase, za njeno ujedinjavanje, za razvijanje njene socijalističke svesti, za vlast.

U nerazvijenim zemljama rešavajući faktor bržeg ekonomskog i društvenog napretka postaje saradnja mlade radničke klase s najširim slojevima naroda, koji su

zahvaćeni antiimperijalističkom borbom, kao i aktivna borba radničke klase protiv pokušaja da napori oslobođenih nacija u cilju savladavanja zaostalosti i ekonomske zavisnosti budu iskorišćeni od strane buržoaskih elemenata radi sopstvenog bogaćenja i sopstvene ekonomske i političke afirmacije. Te težnje radničke klase ogledaju se i u njenim zahtevima da dobije snažniji uticaj na komandne pozicije u društvu, na upravljanje podržavljenim ekonomskim funkcijama, kao i u nejnom otporu pokušajima da podržavljena sredstva za proizvodnju ponovo pređu u privatne ruke.

Dosadašnji uspesi revolucionarne borbe radničke klase, jačanje političkih i ekonomskih činilaca socijalizma, sve veća uloga državnokapitalističkih odnosa u savremenom kapitalizmu, rađanje socijalističkog svetskog sistema i drugi mnogobrojni faktori savremenog društvenog razvitka – sve to daje i davaće i ubuduće radničkoj klasi više izgleda no ranije da u pojedinim zemljama, u određenim uslovima, može i sredstvima relativno mirne političke borbe postati vodeća snaga u društvu, dobiti odlučujući uticaj u vlasti i postepeno – prema objektivnim uslovima i svojoj političkoj snazi – obezbediti nastanak i razvitak socijalizma.

Uzajamna zavisnost različitih oblika borbe radničke klase

Mogućnost mirnog prelaza u socijalizam nikako ne znači da radnička klasa treba da se odrekne revolucionarnih sredstava u borbi za socijalizam kada zaoštrenost unutrašnjih suprotnosti i drugi uslovi traže upravo takva sredstva, to jest kada takav izlaz nameću svojom politikom reakcionarni vlastodršci. Ako bi radnički pokret podlegao oportunističkim pogledima i praksi, on bi se odrekao ne

samo svoje sopstvene društvene uloge, već i dosadašnjih pobeda socijalističke revolucije, koje su mu upravo i omogućile da danas može uspešnije primenjivati parlamentarne i druge slične metode u borbi za osvajanje rukovodeće društvene uloge. Kao revolucionarna klasa, radnička klasa će nesumnjivo i ubuduće revolucionarnom silom razbijati lance kapitalizma, imperijalizma i svakog ugnjetavanja, posebno svuda tamo gde reakcionarni vlastodršci budu pokušavali da nasiljem zadrže neumitni tok istorije i spreče radničkoj klasi i progresivnim snagama put ka vlasti. S druge strane, marksisti ne mogu dopustiti da se bilo koji oblici i sredstva borbe pretvore u princip i dogmu, koja bi sprečavala da se na određenom mestu primene oni oblici političke akcije koji odgovaraju konkretnim uslovima borbe, života i shvatanja radničke klase i progresivnih društvenih snaga uopšte.

Savremeni razvitak kratke, ali veoma bogate i poučne borbe za socijalizam pokazuje da su putevi radnih ljudi ka vlasti i socijalizmu različiti, i to različiti ne samo u raznim zemljama, već i u raznim razdobljima, što zavisi i od opšteg odnosa društvenih snaga u svetu i od konkretnih materijalnih i opštih društvenih uslova, istorijskih naslaga i političke tradicije u svakoj pojedinoj zemlji i, u vezi s tim, od snage konkretnog ekonomskog i društvenog položaja i shvatanja radničke klase i radnih ljudi uopšte.

S druge strane, ni u jednoj zemlji se borba za socijalizam ne vodi izolovano, odvojeno od razvitka međunarodnog socijalizma uopšte. Iskustva socijalističkih snaga u jednoj zemlji postaju iskustvo za sve. Uspesi socijalizma u svetu uopšte jačaju socijalističke snage u svakoj pojedinoj zemlji i olakšavaju im put ka sopstvenim uspesima.

Preplitanje, povezivanje i dopunjavanje svih postojećih oblika borbe, napori radničke klase i socijalističkih

snaga da već ostvarene socijalističke odnose oslobode od pojave birokratizma i da ih dalje razviju – jeste osnovna karakteristika društvenih zbivanja u svetu, osnovna karakteristika današnje borbe za socijalizam.

Neka iskustva iz dosadašnjeg socijalističkog razvitka u Sovjetskom Savezu i ostalim socijalističkim zemljama

Postojanje socijalističkih zemalja, a naročito dalji progresivni razvitak društvenih odnosa u njima, imaju veliki uticaj na kretanje celog društva, na dalje razvijanje međunarodnog odnosa u pravcu ravnopravnosti naroda i njihovog uzajamnog miroljubivog pomaganja, kao i u pravcu daljeg napretka i jačanja socijalizma u svetu.

Sa dosadašnjim iskustvom socijalističkog razvitka cela teorija i praksa socijalizma dobivaju čvršću podlogu, veće mogućnosti za usmeravanje socijalističkog kretanja i obuzdavanje stihije.

U tom pogledu dragoceno iskustvo međunarodnog socijalizma naročito predstavlja razvojni put socijalizma u Sovjetskom Savezu, s njegovim uspesima i pobedama, koje su ujedno uspesi i pobede međunarodnog socijalizma, kao i s njegovim teškoćama i slabostima.

Sovjetski Savez je između dva svetska rata bio prva i jedina zemlja u kojoj su socijalističke snage došle na vlast i u kojoj su se izgrađivali socijalistički društveni odnosi. Revolucionarni pokret radničke klase u ostalim zemljama i oslobodilački pokreti u kolonijama gledali su zbog toga na Sovjetski Savez kao na uzor za svoju akciju. Samim svojim postojanjem Sovjetski Savez je u periodu između dva svetska rata bio glavno uporište svim socijalističkim i progresivnim pokretima u svetu. I revolucionarni radnički pokret u Jugoslaviji dobivao je od okto-

barske revolucije i socijalističke izgradnje u Sovjetskom Savezu snažan podsticaj.

Izgradnja socijalističkih društvenih odnosa u Sovjetskom Savezu vršila se u složenim uslovima izvanredno velikih teškoća i prepreka koje su joj stajale na putu.

Proizvodne snage bile su veoma nerazvijene, a pored toga i razorene ratovima. Teška opšta zaostalost vladala je u znatnom delu ove velike zemlje. Protiv pobede oktobarske socijalističke revolucije, a kasnije protiv Sovjetskog Saveza kao prve socijalističke države, bili su upereni napori udruženih reakcionarnih imperijalističkih krugova iz celog sveta.

Na slaboj materijalnoj osnovi, kakvu je socijalizam nasledio od bivše carske Rusije, nije bio mogućan dalji razvoj socijalističkih društvenih odnosa. Nužno se nametnula ubrzana izgradnja materijalne osnove novog društva, a pre svega stvaranje krupne industrije, osnove daljeg razvitka industrije. Međunarodni položaj Sovjetskog Saveza, intrige, akcije i pretnje reakcionarnih krugova buržoazije protiv prve zemlje socijalizma još su više zaoštrili situaciju i uticali su na poznati smer razvitka.

U takvim okolnostima je celokupni društveni razvitak u Sovjetskom Savezu morao polaziti od koncentracije svih snaga na izgradnju materijalne osnove novog društva, i to sopstvenim silama. Samo tim putem bilo je moguće sprečiti restauraciju kapitalizma u Sovjetskom Savezu. Međutim, takva opšta situacija je zahtevala izvanredne napore i velika odricanja cele radničke klase i radnih ljudi Sovjetskog Saveza.

Zahvaljujući krajnjim naporima, žrtvama i odricanjima sovjetskih radnih ljudi, Sovjetski Savez je između dva svetska rata postigao u tome pravcu krupne rezultate. Stvorena je snažna industrijska baza, sposobna ne samo da očuva postignute tekovine socijalističke revolucije, već

i da obezbedi dalje razvijanje socijalističkih odnosa. Time je stvorena materijalna i politička osnova koja je olakšala razvitak socijalizma u drugim zemljama. Ti se uspesi ogledaju i u stvaranju brojno jake savremene radničke klase, inteligencije itd. što je korenito izmenilo i unutrašnju društveno-ekonomsku strukturu sovjetskog društva i subjektivne uslove za dalji razvitak proizvodnih snaga.

Postignuti uspesi bili su osnova koja je omogućila Sovjetskom Savezu da u toku drugog svetskog rata, u savezu sa ostalim silama antihitlerovske koalicije, odnese pobedu nad blokom fašističkih sila, a to je bilo od odlučujućeg uticaja na dalji progresivni razvitak današnjeg društva.

U takvoj opštoj situaciji društveni razvitak je zahtevao posebno naglašenu organizatorsku ulogu vodećih snaga društva, Komunističke partije i sovjetske države, i to pre svega u oblasti ekonomskog života, a zatim i u celokupnom društvenom životu, što je dovelo do velike koncentracije vlasti u rukama državnog aparata.

Međutim, takvu koncentraciju vlasti u državnom aparatu počelo je pratiti i ispoljavanje birokratsko-etatističkih tendencija, grešaka i deformacija u razvitku političkog sistema države, a time i oštrije i grčevitije izražavanje niza protivrečnosti tipičnih za period prelaza iz kapitalizma u socijalizam.

U krajnjoj liniji takva praksa je vodila jačanju ne samo državne vlasti, nego sve više i vladavini jednog čoveka. Na toj praksi je stvoren »kult ličnosti«, s pokušajem njegovih teoretskih i ideoloških opravdanja.

Komunistička partija Sovjetskog Saveza i sovjetski radni ljudi su za vreme Staljinovog rukovodstva uspeli da očuvaju tekovine oktobarske revolucije, da ih učvrste uspešnom industrijalizacijom i podizanjem opšteg kulturno-tehničkog nivoa zemlje, da održe i razviju Sovjetski Savez kao oslonac za sve socijalističke i progresivne pokrete,

nasuprot upornom pritisku snaga kapitalizma i imperijalizma. Međutim, Staljin se, iz objektivnih i subjektivnih razloga, nije suprotstavio birokratsko-etatističkim tendencijama koje su nicale iz velike koncentracije vlasti u rukama državnog aparata i srastanja partijskog i državnog aparata, iz jednostrano ispoljenog centralizma. Naprotiv, on sam je postao njihov politički i ideološki nosilac.

U tome pravcu je izvršena pragmatistička revizija određenih osnovnih naučnih postavki marksizma i lenjinizma, pre svega u oblasti teorije države i partije, a zatim i u oblasti filozofije, političke ekonomije, kao i na području društvenih nauka uopšte. Marksističkolenjinistička teorija o diktaturi proletarijata kao političkom sistemu vlasti u državi koja odumire i kao sredstvu borbe radničke klase u procesu rušenja ekonomskih temelja kapitalizma i stvaranja političkih i materijalnih uslova za slobodan razvitak novih socijalističkih društvenih odnosa – bila je pretvorena u Staljinovu teoriju o državi koja ne odumire, koja treba sve više da jača u svim oblastima društvenog života i čijem se aparatu pridaje suviše velika uloga u izgradnji socijalizma, u rešavanju unutrašnjih protivrečnosti prelaznog perioda, uloga koja je pre ili kasnije morala početi da koči razvijanje socijalističkih društvenih i ekonomskih činilaca.

Pojave te vrste posle drugog svetskog rata ispoljile su se i na međunarodnom planu, to jest u izvesnim elementima sovjetske spoljne politike i u odnosima među socijalističkim zemljama, što se naročito pokazalo u Staljinovoj akciji protiv socijalističke Jugoslavije, koju je XX kongres Komunističke partije Sovjetskog Saveza jednoglasno osudio kao akciju očigledno suprotnu stvarnim interesima socijalizma.

Dajući otpor takvom pritisku i boreći se za nezavisnost svoje zemlje, jugoslovenski komunisti i narodi Jugoslavije nisu se borili samo za pravo na svoj slobodan so-

cijalistički razvitak, već su dali i svoj doprinos neophodnoj borbi protiv birokratsko-etatističkih i drugih antisocijalističkih deformacija u razvitku socijalizma i u odnosima između naroda koji su pošli socijalističkim putem. Zato je taj otpor bio dosledno socijalistički i napredan, pa je upravo zato i doprineo jačanju i napretku socijalizma u svetu uopšte.

Sve te i druge poznate negativne pojave i greške nanele su – naročito zbog toga što su se neke od njih prenosile i ponavljale i u pojedinim socijalističkim zemljama – štete kako međunarodnom socijalizmu, tako i socijalističkoj izgradnji u Sovjetskom Savezu. Međutim, one nisu mogle trajno deformisati niti trajnije omesti razvitak socijalizma u Sovjetskom Savezu, jer su socijalističke snage u toj prvoj zemlji socijalizma toliko narasle i ojačale da su se probijale i kroz prepreke birokratizma i »kulta ličnosti«. Neposredno posle Staljinove smrti i XX kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza upravo su se zato počele postepeno uklanjati pojedine deformacije, nastale pod uticajem spomenutih negativnih tendencija. Visoki nivo razvitka proizvodnih snaga koji je postignut u Sovjetskom Savezu, dominantan društveni uticaj radničke klase i formiranje brojne, sa socijalističkim sistemom usko povezane, inteligencije – omogućavaju da se taj proces uspešno dalje razvija, čime se daje nov podstrek napretku socijalizma.

Savremeni razvitak i postignuti rezultati omogućuju socijalističkim snagama da se sa još više svesti i sa više upornosti i širine bore za dalji napredak socijalističkih odnosa i za ukidanje, slabljenje ili izolovanje izvora raznih deformacija socijalističkog razvitka. Teorija i praksa koje konzerviraju određene prelazne oblike u socijalističkoj izgradnji i zatvaraju perspektivu radničkoj klasi i celom narodu – moraju se kritikovati, lomiti, odbacivati.

Za rukovodeće političke snage socijalističkih zemalja i socijalizma uopšte sve aktuelniji postaju oni problemi

koji izražavaju najveći interes radnih ljudi: pitanja oblika i načina upravljanja ekonomskim i drugim društvenim funkcijama, pitanja demokratizacije i postepenog ograničavanja administrativno-centralističkog rukovođenja, stalnog proširivanja učešća proizvođača u upravljanju sredstvima proizvodnje i privredom uopšte, stalnog proširivanja područja društvenog samoupravljanja po horizontalnoj i po vertikalnoj liniji, daljeg razvijanja socijalističkog sistema raspodele u skladu sa socijalističkim principom »svako prema sposobnostima, svakome prema radu«, sve većeg poboljšavanja životnog standarda, sve šireg razvijanja oblika i metoda socijalističke demokratije na svim područjima društvenog života, učvršćenja i daljeg razvijanja demokratskih prava i demokratskih društvenih obaveza pojedinog građanina i druga slična pitanja.

U rešavanju tih i sličnih zadataka na području razvijanja socijalističkih društvenih odnosa ne mogu sve socijalističke zemlje ići na isti način i istim tempom. Put, način i tempo zavise od konkretnih uslova, od odnosa klasnih snaga, od razvijenosti ekonomskih preduslova socijalizma, od političke strukture, tradicije i od društvene svesti masa u svakoj zemlji. Ali problemi su jedinstveni i, kao takvi, predstavljaju jedinstven zadatak međunarodnog socijalizma, a naročito komunističkih partija i socijalističkih snaga uopšte koje su na vlasti ili koje mogu bitno uticati na društvena kretanja. Razrešavati protivrečnosti prelaznog doba od kapitalizma ka socijalizmu znači, u prvom redu, rešavati te probleme i time obezbeđivati neprekidan napredak svih vidova socijalističke izgradnje. Na tom putu komunisti nekada mogu i da greše; ali takve greške nije teško ispravljati, jer su to greške uspona. Neuporedivo je teže ispravljati greške i njihove posledice nastale ometanjem socijalističkog društvenog razvitka i upornim zadržavanjem preživelih oblika i metoda.

Razvitak socijalističke misli. O dogmatizmu i revizionizmu

Napredak socijalizma ne zavisi samo od objektivnih uslova društvenog razvitka i rešenosti radničkog pokreta da se u praksi bori za izgradnju socijalističkih odnosa, već i od subjektivne sposobnosti vodećih političkih snaga. Zato su stalan napredak i bogaćenje socijalističke naučne misli nerazdvojni, sastavni deo borbe za socijalizam i njegovu izgradnju.

Značajni su rezultati koje je radnički pokret postigao u toj borbi, oslanjajući se u svojoj praksi na velika naučna otkrića, čiji su izraz dela Marksa, Engelsa i Lenjina. No, pod uticajem raznovrsnih društvenih faktora, marksistička misao je poslednjih decenija zaostajala za razvitkom savremenog društva i njen kasniji razvoj se nije uvek dosledno nadovezivao na njene osnovne naučne postavke i rezultate, a često su upravo te postavke podvrgavane pragmatističkoj reviziji. Tako su nastale mnoge praznine u daljem naučnom, marksističkom osvetljavanju savremenih društvenih problema, a osobito u osvetljavanju zakonitosti i protivrečnosti prelaznog perioda od kapitalizma ka socijalizmu. Dalji razvitak socijalizma kategorički zahteva da se ispitaju zakonitosti i protivrečnosti doba prelaza iz kapitalizma u socijalizam i da se socijalistička naučna misao što pre oslobodi pragmatističkog pritiska onih društvenih činilaca koji zadržavaju njen razvitak. Samo pod tim uslovom će ona biti sposobna da se orijentiše ka naučnom osvetljavanju glavnih društvenih problema savremenog čovečanstva, ka objašnjavanju zakonitosti kretanja samog socijalističkog društva u prelaznom periodu i da time još uspešnije nego dosad krči put socijalističkoj praksi.

Dva društvena faktora i, u skladu s tim, dve ideološke tendencije u radničkom pokretu prvenstveno su uticali

u pravcu kočenja socijalističke teorijske misli, u pravcu revizije nekih osnovnih marksističkih naučnih postavki.

Prvi faktor je pojava birokratizma i etatizma. Usko su vezane sa tom pojavom i tendencije ka ideološkom monopolu, kao i pokušaji da se marksistička misao – koja ostaje živa i revolucionarna samo kroz svoj sopstveni dalji razvitak i stalno sticanje iskustava na osnovu prakse – pretvori u statički zbir ustajalih dogmi i apstraktnih istina, podešenih prema određenim prakticističkim, prolaznim potrebama. Odatle izviru savremene pojave dogmatizma i pokušaji specifične etatističko-pragmatističke revizije određenih naučnih postavki marksizma i lenjinizma. I upravo taj dogmatizam, u isto vreme dok vrši duboku antinaučnu reviziju marksizma i lenjinizma, proglašava za revizionizam svaki istinski napor ka stvarnom daljem razvijanju marksističke misli u savremenim društvenim uslovima.

Zaostajanju marksističke misli za razvitkom događaja doprinela je i činjenica da je Staljin, u okviru komunističkog pokreta, nekoliko decenija autoritativno, bez pogovora davao ocenu svih savremenih procesa. Neke Staljinove ocene su se pokazale kao pravilne; ali niz njegovih teoretskih shvatanja je praksa demantovala. Staljin je u svojim teoretskim analizama skretao s metoda materijalističke dijalektike ka subjektivizmu i metafizici. No i bez obzira na karakter pojedinih njegovih teorija – jasno je da je takav ideološki monopol morao uticati na dogmatizaciju marksizma i lenjinizma.

Pojavu dogmatizma u komunističkom pokretu pratile su pojave pseudorevolucionarnog sektaštva, gubitka poverenja u snagu radničke klase, nesagledanja i potcenjivanja dosadašnjih rezultata socijalističkog razvitka. Takva je situacija, u isto vreme, onemogućavala da se u punoj meri sagleda i uticaj socijalističkih revolucija i rezultata socijalističke prakse na društveni razvitak u kapitalističkim zemljama i na politiku vladajućih vrhova, što je umnogome izmenilo uslove borbe za socijalizam. Saznanje o tim činjenicama suviše je sporo sazrevalo u pojedinim komunističkim partijama, a to je otežavalo blagovremeno pronalaženje odgovarajućih oblika borbe i slabilo veze partije s masama.

Drugi faktor koji je negativno uticao na razvitak socijalističke misli jeste uticaj buržoaskih ideologija, oportunizma i reformizma, deklasiranog anarhizma itd. na radnički pokret. Takvi uticaji izazivaju pokušaje buržoasko-liberalističke i reformističke revizije osnovnih naučnih postavki socijalizma, odnosno marksizma i lenjinizma. Revizionizam te vrste u stvari je ideološki odraz napuštanja socijalističkih pozicija, i izražava tendencije ka restauraciji ovog ili onog oblika buržoaskog društva. Revizionizam te vrste napada revolucionarne idejne osnove radničkog pokreta i, u ime pseudoliberalističkih fraza, žrtvuje interese radničke klase i socijalizma interesima reakcionarnih društvenih snaga.

U komunističkom pokretu revizionizam ovakve vrste oslanja se na pojave kolebanja pred teškoćama, na dezorijentaciju nastalu zbog subjektivnih slabosti tog pokreta ili zbog deformacija u izgradnji socijalizma. U socijalističkim zemljama on se javlja kao reakcionarna kočnica socijalističkog razvitka, kao faktor deformacije socijalističke države u pravcu buržoaskog političkog sistema i kao faktor destruktivnog anarhističkog potkopavanja, političke baze socijalističkog društva. Takva vrsta revizionizma predstavlja i jedan od izvora birokratizma, jer – navodeći vodu na mlin ostataka buržoazije i reakcionarnih ideologija i objektivno postajući uporište antisocijalističkih snaga – koči razvitak socijalističkih odnosa, zaoštrava unutrašnje protivrečnosti i dovodi do jačanja uloge države i birokratizma.

Da bi zaista ostali rukovodeća snaga najnaprednije socijalističke svesne akcije, komunisti moraju biti sposobni da se bore protiv jednog i protiv drugog negativnog uticaja na razvitak socijalističke misli i socijalističke izgradnje. Uporna idejna borba na dva fronta, protiv oba oblika revizije naučnih osnova socijalizma koje su dali Marks, Engels i Lenjin, a koje je sva dosadašnja praksa socijalizma potvrdila – jedan je od bitnih uslova napretka socijalizma u prelazno doba.

Ali u isto vreme komunisti bi morali odbaciti sve pokušaje da se opravdana borba jednog i drugog oblika revizionizma izvitoperi i iskoristi za to da bi se onemogućili i potrebni napori ka daljem razvitku naučnih osnova marksizma, kao i ka naučnom, marksističkom objašnjavanju novih pojava koje su karakteristične za savremeni svet i prema kojima komunisti moraju određivati i svoje praktične zadatke.

Stanje u radničkom pokretu

Suočen s velikim zadacima i mogućnostima koje mu pruža savremeni odnos društvenih snaga, radnički pokret stoji razjedinjen. Ta razjedinjenost je nastala, pre svega, usled objektivnih zakonitosti savremenog društvenog kretanja i društvenog položaja različitih slojeva radničke klase i kao takva ona je objektivno uslovljena. Radničkoj klasi je, međutim, potrebno bar toliko jedinstva koliko ga ima među raznim frakcijama buržoazije. Dugotrajnim iskustvom buržoazija je naučila da pronalazi – uprkos različitim i često duboko suprotnim interesima pojedinih svojih frakcija – one osnovne elemente saradnje koji joj omogućavaju da postigne jedinstvo u bitnim pitanjima svojih klasnih interesa. Radnička klasa je u mnogim zemljama mlada kao uticajna, a naročito kao vladajuća društvena snaga i ona još nije stekla takvo iskustvo. Otuda

dolazi do pojava da u vrhovima pojedinih delova radničkog pokreta još vlada duboko neshvatanje društvenog značaja borbe za ovaj ili onaj vid jedinstva radničkog pokreta i progresivnih snaga uopšte. Razjedinjenost, umesto da opada sve češće raste. Umesto da se uzajamnom podrškom raznih delova radničkog pokreta u osnovnim pitanjima socijalizma i mira daje otpor pritisku antisocijalističkih snaga, često se, slepim prakticizmom, otvaraju vrata radničkog pokreta tuđim uticajima i interesima, a čitavi njegovi delovi se u raznim oblicima vezuju za kola reakcije.

Savez komunista Jugoslavije smatra za jedan od osnovnih zadataka vodećih socijalističkih snaga – ako one stvarno žele da doprinesu svoj udeo razvitku socijalizma – da se, nezavisno od ideoloških razlika, uporno i trajno bore za stvaranje takve atmosfere i takvih odnosa u radničkom pokretu koji će omogućavati razne vidove zajedničke akcije, uzajamne ili jednostrane podrške, zatvarati vrata pred neprijateljem i obezbeđivati sve slobodnije oblike socijalističke borbe mišljenja u samom radničkom pokretu.

Komunističke i druge revolucionarne partije radničke klase

Komunističke i druge revolucionarne partije radničke klase odigrale su u dosadašnjem razvitku socijalizma ogromnu ulogu. Komunisti, pod rukovodstvom velikog Lenjina, borili su se na čelu oktobarske revolucije i otvorili su novu epohu istorije. Komunisti su bili jedina snaga sposobna da stane na čelo revolucionarnih energija i stremljenja narodnih masa u Jugoslaviji, Kini i drugim zemljama i da ih organizuje za borbu i pobedu. Komunisti su bili na čelu revolucionarne eksproprijacije vladajućih klasa u mnogim zemljama narodne demokratije.

Oni su po pravilu bili revolucionarno jezgro ili najodlučniji saveznik u mnogim antiimperijalističkim pokretima i ustancima. Oni su bili najborbenije jezgro antifašističkog pokreta i antihitlerovskog rata. Komunisti su bili na čelu onih glavnih zbivanja poslednjih decenija koja su celoj istoriji čovečanstva dala novu sadržinu i nov pravac. Okupljajući najrevolucionarniji deo radničkih masa, vaspitavajući ih u duhu klasne svesti i saznanja o istorijskoj ulozi radničke klase i nastojeći da se u svakodnevnoj borbi rukovode revolucionarnom naukom Marksa, Engelsa i Lenjina, komunističke partije su bile aktivna vodeća snaga revolucionarnog procesa koji se razvijao posle oktobarske revolucije.

Tu veliku istorijsku ulogu komunistima ne mogu više osporiti niti je umanjiti nikakve klevete neprijatelja socijalizma i nikakva ogovaranja oportunista, filistara i malograđanskih frazera, čak je ne mogu umanjiti ni sopstvene, makar i vrlo krupne, greške. Bez te uloge komunista svet danas ne bi bio ono što jeste i što će neizbežno biti sutra.

U svim tim zbivanjima komunisti su predstavljali i organizovali živu revolucionarnu socijalističku akciju, takvu kakvu su široke radne mase shvatile, tražile i bile spremne da ponesu na svojim plećima. Zato su i pobeđivali. Oni će i ubuduće pobeđivati samo pod takvim uslovima.

Međutim, postignute pobede su bile praćene i određenim negativnim pojavama u međunarodnom komunističkom pokretu. To su pojave: birokratizma, dogmatizma, oportunizma prikrivenog levim frazama, sektaštva, preteranog osećanja snage, idejnog i političkog monopolizma itd. Usled takvih pojava pojedine komunističke partije nisu u dovoljnoj meri uočile da su se znatno izmenili uslovi za borbu radničke klase, nisu zapazile posledice savremenog odnosa društvenih snaga u svetu i

zato nisu uvek bile sposobne da postave sebi zadatke u skladu s takvim razvojem stvari. Usled takvog zaostajanja i pod uticajem buržoaskih snaga došlo je do pojava učaurenosti, pa i do izolacije pojedinih komunističkih partija, posebno u zemljama gde su i objektivni uslovi bili nepovoljni za razvitak revolucionarnog radničkog pokreta. Kao neposredna posledica takve izolacije, opet u nekim delovima komunističkog pokreta, pojavila se tendencija ka pasivnom iščekivanju rezultata međunarodnog razvitka, što je neke komunističke partije dovelo na prag opasnosti, da prestanu delovati kao revolucionarni, stvaralački i pokretački činilac društvenog razvitka u svojim zemljama.

Na toj osnovi često izrasta i bespomoćan odnos prema oportunistički i reformistički raspoloženom delu radničke klase. I u tom pogledu preovlađuje ponekad politika pasivnog iščekivanja spoljnih događaja, u nadi da će sami ti događaji revolucionisati radničku klasu. U svakodnevnoj praksi se to ispoljilo tako što je sektaška revolucionarna parola prikrila nesposobnost za akciju i tapkanje u mestu.

Savez komunista Jugoslavije smatra da uslovi borbe uvek traže od svake marksističke partije da bude sposobna organizovati ili podržati borbu radničke klase upravo za one političke i ekonomske zahteve, koje u određenoj situaciji radničke mase mogu shvatiti i za njih se boriti. Samo putem takve borbe komunisti mogu biti povezani s radničkim masama i mogu ih osposobljavati, na njihovim sopstvenim iskustvima, za dalje borbe i više ciljeve. Međutim, mnogim zahtevima za koje je radnička klasa spremna da se bori, ili se već za njih bori, nije uvek poklanjana potrebna pažnja ili se ti zahtevi često tretiraju na dogmatski način.

Komunističke partije se mogu afirmirati kao najnaprednji, i u tom smislu kao rukovodeći, socijalistički fak-

tor time što će sagledati celovitost socijalističkog procesa, pored sve raznorodnosti njegovih nosilaca i tendencija, i shvatiti da u raznim uslovima neminovno dolaze do izražaja različiti faktori. Od toga u najvećoj meri zavisi kako će one, u takvom celovitom procesu, naći sebi mesto i delovati kao pokretač svesne socijalističke akcije. Shvatanje da komunističke partije imaju monopol na svaki vid kretanja ka socijalizmu i da se socijalizam izražava samo u njima i preko njih – teorijski je nepravilno i praktički veoma štetno.

Činjenica da pojedine komunističke partije prolaze danas kroz proces oslobađanja od dogmi i učaurenosti, da preživljavaju regeneraciju na bazi sagledanja dosadašnjeg iskustva i na osnovi traženja sopstvenog puta u socijalizam – izraz je potrebe da se uhvati korak s vremenom, sa savremenim zadacima.

Socijaldemokratske partije i pokreti

Veliki deo radničke klase i drugih radnih masa, u prvom redu u nekim visoko razvijenim kapitalističkim zemljama, ide za socijaldemokratskim i sličnim partijama. Zato i stanje u tim partijama treba shvatiti kao sastavni deo današnjeg stanja u radničkom pokretu u celini.

U zemljama gde su razvijene proizvodne snage predstavljale podlogu snažnijoj ekonomskoj poziciji buržoazije, radnički pokret je pretežno išao putem reformizma koji je počeo da u principu poriče nužnost revolucionarne borbe radničke klase za vlast i da predviđa automatsko prerastanje kapitalizma u socijalizam putem niza postepenih reformi. Glavne razloge tome treba, između ostalog, tražiti u činjenici da je buržoazija u tim zemljama, usled revolucionarnog pritiska radničke klase i pod uticajem oktobarske revolucije i celog kasnijeg razvitka

socijalizma, bila prisiljena, a iz poznatih razloga bila je u mogućnosti, da učini izvesne materijalne i političke ustupke radničkoj klasi sopstvene zemlje. Takva situacija objašnjava zašto se socijaldemokratske partije nisu mogle i ne mogu razviti u zaostalim zemljama.

Pod pritiskom radničke klase na svim područjima društvenog i ekonomskog života, buržoazija je činila niz koncesija i ustupaka socijaldemokratskim pokretima, ali je, paralelno s tim, rastao i uticaj buržoazije i imperijalizma na jedan deo radničkog pokreta, što je, u krajnjoj liniji, dovodilo do ublažavanja i kanalisanja pritiska radničke klase. Takva situacija je jačala socijaldemokratske partije i ujedno pothranjivala u njihovim redovima tendencije ka sve većem okretanju tih partija srednjim slojevima, ka tome da njihovi veliki delovi prime ideologiju i mentalitet tih slojeva. Tu leže glavni izvori stalnog jačanja onih struja u socijaldemokratskim partijama koje teže udaljavanju tih partija od svesne i sistematske borbe za socijalizam i njihovom pretvaranju u prakticistički instrument reformističke stihije.

Uporedo s tim su pojedine struje u redovima socijalne demokratije sve više odricale pravo radničkoj klasi na samostalnu politiku i zatvarale perspektive njene samostalne političke akcije, dok su, u isto vreme, u teoriji i praksi podržavale birokratske i tehokratske tendencije. Uloga aparata u socijaldemokratskim partijama, a naročito u sindikatima, ogromno je porasla. A i u tom aparatu se pokazuju tendencije ka postepenom saživljavanju i srastanju s državnokapitalističkim aparatom. Takva situacija stvara u socijaldemokratskim partijama pogodno tle za afirmaciju birokratizma i za jačanje specifičnog reformističkog dogmatizma.

Istorija je već demantovala mnoge od takvih dogmi. Danas, na primer, već postaje smešno poricati revoluciju kada se zna da je ona izmenila svet. I cela koncepcija po-

litičke demokratije, koja se svodi na održavanje i apsolutizovanje buržoaskog višepartijskog sistema u svim uslovima, jeste statička, i praksa je neprekidno opovrgava. Ona ne vodi računa o osnovnim zakonima kretanja društva. Pre svega, ona ne vidi uzajamno dejstvo materijalne društvene osnove i političkih oblika koji se na njoj formiraju. Upravo, nosioci takvih koncepcija i ne vide, ili ne žele da vide, da kalemljenje političkih oblika buržoaske demokratije na nove ekonomske odnose koje je donela revolucija – ne znači ništa drugo, hteli oni to ili ne, do idejno pripremanje puta snagama buržoaske restauracije i, u konačnom rezultatu, birokratskog etatizma.

Iz svih tih razloga pojedine socijaldemokratske partije koje su parlamentarnim putem došle na vlast nisu u stanju da dublje i brže menjaju društvene odnose. Ograničavaju se, uglavnom, na površne ili veoma ograničene reforme, a pre svega na one na koje već sam pritisak ekonomskih faktora nagoni kapitalistički poredak. I ti koraci su, međutim, opterećeni uticajima birokratizma i tehnokratizma. U tim okvirima, u stvari, na socijaldemokratske partije dejstvuju iste zakonitosti prelaznog perioda koje dejstvuju na ceo radnički pokret.

Isti oni koreni koji određuju reformističko-dogmatsku orijentaciju pojedinih struja socijaldemokratije u unutrašnjoj politici – opredeljuju i njihove spoljnopolitičke poglede. Neke od tih struja daju aktivnu podršku raznim aktima imperijalističke politike svoje buržoazije, braneći ekstraprofite i privilegije na račun drugih naroda, a u korist sopstvene nacije, produbljujući suprotnosti savremenog sveta i jačajući opasnost od novih ratova.

Pod uticajem dubokih promena u današnjem svetu – kojima mnogi socijaldemokratski teoretičari ne vide prave uzroke i izvore – trpe ozbiljne udarce svi oblici dogmatizma, izraslog iz prvih faza razvitka radničkog

pokreta i socijalizma. Tako se počinju sve više lomiti i dogme socijaldemokratizma.

Dinamika savremenih društvenih procesa neminovno će se odražavati i u daljem razvitku socijaldemokratskih partija. One socijaldemokratske partije koje okupljaju veći deo radničke klase naći će se pred alternativom: ili da se okrenu aktivno prema socijalizmu i jedinstvu radničke klase ili da izgube svoj društveni uticaj.

Uloga radničkih sindikata

Radnička klasa ne vodi borbu za socijalizam samo preko političkih partija. Kroz bezbroj velikih i malih štrajkova sindikati već više od jednog stoleća vode partizanski rat s vlašću kapitala, neprekidno nagrizajući tu vlast. Stalni porast sindikalno organizovanih radnika i sve veće jačanje sindikata pretvorilo ih je u najmasovniju organizovanu snagu radničke klase.

Rastući uticaj radničkih sindikata u velikom delu sveta predstavlja važan faktor ne samo za poboljšanje trenutnog položaja radničke klase, već objektivno i u borbi za socijalizam. Radnički pokret u celini pokazuje veliki interes za razvijanje sindikata, čime se, između ostalog, obezbeđuje veće učešće širih masa radničke klase u društvenim i političkim zbivanjima i akcijama i uspešnije brane njihovi interesi, mada birokratizam i oportunizam u vrhovima sindikata često umanjuju snagu sindikata, sputavaju inicijativu radničke klase i utiču na to da se ne koriste objektivne mogućnosti koje za delovanje sindikata postoje.

Za savremenu etapu borbe sindikalnog pokreta karakteristično je što se sindikati u svojim zahtevima više ne ograničavaju na povećanje najamnine i na smanjenje radnog vremena, već sve glasnije i odlučnije postavljaju

zahtev da učestvuju i u upravljanju proizvodnjom i u kontroli određenih ključnih društveno-ekonomskih pozicija.

Uloga sindikata u organizovanoj borbi radničke klase za tekuće ekonomske, socijalne i kulturne zahteve i za jačanje njenog društvenog i političkog uticaja, još je veća i perspektivnija u onim zemljama gde je specifični unutrašnji razvitak doveo do takvog stanja da ne postoje klasične političke partije radničke klase, uprkos vrlo visokom stepenu ekonomskog razvoja tih zemalja i odgovarajućoj radničkoj klasi, kao što je to, na primer, slučaj u Sjedinjenim Američkim Državama.

Velika je uloga sindikata u socijalističkim zemljama u uslovima društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju, a još više u uslovima radničkog samoupravljanja. Činjenica da u većem broju socijalističkih zemalja, u poslednje vreme, sindikati imaju sve važniju ulogu u upravljanju preduzećima govori o jačanju, a ne o slabljenju uloge sindikata u doba prelaza od kapitalizma ka socijalizmu. S promenom društvenog položaja radničke klase, sa otklanjanjem ostataka najamnog rada, s jačanjem neposrednog učešća radničke klase u raspodeli društvenog produkta, menjaju se uloga, karakter i zadaci sindikata. Međutim, i dalje ostaju, pa čak i jačaju, neke od osnovnih funkcija sindikata kao što su ekonomska, zaštitna i vaspitna funkcija.

U međunarodnom sindikalnom pokretu postoji ista pocepanost kao i u međunarodnom radničkom pokretu uopšte. Savez komunista Jugoslavije će se i u toj oblasti boriti za svaki mogući oblik jedinstva u borbi za zajedničke interese međunarodnog radničkog pokreta i podržavaće svaku saradnju jugoslovenskog sindikalnog pokreta s drugim sindikalnim pokretima, s ciljem da ta saradnja doprinese zajedničkim interesima.

Savez komunista Jugoslavije vodiće računa o činjenici da i na međunarodni sindikalni pokret dejstvuju isti negativni uticaji koji se pojavljuju u radničkom pokretu uopšte. Boreći se za jedinstvo na području međunarodnog sindikalnog pokreta, Savez komunista Jugoslavije se ne odriče ideološke i političke borbe protiv svih reakcionarnih uticaja i antisocijalističkih tendencija unutar tog pokreta.

Narodni antiimperijalistički pokreti u nerazvijenim zemljama

Niz partija i pokreta, pre svega u nerazvijenim zemljama, u određenom periodu vremena mogu igrati pozitivnu ulogu u razvitku društva, pa i krčiti puteve socijalističkom razvitku. U pojedinim zemljama u Aziji, Africi, Latinskoj Americi u kretanju društva ka socijalizmu pozitivnu ulogu na određenoj etapi mogu odigrati i neki narodni pokreti sa progresivnom orijentacijom, koji izrastaju u borbi protiv imperijalizma i kapitalističkih monopola. U tom pogledu istorijski progresivnu ulogu igraju i svi antikolonijalistički pokreti. Radnički pokreti – ako su oslobođeni dogmatizma i oportunizma – ne samo što vode računa o tome, već i podržavaju te partije i pokrete kao nosioce progresa sve dok oni to jesu, i s njima sarađuju kao s ravnopravnim partnerima.

Oblici saradnje u radničkom pokretu

Mnogobrojnost i različitost nosilaca progresivnog društvenog kretanja kao i mnogobrojnost i različitost reakcionarnih društvenih uticaja koji se probijaju u radnički pokret, u prvom redu preko njegove razjedinjenosti – traže od najnaprednijih i najaktivnijih socijalističkih snaga, a

pre svega od komunista, da se stalno i uporno bore za svaki mogući oblik saradnje, usklađivanja i povezivanja borbe radničkih, progresivnih i antiimperijalističkih pokreta u interesu društvenog napretka i mira. Oblici saradnje se ne mogu ni u kakvom centru izmisliti ni unapred propisati. Oni će izrastati na podlozi savremenog razvitka, na interesu radnih masa da dođe do saradnje, na potrebi očuvanja mira i pronalaženja efikasnih puteva za razvitak aktivne koegzistencije među narodima i državama, a naročito na rastućem saznanju da treba podržati sve oblike stvarnog kretanja ka socijalizmu i sve oblike i puteve unapređivanja socijalističkih odnosa i jačanja socijalističkih snaga, koje se probijaju kroz pukotine starog društva, proširuju ih, osvajaju društvene pozicije i bore se za rukovodeću društvenu ulogu.

Zbog toga će u praksi dolaziti i već dolazi do najrazličitijih oblika saradnje, prilagođenih potrebama konkretne borbe za mir i socijalizam, počev od nižih oblika, kao što su uporedne akcije, jednostrane podrške, podrške određenim progresivnim strujanjima, sve do akcionog jedinstva, pa i do spajanja i ujedinjavanja radničkih partija.

Imajući pred očima takve zadatke međunarodnog radničkog pokreta, kao i činjenicu da su bitni klasni interesi radnika jedinstveni, iako su shvatanja o putevima njihovog ostvarenja različita – Savez komunista Jugoslavije će se, bez obzira na teškoće, uporno zalagati za jačanje i proširenje saradnje u radničkom pokretu, kao i međunarodne saradnje uopšte, za bolje i dublje uzajamno upoznavanje i razumevanje, za širu i slobodniju razmenu mišljenja i iskustava. Jugoslovenski komunisti će prihvatiti i podsticati različite oblike ravnopravne saradnje ne samo s komunistima drugih zemalja, već i sa socijalističkim partijama različitih pravaca i s drugim progresivnim partijama i pokretima – s pojedinim od njih ili sa svima njima zajedno, uvek kada budu smatrali da ta saradnja

može doprineti učvršćenju mira, zbliženju među narodima i progresivnim pokretima, i napretku socijalizma.

Međutim, zalažući se prema svojim mogućnostima najupornije za jedinstvo i saradnju radničkih i progresivnih pokreta, Savez komunista Jugoslavije smatra da takva saradnja ni u kom slučaju ne sme dovesti do napuštanja njegovih principijelnih socijalističkih pozicija niti do ukidanja ideološke i političke diskusije i uzajamne kritike. Savremeni svetski socijalistički pokret dolazi do izražaja u raznim vidovima i strujama, koje se ne mogu ukinuti jer su odraz složenosti današnjih društvenih uslova. Ideološka borba koja nastaje među tim raznim strujama u stvari je borba za afirmaciju najnaprednijih tendencija u konkretnim uslovima. Komunisti bi se odrekli svoje revolucionarne društvene uloge kad bi u tim uslovima napustili ideološku borbu protiv nesocijalističkih, oportunističkih, sektaško-dogmatskih i drugih negativnih tendencija u radničkom pokretu.

O dvostranoj i višestranoj saradnji

Jugoslovenski komunisti ne prave pitanje od oblika saradnje komunističkih partija, odnosno od saradnje tih partija sa socijalističkim i drugim progresivnim pokretima, već pitanje od njene sadržine. Oni prihvataju i dvostranu i mnogostranu saradnju, pod uslovom da se ona uvek zasniva na punoj ravnopravnosti, nenametanju stavova i nemešanju u unutrašnje odnose partija i da služi konkretnim interesima mira, socijalizma i društvenog progresa uopšte. Savez komunista Jugoslavije smatra da su i jedan i drugi oblik saradnje neophodan element ujedinjavanja akcije socijalističkih snaga i progresivnih napora čovečanstva. Međutim, ako jugoslovenski komunisti u sadašnjim uslovima pridaju značaj pre svega raznim

oblicima dvostrane saradnje, to čine pre svega zbog pomenutih objektivnih uslova savremenog razvitka socijalizma, a i zbog toga što su raniji oblici multilateralne saradnje radničkih partija – pored pozitivnih strana, kada su ti oblici saradnje odgovarali određenom istorijskom periodu – rađali i takve negativne pojave koje su nanele znatne štete borbi za socijalizam i mir i koje radnički pokret mora iživeti, da one ne bi ponovo okaljale demokratske principe socijalističkog internacionalizma.

Ideološki monopolizam

Među ovim pojavama treba u prvom redu spomenuti tendencije ka ideološkom monopolu. Tendencije ka ideološkom monopolu uvek su predstavljale prepreku razvitku socijalističke misli i bile su izvor dogmatizma i oportunističko-revizionističke reakcije. Takve tendencije rađale su težnje za bezuslovnom rukovodećom ulogom u radničkom pokretu, što je dovodilo do mnogih negativnih posledica još u vreme kada nijedna partija radničke klase nije bila na vlasti. Tendencije ka ideološkom monopolu mogu naneti još veću štetu posle zauzimanja vlasti od strane partija radničke klase. Zadatak je radničkog pokreta – a naročito komunista većih, snažnijih socijalističkih zemalja, sa većim odgovornostima – da se i u teoriji i u praksi bore za ravnopravne odnose, polazeći od principa da ispravnost i progresivnost jedne ideologije ili određenih oblika socijalističke izgradnje zavise isključivo od životne snage i proverenosti te ideologije u praksi, a ne od odobrenja ovog ili onog međunarodnog foruma. Svaki vid ideološkog monopolizma koji bi sputavao slobodan socijalistički razvitak u socijalističkim zemljama bio bi kočnica razvoja međunarodnog socijalizma uopšte. Zato danas Savez komunista Jugoslavije smatra naročito celishodnim stvaranje takvih oblika međunarodne saradnje koji na što široj osnovi ujedinjuju napore za rešavanje zajedničkih praktičnih zadataka borbe za mir, borbe za socijalizam i za izgradnju socijalizma.

Interesi daljeg socijalističkog razvitka zahtevaju slobodne, socijalističke demokratske odnose među partijama socijalističkih zemalja. U borbi za pobedu socijalizma radnička klasa ove ili one zemlje može za određeni period biti stegonoša te borbe, može stajati u njenim prvim redovima ili raspolagati većom materijalnom silom; ali to ne znači da ona time stiče monopolni položaj u radničkom pokretu, a najmanje u oblasti ideologije. Praksa je i ranije pokazivala, a sada još više pokazuje da je saradnja u radničkom pokretu moguća samo među ravnopravnima.

Za savremeni razvitak je karakteristično i to što su u više zemalja došle na vlast komunističke partije, pa se i pitanje odnosa među komunističkim partijama postavlja još u jednom istorijski novom vidu.

Rukovodstva komunističkih partija koje su na vlasti ne snose odgovornost za svoj rad samo pred svojim članstvom, već i pred celim narodom. Ta činjenica se mora odraziti i na karakter međusobnih odnosa. Komunističke partije na vlasti ne mogu u međusobnim odnosima donositi odluke koje pripadaju izbornim organima, izabranim uz učešće svih građana. Dosadašnja praksa u međunarodnim odnosima komunističkih partija često o tome nije vodila računa, čime se sužavao značaj i uloga tih predstavničkih organa.

Proglašavanje puta i oblika razvitka socijalizma bilo koje zemlje za jedine ispravne – nije ništa drugo do dogma koja koči proces socijalističkog preobražaja u svetu. Opšti ciljevi socijalizma zajednički su; ali tempo i oblici kretanja društva ka tim ciljevima jesu i moraju biti različiti, već prema konkretnim uslovima u pojedinim zem-

ljama ili delovima sveta. Sloboda unutrašnjeg socijalističkog razvitka i odsustvo svakog nametanja ovih ili onih formi, nemešanje u unutrašnji život i unutrašnji razvitak pojedinih pokreta, kao i slobodna i ravnopravna razmena iskustava i socijalističke teoretske misli – morali bi, prema tome, biti osnovni principi međusobnih odnosa socijalističkih zemalja i socijalističkih pokreta.

Pokušaj da se priznavanje raznovrsnosti oblika razvitka socijalističkih procesa označi kao neka »nova« ideološka pojava, kao »nacionalni komunizam« – nemaju nikakve veze s naučnim objašnjenjem savremenog socijalističkog razvitka. Takve se teorije mogu roditi samo u glavama dogmatičara ili ih, pak, namerno ubacuju predstavnici buržoazije s ciljem da u radnički pokret unesu dezorijentaciju i idejnu pometnju. Takve namere ne smeju omesti uočavanje i razradu specifičnih kretanja, kao ni orijentaciju radničke klase pre svega prema problemima i uslovima sopstvene zemlje.

O proleterskom internacionalizmu

Ističući neophodnost da se komunisti bore za socijalizam i izgradnju socijalizma u skladu sa uslovima svoje zemlje, Savez komunista Jugoslavije istovremeno gaji u svojim redovima ideju proleterskog internacionalizma i u njegovom duhu vaspitava jugoslovenske radne ljude. Proleterski internacionalizam je u celom svom dosadašnjem razvitku uvek bio konkretan. Taj princip uključuje: prvo, upornost radničkog pokreta da u svojoj zemlji razvije doslednu borbu za socijalizam i za svakodnevne interese radnih ljudi, da iskoristi sve oblike rada i borbe za porast svog uticaja, za pripremanje da uzme vlast i da posle uzimanja vlasti pristupi izgradnji socijalizma u skladu sa interesima radnih ljudi celog sveta, kao i mira i opšteg pro-

gresa čovečanstva; i drugo, taj princip uključuje podršku takvoj istoj borbi u svim drugim zemljama, to jest solidarnost s radničkim pokretom i socijalističkim snagama celog sveta u njihovoj borbi za svakodnevne ekonomske i političke zahteve, za mir i za socijalizam.

Za vreme oktobarske revolucije i posle toga, dok je Sovjetski Savez bio jedina socijalistička zemlja, zaštita Sovjetskog Saveza, kao glavnog uporišta međunarodnog socijalizma, bila je jedno od glavnih merila proleterskog internacionalizma. Danas je to merilo šire. Proleterski internacionalizam zahteva ispravan odnos, podršku i solidarnost sa svakom socijalističkom zemljom i prema svakom socijalističkom pokretu koji se zaista bori za socijalizam, za mir i miroljubivu aktivnu koegzistenciju među narodima.

Ideja proleterskog internacionalizma nalaže komunistima da se uporno bore za mir, da žigošu svaku imperijalističku akciju i da se bore protiv nje, da uporno rade na obezbeđenju uslova za svestrano međusobno upoznavanje naroda, za njihovo povezivanje i zbližavanje, da rade na ukidanju nacionalnih i rasnih predrasuda, kao i svih oblika neravnopravnosti, šovinizma i hegemonizma, svojstvenih kapitalističkom sistemu, na učvršćivanju nezavisnosti i ravnopravnosti naroda, na uzajamnoj miroljubivoj pomoći i svestranoj saradnji među svim narodima uopšte, a za nas, naročito, još na stalnom učvršćivanju bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije, kao i njihove ravnopravnosti i nesmetanog materijalnog i kulturnog razvitka.

U svim njegovim kontaktima s drugim komunističkim, socijalističkim, progresivnim i antiimperijalističkim pokretima, kao i u svim svojim međunarodnim odnosima uopšte, za Savez komunista Jugoslavije rukovodni princip biće i ubuduće velika ideja proleterskog, socijalističkog internacionalizma.

Glava III

Međunarodni politički odnosi i spoljna politika socijalističke Jugoslavije

Zaoštrenost i protivrečnost savremenih međunarodnih odnosa

U međunarodnim odnosima su posle drugog svetskog rata nastale bitne promene, jer se u međunarodnim okvirima promenio odnos političkih i društvenih snaga. Svet je danas nešto drugo no što je bio juče.

Oblast delovanja imperijalizma u svetu se znatno smanjila, a socijalističke i miroljubive demokratske snage neprekidno jačaju. Kolonijalni sistem se raspao na ogromnim područjima. Veliki broj naroda se oslobodio. Čitavi kontinenti, koji su u toku stoleća bili pod vlašću kolonijalnih država i doskora predstavljali objekat eksploatacije, postali su aktivni činioci savremenih međunarodnih odnosa. Fašizam, koji je predstavljao najreakcionarniju snagu savremenog sveta, pretrpeo je najteži poraz. Svest čovečanstva, poučena velikim iskustvom dvaju svetskih ratnih požara, snažnije nego ikad ranije suprotstavlja se tendencijama i snagama u savremenom životu koje dovode čovečanstvo na ivicu nove ratne katastrofe.

Najreakcionarniji krugovi kapitalizma i imperijalizma još uvek se nisu odrekli planova o organizovanju agresivnog pohoda protiv komunizma i socijalističkih zemalja. Suprotnost između kapitalističkog i socijalističkog sistema i dalje ostaje glavna suprotnost u savremenom međunarodnom životu.

Borba imperijalizma za hegemoniju i dalje predstavlja ozbiljnu opasnost u savremenom svetu. Neravnopravni odnosi među državama i narodima postoje i dalje, a neravnomernost ekonomskog razvitka u pojedinim delovima sveta još više se produbljuje. Na toj bazi izrasta i politička neravnopravnost. Stari kolonijalni sistem svetske privrede se raspada, oblici kolonijalizma se menjaju, ali ostaje podela na industrijski razvijene metropole i nerazvijene zemlje – proizvođače sirovina. Nije oslabila težnja za ekonomskom ekspanzijom i povećanjem sopstvenog bogatstva nekoliko »vodećih« kapitalističkih zemalja, sredstvima ekonomske i političke dominacije i potčinjavanjem prostranih svetskih područja.

Na ruševinama starog, »klasičnog« kolonijalizma niču nove forme »neokolonijalizma«. Koriste se ekonomska zaostalost, siromaštvo i teškoće pojedinih zemalja – a pogotovo onih koje su tek zbacile kolonijalni jaram, pa se zato bore s najvećim unutrašnjim teškoćama – da bi im se ekonomska i politička zavisnost nametnula u novom obliku. Stvaraju se novi oblici vezivanja zemalja koje primaju pomoć za zemlje koje daju pomoć. Na toj podlozi se u novim oblicima održava hegemonija velikih kapitalističkih zemalja u svetu. Borba za tu prevlast prilagođava se savremenim međunarodnim uslovima i često se prikriva parolama o humanizmu, o brizi za nerazvijena područja, o nesebičnoj pomoći itd. Borba protiv novih oblika kolonijalizma, dominacije i hegemonizma isto je tako neminovna kao i ona protiv starog »klasičnog« kolonijalizma.

Drugi svetski rat je ostavio niz nerešenih pitanja čije se rešavanje stalno odlaže. Narodi Nemačke, Koreje, Vijetnama žive podeljeni u države s različitim društvenim uređenjem, s veštačkim granicama, i predstavljaju pritajena žarišta otvorenih sukoba. Pored toga, posleratni razvitak je doneo i druga sporna međunarodna pitanja koja

se zaoštravaju uvek kada se čine pokušaji da se rešavaju sa pozicija sile, a ne u skladu s težnjama zainteresovanih naroda za slobodom i nezavisnošću i za obezbeđenjem mira u svetu.

Negativne posledice politike s pozicija snage po opšti razvoj u svetu osetile su se sutradan po završetku drugog svetskog rata i produžile su da se gomilaju do današnjeg vremena, što je dovelo do pogoršanja međunarodnih odnosa. Takva politika pojačava nepoverenje, pothranjuje razne ratnohuškačke elemente, ubrzava naoružanje, izaziva stvaranje raznih vojnih i zatvorenih ekonomskih paktova, izgradnju vojnih baza, stacioniranje stranih trupa na tuđim teritorijama, porast vojnih budžeta i svaljivanje ogromnog tereta vojnih i drugih neproduktivnih izdataka na leđa radnih ljudi. Odgovornost za to danas i pred budućnošću snosiće ne samo pojedini politički krugovi ili pojedini prvobitni nosioci takve politike, već u još većem stepenu oni savremeni državnici koji su uprkos zahtevima ogromne većine čovečanstva koja traži ravnopravnu saradnju i prijateljstvo svih naroda i opšti ljudski progres u miru i bezbednosti daleko odmakli na tom opasnom putu i produžavaju njime da idu.

Posledica svih tih suprotnosti jeste stvaranje vojnopolitičkih paktova odnosno blokova i ponovna sveopšta trka za naoružanjem, a ti blokovi opet sami po sebi produbljuju ekonomsko podvajanje sveta; ne uspostavljaju se normalne i neophodne ekonomske veze; pojedina područja se autarhički zatvaraju; vrše se pokušaji da se privredni razvitak podredi privremenim političkim motivima. Usled toga se izvanredno sužava slobodna razmena dobara, i ozbiljno se koči razvitak proizvodnih snaga u raznim delovima sveta, pa samim tim i svetski privredni razvoj. Takva ekonomska podeljenost sveta još više zaoštrava političke suprotnosti u međunarodnim odnosima.

Tendencije da se ceo svet podeli na blokove ometaju ostvarenje ideje koegzistencije, protivne su punoj nezavisnosti i suverenosti naroda i država.

Blokovska podvojenost ometa širu kulturnu i drugu saradnju među narodima, što sa svoje strane doprinosi uzajamnom nepoverenju i netrpeljivosti.

Sve dok u međunarodnim odnosima bude dominirala politika sile, iz nje će izrastati i blokovske formacije, kao odraz tendencija agresije, ili odbrane od takvih tendencija. Time se stvara mehanizam koji otežava slobodan i nezavisan razvitak pojedinih zemalja. Postojanje blokova stvara uslove koji omogućavaju reakcionarnim snagama da, pod izgovorom spoljne opasnosti, guše unutrašnji napredak u pojedinim zemljama.

U takvim se okolnostima ne može govoriti o stabilnoj međunarodnoj situaciji. Nestabilnost u posleratnom razvitku najbolje odražava naizmenično zaoštravanje zategnutosti u međunarodnim odnosima.

Istorijski smisao borbe za nacionalnu nezavisnost

Borba za učvršćenje nacionalne ravnopravnosti predstavlja u današnje vreme značajan faktor borbe za mir i društveni progres. Takva borba ne samo što nije u suprotnosti s razvojem najšire međunarodne saradnje, već je polazna tačka za sve veće zbližavanje među narodima, za dalji demokratski razvitak, za proces progresivnog povezivanja svih zemalja sveta u ekonomskom, političkom i kulturnom pogledu. Uspešna saradnja i najviši stepen razumevanja mogu se ostvariti samo među nezavisnim i ravnopravnim narodima.

Jugoslovenski komunisti su, doduše, svesni toga da u sadašnje vreme, kada čovečanstvo teži sve većem ujedinjavanju i sve tešnjoj saradnji naroda, nema apsolutne

nezavisnosti. Naprotiv, težnja ka ujedinjavanju sveta, kao i tešnja saradnja među narodima vode njihovoj sve većoj međuzavisnosti. Ta međuzavisnost će se sve više ostvarivati zbog njihovih zajedničkih interesa, a ne usled naturanja volje i interesa bilo kojeg izdvojenog naroda. Zato jugoslovenski komunisti pod političkom i ekonomskom nezavisnošću podrazumevaju takav položaj naroda ili država i takve odnose među narodima koji svakome od njih obezbeđuju da ravnopravno i dobrovoljno mogu primati one međunarodne obaveze koje odgovaraju njihovom sopstvenom interesu i interesu drugih naroda. Savez komunista Jugoslavije, sem toga, podrazumeva pod nezavisnošću takav položaj i takve odnose među narodima koji onemogućuju bilo kojoj naciji ili državi da nameće svoje interese i svoju volju drugim narodima. Borba za političku i ekonomsku nezavisnost naroda u današnjim uslovima, prema tome, ne znači zatvaranje u nacionalne granice, nego, naprotiv, povezivanje, zbližavanje i, u krajnjoj liniji, spajanje naroda u jedinstvenu svetsku zajednicu na bazi pune ravnopravnosti, usled saznanja sopstvenih interesa i takve svesne orijentacije svakog pojedinca, bez obzira na njegov jezik i specifičnost kulturne strukture zemlje kojoj pripada.

Boreći se za nezavisnost naše zemlje, Savez komunista Jugoslavije ne shvata nezavisnost u smislu učaurivanja, podvajanja i izolacije.

Sukob koji je izbio 1948. godine usled otpora Komunističke partije Jugoslavije Staljinovoj politici – nije bio izraz namere jugoslovenskih komunista da se izoluju već je predstavljao otpor jednoj nepravilnoj, hegemonističkoj politici i praksi, čija bi afirmacija nanela ogromne štete razvitku socijalizma. Rezolucije Informacionog biroa komunističkih partija pokušale su da ozakone neravnopravnost u odnosima među socijalističkim državama i bile su negacija nezavisnosti naroda i njihove samostalnosti u

razvijanju socijalističkih odnosa kao polazne tačke za zbližavanje i veće povezivanje naroda na socijalističkom putu.

Sve ono što se dogodilo 1948. godine – značilo je grubo narušavanje socijalističkih i demokratskih principa koji treba da važe za odnose između socijalističkih zemalja. Pouke iz proteklih godina pokazuju da razvitak odnosa među socijalističkim zemljama treba da posluži kao primer i da ukaže na perspektivu stvaranja boljih, trajnijih i svestranijih odnosa između država. Ti odnosi se moraju zasnivati na principima nezavisnosti, pune ravnopravnosti i poštovanja osobenosti svake pojedine zemlje.

Otpor pojavama nepravilne prakse u odnosima među socijalističkim zemljama, koji se ispoljio već više puta na razne načine, predstavlja izraz progresivnih težnji naroda socijalističkih zemalja: da socijalizam izgrađuju prema svojim specifičnim uslovima, vodeći računa o interesima socijalizma u celini. Proglašavanje takve politike za »nacionalni komunizam« može biti samo posledica dogmatskih ili velikodržavnih shvatanja ili rezultat ideoloških uticaja ili spletaka buržoazije.

Savez komunista Jugoslavije polazi od gledišta da iz odnosa među socijalističkim zemljama treba isključiti ostatke onih negativnih pojava koje je kapitalizam uneo u odnose između velikih i malih, jakih i slabih, razvijenih i nerazvijenih, belih i obojenih, u kulturnom pogledu razvijenih i manje razvijenih zemalja i naroda.

Problemi borbe za mir

Savremeni razvitak pokazuje da se katastrofa novog svetskog rata može izbeći. Bazu takve mogućnosti čini promenjeni odnos između svetskih društvenih i političkih snaga, kao i buđenje i politička aktivizacija stotina milio-

na radnih ljudi širom sveta, koji svesno i aktivno istupaju protiv sveopšte katastrofe kakvu bi predstavljao novi svetski rat. Ogromno su porasle snage socijalizma koje predstavljaju faktor mira i koje mogu izvršiti presudan uticaj na puteve i oblike daljeg društvenog razvoja. Došlo je do oslobađanja mnogih naroda i do stvaranja niza novih država koje teže miru i predstavljaju pozitivne snage u današnjim međunarodnim odnosima. Poraslo je i saznanje o neizbežnosti i potrebi miroljubive koegzistencije među državama raznih sistema. Postoje realne mogućnosti porasta uloge i autoriteta Organizacije ujedinjenih nacija u rešavanju međunarodnih sporova i u očuvanju mira. Ta Organizacija bi, uprkos svim svojim sadašnjim slabostima, koje su rezultat uticaja postojećih međunarodnih suprotnosti – mogla postati aktivan činilac demokratskog mehanizma koji bi služio ne samo suzbijanju rata, nego i podsticanju i unapređivanju svestrane saradnje među narodima i njihovom zbližavanju, to jest sve širem povezivanju cele ljudske zajednice.

Svi ti faktori su uticali na to da poslednjih godina poraste saznanje o tome da novi svetski rat više nije neizbežan. Taj zaključak ne znači poricanje marksističke teze da imperijalizam rađa krize i ratove; on pre svega ukazuje na činjenicu da je snaga i uloga imperijalističkih činilaca oslabila, naročito u poređenju sa porastom socijalističkih i antiimperijalističkih snaga.

Ozbiljnu opasnost po mir u svetu predstavlja danas vanredno visok stepen naoružanosti država i dalja trka u naoružanju. Ta opasnost je danas veća nego bilo kada u prošlosti s obzirom na okolnost da su najveća ostvarenja nauke i tehnike, pre svega nuklearna energija, stavljena u službu proizvodnje oružja namenjenih masovnom uništavanju ljudi i sveopštem materijalnom razaranju.

Politika ravnoteže snaga putem naoružanja odnosno politika promene ravnoteže snaga putem trke u naoružanju ne samo što čini nemogućnom jednu stvarnu ravnotežu, u smislu pozitivne stabilizacije međunarodnih odnosa, nego – ukoliko bi se ovo nastavilo – vodi čovečanstvo u novi rat.

Pred ljudima koji danas upravljaju najvećim ekonomskim potencijalom, pred državnicima koji odlučuju o daljoj primeni nuklearne energije, stoji takva odgovornost kakvu u prošlosti niko nije imao. Narodima je danas više nego ikad dužnost – u interesu sopstvene sudbine i sudbine budućih generacija – da ne dopuste da se iko igra oružjem čija upotreba vodi najvećoj katastrofi čovečanstva. Zbog toga je za čovečanstvo jedini izlaz iz savremenih suprotnosti da se zabrani upotreba i obustavi proizvodnja nuklearnog oružja i da se postigne razoružanje, očuva i učvrsti mir.

Savez komunista Jugoslavije smatra da je danas više no ikad potrebna uporna borba za zaštitu mira i za opšte razoružanje. Na tome polju je mogućna zajednička saradnja svih partija i organizacija radničkog pokreta, svih progresivnih ljudi, najširih narodnih slojeva, pripadnika različitih klasa i religija. A mir u savremenim uslovima znači pre svega miroljubivu koegzistenciju naroda i država s različitim društvenim uređenjem. Ta koegzistencija ne sme biti pasivna, na ušančenim blokovskim pozicijama; ona mora biti aktivna, usmerena ka sve široj saradnji među narodima. Ona pre svega mora značiti stvaranje potrebih uslova za postepeno rešavanje spornih međunarodnih pitanja, razoružanje, oslobađanje ogromnih sredstava koja se troše na naoružanje – za privredno i kulturno podizanje sveta, za pomoć nedovoljno razvijenim zemljama, za konstruktivno miroljubivo takmičenje u ekonomskom, kulturnom, naučnom i drugom pogledu između država s različitim društvenim sistemima, kao i za podizanje proizvodnih snaga društva na viši stepen, uz korišćenje svih novih dostignuća nauke i tehnike.

U skladu s tim, Savez komunista Jugoslavije smatra da je potrebno ulagati sve napore u pravcu prevazilaženja postojeće blokovske podvojenosti koja otežava saradnju među narodima u svim oblastima društvenog života.

Realnost miroljubive politike, orijentisane ka savlađivanju blokovske podvojenosti, zasniva se na saznanju da iz razlika u društveno-ekonomskim sistemima ne moraju neizbežno izrastati blokovske formacije, bez obzira što danas u svetu postoje snage koje su zainteresovane za takvu podelu. Izvan blokovskih formacija se nalazi veliki deo svetskog stanovništva i teritorija. Socijalistička Jugoslavija vidi u nezavisnoj politici takvih država doprinos najširoj međunarodnoj saradnji i učvršćenju mira u svetu. Iako politika zemalja koje ne pripadaju blokovima nije istovetna, iako postoje razlike u njihovim odnosima prema pojedinom bloku sila, sve su one zainteresovane da se iz današnje situacije izađe putem svestranog razvijanja saradnje između svih zemalja, nezavisno od njihovog društvenog sistema.

Društveno-ekonomska i politička suština i uloga postojećih blokova je različita. Savez komunista Jugoslavije smatra da su Varšavski pakt i slične mere socijalističkih zemalja prirodna odbrambena reakcija na stvaranje Atlantskog pakta, a posebno na naoružavanje Nemačke i stvaranje vojnoblokovskih organizacija u Zapadnoj Evropi. Sem toga, socijalističke zemlje su poslednjih godina učinile niz koraka i predloga, usmerenih ka popuštanju međunarodne zategnutosti, a time i ka uklanjanju blokovskih barijera među narodima. Međutim, u tom pravcu potrebni su napori svih naroda i svih političkih faktora kojima leže na srcu interesi mira. Savez komunista Jugoslavije boriće se za to da socijalistička Jugoslavija, koja se nalazi van vojnopolitičkih paktova i dalje doprinosi svoj udeo ostvarenju toga cilja.

Politika aktivne koegzistencije treba da se zasniva na poštovanju nezavisnosti, suvereniteta, ravnopravnosti, teritorijalnog integriteta i na nemešanju u unutrašnje stvari drugih zemalja. Aktivna koegzistencija se jedino može ostvariti u odnosima između država i naroda, a ne u odnosima između blokova. Ne može biti koegzistencije između blokova, jer to ne bi bila koegzistencija već privremeno primirje, koje bi prikrivalo opasnost od novih sukoba.

Politika aktivne koegzistencije izraz je i potreba snažnog razvitka proizvodnih snaga. Taj razvitak je doveo do faktičkog povezivanja celog sveta, do tesne međuzavisnosti ekonomika raznih zemalja i čini rat, kao sredstvo rešavanja bilo kakvih problema i suprotnosti između država, besmislenim s obzirom na neminovnu katastrofu kojom preti čovečanstvu upotrebom nuklearnog oružja. Ta politika izražava objektivne potrebe savremenog sveta za najširom privrednom i svestranom kulturnom, naučnom i drugom saradnjom. Pred alternativom rat ili mir politika aktivne koegzistencije jeste jedina stvarna mirovna politika. Ona odgovara savremenim ekonomskim potrebama svetske privrede kao celine, čija se stabilizacija i dalji razvoj ne mogu zamisliti bez ravnopravne i sve šire, normalne i slobodne svetske ekonomske kooperacije na putu opšteg ekonomskog progresa sveta. Jedan od ciljeva socijalizma mora biti privredno jedinstvo sveta, ali takvo jedinstvo koje će prevazići kapitalističko-imperijalističke oblike međunarodne podele rada, koje će se temeljiti na sadržajno novim i mnogo intenzivnijim odnosima među svim nacionalnim privredama nego što je to bio slučaj u kapitalizmu.

Ovako shvaćena politika aktivne koegzistencije ne samo što – putem međunarodne saradnje i učvršćenja mira – služi otklanjanju ratne opasnosti, već u isto vreme

stvara uslove za najbrži napredak socijalizma. Politika aktivne koegzistencije neminovno vodi u svakoj kapitalističkoj zemlji suzbijanju i slabljenju onih snaga koje koče napredak i koje, u isto vreme, predstavljaju potencijalnu opasnost od izazivanja novog svetskog rata; ona stavlja borbu protiv imperijalizma i kolonijalizma na širu bazu; smanjuje mogućnost hegemonističke politike; lomi podlogu na kojoj izrasta birokratizam i omogućava brži i bezbolniji razvitak socijalističkih zemalja. Prema tome, ta politika ne samo što ne ovekovečava postojeće društvene formacije, već, naprotiv, deluje u pravcu njihovog bržeg menjanja.

Interesi učvršćenja mira, interesi socijalističkog razvitka zahtevaju da se socijalističke snage bore zajedno sa svim miroljubivim snagama, za pobedu politike mira i aktivne koegzistencije. Danas su u prvom redu potrebni napori svih miroljubivih snaga i svih država i odgovornih državnika u pravcu razvijanja saradnje između Istoka i Zapada. U tom pogledu značajnu ulogu igraju zemlje koje ne pripadaju blokovima i koje baš zbog toga svojom aktivnošću mogu mnogo doprineti savlađivanju blokovske isključivosti. Savez komunista Jugoslavije ostaće i u buduće dosledan svom stavu da spoljna politika Federativne Narodne Republike Jugoslavije služi upravo takvim ciljevima.

Međunarodna ekonomska saradnja i problemi integracije

Savremena tehnika proizvodnje i razvitak proizvodnih snaga traže sve širu međusobnu vezu nacionalne privrede sa svetskom. Opšti progres pojedinih zemalja zavisi od slobodnog međunarodnog, ekonomskog, tehničkog i naučnog zbližavanja i saradnje. Zatvaranje u nacionalne granice, autarhija, kao i diskriminacija koja potiče iz

ideoloških ili političkih motiva – suprotni su potrebama svetskog privrednog razvitka i nanose štetu ne samo pojedinim zemljama, nego i svetu u celini.

Iz tih razloga ekonomska, opšta i regionalna ujedinjavanja, ukoliko su zasnovana na objektivnim ekonomskim potrebama i ukoliko su nastala razvijanjem ravnopravne međunarodne ekonomske saradnje, mogu neposredno ili u perspektivi doprineti razvoju svetske privrede u pravcu njenog ujedinjenja, i međusobne pomoći naroda u razvijanju proizvodnih snaga, kao i određenog njihovog usklađivanja i usmeravanja. U takvim slučajevima regionalne integracije mogu biti stepenice na putu šireg svetskog privrednog jedinstva.

Pojedini savremeni konkretni oblici regionalnog ujedinjavanja nose u sebi i niz negativnih obeležja koja im daje savremena oštra blokovska podela sveta, kao i uticaj imperijalizma i hegemonizma najjačih kapitalističkih država. Takvi uticaji ih često pretvaraju u instrumente podele sveta, održavanja blokova, pa i stavljanja pojedinih zemalja u poluzavisan položaj. Progresivni napori na razvijanju opštih i regionalnih ekonomskih ujedinjavanja moraju zato nužno biti povezani s borbom protiv takvih i sličnih negativnih uticaja na takva ujedinjavanja.

Uspešno razvijanje međunarodne ekonomske saradnje i integracije može se zasnivati samo na slobodnom i dobrovoljnom povezivanju privrede pojedinih zemalja, u skladu s njihovim zajedničkim ekonomskim interesima, a na principu ravnopravnih, demokratskih odnosa. Tim putem se obezbeđuje brži porast proizvodnih snaga u svetu, unose se izvesni elementi kratkoročnog planiranja u međunarodnu ekonomsku saradnju, omogućuje se smanjivanje današnjih međunarodnih suprotnosti, stvaraju se uslovi za pružanje pomoći nerazvijenim zemljama u interesu sviju i celokupne svetske privrede, stvaraju se uslovi za aktivnu koegzistenciju i slobodan razvitak nacija.

Razvijanje ekonomske saradnje na toj osnovi, bez diskriminacije, bez blokovske ograničenosti i političkih uslova vezanih za uske interese pojedinih zemalja, sastavni je deo socijalističkog puta ka razvitku svetske privrede.

Socijalistička Jugoslavija, polazeći od današnje situacije u svetu i raznih negativnih uticaja na postojeće oblike regionalnih ujedinjavanja, nije se uključila ni u jednu ekonomsku regionalnu integraciju. Ceneći perspektivni značaj razvitka međunarodne ekonomske saradnje, pozitivnu ulogu elemenata novog koje savremeni oblici ujedinjavanja, uprkos svojim ograničenjima, ipak već nose u sebi, polazeći od svojih ekonomskih i političkih interesa kao i od interesa ekonomskog razvitka i mira u Evropi – socijalistička Jugoslavija razvija saradnju s različitim evropskim ekonomskim regionalnim organizacijama, u oblicima koji su u skladu s ravnopravnim odnosima i s gledišta uzajamne koristi.

Razvitak nedovoljno razvijenih i zaostalih zemalja

Posle drugog svetskog rata nastao je niz novih nezavisnih država. Ove zemlje počinju razvijati svoju privredu u periodu visokorazvijenog kapitalizma sa snažno izraženim tendencijama državnog kapitalizma, u periodu raspadanja kapitalizma kao društvenog sistema i sve većeg uspona socijalističkog društva. U cilju izgradnje ekonomske podloge svoje mlade političke nezavisnosti, one se moraju i ekonomski ubrzano razvijati. Pri tom su primorane da sve odlučnije primenjuju državne mere u privrednom životu zemlje.

U ekonomski nerazvijenim zemljama živi danas većina čovečanstva. Te zemlje raspolažu ogromnim prirodnim bogatstvima i značajnim potencijalnim mogućnostima razvitka. Privredni razvitak tih zemalja čini osnovicu

njihove političke nezavisnosti i materijalni uslov stvarne jednakosti u međunarodnim ekonomskim i političkim odnosima, a to ujedno predstavlja jednu od osnova stabilnosti i razvitka svetske privrede.

Stoga je pružanje međunarodne pomoći nerazvijenim zemljama radi njihovog ekonomskog razvitka i u interesu celokupne svetske privrede. Međunarodna pomoć može služiti napretku samo ako se daje bez ikakvih vojnih i političkih uslova i na bazi demokratskih odnosa među zemljama. Otuda ogroman progresivni značaj međunarodne ekonomske pomoći putem kolektivne međunarodne akcije, a na osnovi poštovanja nezavisnosti i suverenih prava zainteresovanih naroda. Takva bi pomoć predstavljala elemenat novoga u savremenim međunarodnim ekonomskim odnosima. Ona je, sem toga, u sadašnjim uslovima jedna od najvažnijih ekonomskih antiteza imperijalizmu, hegemonizmu i ratu.

Socijalističke snage su zainteresovane za proširivanje i učvršćenje takve međunarodne akcije.

Socijalistička Jugoslavija se najodlučnije zauzima za razvijanje akcije međunarodne pomoći nerazvijenim zemljama, naročito preko odgovarajućeg mehanizma u okviru Organizacije ujedinjenih nacija. Međutim, ona se odlučno protivi svim pokušajima da se međunarodna ekonomska pomoć iskoristi kao instrument za postizanje političkih i vojnih ciljeva. Zato socijalistička Jugoslavija u svojoj spoljnoj politici stoji na principu da se međunarodna ekonomska pomoć ne može uslovljavati određenim političkim zahtevima.

Dajući prednost kolektivnoj međunarodnoj akciji, socijalistička Jugoslavija se pozitivno odnosi i prema bilateralnim programima ekonomske pomoći, ako oni ne ugrožavaju suverenitet zemalja koje primaju pomoć i ne sadrže političke uslove.

Polazeći od socijalističkih principa i od istorijskih iskustava jugoslovenskih naroda i njihove rešenosti da svim sredstvima očuvaju svoju nezavisnost i suverenitet, spoljna politika socijalističke Jugoslavije služi obezbeđenju nezavisnosti, interesima slobodnog socijalističkog razvitka zemlje i doprinosi svestranoj saradnji među narodima.

U ostvarivanju svojih zadataka naša spoljna politika počiva na principima doslednosti, javnosti i nezavisnog zauzimanja stavova.

Nezavisnost jugoslovenske spoljne politike suprotna je egoizmu, nacionalističkoj ograničenosti, uskogrudosti i zatvaranju u svoje granice. Jugoslavija je sastavni deo evropske i svetske zajednice, a kao socijalistička zemlja ona je sastavni deo socijalističkog sveta, to jest socijalističkih i progresivnih snaga savremenog čovečanstva.

U skladu s opštim principima svoje spoljne politike, socijalistička Jugoslavija je ulagala i ulaže napore u razvijanje saradnje i dobrosusedskih odnosa sa svim susednim zemljama, bez obzira na društvene i političke razlike između Jugoslavije i tih zemalja, kao i nezavisno od njihovog odnosa prema postojećim blokovima. Takva politika odgovara interesima naroda u ovom delu sveta, i predstavlja doprinos svetskoj bezbednosti i miru.

U svim susednim zemljama, kao i u samoj Jugoslaviji, žive razne nacionalne manjine. Višenacionalnoj socijalističkoj Jugoslaviji, koja se rodila u vatri narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije tuđe je svako ugnjetavanje jednog naroda od strane drugog naroda. Svi narodi i nacionalne manjine u Jugoslaviji uživaju, i treba da uživaju, jednaka prava i dužnosti. Jugoslovenske nacionalne manjine u susednim zemljama, kao i druge manjine, kada se prema njima vodi pravilna politika, kada

im se obezbeđuju demokratska prava i omogućava stvaranje institucija kroz koje one mogu osigurati slobodan nacionalni, kulturni i privredni razvitak kao slobodni i ravnopravni građani tih zemalja – mogu biti jedan od snažnih izvora uzajamnog prijateljstva i međudržavne saradnje. Savezu komunista Jugoslavije je tuđa svaka pomisao na nasilno menjanje granica radi rešavanja manjinskih pitanja. On se zalaže za ravnopravna demokratska, kulturna i ekonomska prava manjina u svojoj zemlji, kao i jugoslovenskih manjina u drugim zemljama.

Zalažući se u svojoj spoljnopolitičkoj delatnosti za politiku aktivne koegzistencije i prevazilaženje blokovske podvojenosti, naša zemlja razvija i razvijaće svu mogućnu aktivnost kroz Ujedinjene nacije i bori se i boriće se za njenu univerzalnost doprinoseći na taj način ostvarenju ciljeva zbog kojih je ova Organizacija i osnovana. Ne potcenjujući negativne uticaje međunarodne situacije na tu organizaciju, kao ni njenu čestu jednostranost koja je posledica tih uticaja, Savez komunista Jugoslavije ipak smatra da se upornom borbom miroljubivih demokratskih i antiimperijalističkih snaga može postići da ta Organizacija u većoj meri nego dosad posluži kao zajednički instrument težnji naroda ka međusobnom zbliženju i miru, saradnji i miroljubivoj uzajamnoj pomoći.

Savez komunista zalagaće se i dalje za ovakvu spoljnu politiku Jugoslavije i ulagaće sve napore da, razvijajući saradnju s partijama i organizacijama radničke klase i s demokratskim, antiimperijalističkim i nacionalnooslobodilačkim pokretima, doprinese naporima i željama svih naroda sveta da se rat izbegne i onemogući, kako bi otpočela era mirnog stvaralačkog rada u svetu. Sudbina naših naroda i budućnost našeg socijalističkog razvitka nikad nisu bile tako prisno vezane sa sudbinom drugih naroda, sa uspesima socijalističkog razvitka u drugim zemljama, kao što je to danas.

Glava IV

Socijalistička revolucija u Jugoslaviji

DRUŠTVENI I POLITIČKI IZVORI SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE U JUGOSLAVIJI

Nastanak jugoslovenske države i njen političko-društveni sistem

Jugoslavija je posle prvog svetskog rata nastala kao rezultat velikih težnji i borbi srpskog, hrvatskog, slovenačkog, makedonskog i crnogorskog naroda za ujedinjenje, ali na način suprotan demokratskim principima, pod neposrednim negativnim uticajem velikih imperijalističkih sila i klasnih interesa domaće buržoazije.

U vreme stvaranja zajedničke države radnička klasa i seljaštvo svih jugoslovenskih zemalja bili su zahvaćeni revolucionarnim vrenjem, karakterističnim za najveći deo evropskih zemalja. To revolucionarno previranje bilo je pooštreno snažnim uticajem pobede oktobarske revolucije u Rusiji i revolucionarnih okršaja u nizu drugih zemalja.

Radne mase su spontano tražile da novoj jugoslovenskoj državi koja se tek rađala dadu obeležje svojih osnovnih interesa. Ali revolucionarnom radničkom pokretu je nedostajala rukovodeća snaga s jasnim programom, sa svesnom revolucionarnom orijentacijom i sa organizacijom koja bi odgovarala istorijskom zadatku. U takvoj situaciji je vladajućim reakcionarnim snagama pošlo za rukom da se postepeno i krvavo razračunaju s revolucionarnim radničkim i seljačkim pokretom u zemlji i da novoj jugoslovenskoj državi nametnu svoj klasni karakter.

Pošto je donošenjem Obznane, od decembra 1920. godine, i drugim merama privremeno slomila radnički i revolucionarni pokret masa i na taj način obezbedila svoju vlast, vladajuća buržoazija je od nove države stvorila oruđe za zaštitu svojih klasnih interesa. Radnički pokret je stavljen izvan zakona. Juna 1921. godine, nametnut je u zemlji Vidovdanski ustav velikosrpske buržoazije. Udarac koji je već pre toga, 1920. godine, nanesen radničkom pokretu bio je u stvari samo prvi korak ka likvidaciji svakog demokratskog otpora uspostavljanju monarhije, vladavine reakcionarnih društvenih snaga i sistemu nacionalne neravnopravnosti i hegemonije.

Strah pred revolucionarnim talasanjem narodnih masa privremeno je potisnuo suprotnosti između nacionalnih buržoazija u korist velikosrpske buržoazije, koja je jedina raspolagala političkom i vojnom snagom, a i potrebnom podrškom imperijalističkih snaga iz inostranstva, čime se mogla uspešno da suprotstavi tom revolucionarnom pokretu.

Ekonomska i politička zavisnost zemlje. Unutrašnje protivrečnosti

U jugoslovenskoj državi bila su ujedinjena područja na različitom stepenu ekonomskog i kulturnog razvitka; ta razlika je poticala otud što su se razna područja stolećima razvijala pod različitim uslovima i uticajima. U celini – Jugoslaviju su sačinjavala ekonomski nerazvijena područja, a razaranja u prvom svetskom ratu dovela su je na još niži privredni nivo.

Položaj radničke klase u novoj državi bio je izvanredno težak, utoliko pre što su inostrani kapital i nerazvijena buržoazija gledali da iz zaostale zemlje izvuku maksimalne profite.

Na selu su se takođe razvijale krajnje oštre forme eksploatacije, izazivajući pauperizaciju i proletarizaciju velikog dela radnog seljaštva. Izvanredna usitnjenost poseda, opšta zaostalost i odsustvo svakog pokušaja buržoazije da ma šta učini za unapređenje poljoprivrede oduzeli su seljaku svaku perspektivu opstanka.

Akumulirani profiti i ekstraprofiti samo su veoma malim delom išli na razvijanje proizvodnih snaga zemlje. Strani kapital, koji je dominirao u industriji, iznosio je veći deo svojih profita u raznim oblicima u inostranstvo, a domaća buržoazija je značajan deo svojih prihoda trošila u neproduktivne svrhe i angažovala ih izvan zemlje.

Buržoazija nije bila sposobna da zaostalu zemlju povede kolosekom bržeg ekonomskog razvoja i da otvori perspektivu ekonomskog poboljšanja i napretka.

S polukolonijalnim tipom ekonomike, s ekonomskom emigracijom u stalnom porastu i s prodiranjem stranog kapitala pod uslovima izvanredno povoljnim za eksploatatore Jugoslavija je postajala ekonomski sve zavisnija. Na takvoj materijalnoj bazi i na takvim materijalnim protivrečnostima razvijali su se i politički odnosi u zemlji.

Velikosrpski hegemonizam i centralizam doveli su do toga da se za sve vreme postojanja stare Jugoslavije sve više produbljivao jaz između jugoslovenskih naroda. Na tome području je jedino radnički pokret beležio značajne rezultate, ujedinjavajući svojom borbom radničku klasu i demokratske snage svih jugoslovenskih naroda. Sem Komunističke partije Jugoslavije nije se mogla razviti nijedna opštejugoslovenska partija. Propadali su svi pokušaji da se stvore nove političke formacije na bazi tobožnjeg »jugoslovenskog nacionalnog jedinstva«. Stvarale su se buržoaske separatističke formacije fašističkog tipa bez većeg uticaja na mase.

Nacionalne buržoazije, u međusobnoj borbi tražile su podršku u inostranstvu. Unutrašnji sukobi su široko otvorili vrata stranom uplitanju, svim mogućnim sredstvima – od ekonomske infiltracije i korumpiranja političkih vrhova, pa do grubog političkog pritiska i otvorenih pretnji. U borbi za uticaj na državnu politiku značajnu ulogu su igrale dinastičke i vojne klike, kao i vrhovi glavnih jugoslovenskih crkava. U državnom aparatu zacarila se korupcija i pojedini njegovi delovi su se otvoreno vezivali s buržoaskim grupacijama, stranim kapitalom i njihovim ekonomskim interesima. Na državni aparat je uticalo raspoloženje masa, te zato nije uvek bio siguran oslonac vlastodršcima. I to je doprinelo da su vladajući krugovi sprovodili sve veću upravnopolitičku centralizaciju, što je još više produbljivalo unutrašnje protivrečnosti.

Stalno su se zaoštravale suprotnosti između radničkog pokreta i vladajuće klase. Nezaposlenost, raslojavanje sela, bezobzirna eksploatacija, policijski teror, glad u pojedinim oblastima, niz drugih nerešenih socijalnih pitanja, bankrotstvo buržoazije u rešavanju nacionalnog pitanja – stvarali su prostrano tle za aktivnost radničkog pokreta, dajući borbi radnih masa grada i sela revolucionarnu oštrinu. Buržoazija je u krvi ugušila lokalne, radničke i seljačke nemire.

Uska sprega jugoslovenske buržoazije i vodećih međunarodnih imperijalističkih snaga odredila je i jugoslovensku spoljnu politiku. Vezana za politiku koju su krajem prvog svetskog rata vodile sile Antante, a iz koje je proizašao i versajski sistem, živeći u strahu od revolucionarnog talasanja masa, upletena u međunarodne antisovjetske planove i intrige – jugoslovenska buržoazija bila je nesposobna da izgradi bilo kakvu dosledniju spoljnopolitičku koncepciju radi zaštite nezavisnosti i mira naroda Jugoslavije. Ona je bila i ostala objekat političke igre

velikih sila, lišena svake samostalnije vojno-političke perspektive koja bi odgovarala elementarnim interesima nezavisnosti naroda. Jedino u čemu je njena spoljna politika bila dosledna – bilo je usmeravanje na tada aktuelne centre međunarodne reakcije.

Ekonomska i politička kriza buržoaske Jugoslavije. Borba radničke klase i narodnih masa

Buržoaska Jugoslavija je preživljavala permanentnu ekonomsku i političku krizu.

Radne mase su tražile demokratiju, vladu u kojoj bi došao do izraza njihov uticaj na vlast, rešenje nacionalnog pitanja u federaciji ravnopravnih naroda, zadovoljenje svojih osnovnih socijalnih i ekonomskih zahteva. Reakcionarni društveno-politički sistem je postao sve više neodrživ, a revolucionarnodemokratsko rešenje sve nužnije.

Velikosrpska buržoazija, u savezu s delovima hrvatske i slovenačke buržoazije, na pojačan pritisak radničke klase i narodnih masa odgovorila je 6. januara 1929. godine uvođenjem svoje otvorene diktature pomoću monarhističko-vojne klike. Diktatura je otpočela krvavim obračunavanjem ne samo s radničkim pokretom nego uopšte s demokratskim težnjama narodnih masa, a naročito s težnjama ugnjetenih nacija Jugoslavije.

Šestojanuarska diktatura nije mogla dovesti do stabilizacije režima. Suprotnosti su imale i suviše duboke korene u jugoslovenskoj društvenoj stvarnosti i u njenim materijalnim osnovama da bi se moglo otkloniti nezadovoljstvo i ugušiti otpor naroda. Umesto da reši političku i privrednu krizu, diktatura ih je samo povećala.

Tridesetih godina nastaje period porasta borbe narodnih masa za rešenje političkih, ekonomskih, nacional-

nih i drugih problema. Ta borba je dobivala sve veći razmah, a s njom i uticaj Komunističke partije, koji daje pečat otporu protiv profašističkih snaga u zemlji, protiv rastuće fašističke opasnosti u svetu. Pod pritiskom narodnih masa propadaju pokušaji uvođenja fašizma, a glavnu snagu revolucionarnog demokratskog pokreta masa čine radnički pokret i njegova avangarda – Komunistička partija Jugoslavije.

Politička kriza, iz koje je buržoazija uzaludno tražila izlaza na liniji svojih interesa, uslovljavala je profašističku orijentaciju režima ka »osovini« Rim–Berlin i tom orijentacijom još se više zaoštrila. Pritisnuta sve većim unutrašnjim suprotnostima, velikosrpska buržoazija je potražila »sporazum« s hrvatskom buržoazijom radi zajedničke borbe protiv radničke klase i radi odvajanja seljačkih masa od revolucionarnog radničkog pokreta. Međutim, niti su tim »sporazumom« prevaziđene suprotnosti između nacionalnih buržoazija, niti je rešeno nacionalno pitanje, niti je oslabljen pritisak nezadovoljnih narodnih masa.

Orijentacija režima na fašističku »osovinu« Rim–Berlin, kao novi centar međunarodne reakcije dovodila je u opasnost i sam nacionalni opstanak jugoslovenskih naroda. Postojalo je sve očiglednije da je jedini izlaz u revolucionarnodemokratskom rešavanju nagomilanih suprotnosti: u svrgavanju s vlasti starih vladajućih grupa i u stvaranju nove vlade na osnovi širokog demokratskog jedinstva uključujući tu radnički pokret i Komunističku partiju. Takav je izlaz Komunistička partija i predlagala. Međutim, ovakav put nije bila ni spremna ni sposobna da prihvati ma koja frakcija jugoslovenske buržoazije, jer su sve one strahujući pred narodnim masama zazirale od svakog demokratskog koraka. To je mogla i morala da ostvari jedino jugoslovenska radnička klasa, oslanjajući

spektivu socijalizma, a s tom perspektivom je ona vezivala borbu za svakodnevne ekonomske, socijalne i političke zahteve radnih masa.

Tako je Komunistička partija postala snažan politički činilac u zemlji. Ona je, uprkos dubokoj organizacionoj ilegalnosti i teroru koji je vladao, uspela da svojom političkom akcijom probije obruč ilegalnosti i da postane najsnažniji politički organizator i rukovodilac pokreta i borbe ne samo radničke klase već uopšte radnih masa i omladine. Takva revolucionarna politička snaga bila je sposobna da u jasnom revolucionarnodemokratskom i socijalističkom programu formuliše težnje narodnih masa i da ih, kao vodeća snaga, organizuje za neminovno revolucionarno razrešavanje nabujalih suprotnosti u društvenim odnosima Jugoslavije.

NARODNOOSLOBODILAČKI RAT I SOCIJALISTIČKA REVOLUCIJA

Dvadeset sedmi mart 1941. godine. Aprilski slom buržoaske Jugoslavije. Okupacija zemlje

Prvi revolucionarni proboj starog političkog sistema odigrao se 27. marta 1941. godine. Puč prozapadno orijentisane frakcije buržoazije i vojnih vrhova protiv pristupanja Jugoslavije hitlerovskom bloku prevaziđen je raspoloženjem i kretanjem narodnih masa, jer rastući revolucionarni demokratski pritisak, koji se ostvarivao pod rukovodstvom Komunističke partije, nije dopustio da taj puč ostane u granicama u kojima su ga pokušali da zadrže njegovi nosioci. Komunistička partija je uspela da ga dalje razvije u pravcu dubljeg revolucionarnog pokreta.

Komunistička partija je postala rukovodeća snaga tog pokreta. U okolnostima hitlerovske agresije na Jugoslaviju taj revolucionarnodemokratski pokret dobio je nove forme i nov pravac.

U uslovima hitlerovske agresije i okupacije zemlje narodnooslobodilački rat je oslobodio i izbacio na površinu sve revolucionarne energije koje su se gomilale i raspoređivale tokom razvitka unutrašnjih suprotnosti, karakterističnih za staru Jugoslaviju. Zbog toga se narodnooslobodilački rat neminovno razvijao kao socijalistička revolucija.

Odbrambeni rat aprila 1941. godine, koji je Jugoslaviji nametnula fašistička agresija, otkrio je svu trulost buržoaskog društveno-političkog sistema u Jugoslaviji, njegovu potpunu nesposobnost da rukovodi borbom za odbranu nacionalnih interesa naroda. Njegovo vojno rukovodstvo nije bilo kadro da organizuje iole ozbiljan oružani otpor protiv agresije, a politički vrhovi su se od prvog dana napada na zemlju počeli raspadati.

Komunistička partija, koja se već u periodu pred rat dosledno zalagala za odbranu nacionalne nezavisnosti od preteće fašističke najezde, i u tim teškim danima je, nasuprot bezglavosti buržoaskog političkog i vojnog rukovodstva, pokrenula sve svoje organizacije i pristalice da mobilišu mase, da organizuju industrijske i gradske centre, da bi zajedno s vojskom pružili otpor prodiranju okupatorskih divizija. Međutim, vodeći buržoaski politički i vojni vrhovi, koji su se orijentisali na brzu kapitulaciju, odbili su saradnju s Komunističkom partijom i s revolucionarnodemokratski raspoloženim narodnim masama i na taj način onemogućili te rodoljubive napore i pokušaje.

Brza kapitulacija pred okupatorom – kao i celokupna politika buržoaskih vrhova u vreme neposredno pred

rat i u toku rata – otkrila je jugoslovenskim narodima sliku sramnog izdajstva buržoazije, njenog kukavičluka, nesposobnosti i služenja stranim imperijalističkim interesima.

Od reakcionarnih fašističkih elemenata u zemlji okupator je obrazovao marionetske »nacionalne« vlade u Hrvatskoj (ustaše) i u Srbiji (nedićevci i ljotićevci) nastojeći da preko njih raspali zversku mržnju i pokolj među narodima Jugoslavije. Uticaj tih »vlada«, kao i sličnih kvislinških tvorevina u drugim delovima Jugoslavije, nije uzeo šireg maha u masama i nije bio dugotrajan.

Dok je jedan deo jugoslovenske buržoazije vezao svoju sudbinu za stvar fašističkih okupatora, drugi deo se nadao da će posle rata ponovo dobiti svoju vlast pomoću zapadnih saveznika u antihitlerovskoj koaliciji. Ovaj deo, predstavljen jugoslovenskom vladom u emigraciji, podržavao je četničke grupacije kojima su komandovali oficiri bivše jugoslovenske vojske i koje su nastojale da izazovu građanski rat u zemlji i da parališu narodnooslobodilački pokret, vezujući se sve otvorenije sa okupatorima i sa kvislinškim »vladama«, a ujedno uživaju podršku zapadnih saveznika koji su za njih vezivali izvesne političke ciljeve za posleratni period. Usled svoje političke povezanosti sa starim reakcionarnim režimima, kao i zbog raspirivanja bratoubilačkog rata i saradnje sa okupatorom, četnici, kao i druge slične formacije, izgubili su ubrzo svaki uticaj u narodu i bili uništeni u toku narodnooslobodilačkog rata.

Posle svih razočaranja koja su doživele u staroj Jugoslaviji, a naročito za vreme njenog sloma, narodne mase su sada više no ikad slušale glas Komunističke partije Jugoslavije i prihvatile njenu politiku, metode i organizaciju borbe. U dane kada su nemački, italijanski, mađarski i bugarski fašistički agresori već izbrisali buržoasku

Jugoslaviju kao državu sa geografske karte, Jugoslavija je postojala više no ikad u zajedničkom otporu svih njenih naroda koji je organizovala i vodila Komunistička partija.

Pripreme Komunističke partije Jugoslavije za ustanak. Poziv na opšti oružani ustanak

Posle sloma buržoaske Jugoslavije, Komunistička partija je pozvala sve narode i patriotske snage zemlje da se ujedine u jedinstven front za borbu protiv okupatora i njihovih domaćih pomagača, a isto tako za borbu protiv pasivnosti i čekanja da im spasenje dođe spolja. Partija je ukazivala narodnim masama u Jugoslaviji da će jedino svojom sopstvenom borbom i jačanjem sopstvenih snaga moći da budu gospodari svoje sudbine, ako ne žele da postanu objekat u igri velikih sila posle poraza agresora.

Partija se organizaciono pripremala za ustanak razvijanjem široke mreže ilegalnih vojnih komiteta koji su imali zadatak da obrazuju oružane odrede, da sklanjaju i da prikupljaju oružje i drugi ratni materijal koji je ostao iza razbijene stare jugoslovenske vojske, da organizuju akcije udarnih grupa po gradovima i da rukovode lokalnim ustaničkim borbama na terenu, koje su otpočele već tokom maja 1941.

Kao pologa za te pripreme poslužio je organizaciono-politički rad u prethodnom periodu, uspešan rad na razvijanju i jačanju Saveza komunističke omladine Jugoslavije, koji je imao snažan uticaj na omladinu, kao i rad među vojnicima i oficirima bivše jugoslovenske vojske.

Partija je znala da će dalji tok događaja stvoriti uslove u kojima će opšti oružani ustanak biti ne samo mogućan nego i neminovan.

Političke pripreme za oružani ustanak protiv okupatora vršene su kroz napore na stvaranju Narodnooslobo-

dilačkog fronta, kao široke svenarodne političke organizacije ustanka. Na platformi toga fronta sve više su se aktivirale najšire narodne mase, a takođe demokratski i patriotski delovi nekih građanskih političkih partija, koji su se u periodu pred rat ili u toku rata definitivno odvojili od izdajničkih ili nesposobnih rukovodstava. Oni su u Narodnooslobodilačkom frontu, s Komunističkom partijom na čelu videli realnu političku snagu koja jedina može da povede jugoslovenske narode u oružanu borbu protiv okupatora, da izvojuje slobodu i nezavisnost zemlje i da joj otvori svetle perspektive budućnosti.

Već tokom meseca maja, Partija je bila na čelu pojedinih ustaničkih akcija u nekim krajevima zemlje. Međutim, hitlerovska agresija protiv Sovjetskog Saveza ubrzala je stvaranje takve situacije u kojoj je opšti oružani ustanak postao mogućan i neophodan. Glavnina vojnih snaga hitlerovskog bloka bila je u punoj meri angažovana na glavnom frontu drugog svetskog rata. Uverenje narodnih masa u neizbežnost poraza hitlerovskog bloka i težnja za bržim oslobođenjem snažno su podstakli njihovu spremnost da oružanim ustankom sa svoje strane doprinesu borbi Sovjetskog Saveza i cele antihitlerovske koalicije protiv fašističkih agresora i da tako ubrzaju i čas svog sopstvenog oslobođenja. Naročito su radnička klasa i Komunistička partija Jugoslavije bile svesne da u odlučujućem trenutku treba oružanim ustankom podržati prvu zemlju socijalizma, čija je pobeda u drugom svetskom ratu bila neophodan uslov daljeg jačanja i razvitka socijalizma u svetu, a time i stvarnog, trajnog oslobođenja jugoslovenskih i svih drugih naroda sveta.

Zato je Komunistička partija, stojeći na čelu oslobodilačkog pokreta, 22. juna 1941. godine pozvala narode Jugoslavije, sve patriotske snage, a posebno radničku klasu i radne mase, da pojačanom oružanom borbom odgo-

vore Hitleru na njegovu novu agresiju, a 4. jula je uputila poziv na opšti oružani ustanak. Poziv je upućen u pravo vreme i dobio je masovnu podršku. Mreža vojnih komiteta pretvorila se u rukovodeće jezgro Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, kao osnovnih borbenih snaga oružanog ustanka. U konkretnim uslovima ustanak je neizbežno morao dobiti karakter partizanskog rata koji je postepeno zahvatio sve delove Jugoslavije.

Narodnooslobodilačka borba i njeni ciljevi

Uspešan razvitak oružane borbe omogućio je da se već krajem 1941. godine iz partizanskih odreda, kao prvih borbenih formacija svenarodnog ustanka, pređe na višu formu vojne organizacije – na formiranje proleterskih i narodnooslobodilačkih brigada, a zatim divizija i korpusa Narodnooslobodilačke vojske, kao glavne udarne snage ustanka. Izrasla je takva snaga koja je bila u stanju da stalno proširuje oslobođenu teritoriju i da veže velike fašističke snage, čime je narodnooslobodilački rat u Jugoslaviji postao važan sastavni deo oružane borbe savezničkih snaga protiv hitlerovske agresije. Uspesi u ratu protiv okupatora koji su u prvom redu bili rezultat pravilne politike i čvrste veze rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta s masama, kao i sposobnosti vojno-političkog rukovodstva da primenjuje i razvija veštinu revolucionarnog ratovanja, odnosno specifičnu strategiju i taktiku našeg rata, neprekidno su jačali i proširivali masovnu osnovu ustanka i vojne razmere oslobodilačkog i revolucionarnog rata.

Takva je politika omogućila da se Narodnooslobodilačka armija proširi na nekoliko stotina hiljada boraca i da postane značajan i izvanredno aktivan vojni faktor antihitlerovske koalicije. Okupator je bio prisiljen da pri-

hvati borbu koja mu je nametnuta na ovom novom frontu i da dovlači divizije s drugih frontova i iz drugih okupiranih zemalja kako bi ugušio oružani ustanak jugoslovenskih naroda koji je po svojim razmerama i po svojoj vojnoj snazi bio jedinstven u porobljenoj Evropi i koji nije ugrožavao samo pozicije osovinskih sila na terenu Jugoslavije, već je i drugim porobljenim narodima ukazivao na mogućnost oružane borbe unutar Hitlerovog »novog evropskog poretka«.

Narodnooslobodilačka borba u Jugoslaviji ne bi bila tako uporna i tako uspešna da jugoslovenske radne mase nisu u njoj videle, osim perspektive pobede nad fašizmom, i perspektivu pobede nad starim i omrznutim buržoaskim poretkom u Jugoslaviji, nad sistemom klasne eksploatacije i nacionalnog ugnjetavanja. Težnje masa za novim, socijalističkim društvenim uređenjem sve su više preovlađivale tokom oružane borbe.

Te demokratske i socijalističke težnje radnih masa ostvarivane su postepeno, kroz uspehe ustanka, a preko organa revolucionarne narodne vlasti – narodnooslobodilačkih odbora. To su bili novi organi vlasti preko kojih su radne mase neposredno ostvarivale svoju volju. Stara mašinerija vlasti je rušena i ukidana ne samo u svojoj formi već i po svom društveno-političkom sastavu. Politička osnovica tih novih organa vlasti bio je narodnooslobodilački pokret, a činjenica da je rukovodeće jezgro tog pokreta bio savez radnika i seljaka i da je na čelu pokreta stajala Komunistička partija – bila je za radne mase garancija da će njihove socijalne i političke težnje biti ostvarene.

Tokom ustanka i s njegovim pobedama nad okupatorom i domaćim izdajnicima sistem narodne vlasti, narodnooslobodilačkih odbora, postepeno je jačao i proširivao se, u tom pogledu prekretnicu predstavlja 1943.

godina kada se narodnooslobodilački pokret konačno i u međunarodnim odnosima afirmirao kao jedina snaga nacionalnog otpora fašističkom okupatoru i kao jedini nosilac realne vlasti naroda u Jugoslaviji. Novi organi vlasti na oslobođenim područjima, koja su posle kapitulacije Italije obuhvatala veći deo jugoslovenske teritorije, bili su povezani u jedinstven demokratski sistem političke vlasti naroda, kako u okviru pojedinih nacionalnih teritorija, tako i u okviru Jugoslavije kao celine. Taj jedinstveni sistem nove revolucionarne vlasti bio je izgrađen na principima federacije ravnopravnih naroda, a s perspektivom izgradnje boljeg i srećnijeg života za osnovne mase naroda.

Kako su u politici organa narodne vlasti preovladavali društveni i materijalni interesi radničke klase i radnih masa, nova državna organizacija sve se više pretvarala u moćno sredstvo ne samo narodnooslobodilačkog rata, već i socijalističke revolucije.

Takva orijentacija je u isto vreme tražila definitivan obračun revolucionarnih organa u zemlji sa emigrantskom vladom u Londonu, koja je predstavljala interese buržoazije i velikosrpske hegemonije i koja je zbog toga bila ne samo izolovana od osnovnih narodnih masa Jugoslavije, već je i u svesti masa predstavljala najveću opasnost za demokratsku i socijalističku budućnost radnih masa Jugoslavije. Jasan i definitivan raskid narodnooslobodilačkog pokreta s takvom vladom i sa snagama koje je ona predstavljala postao je neophodan uslov daljeg razvitka narodnooslobodilačkog ustanka i još šire mogućnosti za mobilizaciju narodnih masa.

Taj je zadatak izvršen na drugom zasedanju Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Jajcu, 29. novembra 1943. godine. Odluke ovog revolucionarnog vrhovnog organa narodne vlasti ozakonile

su rađanje nove Jugoslavije kao federativne, demokratske države, države radničke klase i radnih masa, države koja je jugoslovenskom društvu obezbedila put socijalističkog razvitka.

Revolucionarni i socijalistički karakter nove narodne vlasti

Narodna vlast je još u toku rata izvršila niz društvenih reformi, mada pravno nije menjala svojinske odnose. Te reforme revolucionarno-demokratskog karaktera odnosile su se jednim delom na obezbeđenje vlasti radnog naroda i na ukidanje raznih polufeudalnih ostataka i najgrubljih formi eksploatacije, ali, drugim delom, a naročito dosledno konfiskacijom imovine okupatorskih saradnika, u čijim se redovima našao najveći deo krupne buržoazije, nova narodna vlast je već u toku rata praktički pristupila i revolucionarnim merama socijalističkog karaktera. Svim tim merama je jačana politička i ekonomska podloga socijalističkih snaga u društvenom životu nove Jugoslavije koja se rađala.

Privremeni kompromis između revolucionarne vlade u zemlji i rekonstruisane londonske emigrantske vlade, koji je prvenstveno bio potreba spoljnopolitičkog interesa nove Jugoslavije a ne odraz unutrašnjih odnosa klasnih snaga – nije mogao uticati na razvoj događaja u zemlji. Sav dotadašnji razvitak i revolucionarna dostignuća u toku narodnooslobodilačkog rata svedočili su sami po sebi o rukovodećoj ulozi radničke klase i njene avangarde i o njenom revolucionarnom savezu sa osnovnim narodnim masama u Jugoslaviji.

Dalji revolucionarni socijalistički preobražaj nove Jugoslavije postao je time neminovan.

Komunistička partija Jugoslavije, čvrsto vezana s radničkom klasom i podržana od ogromne većine ostalih

radnih ljudi, svesno, smelo i sistematski je pristupila ostvarivanju svog istorijskog revolucionarnog zadatka. U toku tog procesa, iz revolucionarne vlade ubrzo su otpali svi oni elementi koji su na ovaj ili onaj način bili vezani za stari poredak, za interese istorijski preživele, društveno-politički i moralno kompromitovane i poražene buržoazije.

Put ka realizaciji velikih istorijskih zadataka, put ka socijalističkoj izgradnji zemlje, bio je definitivno raščišćen proglašenjem Jugoslavije za Federativnu Narodnu Republiku.

Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija – po veličini žrtava i po težini napora u borbi protiv izvanredno snažnog neprijatelja, po visini morala revolucionarne Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, po revolucionarnom zanosu svih aktivnih učesnika u revoluciji, po izrastanju i čeličenju revolucionarnih kadrova u narodnooslobodilačkim odborima, u svenarodnom Narodnooslobodilačkom frontu, u političkim antifašističkim organizacijama žena i omladine – ući će u istoriju ratova i socijalističkih revolucija kao jedan od najsvetlijih primera borbe za revolucionarni socijalistički društveni preobražaj, za nacionalnu slobodu i ravnopravnost, značajno doprinoseći svetskoj borbi za socijalizam.

Glava V

Ekonomski i politički osnovi socijalističke izgradnje u Jugoslaviji

Narodna vlast i podruštvljavanje sredstava za proizvodnju

Neosporna rukovodeća uloga radničke klase u državnoj vlasti s Komunističkom partijom na čelu, to jest specifična forma diktature proletarijata, kao i svesna i dosledna orijentacija na podruštvljavanje osnovnih sredstava za proizvodnju davale su novoj, narodnodemokratskoj Jugoslaviji od njenog prvog početka socijalistički karakter, uprkos jakim ostacima starih društvenih odnosa i neizgrađenosti mladih socijalističkih formi. Nova Jugoslavija je svesno krenula putem izgradnje socijalističkih društvenih odnosa. Politički i ekonomski sistem Jugoslavije obezbeđivao je takav razvitak.

U tom razvitku Jugoslavija je prošla nekoliko faza, koje su organski deo jedinstvenog i neprekidnog procesa društveno-ekonomskih i političkih preobražaja u razvoju socijalizma.

Eksproprijacija eksproprijatora. Uloga revolucionarnog aparata vlasti

Ogromnim naporima i žrtvama radnih ljudi Jugoslavija je podignuta iz ruševina i relativno veoma brzo je obnovljen veći deo proizvodnih kapaciteta. Izvršena je nacionalizacija svih osnovnih sredstava za proizvodnju u industriji i transportu, nacionalizacija banaka i trgovine, kao i radikalna agrarna reforma. Izgrađena je državna organizacija za upravljanje tim sredstvima, koja se oslanjala na savetodavno učešće radnih ljudi u upravljanju proizvodnjom.

Uveden je sistem socijalističkog planiranja. Proklamovan je demokratski i socijalistički ustavni poredak, koji je odgovarao konkretnom stanju društvenih odnosa i društveno-ekonomskoj ulozi revolucionarnih socijalističkih snaga. Organizovan je politički i stručni aparat vlasti. Razvijena je mreža društvenih organizacija, zasnovanih na socijalističkoj društvenoj svesti. Revolucionarna rukovodeća uloga Komunističke partije Jugoslavije, koja je uspostavljena i učvršćena u revoluciji, proširila se na ključne državne i društvene pozicije. Uporedo s tim je jačala i uloga Narodnog fronta, kao političkog saveza radnih ljudi, svih političkih i idejnih struja koje su podržavale socijalistički preobražaj zemlje. Revolucionarni entuzijazam radnih ljudi, a naročito omladine, bio je jedan od činilaca koji su doprineli postizanju krupnih rezultata. Izvanredni uspesi odlučno su uticali na političku stabilizaciju novog društva i na dalje jačanje unutrašnjeg jedinstva u borbi za socijalističku izgradnju zemlje.

Ekonomski faktori socijalizma bili su, međutim, još slabi. Zemlja industrijski i poljoprivredno slabo razvijena i zaostala, radnička klasa malobrojna, sitnosopstvenička stihija jaka, kapitalistički elementi žilavi i uporni. Na tako nerazvijenim ekonomskim temeljima nemogućno je bilo brzo razvijati socijalističke odnose i bitno poboljšavati materijalni položaj radnih ljudi.

Takvi uslovi su nametali potrebu stalne snažne intervencije države političkim sredstvima i sredstvima revolucionarnog pritiska na području ekonomskih odnosa. Bilo je neophodno da Komunistička partija neposredno

rukovodi aparatom vlasti. Bio je potreban veliki stepen koncentracije političke vlasti u upravnom aparatu. Samo su se tim putem mogli srušiti ekonomski temelji kapitalizma u zemlji i na novim društvenim osnovama obnoviti privreda, razorena za vreme rata, da bi se izgradili materijalni temelji i preduslovi za dalju socijalističku izgradnju.

Radni ljudi i aparat vlasti

Takvo stanje je moglo biti samo prelazna faza. Komunistička partija Jugoslavije bila je svesna da se snaga i stabilnost socijalističkog društva ne mogu obezbediti isključivo revolucionarno-administrativnim sredstvima. Snaga socijalizma uslovljena je prvenstveno njegovom ekonomskom neophodnošću, njegovom neodvojivom vezom s društveno-ekonomskim interesima radnih masa i trajnim razvijanjem saznanja o tim osnovnim istinama u svesti radnih ljudi. Trajnija prekomerna upotreba revolucionarno-administrativnih sredstava neizbežno bi zaoštrila unutrašnje odnose, deformisala akciju socijalističkih snaga i dovela do afirmacije birokratizma. Zato, čim prestane objektivna društvena potreba za takvom ulogom države, komunisti i sve svesne socijalističke snage, kao pokretači i nosioci progresivnog razvitka, dužni su da pojačaju svoju političku akciju u pravcu stvaranja i razvijanja takvih oblika demokratije koji omogućuju radničkoj klasi i radnim ljudima uopšte da neposredno u svoje ruke uzimaju upravljanje sve širim područjem društvenih poslova u privredi i drugim oblastima.

Samo u takvom procesu radni ljudi mogu sami, svaki na svom mestu, svesno i spontano, da se uspešno suprotstavljaju pritisku ekonomskih, političkih i idejnih

ostataka prošlosti i da postepeno izrastaju u samostalnu i neoborivu ekonomsko-političku snagu društva, koja sredstva državne prinude čine sve manje potrebnim i koja ih konačno i ukida.

Sve dok socijalističko društvo ne postigne takav stepen materijalnog razvitka i demokratske stabilnosti mogućne su ozbiljne reakcionarne deformacije socijalističkih odnosa.

Stvaranje materijalne baze – industrijalizacija zemlje

Iz svih tih razloga Komunističkoj partiji Jugoslavije i svim socijalističkim snagama u zemlji veoma se brzo nametnuo najznačajniji zadatak: jačanje materijalne baze socijalizma, pretvaranje socijalističkih faktora u vodeću ekonomsku snagu zemlje, učvršćenje društvene snage i uloge radničke klase, snažnije ekonomsko povezivanje radnih ljudi na selu sa socijalističkom privredom.

Ti zadaci počeli su da se ostvaruju već prvim petogodišnjim planom razvitka socijalističke Jugoslavije.

U toj fazi je postavljen i ostvaren plan bitnog povećanja industrijskog kapaciteta zemlje, plan industrijalizacije. Usled spoljnopolitičkih teškoća, s kojima se u to vreme borila socijalistička Jugoslavija, realizacija tog plana je iziskivala duže vreme i izvanredno teške napore radnih ljudi Jugoslavije, a u prvom redu njene radničke klase. Rezultati tih napora su bili od presudnog značaja za dalji razvitak socijalizma u našoj zemlji. Postignut je glavni cilj plana: socijalistička privreda je postala vodeći ekonomski faktor u zemlji. Time se sve više ispoljavala ekonomska snaga socijalizma.

Znatno je izmenjena društveno-ekonomska struktura zemlje u pravcu jačanja radničke klase, a s tim i jačanja

političkih snaga socijalizma uopšte. Stvoreni su povoljniji materijalni uslovi za dalji razvitak proizvodnih snaga i za postepeno poboljšavanje uslova života radnih ljudi, a na taj način i za ublažavanje protivrečnosti između svakodnevnih materijalnih potreba pojedinog radnog čoveka, s jedne, i potrebe bržeg ekonomskog napretka društva kao celine, s druge strane. Učvršćena je ekonomska i politička nezavisnost zemlje. Stvorena je čvršća podloga za dalji razvitak socijalističkih odnosa.

Slabosti i negativne tendencije u prvim fazama razvitka socijalizma

Uporedo sa ovim uspesima koji su otvorili nove perspektive u pravcu daljeg razvijanja socijalističkih odnosa, prva faza socijalističke izgradnje otkrila je radnim ljudima i socijalističkim snagama u Jugoslaviji i mnoge njihove sopstvene slabosti.

Neizbežna koncentracija napora na ubrzanju industrijalizacije nužno je nametnula relativno sporiji tempo poboljšavanja uslova života proizvođača, pojačavajući u isto vreme neravnomernost u razvitku pojedinih privrednih grana i stvarajući izvesnu nestabilnost u robno-novčanim odnosima. Pri tom su zaostajali poljoprivreda, proizvodnja robe za široku potrošnju itd. Pitanje platnog deficita u ekonomskim odnosima sa inostranstvom postavljalo se sve oštrije. Sve ove pojave imale su privremen i prelazan značaj a napori učinjeni u proteklom periodu stvorili su materijalnu osnovicu za brže i skladnije kretanje u narednom periodu.

U takvim su uslovima nastale ili se pojačale izvesne negativne pojave u oblasti društvenog i političkog razvitka, kao što su slabljenje inicijative i nedovoljna kontrola

radnih masa, administrativni šematizam, izvesne opasne tendencije srastanja Partije s državnim aparatom, a pre svega birokratizam i s njim vezane tendencije ka tehnokratizmu i etatizmu, ka uspostavljanju određenih ekonomskih privilegija itd. Da su se te tendencije dalje razvijale i da su postale dominantne u našem društvenom životu, one su mogle ozbiljno ugroziti veze rukovodećih socijalističkih snaga, a u prvom redu Komunističke partije Jugoslavije, sa širokim radnim masama.

Nove inicijative Komunističke partije Jugoslavije u borbi za socijalistički i demokratski razvitak

Jugoslovenski komunisti su na vreme shvatili istorijsku neophodnost daljih promena i aktivno delovali u pravcu uklanjanja smetnji koje sprečavaju socijalistički razvitak. Nisu se oni suprotstavljali samo težnjama za restauracijom buržoaskih političkih oblika i besperspektivnim malograđansko-anarhističkim pojavama, već su sprečili da se država razvija putem jačanja i razgranjavanja svojih funkcija, njenim sve širim zadiranjem u društveni život, porastom državne administracije, jačanjem tendencija birokratizma i ekonomskih privilegija, postepenim pretvaranjem države u silu iznad društva, u gospodara nad narodom. Time su jugoslovenski komunisti podsekli korene tendenciji da se konzerviraju uspostavljeni odnosi i da se zaustavi dalji socijalistički razvitak.

Komunistička partija Jugoslavije blagovremeno je pokrenula niz inicijativa u pravcu doslednog razvijanja socijalističkih društvenih odnosa u našoj zemlji. Izvršene su promene pre svega u samom političkom i ekonomskom sistemu i u metodu planiranja, u smislu stvaranja povoljnih uslova za samostalno i slobodnije kretanje soci-

jalističkih, ekonomskih i društvenih snaga uopšte. Data je odlučna i jasna orijentacija ka bržem tempu demokratizacije i ka ostvarivanju društvenog samoupravljanja na svim sektorima društvenog života. Preduzete su mere protiv tendencija srastanja Partije s upravnim aparatom države, protiv opasnosti njenog sopstvenog birokratizovanja. Pokrenuta je odlučna borba protiv pojava ozbiljnih birokratskih i etatističkih deformacija u razvitku socijalističkih odnosa.

Veliki deo zadataka te vrste izvršen je još u fazi sprovođenja prvog petogodišnjeg plana. Odlučujući korak je učinjen 1949–1950. godine stvaranjem radničkih saveta u privrednim organizacijama. Zatim je, postepeno, došlo do niza drugih mera na daljem razvitku celokupnog političkog i državnog sistema.

Na VI kongresu Komunističke partije Jugoslavije potvrđene su ove istorijske promene i utvrđeni putevi daljeg socijalističkog društvenog kretanja.

Razvoj socijalističkih odnosa i socijalističke demokratije dobio je time novu snagu i perspektivu sve slobodnije stvaralačke inicijative pojedinaca na svim područjima društvenog života.

NARODNA VLAST KAO OBLIK DIKTATURE PROLETARIJATA

Društvena suština diktature proletarijata

Klasno-politička suština narodne vlasti u Jugoslaviji jeste diktatura proletarijata, to jest vlast specifičnog saveza radničke klase, kao rukovodeće društvene snage, sa ostalim radnim ljudima. Politički oblici vlasti radnog naroda,

izrasli iz sopstvenih uslova, odgovaraju shvatanjima jugoslovenskih radnih ljudi. Ti oblici će se i ubuduće razvijati i menjati u skladu s unutrašnjim razvitkom proizvodnih snaga i socijalističke društvene svesti.

Pod diktaturom proletarijata ne podrazumevamo ovakvu ili onakvu spoljnu formu države niti određeni metod ili organizaciju političkog sistema doba prelaza iz kapitalizma u socijalizam, odnosno komunizam, već njenu društvenu odnosno klasno-političku sadržinu. Forme, metodi i organizacija političkog sistema izrastaju iz određene društvene sadržine, i u raznim zemljama i razdobljima mogu biti, i neizbežno jesu veoma različiti. Diktatura proletarijata jeste društvena suština takve vlasti i takvog političkog sistema u kome neospornu rukovodeću ulogu ima radnička klasa. A pod neospornom rukovodećom ulogom radničke klase u tome smislu ne može se podrazumevati prosto prisustvo neke radničke partije u vladi već takvi odnosi klasnih i političkih snaga u jednoj zemlji u okviru kojih su radnička klasa i njene vodeće socijalističke snage u savezu sa ostalim radnim ljudima u mogućnosti da menjaju društvene odnose, u skladu s njihovim društveno-ekonomskim interesima, i stvarno ih menjaju.

Neizbežnost i zakonitost takvog političkog sistema u prelazno doba – uz veliko obilje njegovih demokratskih formi – proizilazi iz istorijske uloge radničke klase kao najprogresivnijeg društvenog činioca u savremenom društvu. Uloga radničke klase jeste politički izraz činjenice da društveno-ekonomski interes neposrednih proizvođača uzet u celini kao interes cele radničke klase, bez obzira na političku svest svakog pojedinog proizvođača, predstavlja najnapredniji materijalni podsticaj društvenom kretanju i u privatnokapitalističkoj proizvodnji, i u proizvodnji sredstvima u društvenoj svojini. Napredna

uloga radničke klase proizilazi i iz činjenice da radnička klasa ne može osloboditi sebe od eksploatacije a da pri tom ne oslobodi celo društvo od istorijski preživelog kapitalističkog sistema i od svake eksploatacije i ugnjetavanja. Zato radnička klasa nužno mora menjati ne samo klasnu strukturu društva, već i društvene odnose u kojima ona postoji kao klasa.

U uslovima diktature proletarijata i društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju, radnička klasa ne može ostvarivati svoje sopstvene materijalne interese i svoju istorijsku ulogu ako se u isto vreme ne bori i za razvitak proizvodnih snaga, za oslobođenje svih stvaralačkih ekonomskih i političkih činilaca društva od pritiska antisocijalističkih snaga: od sitnosopstveničke stihije birokratizma, konzervativizma i od raznih formi izopačavanja socijalističkih odnosa i socijalističkog razvitka. U tome smislu diktatura proletarijata jeste svaki onaj politički sistem prelaznog doba u kome neposredni i budući ekonomski i ostali interesi radničke klase – to jest proizvođača koji radi društvenim sredstvima za proizvodnju – predstavljaju rukovodeći princip celokupne njegove političke, ekonomske i društvene aktivnosti. To je politički sistem koji »čini samo prelaz ka uništenju svih klasa i ka besklasnom društvu« (Marks).

Neophodnost različitosti oblika diktature proletarijata

Različiti politički oblici diktature proletarijata nužno proizilaze iz različitosti istorijskog razvitka pojedinih naroda, iz različite društveno-ekonomske strukture, različitih ekonomskih, političkih i kulturnih uslova, različitih političkih naročito demokratskih tradicija, običaja, shva-

tanja i drugih osobenosti itd., kao i iz različitosti polazne tačke i puteva kojima su izvršeni društveni preobražaji.

Tako je diktatura proletarijata dobila jedan oblik u Jugoslaviji, gde je proletarijat revolucionarnim sredstvima izvojevao rukovodeće političke pozicije, ali u kojoj je tek imao da izvojuje odlučujuću pobedu nad opštom zaostalošću koja pothranjuje reakcionarne snage. U bitno drukčijim uslovima ostvaruju se političke forme diktature proletarijata u zemljama, koje su razvijene, gde socijalizam ima jaku ekonomsku podlogu, a radnička klasa već izvojevane socijalne tekovine. Diktatura proletarijata ne može imati iste onakve oblike u jednoj zemlji gde radnička klasa postaje rukovodeći društveni faktor postepenim osvajanjem i jačanjem pozicija u sistemu vlasti – kakve ima u drugoj nekoj zemlji gde je, usled krajnje zaoštrenosti unutrašnjih suprotnosti, proletarijat izvojevao vlast putem revolucionarnog preokreta, koji je kao vihor burno i do temelja uništio stari omrznuti politički sistem i uveo poredak otvorene revolucionarne diktature i monopolne vlasti rukovodećih revolucionarnih snaga.

Stalno jačanje snaga socijalizma u svetskim razmerama i porast njihovog uticaja na opšte društveno kretanje u svetu uticaće na to da se u budućnosti ispolji još veće obilje različitih političkih formi diktature proletarijata – od revolucionarne diktature do parlamentarne vlade s presudnim uticajem radničke klase i njenih društveno-ekonomskih interesa. Mogućno je da razvoj klasne borbe na putu ka diktaturi proletarijata još poveća obilje različitih političkih formi s raznim prelaznim političkim oblicima specifičnog dvovlašća i kompromisa u kojima će se odražavati sve veći uticaj interesa radničke klase – sve dok taj uticaj vremenom ne postane dominantan u političkom obliku koji bude proizašao iz konkretnih uslova klasne borbe.

DRUŠTVENA ULOGA I ZADACI SOCIJALISTIČKE DRŽAVE

Država kao neophodan instrument socijalističkih snaga u prelaznom periodu

Država je neizbežan produkt svakog klasnog društva i, kao takva, oruđe vladajućih klasa. Država je i neophodan opšti oblik vlasti radničke klase i radnog naroda u Jugoslaviji.

Socijalistička revolucija ne može ukinuti i ne ukida državu samim osvajanjem političke vlasti od strane socijalističkih snaga, jer time klasne i društvene suprotnosti ne iščezavaju, niti je novo društvo sposobno da živi i da se razvija bez takvog instrumenta za regulisanje unutrašnjih suprotnosti i protivrečnosti. Naprotiv, država je jedna od najvažnijih i najneophodnijih poluga socijalističkih snaga za rušenje ekonomskih temelja kapitalističkog sistema i za uspostavljanje temelja socijalističke izgradnje.

Dosadašnji tok istorije socijalističkih revolucija sahranio je konačno razne anarhističke teorije o ukidanju države, kao i razne malograđanske utopističke iluzije o nekom društvu apstraktnih demokratskih principa. »Država se ne ukida, ona odumire« (Engels). Odumiranje države je proces koji traje u toku cele epohe prelaza iz kapitalizma u komunizam. Vreme u kome se taj proces odumiranja razvija ujedno je i epoha u kojoj država u svojim određenim elementima postoji i igra određenu neophodnu i pozitivnu ulogu u društvu, različitu u raznim fazama razvitka u prelaznom periodu.

Revoluciji i socijalističkoj državi nije cilj da stvaraju novo društvo po nekim unapred utvrđenim šemama i dogmatskim konstrukcijama. Njihov je zadatak samo da oslobode socijalističke, ekonomske i društvene faktore koji su se već razvili u nedrima starog društva i koji treba da

budu nosilac daljeg socijalističkog razvitka, u skladu s razvitkom društvene materijalne baze i s napretkom socijalističke svesti. Država prelaznog doba treba, prema tome, da bude: instrument oslobođenja socijalističkih snaga od kapitalizma, instrument odbrane njihovog slobodnog razvitka u ekonomskim uslovima koji nastaju na bazi podruštvljavanja sredstava za proizvodnju i instrument demokratskog organizovanja i jačanja njihove ekonomske i političke snage.

Proces odumiranja države

Izvan tih okvira, u sferi same socijalističke izgradnje, i država će se nužno sve više preobražavati u oblik društveno-ekonomske organizacije za vršenje određenih zajedničkih društvenih funkcija. Ona će se sve manje javljati kao instrument sile, a sve više kao instrument društvenog samoupravljanja, zasnovanog na svesti o zajedničkim materijalnim interesima radnih ljudi i na konkretnim potrebama njihovih proizvodnih organizacija.

Socijalistička država, prema tome, jeste i mora biti država posebnog tipa, država koja odumire. Njena društvena uloga i njena organizacija moraju biti takvi da se taj proces može odvijati što nezavisnije od subjektivne volje konkretnih nosilaca njene uloge, a u skladu sa ekonomskim jačanjem socijalizma i sa afirmacijom socijalističkih odnosa.

Organski oblik u kome se protivrečnosti socijalističkog razvitka mogu i moraju rešavati postepeno, evolucijom, jeste razvoj demokratizma i društvenog samoupravljanja u svim oblastima društvenog života.

Dosadašnja praksa i iskustva socijalističkog razvoja u drugim zemljama i u samoj Jugoslaviji potvrđuju ne samo da je taj put mogućan i uspešan, već da upravo on – nezavisno od oblika u kojima dolazi do izraza – vodi

stabilizaciji socijalističkih društvenih odnosa i jačanju njihove unutrašnje snage. Sa razvojem socijalističkog demokratskog sistema počinje se sužavati uloga državne uprave u neposrednom upravljanju privredom, na području kulturno-vaspitne delatnosti, zdravstva, socijalne politike itd. Funkcije upravljanja ovim delatnostima sve više prelaze na razne društvene samoupravne organe, samostalne ili povezane u odgovarajući demokratski organizacioni mehanizam. Državni organi i dalje vrše niz funkcija, kao što su: ekonomsko planiranje, upravljanje određenim društvenim fondovima, opšte proporcije i odnosi u raspodeli sredstava; no oni se u toj funkciji sve manje javljaju kao organi političke vlasti, a sve više kao zajednički društveni organi radnih kolektiva u preduzeću i teritorijalnih zajednica radnih ljudi kao proizvođača i potrošača.

Uporedo s prenošenjem funkcija upravljanja društvenim poslovima na razne društvene organe, kao i sa unutrašnjim preobražajem u karakteru državnih, naročito predstavničkih organa – neke funkcije, kao što su: politički sistem, opšti regulativni poslovi i posebni regulativni poslovi u oblasti privrede, održavanje javnog reda, inspekcija, bezbednost, pravosuđe, narodna odbrana i slično, zadržavaju karakter državnih poslova; ali se i one, neke brže, neke sporije, menjaju u svojim oblicima i metodima, u skladu sa ublažavanjem unutrašnjih klasnih suprotnosti i teškoća u izgradnji novog ekonomskog sistema socijalizma.

Dve štetne tendencije u izgradnji države

Proces odumiranja države, prema tome, ne zavisi samo od subjektivne volje vodećih socijalističkih snaga. On može biti samo organski plod nastajanja, razvijanja i sazrevanja socijalističkih odnosa i rastuće društveno-ekonomske snage socijalizma uopšte, plod socijalističkog razrešavanja čitavog niza protivrečnosti prelaznog doba. Zato zaletanje unapred, u izmišljene konstrukcije, može biti isto onoliko štetno koliko i konzervativno zadržavanja na preživelim oblicima.

Imajući pred očima sve te činjenice, Savez komunista Jugoslavije pri daljoj izgradnji i razvijanju društvenog sistema boriće se istrajno protiv dveju – u današnje vreme podjednako opasnih i štetnih – tendencija u društvenom životu Jugoslavije: prvo, protiv tendencije anarhističkog potcenjivanja uloge države, pseudoliberalističkog napada na njen socijalistički karakter i protiv svakog potkopavanja njene političke snage u borbi s buržoaskom kontrarevolucijom i društvenom demoralizacijom; i drugo, protiv tendencije pretvaranja države u sveobuhvatnu društvenu snagu, u snagu iznad društva, koja bi, u stvari, likvidirala neposredni društveni uticaj radnih ljudi na politiku državnog rukovodstva, to jest protiv svakog etatističkog idolopoklonstva.

Prva tendencija vodi ka političkom razoružanju radničke klase i socijalizma pred neprijateljem socijalizma i zaostalom svešću, koji još predstavljaju ozbiljnu snagu u našem društvenom životu. Oslobađanje tih snaga stvorilo bi našem socijalističkom društvu niz novih teškoća i bitno bi usporilo razvitak socijalizma i proizvodnih snaga. Time bi bio produžen vek svim društvenim suprotnostima, a usporen razvitak socijalističkog demokratizma. Jugoslovenski komunisti se ne plaše ni kontrarevolucionarnih snaga ni destruktivne anarhističke i pseudoliberalističke fraze. Ali oni će se uporno protiv toga boriti, da se tim društvenim i političkim elementima – koji po svojim klasnim, ekonomskim i političkim interesima pripadaju prošlosti, to jest jednom društvenom poretku koji je revolucijom uništen – ne bi pružila mogućnost da ometaju radne ljude u Jugoslaviji u njihovim socijalističkim napo-

rima i da povećavaju njihove teškoće, koje su, u relativno još nedovoljno razvijenoj zemlji kao što je Jugoslavija, ionako prilično velike.

Druga tendencija vodi birokratizmu, odvajanju vodećih političkih snaga od radnih masa, deformacijama socijalističkog razvitka, zaoštravanju unutrašnjih suprotnosti.

Objektivni izvori te društvene pojave leže pre svega u slabosti socijalističkih snaga, to jest u ekonomskoj i političkoj nerazvijenosti zemlje i s tim vezanoj potrebi znatne koncentracije vlasti, u ekonomskoj bazi ostataka kapitalizma i u pritisku sitnosopstveničke stihije, u zaoštrenosti unutrašnjih suprotnosti, u reakcionarnom međunarodnom pritisku itd. Njihovi su subjektivni izvori – u ideološkoj zaostalosti i konzervativizmu u redovima socijalističkih snaga, u navikama iz prošlosti, u uticaju birokratskog tehnokratizma i etatizma, u zaostalosti društvene svesti radničke klase, u stepenu koncentracije vlasti i ekonomskih privilegija državnog i privrednog upravnog aparata itd.

Birokratizam predstavlja u prelazno doba veliku opasnost po socijalizam. Dok još znači samo tendenciju i sporadičnu pojavu etatistički birokratizam koči razvitak socijalističke demokratije i aktivnost, socijalističkih snaga deformiše pojedine socijalističke društvene odnose, lišavajući i samu radničku klasu mnogih njenih prava i mnogih vidova njene rukovodeće uloge. Dokraja razvijen, birokratizam bi značio specifičan vid restauracije državno-kapitalističkih odnosa.

Takav proces bi neminovno vodio sve jačem zaoštravanju protivrečnosti između društvenog karaktera proizvodnje društvenim sredstvima za proizvodnju, s jedne strane, i monopola države, kao samostalne ekonomske snage u oblasti upravljanja društvenom proizvodnjom i raspodelom, s druge strane. Nastale bi, u tom slučaju, an-

tagonističke protivrečnosti između radnih ljudi, koji hoće da budu gospodar društvenih sredstava za proizvodnju, i države, kao sveopšteg monopoliste, između nagrađivanja prema radu i birokratskih ekonomskih privilegija – došlo bi do neizbežnih socijalnih i političkih poremećaja.

Socijalistički napredak je, dakle, isto tako nemogućan bez savlađivanja etatističkog birokratizma, kao poslednjeg izdanka starog klasnog sistema i kao najveće kočnice napretka socijalizma, kao što je on nemogućan i bez savlađivanja anarhističkih i pseudoliberalističkih – svesnih ili nesvesnih – destruktivnih pokušaja da se slabljenjem države potkopa sama rukovodeća društvena uloga socijalističkih snaga i time pripremi put antisocijalističkim snagama.

OSNOVNI DRUŠTVENO–POLITIČKI NOSIOCI SOCIJALISTIČKOG RAZVITKA

Mesto i uloga komunista i drugih svesnih socijalističkih snaga u sistemu narodne vlasti

Pridajući ulozi države u prvim fazama socijalističke izgradnje neophodno i značajno mesto, a i svesni opasnosti etatističkih deformacija koje ta uloga može izazvati u razvitku socijalističkih odnosa – jugoslovenski komunisti smatraju da država, odnosno njen upravni aparat i njena administrativna sredstva, nikako ne predstavlja glavni instrument socijalističke izgradnje i razrešavanja unutrašnjih protivrečnosti socijalističkog razvitka. Državni aparat ne može biti odlučujući, trajni i sveobuhvatni faktor razvitka novih društvenih odnosa. Jugoslovenski komunisti ne smeju, a i ne žele, da preko državnog aparata postanu vlast umesto radničke klase i radnih ljudi. Samo

društveno-ekonomski interes radničke klase, radnih ljudi koji proizvode društvenim sredstvima za proizvodnju i na tom interesu zasnovana socijalistička svest, mogu biti osnovni trajni pokretač društvenog napretka.

Komunisti se ne odriču svoje rukovodeće društvene uloge. Socijalistička svest igra odlučujuću ulogu u razrešavanju protivrečnosti socijalističkog razvitka. Ali rukovodeće socijalističke snage mogu pobeđivati samo ako dejstvuju u skladu sa objektivnim zakonima razvitka i potrebama društva uopšte i, posebno, ako dejstvuju u skladu sa opštim društveno-ekonomskim interesima radničke klase odnosno radnih ljudi koji proizvode društvenim sredstvima za proizvodnju. U borbi za dalji razvitak socijalizma komunisti moraju stalno proveravati svoju političku liniju neprekidno jačajući svoju odgovornost pred širokim masama radnog naroda. Poučavani praksom i protivrečnostima koje se javljaju u socijalističkom razvitku, oni treba da vaspitavaju radne ljude kako bi mogli sve više, sve neposrednije i sve samostalnije upravljati društvom, misliti i u praksi dejstvovati socijalistički, sve dok svaki pojedini građanin ne nauči da upravlja poslovima društvene zajednice.

Odnos komunista prema ljudima, prema tome, ne može biti ni odnos vladajuće partije prema onima kojima se vlada, niti odnos učitelja prema učeniku već se taj odnos mora sve više javljati kao odnos između ravnopravnih. Najkvalifikovaniji i najsposobniji u ostvarivanju zajedničkih interesa zato stiču i najviše poverenja. Komunisti i vodeće socijalističke snage uopšte moraju razvijati svoju akciju u borbi za napredak socijalizma na svim područjima društvenog života, u prvom redu kroz život, rad i društvenu akciju samih radnih ljudi. Drugim rečima, oni treba da teže tome da se bore za napredak socijalizma i da u toj borbi ostvaruju svoju rukovodeću ulogu sve manje svojom vlašću, a sve više kroz neposrednu

vlast radnih ljudi, proizvođača društvenim sredstvima za proizvodnju, kroz najrazličitije organe društvenog samoupravljanja, pri čemu komunisti treba da se bore za aktivnost svih faktora socijalističkog razvitka, da se bore da ta aktivnost bude socijalistička, vaspitavajući i osposobljavajući sve šire mase proizvođača za socijalističko upravljanje. Takvom se aktivnošću komunisti i vodeće socijalističke snage obezbeđuju od birokratizacije, a u isto vreme stalno podižu društvenu svest radnih ljudi na viši stepen, težeći postepenom smanjivanju i ukidanju suprotnosti između vlasti i »onih kojima se vlada«, između rukovodećih i »vođenih«, između države i građana.

U isto vreme će se komunisti i dalje boriti za to da ključne pozicije državne vlasti, od kojih zavisi dalji razvitak socijalističkog društva i odbrana toga društva od napada najrazličitijih, unutrašnjih i spoljnih antisocijalističkih snaga – budu u čvrstim renomiranim rukama. Veliki socijalistički, demokratski humani i miroljubivi ciljevi koje je Jugoslovensko socijalističko društvo sebi postavilo – mogu se najbrže i najbezbolnije ostvarivati ako neprijateljima socijalizma ne bude omogućeno da unose smetnje i poremećaje u unutrašnji društveni život.

Osnovni nosioci socijalističkog društvenog razvitka

Polazeći od tako utvrđenih političkih osnova, Savez komunista Jugoslavije smatra da – za razvijanje socijalističkih društvenih odnosa u doba prelaza iz kapitalizma u socijalizam – ključni problem i prvenstveni zadatak svesnih socijalističkih snaga predstavlja otkrivanje oblika u kojima će se novi socijalistički društveno-ekonomski odnosi izraziti u društvenoj bazi, to jest u tome kakav će biti konkretan ekonomski i politički položaj osnovnih

ćelija socijalističkog društva, osnovnih faktora socijalističkog kretanja u mehanizmu upravljanja društvenom proizvodnjom i raspodelom, kao i u utvrđivanju ekonomske politike društva kao celine.

U uslovima izgradnje socijalističkih društvenih odnosa, kada vlast već pripada radnom narodu, osnovni nosioci socijalističkog razvitka u društvenoj osnovi jesu:

– *proizvođač* koji proizvodi društvenim sredstvima za proizvodnju, koji svojim radom i društveno-ekonomskim interesom, zasnovanim na tome radu, neizbežno postaje glavno uporište socijalizma; koji je usled svoje materijalne povezanosti s preduzećem najviše zainteresovan za njegov maksimalan uspeh, za njegovo dobro poslovanje i za njegov stalni tehnički napredak; koji je usled svoje zavisnosti od opšteg materijalnog stanja društvene zajednice u kojoj živi suštinski zainteresovan za razvijanje proizvodnih snaga, za povećanje produktivnosti rada i time za povećanje materijalnog bogatstva, kao i za jedinstveno i plansko usklađivanje odnosa u raspodeli; koji, kako u proizvodnji tako i u potrošnji, u svome radu i životu na sopstvenom iskustvu ispituje sve rezultate opšte ekonomske, socijalne i druge politike društvenih organa, pa je zato elementarno zainteresovan za socijalističku, demokratsku kontrolu nad radom državnog i privrednog upravnog aparata i za suzbijanje birokratizma;

– *radni kolektiv*, koji je, kao nosilac privređivanja, zainteresovan za usklađivanje individualnih i kolektivnih interesa u preduzeću, za stalno povećavanje individualne i kolektivne produktivnosti rada, jer upravo to omogućuje porast individualnog životnog standarda, kao i dalje tehničko napredovanje preduzeća; koji je iz tih istih razloga zainteresovan za kooperaciju među preduzećima i za *privredno udruživanje* u interesu maksimalnog iskorišćavanja sopstvenih proizvodnih i drugih ekonomskih mogućnosti, kao i mogućnosti društvene zajednice; koji

udruživanje te vrste pretvara ne samo u organe i sredstvo pojedinačnih radnih kolektiva u njihovim naporima za stvaranje najpovoljnijih uslova rada i privređivanja, već i u instrument društvene zajednice za demokratsku centralizaciju određenih društvenih ekonomskih funkcija i za usmeravanje određenih ekonomskih aktivnosti radnih kolektiva;

– *komuna*, osnovna političko-teritorijalna i društveno-ekonomska samoupravna zajednica radnih ljudi, koja – kao praktički nosilac i organizator napora na unapređivanju opšteg društvenog standarda i na zadovoljavanju socijalnih potreba radnog stanovništva – postaje ujedno i osnovni faktor usklađivanja individualnih i kolektivnih interesa; koja usled svoje materijalne zavisnosti od prihoda stanovništva mora biti zainteresovana kako za podizanje produktivnosti rada, tako i za dalje razvijanje proizvodnih snaga; u kojoj se proizvođač javlja ujedno i kao potrošač i kao korisnik socijalnih, kulturnih, zdravstvenih i drugih ustanova, a time postaje zainteresovan i za opšti razvitak proizvodnih snaga i društvenog standarda; u kojoj radni čovek dobiva uvid u funkcije društvene zajednice na području usklađivanja individualnih i kolektivnih interesa i sam se prestaje osećati kao najamni radnik države, dok komuna na taj način – i uporedo sa slabljenjem klasnih razlika i antagonizama – sve više prerasta u osnovnu ćeliju društvene zajednice, kao zajednice proizvođača, i sama postaje osnovna zajednica proizvođača;

– *socijalističke društvene organizacije*, političke, socijalno-ekonomske, kulturne, i druge, koje se organizuju na području određenih interesa socijalističkog građanina; koje, kao takve, s jedne strane zadovoljavaju najrazličitije potrebe građana, a s druge strane postaju i instrument društvene zajednice kao celine, njenih najnaprednijih socijalističkih snaga u sprovođenju dosledne socijalističke politike, u socijalističkom društvenom vaspitanju masa i

u njihovom kulturnom uzdizanju, kao i u usmeravanju svesnih napora celog naroda na rešavajuće socijalističke zadatke; koje svim tim – što se pogotovu odnosi na organizacije kao što su Savez komunista, Socijalistički savez radnog naroda, sindikati itd. – vrše ulogu nosioca socijalističke misli i njenog stalnog daljeg razvitka, bez čega nema ni socijalističke prakse.

Ako svi ti faktori deluju slobodno u okviru zajedničkih interesa, onda će i država, kao njihov zajednički instrument, biti značajan faktor napretka socijalizma. I obrnuto, ako preterana koncentracija vlasti u rukama državnog aparata i etatistički birokratizam ukoče ili otežaju akciju osnovnih faktora socijalističkog razvitka, onda država postaje samostalna ekonomska snaga, a birokratizam počinje gušiti inicijativu osnovnih socijalističkih činilaca i postajati izvor izopačavanja socijalističkih društvenih odnosa. Drugim rečima, takav politički sistem počinje kočiti normalan socijalistički napredak. Stoga se u položaju i odnosima proizvođača, radnog kolektiva i komune, kao osnovnih društvenih činilaca, odražava karakter društveno-ekonomskih odnosa uopšte i razvijenost socijalističkog sistema posebno.

Slobodna zajednica proizvođača

Socijalistička država, prema tome, po svojim oblicima organski izrasta iz potreba tih socijalističkih faktora, to jest ona mora biti tako organizovana da, prvo, omogućuje njihovu slobodnu akciju u okviru opšteg društvenog plana i jedinstvenog sistema, i, drugo, da obezbeđuje postepeno prerastanje celog društva – kroz takvu slobodnu akciju osnovnih socijalističkih faktora – u socijalističku zajednicu proizvođača. Zajednica proizvođača nije nikakav naziv za određenu organizacionu formu ili za teritorijalno-političku zajednicu ljudi. Ona označava takve društveno-ekonomske odnose u kojima nestaju klasni antagonizmi, kao i suprotnosti između grada i sela, između fizičkog i umnog rada, između organizatora proizvodnje i praktičnih izvršilaca, između upravljanja i izvršavanja. U takvim odnosima društvo sve više postaje organizacija ravnopravnih ljudi, u kojoj, u krajnjoj liniji, svaki od njih – bilo u proizvodnoj organizaciji ili izvan nje – ima svoje mesto kao aktivan činilac u borbi za dalji razvitak proizvodnih snaga i za podmirenje životnih potreba čoveka. Tu se gubi razlika između neposrednog proizvođača i radnog čoveka izvan neposrednog materijalnog proizvodnog procesa, a čitava društvena zajednica postaje zajednica proizvođača. Taj proces društvenih preobražaja biće osnovna karakteristika društvenog razvitka cele epohe socijalizma ka punom ostvarenju osnovnih društvenih i ekonomskih ciljeva radnih ljudi – ka komunizmu.

Glava VI

Društveno-ekonomsko uređenje

DRUŠTVENA SVOJINA NAD SREDSTVIMA ZA PROIZVODNJU I DRUGI OBLICI SVOJINE

Društvena i ekonomska suština socijalizma

Svaki istorijski oblik društva karakterišu određeni društveni odnosi, od kojih su osnovni – odnosi ljudi u proizvodnji i raspodeli društvenog proizvoda. Socijalizam donosi nove društvene odnose, bitno različite od kapitalističkih. Socijalizam nije samo »politika u korist masa« i borba za »veći komad hleba«, mada je podizanje blagostanja građana karakteristika socijalističke privrede. Socijalizam se ne izjednačava sa ostvarivanjem principa jednakosti i slobode; mada je težnja za jednakošću i slobodom bitan element njegove ideologije. Suština socijalizma se ne ogleda smo u materijalnom, ekonomskom snaženju društva, mada je razvitak materijalnih proizvodnih snaga jedan od osnovnih preduslova socijalizma, jer se takav visoko razvijeni društveni poredak ne može ostvariti u uslovima ekonomske nerazvijenosti.

Socijalizam je društveno uređenje zasnovano na podruštvljenim sredstvima za proizvodnju, u kome društvenom proizvodnjom upravljaju udruženi neposredni proizvođači, u kome se vrši raspodela prema principu »svakom prema radu« i u kome se, pod rukovodstvom radničke klase, koja se kao klasa i sama menja, svi društveni odnosi postepeno oslobađaju klasnih suprotnosti i svih elemenata iskorišćavanja čoveka od strane čoveka.

Uvođenjem društvene svojine nad osnovnim sredstvima za proizvodnju i upravljanjem društvenom proizvodnjom koje vrše udruženi radni ljudi kao proizvođači i kao potrošači – stvaraju se uslovi za otklanjanje anarhije u proizvodnji i periodičnih ekonomskih kriza, pojava u kapitalizmu neizbežnih. Nestaje osnovne unutrašnje protivrečnosti svojstvene kapitalizmu, koje u kapitalizmu onemogućavaju planiranje. Nestaje, naročito, osnovna svrha kapitalističkog načina proizvodnje: sticanje profita i akumuliranje kapitala, a celokupna proizvodnja se organizuje neposredno prema potrebama ljudi.

Oblici i uloga društvene svojine

Oblik podruštvljenja sredstava za proizvodnju može biti različit na putu od posredno društvene ili državne svojine – koja je karakteristična za prve faze socijalističkog razvitka – ka što neposrednijoj društvenoj svojini kojom sve neposrednije upravljaju oslobođeni i udruženi radni ljudi. Društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju razvija se u skladu s materijalnim, društvenim i političkim snaženjem socijalističkog društva. Otuda, sve dok se društveno prisvajanje vrši preko, ili uz prisustvo društvene sile u obliku države ili političke vlasti, u svakoj formi društvene svojine ima više ili manje ostataka državne svojine.

Sa ekonomskog gledišta društvena svojina omogućava usmeravanje proizvodnje prema potrebama ljudi u cilju njihovog što potpunijeg zadovoljenja. Ona ujedno sprečava i otuđenje viška rada od proizvođača, stavljajući proizvođača u položaj da odlučuje o nameni i raspodeli društvenog proizvoda i da ujedno neposredno prisvaja jedan deo društvenog proizvoda koji on proizvodi u društveno organizovanoj proizvodnji.

Uprkos postojanja privatne zemljišne svojine, zemlja je opšte dobro. Za njenu racionalnu obradu zainteresovano je celokupno stanovništvo, pa zato ona treba da stoji pod opštom društvenom kontrolom. Zbog toga društvena zajednica odgovarajućom opštom ekonomskom a naročito investicionom i kreditnom politikom, kao i raznovrsnim planskim, državno-regulativnim i stručno-organizatorskim merama – sistematski stvara, podstiče i jača najraznovrsnije elemente krupne socijalističke poljoprivrede, čime neprekidno podstiče i unapređuje socijalistički preobražaj sela.

U isto vreme Savez komunista Jugoslavije smatra neophodnim da se seljak oseća sigurnim na svojoj zemlji, to jest da je njegov posed pravno zaštićen i da ga nikakve mere eksproprijacije – sem u slučajevima utvrđenim zakonom, kada je to opšta društvena potreba – ne mogu lišiti zemlje, dokle god on tu zemlju obrađuje. Idući za svojim sopstvenim interesom i za interesom društvene zajednice i ubeđujući se na svom sopstvenom iskustvu seljak sam treba dobrovoljno da odluči o svom uključivanju u socijalističku kooperaciju i u krupnu poljoprivrednu proizvodnju, koja ga jedina može izvući iz zaostalosti i siromaštva.

Privatna svojina u oblasti zanatstva i njen preobražaj

Postojanje privatne svojine individualnog zanatlije nad sredstvima za proizvodnju odgovara konkretnim društvenim uslovima i potrebama. Zanatska delatnost na osnovu onih ličnih sredstava za rad koja ne mogu postati izvor iskorišćavanja drugoga uključuje se u socijalističku privredu ukoliko zanatlija proizvodi i pruža usluge svojim ličnim radom.

U privatnom zanatstvu, kao i u privatnoj poljoprivredi još postoje ostaci najamnog rada i eksploatacije tuđe radne snage.

Savez komunista Jugoslavije smatra da treba sve te ostatke starog sistema postepeno uklanjati iz naših društvenih odnosa. Pri tom treba u prvom redu učiniti sve potrebne napore za socijalistički preobražaj sitnosopstveničke proizvodnje daljim unapređenjem proizvodnih snaga na tom području. U skladu s takvim razvitkom biće efikasne i administrativne mere socijalističke države radi konačnog ukidanja prava na upotrebu tuđe radne snage na području sitnosopstveničke proizvodnje.

Socijalistička država treba najodlučnije administrativnim merama da spreči svaki pokušaj da sitnosopstvenička proizvodnja postane izvor afirmacije kapitalističkih tendencija. U tom pravcu, u današnjim uslovima, Savez komunista Jugoslavije smatra naročito potrebnim da se pojačaju prava radnih kolektiva u upravljanju većim privatnim zanatskim radnjama sve dok one budu kao takve postojale.

Lična svojina građana

Savez komunista Jugoslavije smatra bitnim ličnim pravom i podsticajem lične stvaralačke inicijative ličnu svojinu građana nad raznim predmetima potrošnje i upotrebe, od kojih zavisi sve raznovrsniji i udobniji život građana.

Za socijalistički karakter i okvir prava na ličnu svojinu nužan je uslov da ta prava ne rađaju lično bogaćenje na osnovu iskorišćavanja drugih, da se ona ne zasnivaju ni na kakvim posebnim društvenim privilegijama, da ne ograničavaju drugog u uživanju tih prava i da, jednom rečju, ličnost vraćaju društvu, ne zatvarajući je više u sfere sebičnosti i osamljenosti.

Izvor ličnoj svojini treba da bude rad. Ovakva lična svojina se u socijalizmu ne ukida, već se mora zaštititi i sve više širiti, jer je socijalizam u celini usmeren ne samo ka opštem društvenom napretku, nego i ka postizanju lične sreće čoveka. U tom smislu je socijalizmu svojstvena stalna unutrašnja težnja da što više zadovolji ljudske potrebe, aktivnosti, ukuse, želje itd.

POLOŽAJ PROIZVOĐAČA I ULOGA DRŽAVE

Država i proizvodnja

Društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju omogućuje da se isključi ne samo privatni sopstvenik, već u krajnjoj liniji – i država kao posrednik između proizvođača i sredstava za proizvodnju. Proizvođač postaje nosilac društvene funkcije upravljanja proizvodnjom i, u isto vreme, aktivni učesnik u funkciji raspodele društvenog produkta. Kao politička vlast, država se u neposrednoj proizvodnji sve manje pojavljuje.

Državni organi su međutim još značajan i neophodan faktor u vršenju niza društvenih funkcija u odnosu na privredu i na ostale sfere društva. Uloga države u toj oblasti društvenih odnosa ne proizilazi iz političke vlasti koju ona ima, niti iz ekonomskog monopola, već iz činjenica da se i država sama menja, to jest da u toj oblasti ona postaje, i sve više mora postajati, sistem teritorijalno-političke samoupravne organizacije proizvođača–potrošača i njihova društveno-ekonomska zajednica na raznim nivoima od opštine do federacije. To istovremeno ukazuje na činjenicu da je komuna, kao osnovna teritorijalna organizacija proizvođača–potrošača nužan faktor društvenog regulisanja proizvodnje i raspodele kao i menjanja

uloge državne organizacije u socijalizmu. U funkcije ovako izmenjene države spada odlučivanje o poslovima od zajedničkog interesa kako za proizvođače i građane uopšte tako i za njihove teritorijalne zajednice. S obzirom na ovakav karakter tih funkcija – iako se najvećim delom još javljaju u obliku akata političke vlasti – one se više ne odnose na neposredno upravljanje proizvodnjom, na sve one poslove koje su u stanju da vrše proizvođači i građani i njihovi neposredni organi, već su po suštini plansko-kontrolnog, koordinacionog i regulativnog karaktera.

Neposredni proizvođač u proizvodnji i u raspodeli

Ovakva uloga države je određena prvenstveno novim položajem proizvođača u privrednoj organizaciji i izvan nje. Novi društveni položaj proizvođača u uslovima socijalističke izgradnje i njihov promenjeni odnos prema proizvodnji proizlaze iz fakta da su se proizvođači od najamnih radnika pretvorili u neposredne upravljače proizvodnjom i raspodelom, i iz činjenice da ovim upravljanjem oni svakodnevno ostvaruju svoje lične interese: veću zaradu, povećani lični i opšti društveni standard. U uslovima robnog karaktera proizvodnje, proizvođači udruženi u radnim kolektivima nužno se organizuju kao samostalne privredne organizacije i ostvaruju svoja društvena prava i obaveze u upravljanju proizvodnjom stupajući u međusobne poslovne odnose. Pošto u takvim uslovima lični interes proizvođača ne zavisi samo od rezultata na pojedinačnom radnom mestu, već i od rada celog kolektiva, od poslovanja preduzeća, od njegovih fondova, od ekonomske razvijenosti komune u kojoj oni žive, od opštih ekonomskih uslova i stanja na tržištu, od društvene zajednice kao celine, od njene ekonomske politike itd. – to je taj lični interes u isto vreme i stalan podsticaj ličnom radu,

kao i svesnom i aktivnom učešću proizvođača u organima upravljanja, u prvom redu u radničkom savetu, komuni i većima proizvođača, a preko njih i u celokupnom sistemu vlasti i društvenog samoupravljanja.

Polazeći od takve pretpostavke, Savez komunista Jugoslavije smatra da proizvođač i radni kolektiv moraju imati – u okviru opštih društvenih interesa, izraženih društvenim planom koji usmerava privredni razvitak i drugim odlukama društvenih organa – maksimalnu samostalnost u svom radu i poslovanju, to jest u proizvodnji i raspolaganju određenim fondovima u preduzeću. To znači da proizvođači i radni kolektivi mogu, u određenim planskim i zakonskim okvirima, neposredno i samostalno upravljati proizvodnjom, ujedinjavati se, povezivati se i kooperirati s drugim organizacijama, u skladu s potrebama proizvodnje, i da mogu samostalno i slobodno razvijati svoju stvaralačku inicijativu u pravcu povećanja produktivnosti rada i ukupne proizvodnje. U uslovima socijalističkog društvenog samoupravljanja radnim ljudima treba pružiti realnu mogućnost da odlučuju o stvaranju i ukupnoj raspodeli društvenog proizvoda. Samo u takvim uslovima radni čovek dobija pun uvid u nužna materijalna kretanja i time se sam oslobađa, to jest, prilagođavajući svoju radnu i društvenu aktivnost neophodnim materijalnim okvirima društva, postaje sam gospodar svoje sudbine.

Ukidanje najamnog radnog odnosa – oslobođenje rada

Proizvođač–pojedinac i kolektiv neposredno utiču na svoj sopstveni materijalni položaj. Rad postaje slobodan, a radni odnosi gube karakter najamnog radnog odnosa. Takav slobodan stvaralački rad u isto vreme postaje faktor

materijalnog napretka društva, i stalnog unapređenja socijalističkih odnosa među ljudima. Počinju se stvarati uslovi za postepeno ukidanje suprotnosti između umnog i fizičkog rada. Društvo kao celina sve više se konstituiše u zajednicu proizvođača, u kojoj su svi zainteresovani za što racionalnije upravljanje stvarima i za što produktivniji rad svakog i sviju. Rezultati u toj oblasti materijalnih i društvenih odnosa određuju ne samo stepen materijalnog blagostanja, no i stepen stvarne slobode pojedinca.

U okolnostima gde svako radi prema svojim sposobnostima i gde lični dohodak pojedinaca i uslovi za razvoj privrednih organizacija zavise od intenziteta i kvaliteta njihovog rada i uspeha u poslovanju – svaki napor proizvođača–pojedinca i celog radnog kolektiva ka jačem zadovoljenju sopstvenih materijalnih potreba, kroz produktivniji rad i bolje poslovanje preduzeća, predstavlja u isto vreme i napor u korist opštih društvenih interesa i ka bržem opštem napretku društva. Samo ako je taj interes neposrednih proizvođača probuđen i pretvoren u osnovni materijalni faktor ekonomskog napretka, mogu biti maksimalno uspešne i planske i regulativne mere koje zajednica kao celina svesno preduzima radi usmeravanja privrednog razvitka, unapređenja proizvodnje, razvitka proizvodnih snaga, kao i daljeg razvijanja socijalističkih društvenih odnosa. Socijalizam ne može ličnu sreću čovekovu podređivati nekakvim »višim ciljevima«, jer je najviši cilj socijalizma lična sreća čoveka. S druge strane, niko nema pravo da svoj lični interes ostvaruje na štetu zajedničkog interesa svih.

Ističući lični i materijalni interes radnog čoveka kao pokretačku snagu njegove stvaralačke aktivnosti u svojstvu proizvođača i društvenog bića, Savez komunista Jugoslavije ne smatra da taj faktor automatski rešava pitanja društvenog napretka i da iscrpljuje sadržinu ličnog

života. Naprotiv, kao svesno društveno biće u uslovima socijalizma čovek će se sve više oslobađati slepog potčinjavanja materijalnim procesima i u sve većoj meri postajati gospodar prirode i svog sopstvenog materijalnog položaja. Zato sve veći značaj u društvenom kretanju dobijaju idejni, moralni faktor, duhovno stvaralaštvo, pa i podnošenje materijalnih žrtava za postizanje određenih idejnih, moralnih i kulturno-političkih ciljeva. Upravo ti faktori oličavaju društvenu svest i postaju duhovna pokretačka snaga i orijentacija prakse.

Savez komunista Jugoslavije boriće se za vaspitanje čoveka u duhu takvih stremljenja.

U uslovima društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju oslobođeni rad jeste jedini faktor reprodukcije slobodne ljudske ličnosti, i reprodukcije socijalističkih odnosa i socijalističkog društva. Zato ograničenje slobode rada mora voditi deformaciji socijalističkih odnosa.

Rad je postao jedini mogući izvor opstanka čoveka koji je u stanju da radi. Društvo ne odgovara za posledice koje zadese čoveka ako on neće da radi.

To ne oslobađa društvo od nužnosti da – odgovarajućom socijalnom politikom i regulativnim merama u oblasti materijalnih odnosa i na drugim područjima – usmerava raspored radne snage i kadrova, vodi brigu o ljudima koji nisu u stanju da rade i bori se protiv parazita raznih kategorija, koji, iako sposobni za rad, pokušavaju da žive na tuđ račun.

Sastavni deo ličnih prava radnog čoveka koji proizvodi društvenim sredstvima za proizvodnju postaju i njegova prava: na rad, na lični dohodak u skladu s njegovim radom i s poslovanjem celog kolektiva, pravo na učešće u upravljanju društvenim sredstvima za proizvodnju, na sigurnost u slučaju nesreće na poslu, na zaštitu u slučaju bolesti i na obezbeđenje porodice u slučaju smrti, na

zaštitu u radnom odnosu i druga socijalno-ekonomska i politička prava koja jačaju i koja se razvijaju na bazi društvene svojine i stalnog proširivanja i bogaćenja ekonomske osnove socijalističkog društva.

STRUKTURA DRUŠTVA I NJEGOVE UNUTRAŠNJE PROTIVREČNOSTI

Osnovne društveno-ekonomske snage u Jugoslaviji jesu: radnička klasa, seljaštvo i drugi društveni slojevi koji obezbeđuju sebi mesto u društvu na osnovu svog rada. Snažni društveno-ekonomski i politički razvitak Jugoslavije izrazio se ne samo u uklanjanju eksploatatorskih klasa kao društveno-ekonomske snage, već i u promenama položaja i sastava radničke klase, seljaštva i drugih društvenih slojeva, kao i u promenama njihovih međusobnih odnosa.

Radnička klasa

Odlučujuća promena, pre svega, izvršena je u društvenom položaju i ulozi radničke klase. Od malobrojne i eksploatisane klase u staroj Jugoslaviji, radnička klasa je u novim uslovima porasla uporedo s privrednim i političkim promena u zemlji i zauzela rukovodeće mesto u sistemu samoupravljanja i u društvenom i političkom životu uopšte. Na osnovu novog položaja proizvođača u proizvodnji i raspodeli, na osnovu svoje privrženosti programu socijalističkog preobražaja zemlje, radnička klasa postaje sve svesnija sebe, svoje političke odgovornosti i svojih društvenih zadataka.

Radnička klasa u Jugoslaviji još je mlada i u pojedinim svojim delovima nova. Ona se regrutuje većinom

sa sela, pa otuda u redovima radničke klase i mnoga zaostala shvatanja. Njena ekonomska, tehnička i druga znanja nisu ravnomerno raspoređena i nisu uvek dovoljna za modernu privredu, kakva jeste i mora biti privreda socijalističke zemlje. Otuda dolazi do pojava da pojedini delovi radničke klase često ne mogu da shvate nužnost ovih ili onih ekonomskih i društvenih mera, teškoća i metoda pri rešavanju konkretnih problema. I sami unutrašnji odnosi sa ostacima ekonomske nejednakosti birokratizma, suprotnosti između umnog i fizičkog rada itd., kao i celi sistem raspodele po principu »svakom prema radu«, koji je u sadašnjoj fazi ekonomski neophodan, a koji pojedine delove radničke klase nužno dovodi u različiti materijalni položaj – stvaraju uslove iz kojih proizlaze određene protivrečnosti u samoj radničkoj klasi; one se odražavaju i u stavu pojedinih njenih delova pri rešavanju određenih društvenih problema.

Iz tih razloga nisu ni u našim uslovima nemogući sporovi između radnika–pojedinaca i organa upravljanja u preduzeću, ili između kolektiva i viših društvenih organa. Naprotiv, takvi su sporovi neizbežni za dugi period socijalističkog razvitka. Menja se i njihov karakter. To više nije klasni sukob između onoga koji prodaje radnu snagu i onoga koji je kupuje, niti sukob između radnika i države koja je zamenila kapitalistu, a zadržala unutrašnje odnose slične ranijim. Sada se sporovi pojavljuju, pre svega, onda kada u određenim društvenim regulativnim instrumentima pojedinačni radni kolektiv ne može više da nađe svoju računicu koja bi potvrdila ravnopravan položaj s drugima.

Savez komunista Jugoslavije smatra da sporovi koji nastaju na osnovi takvih protivrečnosti ne predstavljaju sami po sebi opasnost po socijalističke odnose. Takvi sporovi su odraz protivrečnosti u razvitku ekonomskih odnosa u socijalističkom društvu i mogu se razrešavati

kroz sistem socijalističke demokratije i strpljivim političkim i idejnim radom komunista i svih svesnih socijalističkih činilaca. Ti faktori mogu međutim dovesti i do težih poremećaja ako postanu sprovodnik za prodiranje tuđih uticaja i ako su odraz pojava privremene dezorijentacije u redovima radničke klase. To i jeste jedno od glavnih područja akcije rukovodećih političkih snaga radničke klase i socijalizma.

S razvitkom proizvodnih snaga i s napretkom socijalizma menjaju se položaj i uloga intelektualnih radnika u društvu. U kapitalizmu je onaj deo inteligencije koji je bio povezan s buržoazijom učestvovao u raspodeli kapitalističkog profita, a drugi, veći deo bio je neprekidno na pragu proletarizacije, pa i proletarizovan. U uslovima socijalističke izgradnje i postepenog slabljenja i iščezavanja suprotnosti između umnog i fizičkog rada, intelektualni radnici se u sistemu društvenog samoupravljanja sve više spajaju, i treba da se spajaju, s radničkom klasom, odnosno postaju sastavni deo nove strukture socijalističkog društva, koja se rađa iz novih društveno-ekonomskih odnosa.

Taj je proces osnova sve tešnjeg vezivanja intelektualnih radnika sa svesnim socijalističkim snagama i njihovog aktivnog napora na izgradnji socijalizma.

Jedan deo intelektualnih radnika svojom svešću još uvek je okrenut prema preživelim društvenim odnosima i ideologijama koje odgovaraju tim odnosima. Komunisti će se uporno boriti za čvrstu povezanost intelektualnih radnika sa ostalim slojevima radnog naroda, za jačanje i podsticanje njihove značajne uloge u izgradnji socijalizma i kulture socijalističke epohe, za stalno poboljšavanje njihovih životnih uslova, za razrešavanje svakodnevnih protivrečnosti kroz sam mehanizam socijalističke demokratije. Ali komunisti će se u isto vreme odlučno suprotstaviti svakom svesnom ili nesvesnom pokušaju da se, u ime

fraza o »izuzetnoj ulozi« inteligencije u društvu, uspostavljaju materijalne privilegije koje su nespojive sa socijalističkim odnosima, ili da se, u ime apstraktnih formula o slobodi i demokratiji, potkopavaju konkretni napori socijalističkih snaga, napori čiji je cilj da se izgradnjom socijalizma stvore i uslovi za stalan napredak stvarne demokratije i za stalno proširivanje stvarne slobode čoveka i njegovog stvaralaštva.

Seljaštvo

I u seljaštvu se, uporedo s jačanjem ekonomskih faktora socijalizma, vrše značajne promene. Najveći deo obradive zemlje u Jugoslaviji nalazi se u svojini individualnog proizvođača. U ovom obliku zemljišne svojine načelno još postoje određene mogućnosti za pojavu kapitalističkih tendencija i odnosa. U praksi, s obzirom na usitnjenost poseda, na postojanje relativno niskog zemljišnog maksimuma i na nemogućnost privatnog posedovanja mašinskih sredstava za krupnu poljoprivrednu proizvodnju – privatni zemljišni posed u Jugoslaviji je u svojoj ogromnoj većini sveden uglavnom na lični rad sopstvenika i njegove porodice. Mada se javlja kao ozbiljna smetnja razvitku proizvodnih snaga, privatni zemljišni posed će svojim sve većim povezivanjem sa socijalističkim ekonomskim sektorom i, naročito, svojom sve većom vezanošću za upotrebu društvenih sredstava za proizvodnju, postepeno menjati svoju prirodu i postajati sastavni deo krupne socijalističke poljoprivredne proizvodnje. Time se stvaraju i uslovi, s jedne strane, za njegovo podruštvljavanje u obliku koji će odgovarati interesima društvene zajednice i interesima radnog seljaštva i, s druge strane, za sve veće zbližavanje i spajanje radnog seljaštva s radničkom klasom i ostalim slojevima radnog naroda.

Komunisti će se suprotstavljati kapitalističkim tendencijama na selu i onim negativnim manifestacijama privatnosopstveničke svesti koje proizvode uske, sebične, pa i antisocijalističke postupke i koje bi, kao takve, mogle slabiti političko jedinstvo radnog naroda i postati uporište reakcionarnih političkih snaga. Komunisti te tendencije i pojave ne smeju potcenjivati. One su ozbiljan društveni faktor kočenja, smetnji, stvaranja ekonomskih disproporcija i teškoća, političkog kolebanja itd.

Iako takve tendencije postoje, one ipak ne predstavljaju snagu koja bi neizbežno morala ugroziti savez između radnog naroda grada i sela stvoren u toku revolucije i dosadašnje socijalističke izgradnje. Činjenica da ogromna većina seljaka pripada kategoriji sitnog seljaka, koji živi samo od svog sopstvenog rada, kome je mali zemljišni posed samo uslov za takav njegov lični rad i koji je, kao takav, duboko zainteresovan za ukidanje svake eksploatacije i za jačanje vlasti radnika i seljaka – stvara sve uslove da se jedinstvo interesa radnih ljudi grada i sela, a time i njihov politički savez, u budućnosti još više učvrsti. Protivrečnosti koje će se u tim odnosima još pojavljivati razrešavaće se u okviru socijalističke demokratije, kao i sistematskom akcijom socijalističkog društva na izgradnji moderne krupne poljoprivrede i na socijalističkom preobražaju sela.

Upravo zbog toga u političkom i ekonomskom sistemu našeg društva seljaštvo treba da ima ravnopravan položaj sa ostalim radnim ljudima, kao i odgovarajuću slobodu ekonomskog i društvenog izražavanja. Takav politički položaj seljaštva je nužan i radi toga da u konkretnim uslovima seljak bude zainteresovan da ulaže najveći napor u pravcu povećanja produktivnosti rada, a time i u pravcu svog sve većeg uključivanja u krupnu socijalističku poljoprivredu, koja mu jedina to omogućuje, otvara perspektivu oslobađanja od zaostalosti, primitivnog rada i siromaštva.

Ostali sitni sopstvenici

S radničkom klasom i radnim seljacima povezuju se u uslovima socijalističke izgradnje, i drugi sitni sopstvenici – naročito na području zanatstva, najsitnijeg ugostiteljstva i drugih uslužnih delatnosti – koji žive od svog ličnog rada. U daljem društvenom razvitku taj će se sloj radnog naroda sve više vezivati s krupnom socijalističkom privredom i spajati se s radničkom klasom, odnosno sa celokupnom socijalističkom strukturom našeg društva.

Na tom sektoru postoje još i ostaci kapitalističkih odnosa i tendencija ka bogaćenju eksploatacijom tuđe radne snage i ka izvlačenju ispod kontrole društva. Savez komunista Jugoslavije će se boriti za postepenu likvidaciju tih odnosa, kako ekonomskim merama, tako i odgovarajućim administrativnim sredstvima države.

Savez komunista Jugoslavije smatra da lični rad na ličnim sredstvima za proizvodnju – u granicama društvenog plana – mora ostati slobodan i lišen svakog administrativnog mešanja, sem onog nužnog regulativnog, koje ima opšti značaj za ostvarivanje društvenog plana, za pravilne poslovne odnose i za obezbeđenje jednakih uslova, prava i obaveza na području privrede. Država će morati administrativnim sredstvima takođe da sprečava tendencije da se takva sitnosopstvenička delatnost na bazi ličnog rada proširi na zapošljavanje tuđe radne snage, jer bi se inače time otvorila vrata kapitalističkim odnosima.

Ostaci buržoazije i njenog uticaja

Buržoazija je, kao klasa, u Jugoslaviji ne samo politički, nego – na osnovu nacionalizacije – i društveno-ekonomski likvidirana. U društveno-ekonomskoj strukturi nema

više mesta za buržoasku klasu, jer društveni odnosi koji su preovladali ne stvaraju uslove za bilo kakvu njenu reprodukciju kao klase. Ali ostaci uticaja buržoazije u društvenim odnosima i u svesti ljudi još nisu iščezli. U tom smislu ostaci buržoazije još uvek postoje i politički dejstvuju, nastojeći da iskoriste sve unutrašnje protivrečnosti društva, s tendencijom ka restauraciji starog.

Pošto je buržoazija kao klasa likvidirana, njeni ostaci pokušavaju da se održe i da se reprodukuju kroz privatnosopstveničke odnose na sektoru poljoprivrede i zanatstva i kroz određene odnose i pojave novog društva, kao što su birokratizam, slabosti u sistemu raspodele koje još dopuštaju ovde-onde sticanje materijalnih privilegija, ostaci kapitalističkih metoda u trgovini i razni drugi ostaci koji potiču iz robnonovčanih odnosa. Kao takvi, ostaci buržoazije i njenog mentaliteta još dejstvuju u pravcu izazivanja određenih protivrečnosti i sukoba i drugih oblika deformisanja socijalističkih odnosa.

U tom smislu treba gledati i na tendencije za uspostavljanjem ekonomski neopravdanih materijalnih privilegija u aparatu privrednog i državnog upravljanja kao na pokušaje probijanja buržoaskih elemenata i shvatanja u nove društvene odnose, kao na pokušaje da se ostaci buržoaske klase reprodukuju i učvrste u novim društvenim oblicima. Prisustvo ostataka prošlosti, pritisak sitnosopstveničkog mentaliteta, kao nedovoljna razvijenost proizvodnih snaga, unose u društveno-ekonomsku strukturu i one elemente društvenog parazitizma koji su, u stvari, samo poseban oblik eksploatacije radnih masa i uspostavljanja društvenih privilegija. Nerad, život na tuđ račun, štetna aktivnost radi sticanja lične koristi, špekulacija itd. – predstavljaju ne samo negativne, antisocijalističke pojave, već i faktore koji podržavaju sve ono što je zaostalo i što vuče unazad.

Savez komunista Jugoslavije će i ubuduće voditi energičnu borbu protiv svih takvih pojava i tendencija, kao i protiv svakog pokušaja političke afirmacije ostataka buržoazije. Političke, administrativne i ekonomske mere u tom pravcu moraju biti praćene i daljim razvijanjem demokratizma u političkom i ekonomskom sistemu, koji će postepeno onemogućiti afirmaciju svih onih tendencija u našim ekonomskim odnosima za koje se ti ostaci starog društva mogu vezivati.

Birokratizam

U doba prelaza iz kapitalizma u socijalizam tendencije birokratizma se pojavljuju kao ozbiljan društveni faktor, a borba protiv birokratizma je od presudnog značaja. U periodu prelaza iz kapitalizma u socijalizam, birokratizam se prvenstveno javlja kao tendencija da vlast postane polazna tačka jednog procesa u kom bi državni aparat sve više dobivao odlučujuću ulogu u produkcionim i društvenim odnosima uopšte, da, kao monopolni upravljač, zameni funkcije nekadašnjeg kapitaliste u proizvodnji, da na taj način postane u društvu samostalan i odlučujući ekonomski činilac – sve više ograničavajući slobodu rada i neposrednog proizvođača – i da u konačnoj liniji deformiše razvitak socijalističkih odnosa.

Savez komunista Jugoslavije je, uz podršku celog radnog naroda, radikalno podsekao korene tom procesu. To ipak ne znači da su te tendencije sasvim likvidirane i da se manje ili više snažni ostaci birokratizma neće i dalje javljati kao ozbiljna smetnja izgradnji socijalističkih odnosa. Danas se te tendencije u našoj zemlji izražavaju u obliku samovolje nekih organa, u vidu potcenjivanja nužnosti da se usklađuju opšti društveni i lični interesi,

u suprotstavljanju nekih »viših ciljeva socijalizma« pitanjima brige za svakodnevne potrebe radnog čoveka, u zanemarivanju izgradnje ustanova socijalističke demokratije, zatim u obliku birokratskog centralizma, egoističnog partikularizma i nacionalizma, pokušaju slabljenja i razgrađivanja radničkog samoupravljanja itd. U tekućoj svakodnevnoj praksi te se tendencije takođe javljaju u vidu neodgovornog korišćenja društvenih fondova, preterano velikih raspona u platama i nagradama, otimanja o materijalne privilegije vezane za određene položaje, u stvaranju uskih klika u rukovodstvima preduzeća, privrednih i upravnih ustanova, u samovolji rukovodilaca itd. Sem toga, one se u svakodnevnoj praksi najmasovnije pojavljuju u činovničkom odnosu prema društvenim problemima kao što su: kabinetsko rešavanje stvari, bezdušan odnos prema ljudima, odsustvo osećanja odgovornosti za goruće probleme, činovnički odnos prema radu itd. Te su pojave najkarakterističnija spoljna manifestacija birokratizma i kao takve one su često put kojim pojedinci postepeno i nesvesno podležu procesu birokratizacije. Upravo zbog toga se treba stalno i konkretno suprotstavljati takvim pojavama.

Pošto je birokratizam proizvod neophodne prelazne uloge države u ekonomskim odnosima, on će se kao tendencija javljati sve dotle dok takva uloga države bude nužna, a slabiće u onoj meri u kojoj ekonomski odnosi budu postajali stvar samih proizvođača i njihovih samoupravnih društvenih organa.

Birokratizam se, prema tome, pojavljuje kao tendencija u društvenim odnosima prelaznog doba. Mlado socijalističko društvo ne može preko noći da likvidira sve ostatke kapitalizma, niti pojave birokratizma. Te pojave društvo u doba prelaza iz kapitalizma u socijalizam može iživeti samo jednim dugotrajnim procesom društvenog

razvitka. Jugoslovenski komunisti će se zato odlučno suprotstaviti svakom pokušaju raznih glasnogovornika reakcije i destruktivnog anarhizma da se takve neizbežne ali privremene pojave iskoriste za napad na sam socijalizam. Zadatak nije u galami protiv birokratizma niti u demagoškim ili anarhističkim kritikama uloge socijalističke države, niti u prikrivanju činjenica da birokratizam postoji, već u tome da se svesne socijalističke snage uporno i neprekidno borbe za postepeno potiskivanje svih ostataka klasnog društva a time i birokratskih elemenata iz društvenog organizma.

Protiv svih pojava takve vrste potrebna je stalna budnost i uporna borba komunista utoliko pre što i neki komunisti postaju nosioci takvih tendencija. Najvažnije sredstvo u toj borbi treba da bude razvijanje socijalističke demokratije i društvenog samoupravljanja, to jest razvijanje najrazličitijih oblika društvene kontrole od strane radnih ljudi, kao i kontrole kroz određene institucije društvenih javnih službi, kontrole koja će onemogućiti samovolju u upravi i neodgovorno trošenje društvenih fondova bilo kog društvenog ili državnog organa. U isto vreme komunisti treba dosledno da se bore protiv materijalnih privilegija, neopravdane ekonomske nejednakosti, zloupotrebe vlasti i rukovodećih položaja, klikaštva, protekcionaštva, neodgovornosti prema predstavničkim organima itd. Oni u tome pravcu treba da orijentišu i budnost narodnih masa, suzbijajući svaki pokušaj ućutkivanja nužne i opravdane kritike. Razvijanje socijalističkog demokratizma i otvorene i odgovorne kritike u svim demokratskim organima upravljanja i društvenim organizacijama spada među veoma važne instrumente borbe protiv birokratizma.

UNUTRAŠNJE PROTIVREČNOSTI U SOCIJALIZMU I NJIHOVO PREVAZILAŽENJE

Društveno-ekonomsko uređenje u Jugoslaviji ne predstavlja ni harmoničnu »socijalnu simbiozu« ni idiličan poredak samozadovoljan svojim »krajnjim savršenstvom«. Radnička klasa, osnovna snaga socijalističkog društva, nosi i garantuje socijalistički razvitak. Ali u samoj društveno-ekonomskoj strukturi zemlje postoji i niz ekonomskih, klasnih, političkih i idejnih protivrečnosti, koje u izvesnim uslovima mogu dobiti i antagonistički karakter. U takvim uslovima je nezadrživi, neumitni i usmereni razvitak socijalizma u isto vreme i objektivno usporavan, ograničavan, ispunjen teškoćama i problemima, koji se uvek ponovo moraju rešavati novim idejnim, političkim i materijalnim pobedama socijalističkih društvenih snaga. U tome upravo i jeste dijalektika društvenog kretanja i napretka.

Kao novo društvo, još nerazvijeno i još klasno, socijalizam u Jugoslaviji se razvija uz postojanje i određenu značajnu ulogu države i u okviru robne proizvodnje. Raspodela se vrši posredstvom novca, u skladu s principom nagrađivanja prema radu. U tim uslovima se pojavljuju, prevazilaze i ponovo pojavljuju protivrečnosti između kolektivnih i individualnih interesa proizvođača, države i društvenog samoupravljanja, komune i viših zajednica, prinude i slobode, opšte politike i ličnog samoopredeljenja čoveka itd.

Suština socijalizma nije u prisilnom i prividnom ukidanju ovih protivrečnosti posredstvom svemoći države. U socijalističkom društvu se unutrašnje protivrečnosti sve manje razrešavaju antagonističkim rekacijama, koje su svojstvene klasnom društvu, a sve više svesnom akcijom vodećih društvenih snaga i neprekidnom evolucijom.

Svestan da dokle god postoji država nisu otklonjene i opasnosti da ona dobije samostalnu moć i da time zaoštri određene protivrečnosti socijalističkog razvitka, i pretvori ih u antagonističke – Savez komunista smatra da će u savremenoj socijalističkoj fazi razvitka Jugoslavije država imati pozitivnu ulogu ukoliko se bude sama razvijala u takav demokratski mehanizam kroz koji će doći do izražaja i usklađivati se interesi osnovnih socijalističkih faktora, proizvođača, radnog kolektiva, komune i društva kao zajednice proizvođača. Uloga države će biti progresivna ukoliko se protivrečnosti koje nastaju na toj bazi budu mogle demokratski rešavati ne kočeći, s jedne strane, samostalnost socijalističkog proizvođača i njegovu ekonomsku i društvenu inicijativu, i ne dopuštajući, s druge strane, da se nužne protivrečnosti razviju u anarhičnu stihiju i u antagonističke sukobe, koji bi vodili razaranju osnova socijalizma.

Iz takvih protivrečnosti upravo proizilazi neophodnost da samostalnost proizvođača u proizvodnji bude uokvirena određenim centralizovanim privrednim institucijama i funkcijama društva i države, a da vlast i ekonomska funkcija centralnih društvenih i državnih organa budu ograničene samostalnošću i samoupravnošću proizvođača i osnovnih faktora socijalističkog materijalnog razvitka.

U ostvarivanju ličnih i zajedničkih interesa proizvođača-potrošača u Jugoslaviji naročitu ulogu i mesto imaju, pored privrednih organizacija kojima upravljaju radnički saveti, i teritorijalno-političke zajednice, među kojima osnovno mesto pripada samoupravnoj komuni. U ovakvim socijalističkim zajednicama društvena pitanja, privreda i kultura postaju zajednička politička stvar, a politika se pretvara u društvenu aktivnost koja ne usmerava čoveka prema pojedinim partijskim vrhovima – kao što se to dešava u uslovima buržoaske demokratije – već

ga vraća javnoj stvari, koja je njegova, to jest orijentiše ga neposredno prema društvenim poslovima. Samim tim radni kolektivi s radničkim savetima i komune postaju baza i polazna tačka za dalju izgradnju celokupne političke strukture socijalizma i za konačno preovlađivanje zajedničkih interesa slobodnih građana nad elementima stihije, anarhije, i birokratizma. U tom smislu takav, na društvenom samoupravljanju zasnovan i razvijen, politički sistem socijalističke države zamenjuje politički sistem buržoaske višepartijske države, s tim što je neuporedivo sposobniji od ovog drugog da niz društvenih protivrečnosti u procesu postepenog razvitka razrešava u samoj društvenoj bazi, mirnom društvenom evolucijom i demokratskom borbom mišljenja.

Novi odnosi među ljudima

Dalji razvitak socijalizma menjaće društvenu strukturu u Jugoslaviji i ona će postepeno gubiti klasna i antagonistička obeležja. Za nju će sve više biti karakteristično sve slobodnije i sve snažnije društveno-ekonomsko ujedinjavanje, kakvo traži razvijena podela rada i koje se vrši u skladu sa zajedničkim interesima društva i s ličnim interesima građana. Iz takvih osnova niču elementi jedne nove civilizacije koju svesno grade milioni ljudi prema svojim potrebama.

Iz takvih društvenih i političkih odnosa neizbežno moraju postepeno nicati i novi humanistički kvaliteti u odnosima među ljudima. Nova osnovna društvena uloga fabrike, zadruge, komune, škole, društvenih organizacija, kao i porodice – sastoji se u razvijanju odnosa iskrenosti, poverenja, čovekoljublja, razumevanja, trpeljivosti, uzajamne saradnje i pomoći, jednom reči, ljudskih simpatija i drugarstva među ljudima. U tome duhu i na takav

način treba u socijalističkim uslovima sve više da se razvijaju i borba mišljenja, kritika, metodi političke akcije itd. Ne radi se tu o odabiranju između nekoliko partijskih vrhova, kao u buržoasko-demokratskoj državi, već o odnosu prema konkretnim društvenim problemima koji se rešavaju. Čovek se u socijalizmu mora osećati svoj, ali ne kao sebičan i usamljen pojedinac. Čovek postaje svoj, i sve više slobodan, ukoliko više učestvuje u raznovrsnim oblicima zajedničke borbe, saradnje i pomoći, koji su zasnovani na osećanju i uverenju zajednice da je čovek najveća vrednost.

PRIVREDNI SISTEM

Ovakvi društveni odnosi čine polaznu tačku privrednog sistema, kao što privredni sistem i politički sistem utiču, sa svoje strane, na odgovarajuće izražavanje i razvijanje društvenih odnosa, bitnih u izgradnji socijalizma.

Privredni sistem u našoj zemlji zasniva se i razvija na osnovi društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju, svesnog, planskog usmeravanja privrednog razvitka i robnog karaktera privrede, koji je izraz sadašnjeg stupnja razvitka proizvodnih snaga.

S razvitkom proizvodnih snaga i socijalističkih društvenih odnosa društvo će prevazilaziti robni karakter proizvodnje.

Suština svesnog, planskog usmeravanja

Društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju omogućuje i traži da privreda društva, u interesu svakog pojedinog proizvođača i radnog čoveka, bude svesno organizovana, jedinstvena celina, zasnovana na visoko razvijenoj podeli rada. Takvo jedinstvo privrede zahteva određen sklad između aktivnosti raznih proizvodnih i ostalih ekonomskih grana i jedinica između proizvodnje i potreba ljudi. Takav se sklad postiže svesnim, planskim usmeravanjem razvitkom privrede kao celine, na bazi naučne analize materijalnih faktora ekonomskog kretanja. Ekonomska sadržina planiranja, prema tome, sastoji se u svesno organizovanoj podeli društvenog rada regulisanoj prema ciljevima ekonomske politike socijalističkog društva. Planiranje privrede je neophodan činilac razvitka socijalističkog društva.

Iskustvo Jugoslavije, kao i niza drugih zemalja pokazuje da društveni privredni plan, ma koliko bio »savršen«, ne može iscrpiti bezbrojne mogućnosti, oblike i inicijative koje daje spontani razvitak ekonomskih snaga. Zato privredni sistem i plan ne smeju ukinuti onaj neophodni stepen samostalnosti radnog čoveka, preduzeća i drugih društveno-ekonomskih jedinica bez kojeg nikakva svesna inicijativa nije mogućna i bez koje čovek prestaje biti stvaralac. Oni ne smeju gušiti ni individualnu ni kolektivnu materijalnu zainteresovanost proizvođača u proizvodnji i radu, to jest stalnu težnju za višim stepenom materijalnog blagostanja, koja je jedna od bitnih pokretačkih snaga njihovog delovanja.

Tek u takvim uslovima svesno, plansko usmeravanje iz centra dobiva potvrdu i korekturu prakse, i obrnuto – aktivnost nosilaca socijalističke prakse dobiva proverenu usmerenost. Konkretni kvantitativni odnosi između tih dvaju faktora socijalističkog kretanja ne mogu se utvrditi nikakvim večitim pravilom. Njih treba da određuju socijalistički ljudi svojom praksom, borbom mišljenja i društvenom kritikom, pri čemu se rukovode objektivnim mogućnostima, sopstvenim osećanjem i svojom socijalističkom društvenom svešću.

Društveno ovlađivanje objektivnim ekonomskim zakonima i korišćenje njihovog dejstva treba uglavnom da se izražava u utvrđivanju osnovnih proporcija društvene proizvodnje i raspodele, čime se postavljaju osnove za usmeravanje razvitka proizvodnih snaga i okviri u kojima deluje slobodna akcija pojedinaca, radnih kolektiva i komune.

U tome se ne iscrpljuje sva svesna, planska delatnost proizvođača: svaki od njih, svaka jedinica u ukupnom društvenom i ekonomskom životu – prema svome mestu i prirodi svojih funkcija i prema materijalnim mogućnostima kojima raspolaže – planira i trudi se da postigne najcelishodnije i maksimalne rezultate. Tako izrasta nova društvena organizacija rada, koja na svojstven način vezuje plansko usmeravanje i slobodnu socijalističku inicijativu, svesni faktor i stihiju, shvaćenu kao – planom usmereno i materijalnim sredstvima ograničeno – slobodno delovanje socijalističkih ekonomskih faktora.

Društveni privredni planovi

Društveni privredni plan u Jugoslaviji ima ekonomski i politički značaj. Ekonomski – jer izražava i konkretizuje osnovne ciljeve ekonomske politike društva, a politički – zato što, dajući materijalne i ekonomsko-političke okvire delovanju proizvođača i samoupravnih društvenih organa, obezbeđuje što slobodnije kretanje socijalističkih snaga, stalan napredak socijalističkih odnosa, pružajući sve više mogućnosti radnom čoveku–pojedincu da se afirmira kao svestan stvaralac.

Privredno planiranje u Jugoslaviji je po svom karakteru i metodima uvek odražavalo stepen razvoja privrede, društvenih i ekonomskih odnosa, formi organizacije i metoda rukovođenja privredom u okviru preduzeća, pojedinih organa, pa i celokupne društvene privrede.

U prvom periodu, kada su država odnosno njen aparat neposredno rukovodili privredom – osnovno obeležje plana bilo je u tome što se, u procesu društvene reprodukcije, veza između proizvodnje i potrošnje ostvarivala prvenstveno kroz neposrednu distribuciju i putem detaljno postavljenih zadataka za svaku proizvodnu jedinicu. Društvena akumulacija bila je centralizovana i raspodeljivala se neposredno iz jednog mesta. Takav način rukovođenja privredom i njemu odgovarajući sistem planiranja, koji su bili potrebni u našim konkretnim uslovima borbe za brzu likvidaciju ekonomske zaostalosti, pokazali su tokom razvoja i negativne posledice.

Današnji društveni plan Jugoslavije utvrđuje osnovne proporcije u društvenoj proizvodnji i raspodeli, pretpostavljajući, u tom okviru, slobodnu inicijativu privrednih preduzeća u uslovima tržišta i pojedinačne regulativne mere države. Finansijski i kreditni sistem, sa ostalim sredstvima ekonomske intervencije, sastavni su deo planskog usmeravanja privrede; oni obezbeđuju ostvarivanje zadataka koje postavlja plan. Kao takav, društveni plan u isto vreme daje i okvire konkretnim regulativnim intervencijama društvenih organa u ekonomskim odnosima.

Težište neposredne intervencije centralnih društvenih i državnih organa treba da leži u rešavanju osnovnih problema privrednog razvoja i obezbeđenju opštih uslova privredne stabilnosti, očuvanju jedinstva sistema, jednakih uslova privređivanja i stabilnosti u pravima. Društvenim planom centralni organi treba da usmeravaju investiciona ulaganja privrednih organizacija i drugih društvenih faktora. Sem toga, oni odgovarajućim merama treba da obezbede stalnu pomoć društva ekonomski nerazvijenim delovima zemlje.

Društveni planovi narodnih republika, srezova i opština predstavljaju prvenstveno programe razvitka proizvodnih snaga i konkretne ekonomsko-političke i socijalne

zadatke na odgovarajućim područjima. Materijalna osnova tih planova jesu i treba da budu prihodi koji se, pod jednakim uslovima za sve građane i sve privredne organizacije, stiču na tim područjima. Kao takvi, republički, sreski i opštinski društveni planovi predstavljaju bitan uslov samoupravljanja na tim područjima.

Iz ovakvog sistema planiranja i raspodele izrasta nova društvena organizacija rada. Ona ujedinjuje društveno-plansko usmeravanje sa socijalističkom slobodnom inicijativom proizvođača. Društveni interes je oličen u usmeravanju razvoja na bazi minimuma planskih i regulativnih mera koje to obezbeđuju; lični interes zahteva adekvatno učešće proizvođača u realizovanom dohotku i dovoljno prostora za ličnu inicijativu u privrednim akcijama.

Planska privreda – a s njom i socijalizam – ne treba da znači pretvaranje celokupnog društva u mehanizam u kome je svakome podrobno i konkretno propisano šta ima da radi. Ona treba da obezbeđuje maksimalno moguću slobodu čoveka u stvaranju i korišćenju dobara. U tom smislu slobodna inicijativa socijalističkog proizvođača i građanina predstavlja neuporedivo veću ekonomsku snagu i višu svest nego što je to kapitalistička privatna inicijativa, koja je zatvorena u ograničeni krug sopstvenika kapitala i njihovog aparata. Upravo zato socijalizam u ekonomskoj utakmici s kapitalizmom mora izići kao pobednik.

Samostalnost preduzeća i udruživanje u privredi

Pored društvenih planova, važan instrument privrednog sistema jesu planovi preduzeća, koji se donose u okviru proporcija i regulativnih normi i mera predviđenih društvenim planom. Preduzeća u svojim planovima treba

samostalno da donose osnovne odluke o proizvodnji i prometu, o fondovima, investicijama, korišćenju kapaciteta, njihovom redovnom obnavljanju i zameni, ličnom dohotku radnika, udruživanju s drugim preduzećima, kao i o ostalim važnijim pitanjima iz delokruga svoga poslovanja.

Ovakvo planiranje treba da bude omogućeno i jasno utvrđenim odnosima između preduzeća i društva, odnosno raznih njegovih organa od komune do federacije, sa svrhom da se učvrsti samostalnost preduzeća, to jest da ono, u okviru određenih društvenih regulativnih mera – posle izmirenja obaveza prema zajednici, samostalno raspolaže ostvarenim sredstvima. Takvo planiranje treba da deluje u pravcu veće materijalne zainteresovanosti radnog kolektiva, a samim tim i u smislu podsticanja ka većoj produktivnosti rada i ka što racionalnijem korišćenju društvenih sredstava za proizvodnju kojima upravlja radni kolektiv.

Odgovarajuća samostalnost preduzeća omogućava i podstiče najraznovrsnije oblike saradnje i udruživanja privrednih organizacija.

U uslovima tehničkog napretka u proizvodnji i društvene podele rada neophodno je svestrano jačanje kooperacije među preduzećima. Udruženja preduzeća predstavljaju neposredan produžetak poslovanja i planiranja preduzeća, iz čega proizilazi da u ovakvim privrednim udruženjima dolazi u punoj meri do izraza neposredan uticaj preduzeća i njihovih potreba, i da ta udruženja posluju prvenstveno na bazi dobrovoljne saradnje preduzeća. Planovi tih udruženja proizilaze iz planova preduzeća i dopunjuju ih. Njihova materijalna baza su prvenstveno sredstva preduzeća.

U cilju međusobne saradnje, razrađivanja zajedničkih problema razvoja, primene savremene tehnologije itd.

socijalistička preduzeća udružuju se u komore i privredna udruženja.

Podstičući i pomažući sve te oblike udruživanja, društvena zajednica treba u isto vreme da odgovarajućim merama sprečava sve tendencije ka monopolizmu i birokratizmu u tim organizacijama. Mora biti obezbeđen i pun uticaj radničkih saveta na rukovodeće organe udruženja.

Osnove sistema raspodele

U privrednom sistemu Jugoslavije, u skladu s novim odnosima proizvodnje i raspodele, svi socijalistički faktori – počev od pojedinaca i radnog kolektiva pa do društva u celini – neposredno učestvuju u raspodeli i samostalno raspolažu onim delom proizvoda koji im, na osnovu rezultata rada i poslovanja privrednih organizacija po zakonu i planu društvene zajednice pripada. Radničko samoupravljanje na bazi društvene svojine nad proizvodnim sredstvima predstavlja, u uslovima robne proizvodnje u Jugoslaviji, takve odnose u proizvodnji i društvu koji omogućuju da se ostvaruje princip nagrađivanja »svakom prema radu« u oblicima koji odgovaraju postignutom razvojnom stupnju proizvodnih snaga. Njima se u raspodeli i razmeni proizvodnih dobara obezbeđuje odgovarajuće bolje nagrađivanje produktivnijeg rada u samom preduzeću, a na drugoj strani, radnim kolektivima koji bolje zadovoljavaju društvene potrebe i više doprinose rešavanju bitnih problema privrednog razvoja zemlje, osigurava se šira baza za povećanje ličnih dohodaka i daje materijalni podsticaj od strane društvene zajednice za povećanje inicijative i proširenje delatnosti.

Daljim razvojem zadrugarstva i kooperacije individualnih proizvođača s društvenim sektorom i razvijanjem krupne poljoprivredne proizvodnje stvaraju se uslo-

vi da i na tom području veličina ličnih dohodaka zavisi sve više od uspeha u proizvodnji i od potpunijeg zadovoljavanja društvenih potreba.

U okviru takvih odnosa u sistemu raspodele, radni čovek ima, i treba da ima, sve veće mogućnosti da neprekidno, neposredno i praktički, radom na svome radnom mestu i svojim aktivnim učešćem u upravljanju preduzećem, komunom i društvom kao celinom, odlučuje o svom ličnom položaju, o svom dohotku, o opštoj raspodeli društvenog produkta, uviđajući i svesno priznajući potrebe opštedruštvenog razvitka, naročito potrebe daljeg razvijanja proizvodnih snaga. Oslobođeni radnik postaje samostalan stvaralac i upravljač u svom sopstvenom materijalnom i političkom interesu kao i u interesu društva. On više ne gleda na društvo kroz nadnicu koju bi mu određivala neka sila izvan proizvodnje. Njegov dohodak zavisi prvenstveno od sopstvenog zalaganja i uspeha cele privredne organizacije. Zbog toga će on i na lični dohodak sve više gledati kao na funkciju opšteg uspona socijalističkog društva i njegovih kolektivnih potreba.

Na takav način formiran, lični dohodak građana treba da bude baza za prihode komune, koji služe zajedničkim potrebama građana. Ne samo lična, već i društvena potrošnja svake političko-teritorijalne zajednice treba da zavisi od produktivnosti rada i napora na razvijanju proizvodnih snaga. Pitanje pomoći nerazvijenim komunama treba da bude stalna i posebna briga srezova i viših organa socijalističke zajednice.

Karakter i uloga tržišta

Na sadašnjem stepenu razvitka materijalnih snaga – i u privrednom sistemu Jugoslavije deluju zakoni robne proizvodnje. Dokle god je robna proizvodnja objektivno us-

lovljena, neuvažavanje zakona vrednosti i drugih zakona tržišta ne jača, već upravo slabi socijalističke elemente u privredi, sputava inicijativu pojedinaca i preduzeća, koči razvitak proizvodnih snaga i rađa snage izvan proizvodnje koje vrše nasilje nad njom. Međutim, u društvenom sistemu u kome se planira proširena društvena reprodukcija, planski raspoređuje društveni proizvod i vodi osnovna kreditna politika – u principu je mogućno da tržište ne bude anarhično. Društvo mora, odgovarajućim ekonomskim merama i regulativnim instrumentima, utvrđivati materijalne odnose u ekonomici sa ciljem da se omogući normalan tok reprodukcije i da se na taj način odlučujuće utiče na formiranje cena.

U tom smislu ovako, relativno slobodno i ujedno kontrolisano, tržište treba da je jedan od instrumenata društvenog plana i ekonomske politike.

Podstičući inicijativu svih nosilaca privredne aktivnosti, takvo tržište vrši pozitivan uticaj na jačanje proizvodnje, na njenu strukturu, a naročito podstiče razvitak proizvodnih snaga. No puni uspeh u tome pravcu biće obezbeđen samo ako se budu preduzimale sve potrebne društvene mere da bi se sprečilo nekontrolisano ispoljavanje elemenata stihije i nesocijalističkih tendencija, koji se danas još probijaju na izvesnim delovima tržišta.

Odnos između planskog usmeravanja i slobodnog dejstvovanja tržišta nije apsolutan i neizmenjiv. On je određen konkretnim materijalnim odnosima u privredi u pojedinim fazama njenog razvitka, i zato tekuća praksa mora to pitanje stalno rešavati prema konkretnim potrebama društva.

Glava VII

Politički sistem vlasti radnog naroda

DRUŠTVENA SADRŽINA SOCIJALISTIČKE DEMOKRATIJE U JUGOSLAVIJI

Politički oblik narodne vlasti u Jugoslaviji jeste sistem socijalističke demokratije

Savez komunista Jugoslavije polazi od činjenice da je stalan razvoj socijalističke demokratije, kao specifičnog oblika društvenih i političkih odnosa u uslovima socijalističke izgradnje, nužan istorijski proces u doba prelaza iz kapitalizma u socijalizam, odnosno komunizam.

Socijalistička demokratija se suštinski razlikuje od buržoaske, uzimajući od nje one pozitivne tekovine iz oblasti ličnih prava koje je čovečanstvo ostvarilo u svom dosadašnjem razvitku, kao i one organizaciono-političke oblike koji i u uslovima socijalizma imaju svoju vrednost. Dok je buržoaska demokratija bila politički okvir društvenih odnosa koji su se zasnivali na kapitalističkoj privatnoj svojini i eksploataciji, to jest na pravima, interesima i potrebama slobodne akcije kapitalističkog vlasnika, pa su i svi njeni oblici prilagođeni tim odnosima, dotle socijalistička demokratija predstavlja politički okvir takvih društvenih odnosa koji nastaju i razvijaju se na društvenoj svojini nad sredstvima za proizvodnju, pa se i njeni oblici prilagođavaju pravima, interesima i potrebama slobodne akcije nosilaca i faktora socijalističkog društveno-ekonomskog kretanja.

Sistem socijalističke demokratije ogromno proširuje, i mora sve više proširivati, na svim poljima društvenog

života, stvarni demokratizam za radne ljude. Stvarni demokratizam za narodne mase postoji kada one mogu da svakodnevno učestvuju u upravljanju privredom kao i državnim, političkim i drugim javnim poslovima i da slobodno i što neposrednije, ali sa osećanjem pune odgovornosti za zajedničke interese društva izražavaju i brane svoje interese i potrebe, kao i svoje poglede na opšte interese zajednice. Zato socijalistička demokratija mora po svojoj suštini i po svojim oblicima sve više postajati direktna demokratija, sa osloncem na najraznovrsnije oblike društvenog samoupravljanja.

Socijalistička demokratija je nužno masovna i neposredna demokratija, za razliku od buržoaske demokratije koja i po svojoj teoriji i praksi, jeste i ostaje posredna i posrednička demokratija, stvarna vlast »elite« partijskih vrhova. Isto tako, za razliku od buržoaske demokratije, koja ostaje relativno zatvorena – socijalistička demokratija teži da se razvije kao »demokratija od svih i za sve«, kao pun sistem slobodnog društvenog samoupravljanja.

Socijalizam i buržoaska demokratija

Savez komunista Jugoslavije odbacuje »teoriju« prema kojoj bi radnička klasa neminovno trebalo da prihvati sistem buržoaske demokratije kao svoj sopstveni politički sistem. Takva je dogma ne samo nazadna, nenaučna i praksom demantovana, nego postaje i ozbiljna kočnica razvitku socijalističke misli. Sistem buržoaske demokratije jeste – uprkos preimućstvima koja taj sistem ima nad drugim oblicima buržoaske diktature – samo specifičan oblik političkog monopola, podeljenog između vrhova političkih partija. Oštrom podelom zakonodavne i izvršne vlasti koja se čvrsto nalazi u rukama činovnika, tesno vezanih s vladajućom klasom, – političke snage buržoazije obezbeđuju svoju vlast.

Takav sistem načelno isključuje svaki neposredni uticaj narodnih masa na vršenje vlasti, a postavljen je tako da partijski vrhovi vladaju umesto naroda. Zato taj sistem nužno teži što većoj koncentraciji društvenih funkcija u rukama centralnih organa države i što većem ograničenju svih oblika samoupravljanja.

U toku poslednjih decenija – razvitkom monopolističkog kapitalizma i državnokapitalističkih tendencija – te su osobine buržoaske demokratije još jače došle do izražaja. Stalno povećavanje uloge državnog aparata i njegovo sve veće srašćivanje s vrhovima političkih partija doveli su do još jačeg odvajanja masa od svakog direktnog uticaja na državne institucije i do sve izrazitije degeneracije višepartijskog sistema, do sve manje stvarne uloge parlamenta, što je dokaz duboke i neizlečive krize čitavog sistema buržoaske demokratije.

Zato je sistem buržoaske demokratije neprihvatljiv kao trajni instrument socijalističkih snaga, sve kad bi one njime potpuno ovladale. Socijalizam traži aktivizaciju masa, njihov neposredni uticaj na upravljanje, postepeno pretvaranje države u specifičan organ društvenog samoupravljanja. Tim procesima zatvara put sistem buržoaske demokratije sam po sebi. Zato će se on s razvitkom socijalizma morati da menja i u onim zemljama u kojima će taj sistem biti pravni i politički okvir početnih faza socijalističkog razvitka. I tu će na određenom stepenu društvenog napretka postojeći oblici buržoaske demokratije neminovno postati suviše uski i kao takvi smetnja daljem društvenom kretanju. Ako vodeće društvene snage ne budu u stanju da u pravo vreme prilagode te oblike novim odnosima i potrebama, onda će zastarele političke forme buržoasko-demokratskog sistema neminovno postati izvor etatističko-birokratskih deformacija socijalističkog razvitka.

Još manje se takav sistem može smatrati kao perspektiva razvoja demokratije u zemljama u kojima su socijalističke snage pobedile revolucionarnim političkim preokretom i opštom nacionalizacijom sredstava za proizvodnju. Svaki pokušaj da se u takvim uslovima novom društvu nametnu stare političke forme, koje bi neizbežno dobile i svoju staru društvenu sadržinu, jeste reakcionaran i kontrarevolucionaran.

Buržoaska demokratija nikako ne može zameniti socijalističku demokratiju. Pokušaj da se ovaj prolazni i ograničeni oblik demokratije predstavlja i brani kao »najdemokratskiji« politički oblik za sve društvene sisteme potpuno je neosnovan. Nastojanje da se sistem buržoaske demokratije i dalje u neizmenjenom vidu prikazuje kao »najdemokratskiji« politički oblik objektivno je samo izraz težnji za očuvanjem vladajuće uloge buržoazije i državnokapitalističke birokratije. Ta dogma doprinosi konzerviranju snaga kapitalizma, zamagljuje radničkoj klasi socijalističku perspektivu, perspektivu društvenog napretka uopšte.

Svaka kritika političkog sistema u socijalističkim zemljama, kojoj je cilj restauracija političkog sistema buržoaske demokratije, a ne dalji razvitak socijalističke demokratije njenim specifičnim i sopstvenim putevima, predstavlja kočnicu društvenog napretka i vrši objektivno kontrarevolucionarnu ulogu.

Socijalistička demokratija kao neposredna demokratija

Savez komunista Jugoslavije smatra neodrživom dogmom i proglašavanje apsolutnog monopola komunističke partije u političkoj vlasti kao univerzalnog i »večitog« principa diktature proletarijata i socijalističke izgradnje.

U jeku revolucionarne borbe za vlast i njeno učvršćenje rukovodeća uloga komunističke partije u radničkom pokretu može prolazno dobiti i dobija karakter maksimalne koncentracije vlasti u rukama partije radi uspostavljanja nove vlasti i stvaranja osnovnih političkih uslova za izgradnju socijalizma. Ali, vlast partije ne može zameniti svu onu inicijativu masa i sva ona raznovrsna društvena kretanja kroz koja dolazi do izražaja stvaralačka aktivnost novog društva. Zato se zadatak dalje demokratizacije revolucionarnog sistema vlasti i neposrednog oslanjanja vodećih socijalističkih snaga na aktivnost masa postavlja kao jedan od prvih zadataka posle pobede revolucije. U Jugoslaviji se taj proces odvijao aktiviziranjem masa – sa raznim idejnim i političkim shvatanjima, ali vezanih za ideju socijalizma – kroz Narodni front i Socijalistički savez radnog naroda. U drugim zemljama se to može izraziti u drugim oblicima, kao što su savezi i koalicije s drugim socijalističkim i progresivnim pokretima, sa seljačkim partijama ili slično.

U svemu tome je najvažnija činjenica da radnička klasa ne može postati gospodar svoje sopstvene sudbine, a time i glavna pokretačka snaga društvenog napretka, ako ne obezbedi svoju neposrednu kontrolu nad upravljanjem proizvodnjom i raspodelom. Nju u toj funkciji ne može zameniti nikakav režim državne kontrole nad privatnim sopstvenikom, nikakav državni aparat i nikakav državni direktor. Dalji razvitak postojećih formi demokratije ka oblicima koji su organski deo novih socijalističkih ekonomskih odnosa jeste neophodan uslov i sastavni deo socijalističkog napretka.

Pred komuniste se, dakle, ne postavlja problem: višepartijski ili jednopartijski sistem; i jedan i drugi mogu biti realnost određenog perioda socijalističkog razvitka u raznim zemljama. Pred njih se postavlja problem: kakve nove oblike demokratije treba da donese socijalistički

razvitak, kakve nove oblike traže oni društveni odnosi koji se zasnivaju na društvenoj svojini nad sredstvima za proizvodnju? Kada je reč o višepartijskom ili jednopartijskom sistemu kao početnim formama socijalističke demokratije, ne sme se zaboraviti činjenica da socijalistička demokratija ne isključuje, već pretpostavlja raznovrsnost i različitost konkretnih oblika demokratizma u raznim zemljama, i u istoj zemlji u raznim fazama razvoja socijalizma.

Uloga socijalističkih političkih organizacija

Socijalistička demokratija ne znači ukidanje političkih organizacija uopšte, a pogotovo ne znači ukidanje vodeće društvene uloge svesnih socijalističkih snaga, koje se u Jugoslaviji izražavaju u Savezu komunista, Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije, sindikatima itd. Kao nužni organizacioni činilac društvene svesti, kao oblik u kome se ispoljava borba mišljenja, koja je odraz objektivnih društvenih protivrečnosti, takve organizacije pokreću društveni razvitak. Nema sumnje da će u budućnosti, uporedo sa nestajanjem klasnih antagonizama i spoljnog pritiska, struktura političke organizacije i manifestacija političke aktivnosti uopšte postajati neuporedivo raznoobraznije i slobodnije. Međutim, takve organizacije će sve manje biti sastavni deo i instrument sistema vlasti, a sve više će postajati društvene organizacije za naučno proučavanje i usmeravanje društvenih kretanja, za društveno vaspitanje radnih ljudi, za idejnu, političku i stručnu pomoć građanima u njihovoj društvenoj aktivnosti. Upravo taj proces predstavlja put ka ostvarivanju bespartijske direktne socijalističke demokratije, koji je ujedno i oblik postepenog odumiranja pojedinih funkcija države odnosno njihovog pretvaranja u funkcije društvenog samoupravljanja.

Napredak u političkim odnosima usko je vezan s napretkom u ekonomskim odnosima društva. Na tome putu društvo ne može preskakati etape. Svako zatrčavanje u neke apstraktne konstrukcije, isto onako kao i zaostajanje, neizbežno mora dovesti do društvenih poremećaja. Istorijska naprednost rukovodećih svesnih socijalističkih snaga proverava se upravo njihovom sposobnošću da ostanu na čelu neprekidnog procesa usklađivanja oblika socijalističke demokratije s postignutim uspesima u socijalističkoj ekonomskoj bazi u razvijanju socijalističkih ekonomskih odnosa.

Rukovodeći se ovim principima, Komunistička partija Jugoslavije, koju su narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija istakli na rukovodeće mesto i u socijalističkoj izgradnji, preduzimala je u vreme narodnooslobodilačkog rata i revolucije, i posle njene pobede – praktične mere radi krčenja puta za stvaranje i razvitak takvog demokratskog mehanizma koji omogućava širokim narodnim masama da stalno budu aktivan i odlučujući politički činilac, učestvujuću svakodnevno i neposredno u upravljanju privredom, u državnim poslovima i ostalim zajedničkim poslovima društva.

DRUŠTVENO SAMOUPRAVLJANJE

Društveno-političku osnovicu socijalističke demokratije u Jugoslaviji predstavljaju radničko samoupravljanje, oličeno u radničkim savetima i drugim samoupravnim organima proizvođača, samoupravljanje radnog naroda u osnovnim ćelijama društvenog uređenja, u komunama, i najrazličitiji vidovi društvenog samoupravljanja putem organa u kojima učestvuju zainteresovani građani i organizacije.

Proces razvitka i proširivanje socijalističke demokratije u Jugoslaviji zavisi prvenstveno od jačanja, usavršavanja i daljeg razvijanja osnovnih organizaciono-političkih elemenata društveno-političkog sistema, kao i od usklađivanja celokupnog političkog i ekonomskog sistema s potrebama što slobodnijeg i što skladnijeg dejstvovanja socijalističkih stvaralačkih snaga. Taj proces mora u isto vreme značiti dalje oslobađanje političkog sistema od raznovrsnih ostataka buržoaske države koji su se još zadržali u našem društvu, to jest dalji organski preobražaj celokupnog društveno-političkog sistema, u skladu sa socijalističkim ekonomskim odnosima koji nastaju, razvijaju se i usavršavaju u uslovima društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju.

Na osnovi radničkog samoupravljanja i komuna razvija se u Jugoslaviji opšti proces nastajanja nove političke strukture društva, proces za koji je karakterističan sistem društvenog samoupravljanja.

Taj se opšti proces ispoljava na području ekonomskih i političkih odnosa među ljudima i na području upravljanja stvarima; oba procesa sačinjavaju celinu i usko su vezani i među sobom se prepliću.

Ekonomski i politički odnosi među ljudima

Proces na području odnosa među ljudima izražava se u razvitku ekonomskih odnosa i demokratskih prava samoupravljanja u samom preduzeću, to jest odnosa između proizvođača, između pojedinih proizvođača i radnog kolektiva kao celine, između radnog kolektiva i društvene zajednice odnosno njenih vodećih organa, a pre svega između kolektiva i pojedinog radnog čoveka i komune, kao osnovne zajednice radnog naroda. On se izražava dalje, u razvitku ekonomskih i političkih odnosa u samoj komuni, u odnosima između pojedinaca i zajednice, u odnosima između pojedinih organa kao što su veća proizvođača, stambene zajednice, raznovrsni organi društvenog samoupravljanja itd., u razvitku odnosa između komuna i srezova koji sve više postaju zajednica komuna, i u odnosima između komuna i republika. Isti proces se izražava u razvitku ravnopravnih odnosa među narodima Jugoslavije, a isto tako i u razvitku odnosa između republika i federacije, kao predstavnika zajedničkih ekonomskih i političkih interesa radnih ljudi i naroda Jugoslavije. I, konačno, on se ogleda u razvitku strukture republičkih i saveznih rukovodećih organa i njihovih međusobnih odnosa u pravcu sve širih demokratskih oblika i sve užeg vezivanja s mehanizmom društvenog samoupravljanja uopšte i komuna posebno.

Borba za usavršavanje svih tih odnosa u pravcu sve šireg demokratizma i samoupravnosti, u skladu s jačanjem društvene materijalne baze i slabljenjem ostataka unutrašnjih klasnih antagonizama, predstavlja u isto vreme i borbu za sve razvijenije i sve stabilije socijalističke odnose među ljudima.

Upravljanje stvarima

Proces razvitka najpogodnijeg društvenog mehanizma upravljanja stvarima, u uslovima društvene svojine nad sredstvima proizvodnje, izražava se pre svega u razgraničenju između upravljanja tehnološkim procesom i opšteg ekonomskog i političkog upravljanja u preduzeću, kao i u razvitku proizvodnje i poslovne kooperacije i raznih oblika vertikalnog udruživanja pojedinih grana privrede i drugih društvenih delatnosti.

Vertikalno povezivanje osnovnih institucija društvenog samoupravljanja stvaranjem viših oblika (komore,

privredna udruženja, razni oblici proizvodnih i poslovnih zajednica i kooperacija, viši zavodi socijalnog osiguranja i slično) predstavlja demokratski oblik ujedinjavanja onih stručnih, tehničkih i koordinativnih funkcija kojima moderno društvo treba da upravlja centralizovano. Društveni i demokratski karakter ovog ujedinjavanja ogleda se u tome što se ono ne vrši mehanički, administrativnim merama spolja, nego samo u interesu udruženih proizvođača i samih građana, u obliku njihove dobrovoljne saradnje, ne oduzimajući odnosnim ustanovama i organima radnog naroda bitne funkcije samoupravljanja.

Isti se proces razvija i u oblasti prosvete, nauke, kulture, narodnog zdravlja, socijalnog osiguranja, socijalne zaštite i u drugim oblastima u kojim razne ustanove vrše javne funkcije i javne službe. Funkcije upravljanja su predate, uz odgovarajuća raspodeljena prava i saradnju, predstavnicima samih radnih kolektiva i predstavnicima društvene zajednice. Ove organe biraju i opozivaju građani, koji su zainteresovani za vršenje odgovarajućih javnih službi širokim učešćem i kontrolom u organima upravljanja. U isto vreme državni upravni organi u oblasti prosvete, kulture, narodnog zdravlja, socijalnih službi i sl. sve više postaju, i po svom sastavu i po svojim funkcijama, organi društvenog samoupravljanja.

Taj se proces najzad izražava i u razvitku raznovrsnih oblika društvene kontrole i saradnje zainteresovanih građana s preduzećima i institucijama. U oblasti trgovine i u nekim drugim područjima, samoupravljanje radnih ljudi dopunjuje se organima društvenog samoupravljanja kao što su saveti potrošača, potrošačke zadruge i sl., a u privredim organizacijama koje se bave prosvetnim, vaspitno-kulturnim i drugim delatnostima (izdavačka preduzeća, novinska preduzeća, razna preduzeća u oblasti filma i sl.) organima kao što su saveti, koji obuhvataju predstavnike kulturnog i prosvetnog života i javnosti

uopšte, ne menjajući status radničkog samoupravljanja. Takvi oblici društvenog samoupravljanja doprinose tome da se javne funkcije koje obavljaju ove organizacije ostvaruju u skladu s potrebama i interesima socijalističkog društva.

Sistem društvenog samoupravljanja obuhvata i zgrade za stanovanje kao i niz drugih objekata i službi od zajedničkog interesa za pojedina naselja.

Svi ovi odnosi i institucije nastaju iz direktnih potreba rada i poslovanja pojedinih preduzeća i organizacija, kao i iz neposrednih životnih potreba građana u oblasti porodičnog domaćinstva, potrošnje, kulture, zabave, socijalnih potreba itd. Zato oni nužno moraju biti veoma raznovrsni i po svojim organizacionim oblicima i po načinu rada.

Boriti se za stalno unapređivanje svih tih odnosa i institucija u isto vreme znači boriti se za bolje poslovanje preduzeća i organizacija, za bolje materijalno snabdevanje stanovništva, za brži tehnički i kulturni razvitak, za sprečavanje birokratizma i konzervativizma, za brže i pravilnije rešavanje socijalnih pitanja itd., a ujedno i za stalni napredak socijalističkih i demokratskih odnosa među ljudima.

Društvena odgovornost i disciplina u ostvarivanju plana

Samoupravljanje ne znači apsolutno raspolaganje stvarima. Ono predstavlja plansku disciplinu kako unutar privrednih organizacija tako i u raspodeli i trošenju društvenih sredstava uopšte. Društvena zajednica mora raspolagati potrebnim upravnim i društvenim instrumentima i organima preko kojih će obezbediti potrebnu društvenu disciplinu i odgovornost. Bez takvih odnosa društveno

samoupravljanje moglo bi se deformisati na liniji samovolje i neodgovornog raspolaganja društvenom imovinom, što bi moglo ozbiljno poremetiti razvitak socijalističkih odnosa.

Jedan od osnovnih uslova pravilnog funkcionisanja celokupnog sistema samoupravljanja jeste visoko razvijeni osećaj odgovornosti svih onih koji su izabrani u organe samoupravljanja – odgovornosti i pred radnim ljudima koji su ih izabrali i pred društvenom zajednicom kao celinom. Jedino takav osećaj odgovornosti i razvijena jedinstvena društvena kontrola mogu obezbediti da se u sistemu samoupravljanja svako pridržava onih okvira koje određuju zajednički interesi, interesi svakog radnog čoveka i napretka cele zajednice.

Radnički savet

Komunisti će naročitu pažnju posvećivati razvitku radničkih saveta. Radnički saveti su demokratski ekonomsko-politički organi društvenog samoupravljanja preko kojih neposredni proizvođači – u okviru jedinstvenog društvenog privrednog plana i u skladu sa opštim interesima zajednice, koji se izražavaju u jedinstvenom ekonomskom sistemu – samostalno upravljaju preduzećima i odlučujuće učestvuju u razvitku proizvodnih snaga. Pokretna snaga aktivnosti neposrednih proizvođača u radničkom savetu, usmerena ka sve produktivnijem radu i sve bržem razvitku proizvodnih snaga, jeste njihova težnja da boljim individualnim radom, boljim poslovanjem preduzeća kao celine i bržim opštim privrednim napretkom društvene zajednice neprekidno poboljšavaju svoje uslove života i opšti materijalni standard društvene zajednice, kao i da slobodno razvijaju svoje individualne stvaralačke sposobnosti i naklonosti, u skladu sa opštim interesima radnih ljudi.

Radnički saveti nisu ni predstavnici sopstvenika niti kolektivni sopstvenik sredstava za proizvodnju. Oni upravljaju njima u interesu društvene zajednice a u radu ih podstiču njihove sopstvene materijalne i moralno-političke težnje. Upravo zato oni predstavljaju najpogodniji društveno-ekonomski instrument borbe protiv birokratizma, kao i protiv egoističkog individualizma.

Radničko samoupravljanje jeste izraz i potvrda društvenog karaktera svojine nad sredstvima za proizvodnju i osnovni oblik neposrednog uključenja i učešća radnih ljudi u upravljanju privredom. Na toj se osnovi društvena proizvodnja najneposrednije vezuje sa stvarnim potrebama ljudi, a proizvodi ljudskog rada prelaze u oblast istovremeno i društvenog i ličnog prisvajanja radnika. Društveni odnosi u proizvodnji i raspodeli, i postepeno u svim osnovnim sferama društvenog uređenja, dobivaju sve razvijeniju socijalističku sadržinu.

Upravljajući društvenim sredstvima za proizvodnju, od kojih je ranije bio odvojen u klasnom društvu, proizvođač sada zauzima svoje aktivno mesto. On postaje sve svesniji toga da ostvarenje njegovog individualnog ekonomskog i društvenog interesa neposredno zavisi od podizanja produktivnosti njegovog sopstvenog rada, od povećanja proizvodnje radnog kolektiva, i od daljeg razvijanja proizvodnih snaga u komuni i u celoj zemlji. Upravo zato radnički saveti daju i davaće proizvodnji i privredi stalno nove podstreke, koji omogućavaju ubrzan razvitak proizvodnih snaga. U takvim uslovima sam proizvođač, i radni čovek uopšte, postepeno određuje dalji proces oslobađanja čoveka i humanizacije društvenih odnosa.

U svom daljem razvitku radnički saveti treba da ulože posebne napore na podizanju produktivnosti rada uvođenjem moderne tehnike i savremenih tehnoloških postupaka u proizvodnji, smanjenjem troškova proizvodnje, boljom organizacijom preduzeća i rada, zavođenjem

savremenih metoda rukovođenja i unutrašnje kontrole i jačanjem radne discipline. U tom cilju oni treba da usavršavaju unutrašnji sistem raspodele ostvarivanjem pravilne individualne i grupne stimulacije na bazi principa: svakome prema radu. Oni isto tako treba da obezbede racionalno korišćenje fondova preduzeća namenjenih unapređenju i racionalizaciji proizvodnje, jačanju i proširenju kapaciteta i podizanju proizvodnih snaga uopšte, i da onemogućavaju rasipanje i neproduktivno trošenje tih sredstava. Radi daljeg uzdizanja sposobnosti radničke klase da rukovodi privredom i da podiže produktivnost rada, radnički saveti treba sistematski da rade na ekonomskom obrazovanju i stručnom osposobljavanju postojećih i novih kadrova. Radnički saveti treba takođe da se zalažu za dosledno sprovođenje svih mera potrebnih za higijensko-tehničku zaštitu. Oni treba da rade uopšte na poboljšanju uslova života i rada radnika, da sami i zajedno s komunama rešavaju pitanje bolje ishrane, stambenih, zdravstvenih i drugih problema opšteg društvenog standarda.

Komuna

Komuna je osnovna političko-teritorijalna organizacija samoupravljanja radnog naroda i osnovna društveno-ekonomska zajednica stanovništva njenog područja. Komunisti treba da posvete naročitu pažnju razvitku komune.

Kao osnovna društveno-ekonomska zajednica, komuna predstavlja onu ćeliju društvenog organizma u kojoj se uspostavljaju odnosi proizvodnje, raspodele, potrošnje i drugi osnovni i svakodnevni društveni odnosi među radnim ljudima. Samoupravljanje radnog naroda na raznim područjima društvenog života daje komuni demokratsku strukturu i čini je osnovnom i najizrazitijom organizacijom samoupravljanja na teritorijalnoj osnovi.

Kako se u komuni radni ljudi u isto vreme javljaju i kao proizvođači i kao potrošači i kao nosioci napora na podizanju proizvodnih snaga i opšteg materijalnog standarda, komuna predstavlja i osnovnu društvenu zajednicu u kojoj se usklađuju individualni i kolektivni interesi.

U okviru jedinstvenog jugoslovenskog privrednog područja, na bazi jedinstvenog privrednog plana i u okviru jedinstvenog sistema raspodele, komune treba da imaju pune mogućnosti da, raspoloživim materijalnim sredstvima u datim uslovima, razvijaju proizvodnju i proizvodne snage. One u raspodeli raspoloživih sredstava mogu, prema svojim specifičnim uslovima, naći odgovarajuće optimalne odnose između daljeg razvijanja proizvodnih snaga i proširivanja materijalne baze, povećanja lične potrošnje i ulaganja u objekte društvenog standarda i proširivanja drugih neprivrednih društvenih delatnosti.

Kao politički oblik upravljanja – ostvaren preko narodnih odbora, širokih političkih i stručno-kvalifikovanih saveta, zborova birača, referenduma, mesnih odbora, stambenih zajednica i drugih oblika neposrednog upravljanja – komuna predstavlja najizrazitiju instituciju neposredne socijalističke demokratije, koja ostvaruje vladavinu radnog naroda preko samih radnih ljudi i za njih same. Uzimajući sve više u svoje ruke upravljanje društvenim poslovima i raspolažući odgovarajućim sredstvima za njihovo vršenje, komuna nije samo, pa ni prvenstveno, škola demokratije, već je sama ta demokratija, osnovna ćelija samoupravljanja građana zajedničkim poslovima.

Perspektive daljeg razvitka komune

Dalji razvoj komune treba da se kreće prvenstveno na osnovi sve intenzivnijeg razvijanja proizvodnih snaga i stalnog povećavanja produktivnosti rada, a time i dohotka

po stanovniku u komuni. To je uslov svake akcije komune na daljem poboljšavanju opšteg društvenog, kao i individualnog materijalnog i kulturnog standarda. Pri tom sve šire treba da se razvijaju i oni organizmi i one službe komune koji znače svakodnevnu neposrednu pomoć i uslugu građanima i porodici u njihovim materijalnim, kulturnim i drugim životnim potrebama i koji će, na bazi punog materijalnog i političkog učešća samih građana, neposredno doprinositi povišenju društvenog standarda stanovništva. To je put stvaranja društvene tehničke baze porodičnog domaćinstva.

U tom pravcu treba da se razvijaju i stambene zajednice, koje će morati da povežu opšte napore komune na tom području sa akcijom i inicijativom neposredno zainteresovanih građana, a sa ciljem zajedničkog upravljanja i rešavanja svakodnevnih problema iz života porodica, naročito iz oblasti staranja o deci, domaćinstva, snabdevanja raznih uslužnih delatnosti, upravljanja stambenim fondom, stambene izgradnje, iz oblasti neposredne socijalne i zdravstvene brige za članove stambene zajednice i slično. Važan deo mreže za snabdevanje stanovništva i uslužnih delatnosti treba postepeno da postanu servisi kojima će upravljati raznovrsni samoupravni organi građana.

S takvim će razvitkom komuna sve manje biti administrativna jedinica teritorijalnog područja, a sve više će postajati specifični društveno-politički oblik organizovanja ljudi radi upravljanja zajedničkim poslovima društva; iz takvog oblika raste i razvija se celokupni demokratski socijalistički mehanizam, spajajući radničku klasu odnosno proizvođače sa svim ostalim radnim stanovništvom, koje svojim radom bitno doprinosi razvitku proizvodnih snaga i većoj opštoj produktivnosti rada.

Takvim pravcem razvitka komuna će se, zajedno s radničkim savetima i celom organizacijom društvenog

samoupravljanja, sve više afirmirati kao osnovni vid zajednice proizvođača.

U celoj svojoj aktivnosti mehanizam komune treba i dalje da se razvija kao organizacija odgovorna i zborovima birača i društvu kao celini, uvek podložna javnoj kritici građana i njihovih organizacija, kao i nadzoru viših organa u pravcu obezbeđenja zakonitosti. U statutu komune svaki građanin treba da nalazi svoja prava i svoje obaveze, kao i svoje mogućnosti upravljanja, a preko nje, kao i preko drugih organa društvenog samoupravljanja, i društvom uopšte.

Veće proizvođača

U sadašnjim uslovima značajnu ulogu u razvitku socijalističke demokratije imaju veća proizvođača u svim predstavničkim organima, počev od komune, pa do federacije.

Veća proizvođača su u našem sistemu društvenog samoupravljanja nastala kao specifična demokratska forma, čijim se posredstvom obezbeđuje rukovodeća uloga radničke klase i njena uska veza sa ostalim radnim ljudima u datim uslovima i u datom periodu razvitka socijalizma u našoj zemlji.

Veća proizvođača se bore protiv negativnih uticaja zaostalih društvenih odnosa na demokratske organe društvenog samoupravljanja i time znatno, i sve više, smanjuju potrebu neposrednog administrativnog mešanja, naročito u oblasti privrede.

Veća proizvođača, svojom živom vezom sa praksom, i potrebama proizvodnih i drugih privrednih organizacija, zadruga i privrednih i socijalnih ustanova, igraju značajnu ekonomsku ulogu. Veća proizvođača bitno doprinose povezivanju centra s bazom, donošenju pravilnijih i korisnijih društvenih ekonomskih mera, uklanjanju administriranja i birokratizma u privrednim odnosima, kao i

opštem ekonomskom vaspitavanju neposrednih proizvođača odnosno radnih ljudi u privredi.

U daljem razvitku veća proizvođača, upravo ta njihova ekonomska funkcija postajaće sve značajnija, dok će funkcija obezbeđivanja vodeće uloge radničke klase postepeno nestajati.

Centralni društveni i državni organi

Kako su sva društvena sredstva za proizvodnju svojina svih radnih ljudi naše zemlje i kako je društveni proizvod i njihov lični i njihov zajednički proizvod, to ni federacija ne predstavlja samo prosto sjedinjavanje naroda i narodnih republika, nego sve više postaje zajednica novog tipa, nosilac određenih zajedničkih društvenih funkcija, zajednica proizvođača na najvišem stepenu.

U istom pravcu, ali u nacionalnim okvirima, razvijaju se i narodne republike, obezbeđujući u isto vreme specifične nacionalne, političke, ekonomske i kulturne potrebe i prava.

Centralni organi vlasti (savezni i republički), kao i pokrajinski, oblasni i sreski, treba organski da izrastaju iz ekonomske i političke osnove našega društva: iz samoupravne komune, iz radničkog samoupravljanja i iz osnovnih institucija društvenog samoupravljanja uopšte. U tome i jeste, i treba da bude, suština demokratskog centralizma na područjima gde je takav centralizam neophodan.

Na višim organima, republičkim i saveznim, sve više ostaju oni zadaci i funkcije koji predstavljaju zajednički interes celog društva: obezbeđenje socijalističkog poretka uopšte, ostvarenja društvenog plana u privredi, jedinstvenog sistema, koji će omogućiti jednake uslove i jednaka prava i obaveze za sve kao i obezbeđenje slobode rada i jednakih političkih uslova za svakog građanina.

Takvo demokratsko ujedinjavanje osnovnih institucija samoupravljanja, koje ide od radničkih saveta do federacije, i razvitak odnosa predstavničkih organa prema organima društvenog samoupravljanja – pokazuju da socijalističko samoupravljanje ne samo da ne znači »razbijanje nacionalnog jedinstva«, već predstavlja, naprotiv, oblik stvarnog demokratskog ujedinjavanja, i time značajno doprinosi sve većoj unutrašnjoj stabilnosti društva.

U daljem razvitku taj proces će neizbežno stvarati i tražiti nove forme i metode. Jugoslovenski komunisti i dalje će se uporno zalagati za takav postepeni razvitak celokupnog državnog i društvenog sistema koji će odgovarati objektivnim uslovima i subjektivnoj sposobnosti socijalističkih snaga. U tim naporima posvećivaće komunisti posebnu pažnju daljem razvitku i snaženju uloge svih predstavničkih organa, sve više prilagođavajući njihovu organizaciju, strukturu i metode rada potrebama što slobodnijeg i neposrednijeg uticaja socijalističke društvene baze na vodeće društvene organe.

LIČNA PRAVA GRAĐANA I ULOGA ZAKONITOSTI

Društveno-ekonomski sistem socijalističke demokratije može stvarati i razvijati samo aktivan, materijalno i moralno zainteresovan pojedinac, čovek i građanin. Lična, politička, socijalna, ekonomska, kulturna i druga prava građana postaju tako sastavni deo političke organizacije Jugoslavije.

Komunisti će se i ubuduće zalagati za takav razvitak socijalističke demokratije koji će u sve većoj meri garantovati ljudskoj ličnosti nezavisnost i slobodu u izražavanju misli, verskih i drugih uverenja, u formiranju udru-

ženja radi zadovoljenja raznih ekonomskih, političkih, socijalnih i kulturnih, stručnih, naučnih, sportskih i drugih interesa, u zaštiti neprikosnovenosti i integriteta ljudskog dostojanstva i ljudske ličnosti. Ta prava su radni ljudi u Jugoslaviji počeli u punijem smislu uživati tek u novom političkom uređenju, a u isto vreme su stekli i niz novih demokratskih prava koja niču iz socijalističkih ekonomskih odnosa i razvijenog društvenog samoupravljanja. Na osnovi tekovina i principa tog uređenja građanima je obezbeđena puna ravnopravnost pred zakonom i pred sudom, lišena bilo kakvih javnih ili prikrivenih oblika diskriminacije u nacionalnom, verskom, rasnom ili drugom pogledu.

Društveno-ekonomska osnova ličnih prava

Ističući važnost ovih i drugih ličnih prava čoveka i građanina i naglašavajući da se njihovo ostvarivanje ne može odložiti za neke »više faze« socijalističkog razvitka – jer su ta prava nužni sastavni deo socijalističkog demokratskog kretanja i uslov za dalji razvitak socijalizma uopšte – Savez komunista je uvek smatrao da je za puno ostvarenje ljudskih prava neophodna odgovarajuća društvena, materijalna i politička baza, to jest da treba u prvom redu ukidati društvene odnose iz kojih mogu nići stvarne nejednakosti, nepravde, privilegije i potčinjavanja.

Uslove za uspostavljanje slobode za sve mogućno je stvoriti samo ukidanjem slobode za ugnjetače odnosno za one snage koje teže restauraciji ugnjetavanja. Sloboda se ne može postići apstraktnom formulom. Ona niče iz određenih društvenih odnosa. Upravo zato svi napredni ljudi, a komunisti u prvom redu, smisao borbe za prava i slobodu čoveka vezuju s društvenim, političkim, kulturnim i idejnim promenama i s borbom za uspostavljanje takvog društvenog i političkog uređenja koje ta prava čini sredstvom stvaralačke i svesne afirmacije čoveka, a time i njegove lične i društvene slobode i njegovog ljudskog dostojanstva.

Udruživanje građana

Politički sistem u našoj zemlji sve se više proširuje novim oblicima slobodnog udruživanja građana. Taj sistem je tvorevina jedne nove društveno-političke strukture, koja nastaje na bazi društveno-ekonomskih i drugih materijalnih i moralnih interesa socijalističkog radnog čoveka, služeći prvenstveno njegovom samoupravljanju.

Slobodna udruženja predstavljaju samostalnu i autonomnu tvorevinu socijalističke demokratije. Preko njih građani neposredno i presudno utiču na politiku i na upotrebu materijalnih sredstava u pojedinim oblastima društvene aktivnosti. Preko njih se u svakodnevnu društvenu, ekonomsku i političku praksu miliona ljudi unosi znanje, stručna pomoć, naučna analiza, idejno usmeravanje.

Značaj svih tih novih demokratskih oblika i prava radnih ljudi, bez obzira na njihovu relativnu nerazvijenost, leži, u krajnjoj konsekvenci, pre svega u tome što predstavljaju ne samo priznato, nego i najzad usvojeno prirodno sredstvo individualne akcije proizvođača, stvaraoca, čoveka. Na osnovu njegove sopstvene delatnosti i društvene afirmacije građaninu socijalističke zemlje vraća se njegova otuđena ličnost koju su svi klasni sistemi pretvarali u svojinu privatnog vlasnika ili države, i on, bivajući društven, postaje sve više svoj, bivajući svoj, postaje sve više društven.

Zakonitost

Za obezbeđenje ličnih prava građana, kao i za učvršćenje socijalističke demokratije, socijalističkog društveno-ekonomskog uređenja uopšte, od velikog je političkog značaja dosledno sprovođenje principa zakonitosti.

Pravni poredak u Jugoslaviji štiti, i treba da zaštiti, građanina od svake samovolje bilo kojeg društvenog faktora i bilo kojeg državnog organa. On obezbeđuje, i treba da obezbedi, punu odgovornost svakog vršioca društvenih funkcija, od najviših do najnižih, za njihove postupke prema građanima. Niko ne sme da ima pravo nametati građaninu Jugoslavije bilo kakve druge obaveze sem onih koje su utvrđene zakonom. Samo zakon može utvrđivati odgovornosti i sankcije, a pravosudni organi u zakonitom postupku su dužni da obezbeđuju primenu prava i zakonitosti. Delatnost naših sudova treba da se zasniva na principima striktnog poštovanja pravnog poretka i nezavisnosti u donošenju sudskih odluka.

Sve to čini da je zakonitost, pored zaštite od zloupotrebe, birokratizma i samovolje pojedinaca, sastavni deo i uslov socijalističke demokratije.

Zakonitost se ne obezbeđuje samo, pa ni prvenstveno, postojanjem objektivnog pravnog poretka i organa pravosuđa, mada su ovi faktori uvek imali, i danas još imaju svoje posebno mesto u društveno-političkom razvitku Jugoslavije. Zakonitost se mora sve više zasnivati na društvenoj solidarnosti, na socijalističkom usklađivanju zajedničkih i ličnih interesa i na svesti socijalističkog čoveka koja neizbežno niče iz ovakvih društvenih odnosa. Zakonitost treba sve više da bude unutrašnja potreba kolektiva i pojedinaca i osećanje nužnog ličnog ponašanja, koji se pojavljuju u procesu likvidiranja društvenih suprotnosti i subjektivnog egoizma.

DRŽAVNA UPRAVA I JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA

Položaj i uloga državnog upravnog aparata

U okviru i pod uticajem razvitka socijalističke demokratije menja se i organizacija državne vlasti, u svojoj strukturi, i po svom položaju i ulozi u društvu.

Niz funkcija koje je ranije obavljao državni aparat prenesen je na samoupravne organe, u ruke građana, radnih ljudi i njihovih organa. Državni aparat sve više postaje neposredno oruđe njihove volje. Vlast sve više postaje jedinstvena, pa time – u perspektivi – sve manje državna sila, pretvarajući se sve više u jedinstven sistem društvenog samoupravljanja, sa svojim javnim stručnim službama.

Dejstvujući na osnovu Ustava i zakona, orijentisan prema funkcijama organa društvenog samoupravljanja, državni upravni aparat treba da bude u pravom smislu te reči instrument socijalističkog društva, a ne vlasti nad njim.

Na državnom upravnom aparatu leže veoma značajni društveni zadaci. Bez čitavog niza izvesnih regulativnih, kontrolnih i zaštitnih funkcija državne uprave danas je nemoguće zamisliti normalan život društva i neometan razvitak našeg političkog i ekonomskog sistema. U vršenju tih svojih zadataka državni upravni organi treba da raspolažu punim autoritetom i odgovarajućom, zakonom utvrđenom, samostalnošću u sprovođenju nužnih regulativnih mera, kao i u borbi protiv kršenja zakonitosti, protiv nanošenja štete ili opasnosti po socijalistički poredak i nacionalnu nezavisnost jugoslovenskih naroda.

Na području zaštite socijalističke izgradnje i bezbednosti građanina veliku ulogu su odigrali organi unutrašnje bezbednosti, koji rade na osnovu zakona, a odgovorni su predstavničkim telima i njihovim izvršnim većima. Sve dok je naše društvo izloženo pritisku antisocijalističkih snaga, organi unutrašnje bezbednosti predstavljaju značajno neophodno oružje socijalizma.

Komunisti će i dalje pružati svu potrebnu političku podršku državnim upravnim organima u vršenju njihovih zadataka i zalagaće se za to da njihov aparat bude stručno kvalifikovan i odan stvari socijalizma, kao i za njihovu punu odgovornost pred zakonom i pred narodom.

Jugoslovenska narodna armija – čuvar nezavisnosti i suvereniteta socijalističke Jugoslavije

Jugoslovenska narodna armija izrasla je, kao oružana snaga naroda Jugoslavije, u toku narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. Ona je u posleratnom periodu izgrađivana, usmeravana i vaspitavana da bude nepokolebljiv čuvar nezavisnosti, integriteta i suvereniteta Jugoslavije kao socijalističke zemlje. Upravo zbog toga Jugoslovenska narodna armija predstavlja snagu mira lišenu svakog agresivnog karaktera.

Savremeni međunarodni odnosi, za koje su karakteristične oštre suprotnosti i tendencije da se oružanim putem rešavaju sporovi, neminovno ukazuju na potrebu da oružane snage budu jake i da ceo narod bude u mogućnosti da u svakom trenutku nepokolebljivo čuva našu socijalističku zemlju. Sadašnji međunarodni odnosi zahtevaju odvajanje relativno velikog dela nacionalnog dohotka za potrebe narodne odbrane, a našim građanima nameću mnoge obaveze i zadatke u vezi sa odbranom zemlje. Naši radni ljudi shvataju da je odbrana socijalističke domovine najviša dužnost i čast svakog građanina. Zbog toga oni svesno podnose te obaveze, uvereni da samo organizacijom svenarodnog otpora mogu uspešno odbraniti svoju slobodu i nezavisnost.

Savez komunista Jugoslavije delovaće u pravcu vaspitanja građana Federativne Narodne Republike Jugoslavije, a naročito omladine, u duhu vernosti i predanosti interesima svoje socijalističke zemlje, u duhu spremnosti da se bore za odbranu slobode i nezavisnosti socijalističke Jugoslavije.

Jugoslovenska narodna armija je po svom karakteru narodna, socijalistička armija. Dalje jačanje svih faktora koji obezbeđuju njenu borbenu spremnost i njen socijalistički karakter, a pre svega njenu neraskidivu vezu sa interesima i životom naroda, predstavlja važan uslov za dalje jačanje Jugoslovenske narodne armije. U tom pogledu članovi Saveza komunista Jugoslavije u Jugoslovenskoj narodnoj armiji treba da ubuduće s maksimalnim zalaganjem rade na ovladivanju vojnim znanjima i veštinama, kao i ratnom tehnikom; na daljem podizanju političke svesti i ideološkog obrazovanja; da jačaju duh drugarstva i međusobnog poverenja; da razvijaju svesnu vojničku disciplinu i da svojom aktivnošću obezbeđuju čvrsto moralno-političko jedinstvo svake vojne jedinice.

Jugoslovenska narodna armija treba i ubuduće aktivno da učestvuje u daljoj izgradnji socijalizma: pravilnim i intenzivnim vaspitanjem desetina hiljada mladih vojnika u duhu bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije i jugoslovenskog socijalističkog patriotizma, aktivnošću njenog stalnog sastava u društvenim i političkim organizacijama, kao i učešćem njenih pripadnika u raznim akcijama socijalističke izgradnje.

Komunistička partija odnosno Savez komunista Jugoslavije u svom radu na pripremi revolucije, u toku revolucije i u izgradnji socijalizma polazio je od činjenice da se socijalizam ne stvara radi nekih apstraktnih ciljeva nego za život čoveka. On se zbog toga trudio i trudi se i danas da izgradnja socijalizma bude bliska radnom čoveku Jugoslavije ne samo po svojoj sadržini i po materijalnim preimućstvima koja mu daje, nego i po svojim formama, po svojoj prilagođenosti načinu života i kulturi naroda. Savez komunista Jugoslavije smatra da je takva orijentacija bila jedan od najvažnijih razloga njegovih dosadašnjih uspeha i smatra da je ona neophodna i ubuduće.

Dosadašnji napori komunista i svih socijalističkih snaga Jugoslavije da se izgradi politički sistem socijalističke demokratije imali su velikog uspeha i potvrdili da je put kojim je radne ljude naše zemlje poveo Savez komunista bio ispravan.

Pronalaženje novih puteva društvenog napretka, razvijanjem širokog mehanizma društvenog samoupravljanja, neizbežno je praćeno i neuspelim pokušajima, greškama i slabostima. Njih je otkrivala, a i ubuduće će ih veoma brzo otkrivati, praksa. Komunisti treba stalno i uporno da se bore za to da stečena iskustva posluže kao podsticaj daljem usavršavanju celokupnog političkog sistema, ispravljanju grešaka i propusta, savlađivanju zastarelog i preživelog.

Glava VIII

Federacija i odnosi među narodima Jugoslavije

SAMOOPREDELJENJE I RAVNOPRAVNOST NARODA

Nerešeno nacionalno pitanje bilo je jedna od osnovnih suprotnosti koje su razdirale društveno-politički život buržoaske Jugoslavije.

Komunistička partija Jugoslavije je u svojoj političkoj akciji sprovodila nacionalnu politiku čiji je osnovni princip bio: priznanje individualnosti, ravnopravnosti i prava na samoopredeljenje svih jugoslovenskih naroda – Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, kao i njihovo jedinstvo na bazi federativnog uređenja države. Takva politika i dosledna borba za njeno sprovođenje bila je jedan od glavnih razloga da je Komunistička partija stekla poverenje narodnih masa svih naroda Jugoslavije i uspela da ih oko svog programa okupi i povede u zajedničku borbu za oslobođenje i stvaranje nove Jugoslavije.

U toku narodnooslobodilačkog rata, u zajedničkoj borbi za oslobođenje, ojačala je i težnja naroda Jugoslavije za ujedinjenjem u zajedničkoj državi ravnopravnih naroda, u novoj, narodnodemokratskoj i socijalističkoj Jugoslaviji, na bazi pune primene prava na samoopredeljenje.

Jedinstvo Jugoslavije mogućno je jedino na osnovi slobodnog nacionalnog razvoja i pune ravnopravnosti

Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, kao i nacionalnih manjina. Iz tih razloga socijalistička Jugoslavija nastala je, i jedino je mogla biti stvorena, kao savezna država ravnopravnih i suverenih naroda.

Prava koja svim narodima Jugoslavije obezbeđuju slobodan materijalni i kulturni razvitak i njihovu ravnopravnost utvrđena su Ustavom i obezbeđena statusom narodnih republika i drugim ustanovama savezne države. Ta se prava poštuju i u praksi ostvaruju u svim unutrašnjim odnosima jugoslovenske zajednice, uključujući tu i odnose između građana, kao i međunarodne kontakte.

Savez komunista Jugoslavije će i ubuduće budno bdeti nad tim da se ove tekovine socijalističke revolucije i socijalističke izgradnje poštuju, učvrste i dalje razviju.

Materijalna osnova nacionalne ravnopravnosti

Samostalnost i ravnopravnost naroda Jugoslavije ne izražavaju se samo u jednakim političkim i kulturnim pravima. One se nužno moraju oslanjati i na određenu materijalnu osnovu.

Tu osnovu čine, u prvom redu, jedinstvo socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa, zasnovanih na društvenoj svojini sredstava za proizvodnju i jedinstvo privrednog sistema, jedinstveno jugoslovensko tržište, jednaka prava i obaveze osnovnih ekonomskih jedinica (privrednih organizacija i komuna). Iz tih socijalističkih odnosa proizlazi sistem širokog samoupravljanja radnih ljudi u oblasti proizvodnje i materijalnih odnosa. U tom smislu materijalnu osnovu ravnopravnosti naroda Jugoslavije naročito predstavljaju upravljanje sredstvima za proizvodnju od strane radnih kolektiva i njihovo učešće u raspodeli društvenog proizvoda, samoupravljanje u komunama, društveno upravljanje fondovima kako u komuni,

tako i u srezu i narodnoj republici. Tome zadatku naše nacionalne politike takođe služe: ravnopravno učešće predstavnika svih naroda Jugoslavije, putem političkog mehanizma federacije, u upravljanju i raspolaganju sredstvima federacije, bilo preko društvenog plana i budžeta, ili neposredno u upravljanju raznim privrednim i budžetskim fondovima.

Narodne republike pod jednakim opštim uslovima učestvuju u raspodeli dohotka ostvarenog iz proizvodnje i rada na njihovom području i koriste sredstva iz centralnih fondova, koja su pod istim uslovima dostupna svima. Na toj bazi republike samostalno utvrđuju programe svog privrednog razvitka u okviru opštih proporcija privrednog plana federacije.

Stalna briga za ubrzavanje privrednog razvitka nerazvijenih rejona

Za neke delove Jugoslavije ravnopravnost bi, međutim, bila samo formalna ako socijalistička zajednica ne bi vodila računa o tome da su oni – zbog specifičnih istorijskih uslova – zaostali u svom privrednom razvitku. Neophodna potreba skladnog privrednog razvitka cele zemlje i neophodan uslov bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije jeste: da se politička i pravna ravnopravnost naroda Jugoslavije postepeno dopuni i ekonomskom ravnopravnošću.

Iz tih razloga bitan element ekonomske politike mora biti stalna briga o ubrzanju privrednog razvitka zaostalih rejona. Materijalna ulaganja u toj oblasti treba prvenstveno da idu ka razvijanju proizvodnih snaga koje će tim područjima stvoriti samostalnu materijalnu bazu, a tek sekundarno to mogu biti dotacije u oblasti budžeta za obezbeđenje određenog jedinstvenog nivoa društvenih službi i socijalne politike.

Ekonomski prosperitet Jugoslavije i zdrav razvoj privrede mogućni su jedino sa povećanjem zajedničkog bogatstva cele zemlje, stalnim povećanjem produktivnosti rada svakog radnog čoveka. Brži ekonomski razvoj nerazvijenih područja znači u isto vreme njihov veći doprinos jugoslovenskoj zajednici i poboljšanje materijalnih uslova za sve narode Jugoslavije i za sve radne ljude. Zato briga zajednice o rešavanju tog zadatka nije sama sebi cilj, nego je u interesu materijalnog napretka cele zemlje i ekonomska potreba svih naroda Jugoslavije.

Zadaci podsticanja razvoja nerazvijenih područja rešavaju se u sklopu jedinstvene jugoslovenske privredne politike i u skladu sa interesima jugoslovenske privrede kao celine. Ostvarivanje tih zadataka ne sme zato oštetiti neophodni i normalni razvitak proizvodnih snaga ostalih područja u zemlji, kao ni optimalne mogućnosti jugoslovenske privrede u celini.

Drukčija politika bi, u krajnjoj liniji, smanjila i materijalne mogućnosti za rešavanje problema nerazvijenih delova zemlje. Jedino skladan privredni razvoj svih narodnih republika i svih područja Jugoslavije, koji će se izražavati u najpovoljnijem rezultatu cele jugoslovenske privrede, pruža čvrstu podlogu za ostvarivanje istinske socijalističke politike u nacionalnom pitanju.

BRATSTVO I JEDINSTVO NARODA JUGOSLAVIJE

Kao što ravnopravnost naših naroda ne počiva samo na formalnim pravima, nego je prvenstveno obezbeđena materijalnom bazom, društveno-ekonomskim odnosima, samim socijalističkim sistemom – tako i jedinstvo naroda Jugoslavije nije samo nacionalno-politički interes pojedinog naroda, nego je postalo društveni i materijalni interes svakog radnog čoveka kao takvog. Ono se zasniva na činjenici da su sredstva za proizvodnju društvena svojina i da se ona mogu maksimalno upotrebiti u korist svih naroda Jugoslavije samo njihovim zajedničkim naporima i saradnjom. U tom smislu jedinstvo naroda Jugoslavije tek u socijalizmu dobiva svoj puni smisao i svoje jake društveno-ekonomske temelje.

Zahvaljujući tome što sredstva za proizvodnju pripadaju društvu i što se ostvaruje princip radničkog i društvenog samoupravljanja, izgrađuje se takav sistem društvenih odnosa koji svakom proizvođaču kao pojedincu, svakoj privrednoj organizaciji i komuni otvara široke mogućnosti za svestranije zadovoljenje sopstvenih neposrednih materijalnih, moralnih i drugih interesa, ostvarujući u isto vreme opšte interese socijalističke zajednice. Proizvođač kao pojedinac, gde god se zaposlio, stupa u jednake i ravnopravne odnose s ostalim proizvođačima. Obezbeđeno je njegovo pravo da ravnopravno učestvuje u radu svih organa radničkog i društvenog samoupravljanja. Sve to predstavlja onu novu sponu koja međusobno spaja sve građane Jugoslavije na čvrstoj socijalističkoj društveno-ekonomskoj osnovi.

Elementarni interesi društvenog razvoja i materijalnog napretka radničke klase i radnih ljudi svih naroda Jugoslavije zahtevaju, dakle, svestrano povezivanje tih naroda. Neophodno je zajedničko upravljanje čitavim nizom ekonomskih i društvenih funkcija. Savez komunista Jugoslavije podstiče i podržava procese socijalističkog ujedinjavanja, jer oni ne samo jačaju nezavisnost i snagu jugoslovenske socijalističke zajednice naroda, nego i odgovaraju progresivnim težnjama savremenog čovečanstva na zbliženju naroda.

Jugoslovenski socijalistički patriotizam

Zajednički interes se već ispoljio i sve se više ispoljava u opštoj društvenoj i kulturnoj svesti radnih masa. Na toj osnovi se razvija socijalistička jugoslovenska svest, jugoslovenski socijalistički patriotizam, koji nije suprotnost već nužna internacionalistička dopuna demokratske nacionalne svesti, u uslovima socijalističke zajednice naroda. Nije tu reč o stvaranju neke nove »jugoslovenske nacije« umesto postojećih nacija, već o organskom rastenju i jačanju socijalističke zajednice proizvođača odnosno radnih ljudi svih naroda Jugoslavije, o afirmaciji njihovih zajedničkih interesa na bazi socijalističkih odnosa. Takvo jugoslovenstvo ne samo da ne ometa slobodan razvoj nacionalnih jezika i kulture već ga ono, naprotiv, pretpostavlja.

U tome smislu socijalističko jugoslovenstvo, kao oblik socijalističkog internacionalizma, i demokratska nacionalna svest, koja je prožeta duhom internacionalizma, nisu odvojene pojave, već dve strane jedinstvenog procesa. Svako apsolutizovanje jednog ili drugog nužno bi moralo dovesti do skretanja bilo ka reakcionarnom nacionalizmu i šovinizmu, bilo ka isto toliko reakcionarnom velikodržavnom hegemonizmu i negaciji principa samoopredeljenja i ravnopravnosti naroda.

Prava nacionalnih manjina

U sklopu zajednice jugoslovenskih naroda imaju svoje mesto i nacionalne manjine. U socijalističkoj i demokratskoj državi pripadnici nacionalnih manjina uživaju sva politička i ekonomska prava koja socijalistička zajednica pruža svim građanima, i na toj osnovi im je obezbeđen

slobodan razvoj njihove nacionalne kulture i nacionalnih osobenosti.

Revolucija je dovela do temeljne promene položaja manjina i njihovog mesta i uloge u socijalističkoj izgradnji. Naglo se povećao broj pripadnika radničke klase i inteligencije iz manjinskih redova; veliko je učešće pripadnika nacionalnih manjina u svim organima društvenog samoupravljanja; porasla je njihova socijalistička svest, svest o zajednici interesa sa svim narodima Jugoslavije u borbi za socijalizam. Sve to obezbeđuje ravnopravno učešće nacionalnih manjina u jugoslovenskoj socijalističkoj izgradnji, kao i dalji napredak njihove nacionalne socijalističke kulture.

U posleratnoj socijalističkoj izgradnji Jugoslavije takav odnos prema nacionalnim manjinama ni na jednoj etapi razvoja nije zavisio od međudržavnih odnosa Jugoslavije sa susednim zemljama. To je naročito došlo do izražaja posle 1948. godine, što je još više pokazalo kakve rezultate daje dosledno sprovođenje socijalističkih principa u praksi. Na podlozi takve politike još više su ojačali savez i jedinstvo nacionalnih manjina sa svim narodima Jugoslavije.

ZADACI KOMUNISTA U OBLASTI NACIONALNE POLITIKE

U Jugoslaviji danas ne postoji nacionalno pitanje kao problem nacionalnog hegemonizma i ugnjetavanja naroda. Garancija za to je celokupni politički i društveni sistem, koji obezbeđuje svim narodima i nacionalnim manjinama Jugoslavije ravnopravan položaj i pravo svakom narodu da odlučuje o svojoj sudbini.

Međutim, to sve ne znači da su nestali svi činioci koji mogu negativno uticati na odnose među narodima Jugoslavije.

U prvom redu deluju politički i idejni ostaci buržoaskog nacionalizma; oni u sadašnjim uslovima dobivaju nov podstrek u birokratizmu koji je kao takav prema centru uvek partikularističan, a prema dole centralistički. U našim uslovima se nacionalizam javlja kao plašt za prikrivanje antisocijalističkih tendencija i egoističkih i partikularističkih interesa, ili kao spontani oblik negativne reakcije na eventualne tendencije birokratskog centralizma i hegemonizma, ili kao izraz neravnomerne ekonomske razvijenosti pojedinih delova zemlje.

Buržoaski nacionalizam u našim uslovima vuče nazad, rekacionaran je i krajnje štetan po razvitak socijalističkih odnosa. On može da potkopa mnoge rezultate narodnooslobodilačke borbe i revolucije, zamagljuje socijalističku perspektivu, slabi neophodno jedinstvo u akciji na socijalističkim pojavama, i na taj način štetno deluje na dalji socijalistički razvitak.

Drugi faktor koji može negativno uticati na odnose među narodima Jugoslavije su tendencije birokratskog centralizma i njihova idejno-politička manifestacija – velikodržavni hegemonizam.

Afirmacija takvih tendencija mogla bi potkopati demokratske tekovine socijalističke revolucije, deformisati odnose među narodima, ugroziti njihovu ravnopravnost i otvoriti vrata tendencijama nacionalističkog hegemonizma, i svim tim bitno zakočiti i deformisati razvitak socijalističkih odnosa.

Razlike u privrednoj razvijenosti pojedinih delova Jugoslavije isto tako utiču na razvitak u odnosima među

jugoslovenskim narodima. Na bazi tih razlika niču protivrečnosti koje se u određenim uslovima takođe mogu izraziti u obliku nacionalizma odnosno u slabljenju jedinstva naroda Jugoslavije, pa čak i u usporavanju razvitka socijalizma. Zato je stalni napor da se postepeno likvidiraju materijalni izvori tih protivrečnosti imperativni zadatak socijalističkih snaga ne samo radi obezbeđenja stvarne ravnopravnosti naroda Jugoslavije, nego i radi nesmetanog daljeg razvitka socijalističkih odnosa u zemlji.

Učvršćivanje duha socijalističkog internacionalizma

Komunisti Jugoslavije boriće se u svakodnevnoj praksi svim idejnim političkim sredstvima kako protiv ovih izvora i pojava nacionalističkih, šovinističkih i partikularističko-egoističkih tendencija tako i protiv tendencija birokratskog centralizma i velikodržavnog hegemonizma. Oni će se aktivno suprotstavljati svim pokušajima da se materijalne protivrečnosti, koje je socijalistička Jugoslavija nasledila iz prošlosti, iskorišćavaju za raspirivanje nacionalizma, šovinizma i partikularističkog egoizma. Oni će u širokim narodnim masama negovati duh zbližanja, uzajamnog razumevanja i međusobne pomoći među narodima Jugoslavije, ideju bratstva i jedinstva, kao i ideje proleterskog internacionalizma i prijateljstva među narodima uopšte; a suprotstavljaće se svemu što među narodima izaziva mržnju, nacionalne i rasne predrasude ili tendencije ka nacionalnim privilegijama.

Rukovodeći se poznatim lenjinskim načelom, komunisti će u okviru pojedinih narodnih republika pre svega negovati misao jedinstva i bratstva naroda Jugoslavije i socijalističkog internacionalizma, a u centru pre svega

budno bdeti nad svim ustavnim, političkim, idejnim i ekonomskim elementima koji obezbeđuju svim narodima federativne socijalističke zajednice ravnopravnost i slobodan razvoj, i suprotstavljati se svakoj tendenciji hegemonizma, koja bi ugrozila jedinstvo naroda Jugoslavije. Komunisti će voditi stalnu idejnu borbu protiv svega što je uskogrudo, nacionalističko, kao i protiv onoga što ugrožava nesmetani razvitak svake nacionalnosti.

Glava IX

Privredna, socijalna i prosvetna politika

OPŠTA PITANJA PRIVREDNE POLITIKE

Suština socijalističke privredne politike jeste briga za potrebe čoveka, stalno poboljšavanje materijalnih i kulturnih uslova života i rada radnih ljudi. Po tome se socijalističko društvo bitno razlikuje od svih ranijih društvenih formacija.

Stalno poboljšavanje materijalnih uslova života ljudi nužno pretpostavlja potrebu neprekidnog razvijanja, proizvodnih snaga društva i podizanja produktivnosti rada. Samo stalnim povećavanjem proizvodnje materijalnih dobara mogućno je obezbediti i stabilno poboljšavati životne uslove radnih ljudi, što sa svoje strane predstavlja bitan elemenat i uslov podsticanja razvoja proizvodnih snaga i povećanja produktivnosti rada.

Razvijanje proizvodnih snaga društva ima za našu zemlju utoliko veći značaj što je ona od kapitalizma nasledila nerazvijenu privredu.

Privredni razvitak Jugoslavije posle rata pokrenuo je privredu iz stagnacije, snažno podigao proizvodne snage i stvorio materijalne uslove za dalji razvitak i poboljšanje životnih uslova. Posle rata Jugoslavija je gotovo udvostručila nacionalni dohodak po glavi stanovnika, stvorila čvrste osnove industrije, proširila svoju energetsku i sirovinsku bazu i znatno izmenila ekonomsku strukturu stanovništva. Postignuti rezultati su vrlo veliki i najveće teš-

koće su savladane; ali stepen razvijenosti je još takav da zahteva i u budućnosti velike napore, intenzivna ulaganja u svrhu daljeg razvijanja proizvodnih snaga. Otuda, da li će razvoj ubuduće ići brže ili sporije, zavisi i od svakog građanina kao pojedinca, od svih. Ma koliko ta ulaganja morala biti intenzivna, pošto je u pitanju odvajanje jednog dela društvenog produkta od neposredne potrošnje stanovništva – to se ona u isto vreme moraju u principu stalno tako odmeravati da ne bi negirala krajnji cilj kome služe. Jer podizanje proizvodnje je samo preduslov stalnog i svestranog poboljšavanja života i rada stanovništva.

Pred našu privrednu politiku postavljaju se zato, pre svega, dva zadatka:

prvo, da osnovna raspodela nacionalnog dohotka između fonda potrošnje i fonda akumulacije vodi u isto vreme računa i o potrebi ubrzanja ekonomskog razvitka i o podizanju potrošnje stanovništva u skladu s tempom toga razvitka;

drugo, da se u izgrađivanju sistema, ustanova i mera za plansko regulisanje privrednih procesa stalno izgrađuje i prikladan sistem raspodele, u kome neće dolaziti do stihijskog narušavanja jednom utvrđenih postavki privredne politike.

Investiciona politika

Da bi razvitak proizvodnih snaga bio srazmeran naporima koji se čine, sredstva odvojena za taj razvitak je utoliko više potrebno racionalno koristiti, jer su raspoloživa sredstva ograničena a treba istovremeno intenzivno razvijati proizvodne snage. U takvim uslovima dobiva naročiti značaj pitanje strukture investicija. Za privrednu politiku je bitno da se istaknu i uvedu u život kriteriji najefikasnijih ulaganja i takvi instrumenti njihovog usmeravanja koji obezbeđuju ostvarenje postavljenih zadataka.

Sistem samoupravljanja u preduzećima, u komunama itd., zajedno sa sistemom funkcionisanja tržišta i njegovog regulisanja, moraju se stalno razvijati u pravcu što racionalnijeg i ekonomičnijeg ulaganja društvenih sredstava i izgradnje sistema društvene evidencije i kontrole ulaganja, koji bi delovao samostalno i nezavisno od subjektivnih faktora.

Opšta privredna politika treba da svojim merama planskog regulisanja i usmeravanja usklađuje razvitak između pojedinih oblasti privrede i pojedinih područja naše zemlje, između privrede kao celine i drugih društvenih delatnosti. Taj skladni razvitak jedan je od osnovnih uslova bez koga ekonomski kriteriji investiranja i privređivanja uopšte ne mogu pravilno doći do izražaja. Jedino takav razvitak može biti osnova za maksimalno povećanje proizvodnje i produktivnosti rada, za širenje materijalne baze rada i za obezbeđivanje daljeg neometanog razvitka socijalističkih odnosa. Potrebno je razvijati sve privredne grane koje imaju povoljne uslove za racionalnu proizvodnju, kao i one grane od čijeg unapređivanja zavisi privredni razvoj čitave zemlje u celini. Takva intenzivna ulaganja treba vršiti i s gledišta potrebe za postepenim uklanjanjem velikih razlika u stepenu razvitka ekonomski razvijenih i ekonomski nerazvijenih oblasti naše zemlje.

Neposredni zadaci

Dosadašnji razvitak je istakao nekoliko određenih smernica za privrednu politiku u narednom periodu. Treba, pre svega, nastaviti s politikom industrijalizacije, podrazumevajući pod tim unošenje savremenih sredstava i metoda rada u sve oblasti privrede, obezbeđujući skladno razvijanje privrednih grana i oblasti. S takvom politikom

ekonomskog razvitka biće povezano dalje intenzivno premeštanje radne snage iz poljoprivrede u druge privredne grane, gde je produktivnost rada danas znatno veća, uz istovremene napore da se i u poljoprivredi produktivnost rada podigne na viši nivo.

Naša zemlja mora činiti dalje napore na razvijanju energetske i sirovinske baze. U posleratnom periodu ona je snažno razvila energetsku bazu, ali to još nije dovoljno; za dalji progres privrede i društva neophodno je i dalje nastaviti s njenim intenzivnijim podizanjem. Za taj razvitak postoje povoljni uslovi.

Posebno se danas ističe razvijanje poljoprivredne proizvodnje, kao sirovinske i prehrambene baze. Njen razvitak treba da ide uporedo sa socijalističkim preobražajem odnosa koji vladaju na selu.

Nužno je proširenje i poboljšanje saobraćaja da bi se obezbedila redovna i brza razmena robe za zadovoljenje proširenih potreba industrijske i poljoprivredne proizvodnje i za bolje funkcionisanje jedinstvenog jugoslovenskog tržišta.

Radi boljeg korišćenja proizvodnih kapaciteta u industriji, građevinarstvu i poljoprivredi kao i radi povećanja životnog standarda takođe je potrebno proširiti i razviti zanatstvo, kao i mrežu modernih mehanizovanih servisa i dopunskih zanatskih radionica, za potrebe privrednih organizacija i za usluge građanima. U tu svrhu komune treba da obezbede sredstva za dalje proširenje postojećih kapaciteta u društvenoj svojini i za organizovanje novih.

U cilju otklanjanja disproporcije između proizvodnje sredstava za potrošnju i sredstava za proizvodnju treba ubuduće nastojati da se proizvodnja koja povećava fond potrošnje stanovništva podiže u skladu sa opštim razvojem privrede i sa opštim potrebama zemlje.

Istovremeno je nužno razvijati sistem planskog regulisanja i usmeravanja privrede. Metodi toga regulisanja moraju se stalno usavršavati i usklađivati s progresivnim tendencijama razvoja socijalističkih odnosa. Mehanizam centralnog planskog regulisanja mora biti prilagođen samoupravljanju u preduzeću, u komuni itd., ali u isto vreme i dovoljno efikasan za usmeravanje razvitka privrede. Naročito u postavljanju odnosa u raspodeli produkta između onog dela sredstava kojima samostalno upravljaju radni kolektivi i komunalne zajednice i onog dela sredstava koji kao centralni fondovi služe planskom usklađivanju i usmeravanju – privredna politika mora voditi računa o tome da ovaj odnos obezbedi uslove za opšti privredni razvitak, a da istovremeno pruži dovoljne materijalne uslove za razvitak preduzeća, komuna i komunalne privrede.

Podizanje produktivnosti rada

Podizanje produktivnosti rada, stalno povećanje proizvodnje dobara po jednom radniku i jednom stanovniku mora pre svega počivati na razvijanju materijalnih proizvodnih snaga. Potrebno je da Jugoslavija u svom budućem razvitku ostvaruje podizanje produktivnosti rada prelaskom na mehanizaciju u što je moguće većoj meri, uvođenjem automatizacije i uopšte korišćenjem savremenih dostignuća nauke i tehnike u proizvodnom procesu i organizaciji proizvodnje. Ali i bolja organizacija rada, stručno obučavanje radnih ljudi, racionalno korišćenje radnog vremena, razvijanje discipline i potrebnih navika u radu predstavljaju u našim uslovima znatne unutrašnje rezerve za podizanje produktivnosti rada.

Za stalno razvijanje produktivnosti rada naročito je značajno da se u svim pojedinostima izgradi i primenjuje

sistem nagrađivanja prema radu. To predstavlja ne samo primenu pravilnih i usklađenih normi, i mera nagrađivanja za svako radno mesto u preduzeću već i pravilno nagrađivanje društvenog efekta rada radnih kolektiva i pojedinih područja i grana, što treba postići putem usklađivanja i stabilizovanja odnosa na tržištu i u osnovnoj raspodeli društvenog produkta. Princip nagrađivanja prema radu podrazumeva u stvari nagrađivanje srazmerno efektu, što znači da visina ličnog dohotka radnog čoveka bude u zavisnosti od produktivnosti njegovog rada; a to istovremeno znači da će se u okvirima cele privrede ukupni lični dohoci radnika povećavati srazmerno s povećanjem produktivnosti snage rada.

Porast lične zarade, prema tome, treba da zavisi prvenstveno od tri faktora: od opšteg podizanja produktivnosti rada u zemlji, od rezultata pojedinog radnog kolektiva na tom području i od produktivnosti rada svakog radnog čoveka. Ekonomska politika društva mora obezbediti da ti faktori stalno srazmerno dolaze do izražaja u životnom standardu čoveka, i time omogućuju proizvođaču da se svesno i planski orijentiše – svojim radom na radnom mestu i svojim učešćem u organima društvenog upravljanja – ka postizanju određenih ličnih i zajedničkih, društvenih, materijalnih efekata. Takav princip obezbeđuje to da osnovni zadatak socijalističke privredne politike bude stalno poboljšavanje materijalnih i kulturnih uslova života i rada radnih ljudi. Samo takav sistem nagrađivanja može obezbediti stalan interes radnih kolektiva i radnih ljudi da neprekidno usavršavaju svoj rad. A svako preterano veliko izdvajanje u fond akumulacije sredstava postignutih većom produktivnošću rada mora dovesti do zaoštravanja između individualnih i opštih društvenih interesa, a time i do političkih i socijalnih teškoća.

U takvom sistemu nagrađivanja, neophodno je s obzirom na sadašnji stepen privrednog razvitka i diferenciranje ličnih dohodaka prema kvalifikaciji, efektu rada, i prema stepenu odgovornosti, ali pri tome društvo nužno mora suzbijati krajnosti koje ponekad može izazvati primena ovog inače pravilnog principa. U tom smislu podjednako štetnu ulogu mogu igrati kako tendencija ka apsolutnom izjednačavanju ličnih dohodaka, koja dovodi do pada produktivnosti rada, jer destimuliše svaki napor čoveka ka kvalifikovanijem i produktivnijem radu – tako i preterano veliki raspon u ličnim dohocima, koji se pretvara u materijalnu privilegiju određenog društvenog sloja, stvarajući političke i socijalne poremećaje u društvu i dovodeći do deformacija socijalističkih odnosa.

Poboljšavanje uslova života

Stalno poboljšavanje uslova života i rada radnika, bolji radni, stambeni, zdravstveni i kulturni uslovi, podizanje njihovog stručnog, političkog i uopšte kulturnog nivoa – neposredno deluju na podizanje radnog učinka. Privredna politika mora nastojati da podiže proizvodnost rada ne samo kroz materijalnu zainteresovanost, već i kroz bolje opšte uslove života i rada radnih ljudi.

U cilju razvijanja proizvodnosti rada i stalnog kretanja privrede i društva napred – nagrađivanje radnih ljudi, njihovi životni i opštedruštveni uslovi treba da se poboljšavaju stalno i srazmerno podizanju proizvodne snage društvenog rada. To sve više mora postajati stvarnost u privrednim i opštedruštvenim kretanjima u našoj zemlji, jer predstavlja neophodan elemenat socijalističkih odnosa. Od stepena produktivnosti rada zavisi i tempo poboljšanja uslova života, tempo ostvarivanja osnovnog cilja socijalističkog privređivanja. Prema tome, podizanje produktivnosti je i uslov za ubrzanje tog tempa.

Savez komunista Jugoslavije u svome zalaganju na podizanju socijalističke svesti radnih ljudi i, naročito, u objašnjavanju socijalističkog sistema, mora polaziti od uzajamne veze i uslovljenosti između razvijenosti proizvodnih snaga i produktivnosti rada, na jednoj strani, i životnih uslova radnih ljudi, na drugoj, kao od jedne od osnovnih zakonitosti socijalističke privrede. Ta je zakonitost stavljena u osnov našeg sistema socijalističkih odnosa proizvodnje i treba u isto vreme da predstavlja najglavnije principe naše ekonomske politike.

Radi poboljšanja životnih uslova radnih ljudi nužno je u ekonomskoj politici naročito voditi računa o nekim problemima od kojih neposredno zavisi to poboljšanje.

Na prvom mestu se ističe potreba efikasnog rešavanja stambenog problema. Stambeni uslovi, naročito u gradovima i industrijskim i rudarskim naseljima, još su teški. Nasleđeni stambeni fond je bio mali a uz to je u ratu znatno porušen i oštećen. Naglim razvojem industrijskih centara i gradova, opštim podizanjem nivoa potreba stanovništva taj se problem, uprkos značajnim ulaganjima, iz godine u godinu stalno pooštravao.

Problem stambene izgradnje i racionalnog održavanja postojećeg stambenog fonda ublažen je posle uvođenja stambenog doprinosa i formiranja stambenih fondova, kao i posle uvođenja samoupravljanja u stambenim zajednicama ali privredna politika u narednom periodu mora nastojati da još odlučnije pristupi rešavanju ovog problema.

Potrebno je da se pristupi svestranijem proučavanju i izradi programa izgradnje i da se otklanjaju faktori koji tu izgradnju poskupljuju i usporavaju, kao i da se pronađu metodi putem kojih bi se u većoj meri u stambenu izgradnju uključili inicijativa i sredstva stanovništva.

Životni standard radnih ljudi u tesnoj je vezi s poboljšanjem i s proširenjem rada raznih društvenih delat-

nosti. Zdravstvena i socijalna zaštita, školstvo, delatnost kulturnih ustanova itd. – sve to neposredno utiče na poboljšanje uslova života radnih ljudi, na podizanje njihovog standarda.

Aktivnost komunalnih zajednica na podizanju standarda stanovništva

Za životni standard stanovništva veoma su značajne one delatnosti koje se razvijaju u samim komunalnim zajednicama. Ne samo stambeni uslovi, već i komunalne usluge – transportne, zanatske, higijenske itd. – predstavljaju bitan elemenat koji određuje nivo materijalnih i kulturnih uslova života stanovništva. S porastom gradskog stanovništva ove komunalne delatnosti sve više dobivaju u značaju. S druge strane, razvitak komunalnog sistema, ostavljanje većih materijalnih sredstava komunama za razvitak privrede i zaposlenosti, za podizanje stambenog fonda, uslužnih delatnosti itd. pružili su, i treba u budućnosti još više da daju, snažan zamah razvijanju komunalnih privrednih i socijalnih institucija i poboljšanju uslova života u gradovima. Sem toga, sistem finansiranja komunalnih delatnosti, u srazmeri s ličnim dohocima građana, treba da omogući da se komunalne delatnosti skladnije razvijaju ne samo na osnovu opšteg napretka jugoslovenske privrede, već i uporedo s razvitkom društveno-ekonomske strukture stanovništva u komuni, s porastom produktivnosti njegovog rada i s njegovim potrebama. Na toj osnovi opšta privredna politika, i, naročito, svesne političke snage u komunama treba da podstaknu politiku privrednog razvitka u komuni i dalje razvijanje komunalnih delatnosti.

Na poboljšanje uslova života građana utiču i razne službe za pomoć porodici. U tu svrhu će biti potrebno

ulagati još intenzivnije napore da bi se izgradila široka mreža raznovrsnih servisa za usluge i snabdevanje domaćinstava i jeftinijih ugostiteljskih servisa, kao i mreža raznih društvenih ustanova za zbrinjavanje dece zaposlenih roditelja, za negu starih i nesposobnih za rad i slično. Biće takođe potrebno stalno poboljšavati organizaciju i uslove snabdevanja u komuni uopšte. U rešavanju ovih i sličnih pitanja organi komune treba da se oslone na najšire učešće zainteresovanih građana. Zato je potrebno obezbediti i organizovati razne forme saradnje i samopomoći, kao što su stambene zajednice i drugi oblici udruživanja građana.

Unapređenje komunalnih delatnosti je u najužoj vezi ne samo sa životnim standardom stanovništva, već vrlo često i sa razvijanjem pojedinih privrednih grana. Često je zaostalost komunalne privrede bila uzrok nedovoljnom korišćenju raspoloživih proizvodnih snaga. Najzad, komunalna privreda ima krupan značaj i za razvoj komunalne zajednice, kao osnovne ćelije našeg socijalističkog društva.

Snabdevanje stanovništva

Trgovina je ostvarila značajan napredak naročito u periodu radničkog samoupravljanja. Ali, i pored toga, još se može govoriti o zaostajanju trgovine za opštim privrednim razvitkom i za potrebama boljeg usluživanja potrošača robom. To se može naročito reći za trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Zaostajanje se, pre svega, ogleda u materijalno-tehničkim uslovima prometa robe, a posebno u kapacitetu prodajne mreže. Sem toga, zbog neusklađenosti u proizvodnji, zbog nedograđenosti privrednog sistema i subjektivnih slabosti u trgovini, na nekim područjima razmene dolazi do nekontrolisanog ispoljavanja elemenata stihije i raznih nesocijalističkih pojava. To se

nepovoljno odražava kako na obezbeđenje odgovarajuće strukture potrošnje, tako i na stabilnost tržišnih odnosa i cena.

Uslovi snabdevanja potrošača, kao i uspešno razvijanje proizvodnje traže da se razvitku trgovine u narednom periodu posveti veća pažnja nego dosad. Pri tom je potrebno kako proširiti mrežu prodavnica – trgovinskih radnji, robnih kuća i sl., tako i stalno podizati stručni nivo službenika i, naročito, omogućiti da se podizanjem magacina, hladnjača, transportnih sredstava i drugih uređaja tehnički uslovi trgovinskih usluga podignu na savremeni nivo.

Radi daljeg razvitka i usavršavanja trgovine i radi kontrole i stabilizacije cena, biće potrebno, naročito u narodnim odborima, preduzeti u prvom redu razne organizacione mere za obezbeđenje snabdevanja stanovništva, a zatim sprovesti odgovarajuće regulativne mere i pojačati društvenu kontrolu nad trgovinom preko odgovarajućih formi organizacije potrošača.

Međunarodna ekonomska politika Jugoslavije

U borbi za ekonomski napredak socijalistička Jugoslavija treba prvenstveno da se osloni na sopstvene snage i da vodi takvu politiku koja će obezbediti i njenu ekonomsku nezavisnost.

To ne znači, međutim, da ona treba da se izoluje od drugih zemalja, odnosno od svetske privrede, i da vodi politiku autarhije. Naprotiv, politika autarhije bi samo povećala ekonomske terete radnim ljudima i usporila razvitak proizvodnih snaga. Socijalistička Jugoslavija treba da se uključuje u međunarodnu podelu rada i u sve one oblike ravnopravne međunarodne ekonomske saradnje koji doprinose njenom privrednom napretku i ubrza-

nju razvitka proizvodnih snaga a ni u kom pogledu ne ugrožavaju njenu nezavisnost ni njen socijalistički poredak. U takvu saradnju Jugoslavija treba da ulazi pod istim ravnopravnim uslovima sa svim zemljama – bez obzira na njihov društveni sistem – koje žele i imaju interesa da sarađuju s našom zemljom u takvoj ekonomskoj razmeni i međusobnom dopunjavanju.

U skladu s politikom ekonomskog osamostaljenja, i na toj osnovi jačeg uključivanja u svetsko tržište, biće potrebno da se, što je moguće brže, postigne i održi uravnoteženi platni bilans sa inostranstvom. U tu svrhu je potrebno podsticati razvoj onih privrednih grana i preduzimati one privredne i druge mere koje obezbeđuju ostvarenje takvog zadatka.

POLJOPRIVREDNA POLITIKA

Nalazimo se na tom stepenu ekonomskog uspona kada je nužan ubrzan razvoj i poljoprivrede radi obezbeđenja ravnomernijeg razvitka proizvodnih snaga i zadovoljavanja sve većih potreba radnih ljudi i radi stvaranja povoljnijih uslova za socijalistički preobražaj sela i društvenog razvoja uopšte. Ubrzani razvoj je mogućan samo na bazi krupne savremene tehnike i naučne organizacije proizvodnje. To zahteva odgovarajuća ulaganja društvenih sredstava na onim područjima razvitka poljoprivrede gde je mogućno brzo i temeljnije savladati stihiju i obezbediti visoku proizvodnju uz ostvarivanje ciljeva socijalističkog preobražaja sela.

Dosadašnji ekonomski razvoj u našoj zemlji, pored društveno-političkih uslova stvorio je i osnovne materijalno-ekonomske uslove za izgradnju moderne, socijalističke poljoprivrede. Opšti razvoj ekonomskih snaga Jugoslavije i povećanje ukupnog nacionalnog dohotka, stvorenog pre

svega industrijalizacijom zemlje, postepeno osiguravaju poljoprivredi savremena sredstva za proizvodnju.

Stvorena je, takođe, mreža socijalističkih poljoprivrednih organizacija koje već predstavljaju solidnu polaznu osnovu za brži, uspešniji razvoj socijalističkih oblika proizvodnje u poljoprivredi.

Stvaranje krupne socijalističke poljoprivrede – jedini put unapređenja poljoprivredne proizvodnje

Opšti ekonomski uspon i već postignuti razvoj socijalističkih društvenih odnosa u ostalim oblastima proizvodnje traže da i poljoprivreda brzim tempom prelazi u svim granama od zaostale na naučno organizovanu i visoko produktivnu proizvodnju. Samo moderna poljoprivreda, s visokom proizvodnjom po jednom radniku i na jedinici površine, može obezbediti puno iskorišćavanje povoljnih zemljišnih i klimatskih uslova i na toj osnovi neprekidno poboljšavati ishranu stanovništva, snabdevati prerađivačku industriju poljoprivrednim sirovinama i doprineti povećanju izvoza poljoprivrednih proizvoda.

Za ostvarivanje visokih prinosa potrebni su svestranija naučno-tehnička organizacija proizvodnje u poljoprivredi, prevazilaženje zaostale tehnologije, primena modernih sredstava i metoda, mehanizacije, hemijskih sredstava, visoko produktivne sorte semena kulturnog bilja, visoko produktivne rase stoke, melioracija zemljišta i slično.

Prema tome, unapređenje poljoprivredne proizvodnje može se postići samo angažovanjem socijalističkih društvenih snaga i izgrađivanjem moderne, krupne socijalističke poljoprivrede.

Podizanje poljoprivredne proizvodnje i njen socijalistički preobražaj samo su dve strane jednog jedinstvenog

procesa. Svaka perspektiva unapređenja poljoprivrede kroz kapitalistički razvoj i bogaćenje jednog dela poljoprivrednih proizvođača na račun drugih – u našim je uslovima i ekonomski i politički nemogućna.

Socijalistički preobražaj sela

Politika Saveza komunista Jugoslavije u oblasti poljoprivrede sastoji se u postepenom podruštvljavanju procesa proizvodnje u poljoprivredi putem razvijanja sredstava za proizvodnju u okviru sadašnjih socijalističkih poljoprivrednih organizacija i drugih socijalističkih oblika koji budu nastajali u samom razvijanju tog procesa, a bez nasilnog diranja u individualno vlasništvo nad zemljom. Socijalistički preobražaj poljoprivrede neophodan je uslov njenog kvalitativnog unapređenja, kao i stvaranja boljih životnih uslova za poljoprivredne proizvođače. Postepeno ostvarivanje toga cilja spada među najvažnije zadatke komunista i svih socijalističkih snaga u narednom periodu socijalističke izgradnje.

Jačanje socijalističkih odnosa na selu vezano je s razvitkom socijalističkih poljoprivrednih organizacija, s modernim sredstvima za proizvodnju i sa stručnim kadrovima, sa sve većim uticajem tih organizacija na način obrade i iskorišćavanja zemlje, sa sve snažnijim uticajem na individualnog proizvođača da stupa u najraznovrsnije oblike socijalističke kooperacije u sopstvenom interesu i u interesu razvitka socijalističkih poljoprivrednih organizacija.

Socijalističke poljoprivredne organizacije su glavni nosioci proširene reprodukcije i organizatori moderne proizvodnje. To su danas pre svega: poljoprivredna dobra, seljačke radne zadruge, opšte zemljoradničke zadruge i ekonomije zemljoradničkih zadruga. U daljem razvoju

će preimućstvo imati oni oblici koji pokažu najveće rezultate u brzom podizanju proizvodnje i u socijalističkom preobražaju sela, to jest oni koji budu prednjačili u povećanju prinosa, u rentabilnosti privređivanja, u mogućnosti prihvatanja savremenih sredstava i metoda proizvodnje, u uticanju na razvoj socijalističkih odnosa na selu, u prevazilaženju privatnosopstveničke stihije, u prevođenju radnog seljaštva na krupnu socijalističku poljoprivredu.

Jugoslovenski komunisti će se, prema tome, založiti za izgradnju takvih socijalističkih poljoprivrednih organizacija i takvih oblika ujedinjavanja individualnih proizvođača koji vode najpunijem razvitku poljoprivredne proizvodnje i koje će radni seljaci dobrovoljno prihvatiti u svom sopstvenom interesu.

Uloga opšte zemljoradničke zadruge

Opšta zemljoradnička zadruga je jedna od pogodnih formi kojima se postepeno prevazilazi sitnosopstvenička stihija i razvija krupna socijalistička proizvodnja. U svojoj aktivnosti opšta zemljoradnička zadruga treba da razvija one oblike proizvodne kooperacije koji bitno povećavaju proizvodnju, jačaju fondove zadruga i na taj način stvaraju uslove za modernu socijalističku krupnu proizvodnju. Samo takvi oblici dovode do veće produktivnosti rada i do smanjenja proizvodnih troškova. Odlučujući materijalno-ekonomski stimulans za razne oblike sprege individualnog seljaka sa zadrugom treba da bude materijalni interes individualnog poljoprivrednog proizvođača i ekonomski interes zajednice koja ulaže društvena sredstva u razvitak poljoprivrede. Taj individualni ekonomski interes će ubeđivati seljaka u preimućstvo krupnog socijalističkog gazdinstva nad zaostalim, sitnim i neorganizovanim.

Osnovu i ciljeve takve kooperacije predstavlja tehnička baza sasvim drukčija od one na kojoj je zasnovana sadašnja seljačka proizvodnja, čime se postižu kvantitativno veći prinosi po jedinici kapaciteta, mobilizira živ rad i dovodi do različitih oblika ujedinjavanja zemlje. Zadruge treba da vrše podruštvljavanje procesa rada, da postepeno operaciju za operacijom pretvaraju u društveni proces rada, da time deluju na strukturu proizvodnje, planiranje i postepeno menjanje strukture cele poljoprivrede.

S jačanjem udela društvenih sredstava za proizvodnju u zadruzi, takva socijalistička poljoprivredna organizacija postajaće sve više nosilac proširene reprodukcije, organizator krupne socijalističke proizvodnje, prometa i prerade. Tome treba da se pridruži i svesna politička aktivnost socijalističkih snaga, kao i odgovarajuća opšta ekonomska politika društvene zajednice (plan, regulativne mere, društvena kontrola nad obradom zemlje, krediti, cene, porezi itd.).

Krupno pitanje raspolaganja zemljom svodi se, u takvim uslovima, na pitanje stepena razvijenosti i sposobnosti zadruge da ovlada procesom proizvodnje, a pitanje zemljišne rente, koja će sve više postajati poslednji izraz privatne zemljišne svojine, rešavaće se zajedno s razvitkom proizvodnih snaga, u poljoprivredi i u skladu sa opštim ekonomskim razvitkom socijalističke privrede.

Bitno je da se svi ti procesi razvijaju samo na bazi dobrovoljne odluke seljaka. A seljaku će sama praksa otkrivati istinu, koju Savez komunista stalno ističe: da se radnom seljaku može obezbediti bolji život samo u uslovima razvoja i jačanja moderne krupne socijalističke poljoprivredne proizvodnje.

Uloga socijalističkih poljoprivrednih gazdinstava

U sadašnjem periodu izgrađivanja socijalističke poljoprivrede društvena poljoprivredna dobra, kao i razvijene radne zadruge i zadružne ekonomije, imaju izvanredno značajnu ulogu. Ta su gazdinstva ušla u fazu veoma intenzivnih nastojanja da ostvare takve prinose koji znače kvalitativno novo stanje – visoku produktivnost rada i rentabilnost proizvodnje.

Svojim primerom i proizvodnom sposobnošću one će uticati na dalje procese modernizacije i intenzifikacije cele poljoprivrede. Od njihovih rezultata danas u prvom redu zavisi definitivna afirmacija krupnog socijalističkog gazdinstva u svim granama poljoprivrednog privređivanja nad sitnim i rascepkanim individualnim posedom.

Politički i kulturni napredak sela

Proces izgrađivanja socijalističke poljoprivrede bitno će uticati na sav razvitak društvenih odnosa, kao i na standard i kulturni nivo na selu. Naučno organizovana proizvodnja savremenim sredstvima za proizvodnju postepeno će brisati razlike između rada u industriji i poljoprivredi, jer se na taj način sve više industrijalizuju pojedini procesi poljoprivredne proizvodnje. U takvim će se uslovima prosečna produktivnost rada u poljoprivredi postepeno približavati produktivnosti rada u industriji.

I opšti tehnički i kulturni napredak – kao što su elektrifikacija, savremeni transport, štampa, radio, televizija itd. – izvodi poljoprivredne proizvođače na put produktivnijeg rada i kulturnijeg života. Samoupravljanje proizvođača u krupnim gazdinstvima, zadrugama i njenim pogonima postaje sve veća snaga u izgradnji moderne poljoprivrede. Sa opštim razvitkom poljoprivrede sma-

njivaće se razlike u načinu života ljudi u gradu i na selu, kao i suprotnosti i razlike u interesima grada i sela. Samim tim radni seljak ulazi sve više u nove proizvodne odnose, menja time svoju društvenu prirodu, način života i shvatanja.

U borbi za takav razvitak veoma je značajna uloga komunista i svih svesnih socijalističkih snaga. Naročito političke i društvene organizacije na selu i u poljoprivrednim komunama treba da rukovode veoma složenim procesom izgradnje moderne poljoprivrede, procesom socijalističkog preobražaja i kulturnog napretka sela.

SOCIJALNA POLITIKA

Jugoslavija je između dva rata spadala među zaostale zemlje Evrope u pogledu odnosa prema čoveku i njegovom pravu na obezbeđenje u slučaju bolesti, starosti i iznemoglosti, kao i u pogledu zaštite majke i deteta. Ratna razaranja, milion i sedam stotina hiljada poginulih u ratu, ogroman broj invalida i ratne siročadi – sve je to još više pogoršalo probleme socijalne zaštite i pred narodnu vlast postavilo izvanredno teške zadatke.

Savez komunista Jugoslavije je već u toku rata, a naročito u posleratnom periodu, usmerio svoje napore na rešavanje socijalnih problema nastalih kao neposredna posledica rata i ostataka eksploatatorskog sistema. Briga o ratnim vojnim invalidima, porodicama i deci poginulih boraca i žrtava fašizma stalna je i sistematska. Ulaganjem velikih sredstava u proširenje materijalne osnove zdravstvene zaštite i razne vidove materijalnog obezbeđenja građana, izgradnjom savremenog zakonodavstva i razvijanjem široke društvene aktivnosti građana u organima

društvenog upravljanja na području socijalne politike postignuti su i drugi značajni uspesi. No i pored ovih uspeha pred socijalnom politikom stoje krupni zadaci.

Dalji zadaci u oblasti socijalne politike

Pred socijalnu politiku postavljaju se pre svega sledeći zadaci: briga za radnog čoveka, za porodicu, za njihove svakodnevne potrebe i opskrbu, za njihov odmor i zabavu itd.; u tom smislu čitava stambena i komunalna politika treba da budu prožete duhom socijalističke socijalne politike;

obezbeđenje svakom članu zajednice takvih uslova života i rada koji će očuvati i unaprediti njegovo fizičko i psihičko zdravlje;

zdravstvena zaštita i pomoć za sprečavanje bolesti i lečenje obolelih;

omogućavanje svakom radnom čoveku da učestvuje u društvenom životu i radu rešavajući socijalne probleme koji još uvek žive kao ostaci prošlosti ili se stvaraju kao novi problemi;

pomoć određenim kategorijama lica, a i pojedincima, kad se zbog nesreće, bolesti, invalidnosti, defektnosti, starosti ili maloletstva, zbog spoljnih a ponekad i unutrašnjih uzroka nalaze u posebno nepovoljnom položaju, socijalna zaštita ovakvih lica treba, pored materijalnog obezbeđenja, da im pre svega omogući uključivanje u društveni život i proizvodni rad školovanjem i stručnom obukom, sistematskom rehabilitacijom i prekvalifikacijom, socijalnom adaptacijom, sve više prilazeći rešavanju teškoća i zadovoljenju potreba svake pojedine ličnosti, bilo da one proističu iz objektivnih uslova života ili iz psihičke ili fizičke konstitucije pojedinaca.

U sprovođenju raznih oblika socijalne zaštite treba staviti težište na delatnost komuna, stambenih zajednica i niza društvenih organizacija koje u svom programu i u svom svakodnevnom radu na području komune imaju socijalne zadatke.

Fondovi pod društvenom kontrolom predstavljaju u našim uslovima najpogodniju materijalnu osnovu raznih oblika socijalne zaštite. Društveno upravljanje tim fondovima i pojedinim zdravstvenim i socijalnim ustanovama omogućava najracionalnije korišćenje raspoloživih sredstava.

Socijalno osiguranje

Socijalno osiguranje lica u radnom odnosu predstavlja krupno dostignuće radničke klase Jugoslavije. Socijalno osiguranje u slučaju bolesti, nesreće na poslu, invalidnosti, starosti, proističe u ovoj etapi kao pravo iz radnog odnosa i doprinosa osiguranika. Njega treba dalje razvijati ka obuhvatanju celog stanovništva i ka uvođenju novih vrsta osiguranja. U tom pogledu je naročito važan zadatak postepenog uvođenja socijalnog osiguranja na selu.

Zdravstveno osiguranje celog stanovništva, kao prva faza u daljem proširenju socijalnog osiguranja na još neosigurane građane, treba da se zasniva na njihovom doprinosu i da se ostvaruje u skladu sa opšte usvojenim važećim načelima i u srazmeri s porastom materijalnih mogućnosti.

Zadaci u oblasti zdravstva

Delatnost u oblasti zdravstva treba da se, pored lečenja bolesti, rehabilitacije bolesnika i akcija za sprečavanje bolesti, još više orijentiše na očuvanje i podizanje fizičkog i psihičkog zdravlja svih radnih ljudi.

Napori na daljem unapređenju zdravstva upraviće se pre svega: na usavršavanje zdravstvene službe i unapređenje njene organizacije; na povećanje i proširenje zdravstvenih kapaciteta, a naročito onih koji obezbeđuju preventivu, usklađujući razvoj zdravstvene mreže s povećanim potrebama pojedinih područja, koje su rezultat privrednog razvitka i promene strukture stanovništva; na što veće unapređenje naučnoistraživačkog rada na polju zdravstva; na povećanje proizvodnje lekova, na školovanje zdravstvenih kadrova uopšte, a naročito srednjomedicinskog kadra i pomoćnog osoblja. Posebnu pažnju treba posvetiti higijenskoj i zdravstvenoj kulturi širokih narodnih slojeva.

Položaj porodice

Ukidanjem patrijarhalnog bračnog i porodičnog zakonodavstva, uvođenjem društvene zaštite i pomoći porodici, stvaranjem materijalnih i drugih uslova za ekonomsko osamostavljivanje žene, razvijanjem raznih ustanova za pomoć porodici u negovanju i vaspitanju dece, stvaranjem društvene tehničke baze domaćinstva i time oslobađanjem porodice od pritiska zaostalog domaćinstva – u socijalističkom društvu daje se nova podloga bračnim i porodičnim odnosima, novom moralu u ličnim odnosima, vraćanju čoveka njegovoj pravoj ljudskoj prirodi, bez iskorišćavanja i ponižavanja drugog.

Istovremeno kad se porodica oslobađa od robovanja zaostalom domaćinstvu, ona produbljuje, obogaćuje i jača svoje unutrašnje ljudske odnose i predstavlja izvor lične sreće svojih članova. Bez prinude privatnovlasničkog društva, kao i društvenih predrasuda koje se s njima povezuju, radni ljudi slobodno zasnivaju svoj bračni i porodični život na međusobnoj ljubavi, drugarstvu i poštovanju, i na ljubavi prema svojoj deci.

Promena bračnih i porodičnih odnosa je istorijski proces u kome treba savlađivati objektivne, materijalne prepreke, kao i zaostale navike, predrasude i shvatanja, koja su na području ovih odnosa naročito duboko ukorenjena.

Brzi tempo industrijalizacije i promena strukture stanovništva, nagli razvoj i porast gradova, doseljavanje seoskog stanovništva, posebno omladine u gradove, nedostatak i prenaseljenost stanova, i slabo razvijene komunalne službe, promena porodičnih odnosa – stvorili su i dalje stvaraju nove lične i porodične probleme i probleme adaptacije na nove uslove i nov način života, negativne socijalne pojave i sl.

Savez komunista Jugoslavije uočava duboke procese koji se odigravaju u porodici, njene potrebe i njene mogućnosti, imajući stalno u vidu da subjektivnim snagama i stvaranjem materijalnih uslova, a naročito u okviru komuna i stambenih zajednica, treba ubrzati proces oslobađanja porodice od tereta tehnički zaostalog domaćinstva uporedo sa opštim materijalnim razvitkom zemlje.

Jedan od najvažnijih problema u ovom kompleksu jeste razvijanje društvene brige za decu. Ne umanjujući ulogu porodice u vaspitanju dece koja je nezamenjiva, Savez komunista će se zalagati da se i ubuduće razvijaju najširi oblici društvene brige za decu, koji će pružiti i ono što u vaspitanju dece porodica, svedena na roditelje i decu, naročito ako je majka zaposlena, detetu ne može da pruži. U interesu je i porodice i društva stvaranje najrazličitijih dečijih ustanova i mreže objekata za zabavu i razonodu, sportskih terena i sličnog, u kojima će deca provoditi deo dana i koji će im pružiti kolektivni život i društveno vaspitanje. Neposrędno angažovanje roditelja u razvijanju društvene brige za decu, njihovo učešće u organima upravljanja svih ustanova za decu omogućuje

da se najbolje sagledaju mogućnosti i potrebe porodice i istovremeno ostvari jedinstvo društvenog i porodičnog vaspitanja.

U procesu dubokih promena porodičnih odnosa u kojima se nalazimo neizbežni su unutrašnji sukobi. Oni dovode do individualnih problema i teškoća, koji ponekad poprimaju karakter društvenih pojava (razvodi brakova, vanbračna deca i sl.) Socijalna zaštita treba da prilazi individualnoj intervenciji i pomoći u svakom pojedinačnom slučaju gde poremećeni porodični odnosi dovode do socijalnih problema.

Društveno upravljanje u oblasti socijalne zaštite

Za rešavanje svih pomenutih problema potrebno je i dalje širiti mrežu socijalnih službi i ustanova sa društvenim upravljanjem, a posebno mrežu raznih savetovališta. Naročitu pažnju treba posvetiti formiranju stručnih kadrova socijalnih radnika.

Nosioci ovakve socijalne politike i dalje će ostati komune u okviru kojih se odvija neposredna briga i zaštita čoveka, stambene zajednice i privredne organizacije. U ostvarenju svih mera socijalističke socijalne politike veliku ulogu i ubuduće treba da imaju društvene organizacije, a u neposrednoj brizi za radnog čoveka i njegovu porodicu u prvom redu sindikati kao najmasovnija politička organizacija radničke klase. Aktivnost političkih i društvenih organizacija, samoupravnih organa i svih građana omogućuje i stalno razvijanje inicijative, neposredno rešavanje zadataka, bolje korišćenje materijalnih sredstava, neprekidno usavršavanje rada postojećih organizacija koje već uspešno rade na načelima društvenog samoupravljanja. Na taj način su stvoreni mehanizam

i uslovi u kojima aktivnost građana, pored ulaganja materijalnih sredstava, dobija prvorazrednu ulogu u daljem razvitku i delatnosti službi socijalne politike.

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Revolucionarne promene u društvenoj i ekonomskoj strukturi Jugoslavije izazvale su mnogobrojne i raznovrsne kvalitativne izmene u oblasti društvene nadgradnje. Tim su promenama otvorene velike mogućnosti za slobodan razvitak prosvete, nauke i kulture na idejnim osnovama socijalističkog humanizma.

Borba za idejni socijalistički preobražaj zahteva organizovano i sistematsko delovanje Saveza komunista i svih naprednih snaga u zemlji. Da bi se ovaj idejni socijalistički preobražaj naše zemlje mogao ostvariti u duhovnim oblastima, treba posvetiti punu pažnju proširenju i izgradnji materijalno-tehničke osnove u svim granama kulture, obezbeđenjem objektivnih uslova najširim slojevima naroda za sticanje opšteg i stručnog znanja.

Bitne karakteristike razvijanja kulturnih stvaralačkih sposobnosti naroda jesu:

slobodan razvoj nacionalnih kultura na bazi ravnopravnosti i stvaralačke saradnje među njima;

socijalistička demokratizacija školskog sistema i sistema obrazovanja i vaspitanja uopšte, kao i naučnih, umetničkih i svih kulturnih ustanova;

oslobađanje prosvetnog, naučnog, umetničkog i kulturnog života od administrativnog uplitanja organa vlasti, od etatističkih i pragmatističkih koncepcija kulturnog stvaralaštva, izgrađivanjem i usavršavanjem sistema društvenog samoupravljanja u prosvetnim, naučnim i ostalim kulturnim ustanovama i organizacijama;

marksistički kritički stav prema kulturnom stvaralaštvu svih naroda, prema kulturnom nasleđu jugoslovenskih naroda, borba protiv klasnoburžoaskog mistifikovanja kulturne istorije i kulturnih vrednosti, borba protiv neukog, primitivističkog i sektaškog potcenjivanja kulturnog fonda stvorenog u prošlosti, koji socijalističko društvo, kao prirodni i istorijski naslednik pozitivne kulturne baštine prihvata i kultiviše, kao jedan od elemenata za izgradnju besklasne civilizacije.

U revolucionarnoj društvenoj praksi je ogromno porasla opšta prosvećenost naroda. Borba za nove društvene odnose oslobađa ljudsku svest od naivne i neuke vere u preživele religiozne i mistične narkoze, od duhovne tromosti, od obmane raznim fetišizmima, ona proširuje opšte znanje i uvodi nove socijalne navike na temelju bogatog naučnog i tehničkog iskustva, za dostignuće višeg ekonomskog društvenog standarda, kao osnovnog i nadasve važnog preduslova za sadržajniji život čoveka.

U tom procesu dolazi do punog izražaja i progresivna usmerenost većine jugoslovenske inteligencije i njen društveno-revolucionarni aktivizam, koji se pod idejnim uticajem komunista razvijao u borbi protiv buržoaskih režima predratne Jugoslavije, fašističke okupacije i kontrarevolucije, a koji danas u okviru socijalističke izgradnje ima pune i otvorene mogućnosti za razvoj svih svojih stvaralačkih sposobnosti.

Savez komunista Jugoslavije boriće se i dalje za stvaranje što povoljnijih materijalnih i društvenih uslova za intenzivan razvoj kultura jugoslovenskih naroda, naučnog i umetničkog stvaralaštva, za podizanje opšte kulturne spreme i znanja što većeg broja radnih ljudi.

U daljoj izgradnji osnovnog savremenog obrazovanja Savez komunista Jugoslavije pokloniće posebnu pažnju:

podizanju nivoa osnovnog savremenog obrazovanja svih stanovnika u cilju menjanja kvalifikacione strukture

stanovništva, osposobljavanju građana za odgovorne funkcije u mehanizmu društvenog samoupravljanja i, uopšte, stvaranju uslova za kulturniji i bogatiji lični život građana;

obezbeđenju jednakih mogućnosti svakom mladom čoveku da se opredeljuje u izboru svog životnog poziva i da prema svojim sposobnostima i interesovanju nastavi školovanje i upotpunjuje svoje znanje do najviših stepena.

Postepeno smanjivanje jaza između umnog i fizičkog rada, likvidacija moralne i društvene degradacije fizičkog rada, nasleđene iz klasnog društva, predstavlja jedan od osnovnih principa na kojima se zasniva socijalistički sistem vaspitanja i obrazovanja. Zato sistem obrazovanja odraslih čini neophodnu dopunu i proširenje redovnog školskog sistema sa zadatkom da omogući stalno proširivanje obrazovanja i stručnog usavršavanja radnih ljudi. Na toj osnovi treba izgrađivati sistem opšteg obrazovanja naroda, pristupačnog svakom.

Sistem vaspitanja i obrazovanja

Sistem vaspitanja i obrazovanja u Jugoslaviji izgrađivaće se i razvijati u pravcu opštih ciljeva naše socijalističke zajednice kako bi maksimalno doprineo stvaranju materijalnih i kulturnih dobara i izgradnji socijalističkih društvenih odnosa.

Osnovni ciljevi obrazovanja i vaspitanja u našim društvenim uslovima jesu: razvijanje stvaralačkog odnosa mlade generacije prema budućem pozivu i prema radu uopšte; razvijanje socijalističke društvene svesti i osposobljavanje omladine za učešće u društvenom. životu zemlje, u organima društvenog samoupravljanja i upravljanja; upoznavanje i usvajanje dostignuća naših naroda i

celokupnog čovečanstva na raznim područjima socijalnog, naučnog, tehničkog, umetničkog i ostalog kulturnog stvaralaštva; razvijanje duha bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda; razvijanje internacionalizma, duha međunarodne solidarnosti radnih ljudi, kao i ideje ravnopravnosti i zbliženja svih naroda u interesu mira i napretka u svetu; usvajanje osnova naučnog, materijalističkog pogleda na svet; razvijanje svestrane, aktivističke ličnosti sa intelektualnim i moralnim osobinama građanina socijalističke zajednice; poboljšavanje fizičkog zdravlja, naročito razvijanjem fizičke kulture i telesnog vaspitanja, kao uslova za normalan stvaralački život.

Da bi školstvo bilo sposobno da ispuni takvu ulogu, neophodno je da po svojoj organizaciji, po metodama rada, po celokupnom svom delovanju bude u stanju da se neprekidno usavršava, da ide ukorak s razvitkom društva, da zadovoljava potrebe koje neprekidno rastu. Od naročite je važnosti veza škole s društveno-ekonomskom stvarnošću, sposobnost škole da svojim programom odražava konkretne potrebe mladih naraštaja, da ih usklađuje s potrebama društva; umešnost da se u mladom čoveku probudi interes za sva ona znanja koja su potrebna za njegov sadašnji i budući materijalni, kulturni i moralno-društveni napredak. Nastava u našim školama treba da živo prati savremeni razvitak i rezultate savremene nauke, društvene prakse i umetnosti, i da te rezultate koristi u vaspitnom radu.

Na području povezivanja škole s potrebama društva i jačanja društvene uloge škole – naročiti značaj imaju školski odbori pri vaspitnim ustanovama. Vezani s komunom i privrednim i društvenim organizacijama, ovi organi sve više postaju mesto dogovora i saradnje svih zainteresovanih faktora: nastavnika, roditelja, omladine, kao i odgovarajućih društvenih organizacija i državnih organa.

Prosvetna aktivnost u narodu

Nasleđeni niski prosvetni i kulturni nivo mnogih oblasti naše zemlje i osnovne mase proizvođača, osobito poljoprivrednih, jeste ozbiljna kočnica bržem razvitku proizvodnih snaga društva i celokupnom socijalističkom preobražaju. Takvo stanje neposredno utiče na razvitak i same kulture, jer ogromne stvaralačke energije naroda još uvek nisu sve pokrenute.

Savez komunista Jugoslavije će se uporno zalagati za razvijanje i proširivanje mreže ustanova namenjenih kulturno-prosvetnom uzdizanju najširih masa, kao što su: štampa, izdavačka delatnost, radio i televizija, film, pozorište, zatim javne biblioteke, bioskopi, domovi kulture, radnički i narodni univerziteti, kulturno-prosvetne i druge organizacije koje podstiču samoaktivnost, amaterstvo itd. Komunisti će se zalagati za svrsishodnije i racionalnije investiranje materijalnih sredstava zajednice, vodeći politiku forsiranja onih ustanova i onih oblika kulturne delatnosti koji najefikasnije i najšire utiču na podizanje kulturnog standarda naroda.

Borba protiv primitivizma i uopšte borba za savremeniju organizaciju vaspitanja i obrazovanja kao i proširivanje kulturnih navika nije moguća bez savremenih tehničkih i kulturnih sredstava. U tom smislu je osobito važno opremiti naše škole i druge prosvetne i kulturne ustanove tehničkim sredstvima koja omogućavaju potpunije i lakše učenje i sticanje znanja. Pored toga, razvitak filma, radija, televizije, stvara nove, ogromne mogućnosti za sticanje novih znanja, za proširenje kulturnih navika, za upoznavanje drugih naroda. Sve to iziskuje da se ulože napori u podizanju opšte i lične potrošnje društva u narednom periodu, da se, prema porastu materijalnih mogućnosti društva, podiže opšti, tehnički i kulturni

standard, da se stvaraju bolji uslovi za šire i svestranije korišćenje tehničkih kulturnih sredstava, kako u ličnoj tako i u javnoj upotrebi.

Nauka i umetnost

Nauka je u savremenom društvu dobila veliki značaj. Ona je postala jedan od osnovnih faktora koji određuje ukupni potencijal i snagu pojedine zemlje. Razvoj nauke i tehnike, kao i unapređenje industrijske proizvodnje slili su se u jedinstven proces, tako da je nauka postala jedna od najjačih poluga razvitka materijalnih snaga društva. U ovakvim uslovima dalje razvijanje proizvodnih i drugih snaga naroda u velikoj meri zavisi od sposobnosti zajednice da rezultate naučnog mišljenja i prakse učini što dostupnijim. Neprekidno poboljšavanje uslova za napredak nauke u svim njenim oblastima jedan je od zadataka Saveza komunista Jugoslavije.

Socijalističko društvo mora – a ono jedino i može – da do maksimuma oslobodi stvaralačke snage u nauci i da naučnim radnicima omogući da slobodno razvijaju svoje sposobnosti u otkrivanju zakonitosti i oblika kretanja prirode i društva, a radi usklađivanja subjektivne delatnosti društvenih snaga sa objektivnim kretanjem. Put ka nauci treba da bude otvoren svakom našem građaninu koji za to ima sposobnosti i sklonosti.

Savremena nauka na nekim područjima može uspešno izvršiti svoj zadatak jedino udruženim naporima i saradnjom većeg broja naučnih radnika na osnovu slobodnog individualnog stvaranja.

Socijalističko društvo naročitu pažnju posvećuje napretku društvenih i političkih nauka. Razvijene društvene i političke nauke, koje otkrivaju i utvrđuju zakone savremenog kretanja društva i njegove svesti, snažan su faktor

progresivnog društvenog razvitka i razvitka društvenog bića čovekovog.

U povezivanju nauke s potrebama društva važna uloga pripada društvenom upravljanju u naučnim ustanovama, preko kojeg se sjedinjuju opšti interesi društva s konkretnim interesima naučnog rada. U tom sjedinjavanju se osigurava sloboda naučnog stvaranja i naučno istraživanje se maksimalno zaštićuje od administrativnih i nepotrebnih intervencija.

Savez komunista Jugoslavije uvek je pridavao veliki značaj razvitku nacionalnih kultura i umetnosti, podržavao je i pomagao materijalnim i političkim sredstvima širi i svestraniji razvoj svih oblika kulturnog i umetničkog stvaralaštva.

U sistemu socijalističke demokratije intelektualno stvaralaštvo se sve više oslobađa klasnih determinacija i ograničenja: čovekov društveni značaj počinje se kvalitativno menjati, i stvaraju se realni uslovi za njegovo stvarno oslobođenje. Maksimalno razvijanje ljudskog stvaralaštva postaje i cilj i sredstvo celog društvenog kretanja, čime se ostvaruje izjednačenje društvenog individualnog interesa i društvenog opšteg interesa, zajedničkog cilja. Socijalistički društveni odnosi, u borbi da prevaziđu ranije, kapitalističke društvene odnose, – oslobađaju i afirmiraju ljudsku svest, idejno i stvaralačko biće čovekovo.

Savez komunista Jugoslavije će i ubuduće usmeravati svoje napore ka tome da umetnost i kultura uopšte postanu zaista svojina naroda, da kulturno stvaralaštvo dobije svoju masovnu podlogu, kako u pravcu usvajanja kulturnih tekovina tako, pre svega, i u pravcu podsticanja kulturno-umetničke delatnosti i inicijative najširih narodnih masa.

Savez komunista Jugoslavije će se zalagati za razvoj materijalne osnove takve aktivnosti, za proširivanje i

izgradnju raznih kulturnih ustanova, kao što su: pozorišta, bioskopi, radio i televizija, galerije, muzeji, biblioteke, narodne čitaonice itd. On će podsticati aktivnost društvenih organizacija koje deluju na kulturno-umetničkom području i uticati na to da u njihovoj aktivnosti dođu do izražaja specifičnosti svih naroda Jugoslavije, a kroz prisnu povezanost, saradnju i razmenu iskustava, i jedinstvo socijalističke zajednice.

Društveno samoupravljanje u oblasti prosvete, nauke i kulture

Organi društvenog samoupravljanja u prosvetnim, naučnim i kulturnim ustanovama i organizacijama predstavljaju za komuniste izvanredno značajno polje uticaja i rada na afirmaciji socijalističkih shvatanja u prosveti, nauci i umetnosti, na razvijanju njihove društvene uloge, na stvaranju što povoljnijih materijalnih i društveno-političkih uslova za njihov brži napredak, na organizovanju i mobilisanju najširih slojeva naroda u borbi za viši i svestraniji kulturni preporod.

Glava X

Društvena uloga i idejne osnove Saveza komunista Jugoslavije

Savez komunista Jugoslavije se razvio iz Komunističke partije Jugoslavije, oslanjajući se i nadovezujući se na njenu revolucionarnu i marksističku tradiciju.

Komunistička partija Jugoslavije uvek je bila veran izraz interesa i težnji radničke klase, koji odgovaraju i objektivnim interesima svih ostalih radnih slojeva Jugoslavije. Savez komunista Jugoslavije bio je i ostaje i u današnjim uslovima predstavnik interesa i težnji radničke klase i svih radnih ljudi Jugoslavije.

Vodeća društvena uloga radničke klase zasniva se na činjenici da je njen klasni interes istovetan s interesima opštečovečanskog napretka, da, kao takav, predstavlja glavnu pokretačku snagu najnaprednijih društvenih kretanja.

Jedinstvo pogleda na osnovne unutrašnjopolitičke i spoljnopolitičke probleme, na bitna pitanja borbe za socijalizam neophodan je uslov jedinstva volje i akcije komunista. Principi demokratskog centralizma jesu izraz i najadekvatniji organizacioni uslov ideološkog i akcionog jedinstva Saveza komunista Jugoslavije. Demokratski centralizam podrazumeva borbu mišljenja u organizaciji komunista, uz obavezno prihvatanje zaključaka i preduzimanje akcija na osnovu svestrane razmene mišljenja i odluke većine. Dosledno sprovođenje principa demokratskog centralizma doprinosi najboljem izboru partijskih kadrova, mobiliše komuniste protiv birokratskih tendencija, a isto tako i protiv pojava malograđanskog anarhizma.

Izgradnja socijalizma – svesno menjanje i usmeravanje društvenog razvitka

U svojoj delatnosti komunisti Jugoslavije polaze od istorijski datih društveno-političkih uslova. Borba za izgradnju socijalizma predstavlja svesno menjanje i usmeravanje razvitka društvene stvarnosti.

Društveno-ekonomska stvarnost današnje Jugoslavije, u svojoj celini, plod je prethodnog dugog istorijskog razvitka, obeleženog klasnim i nacionalnim ugnjetavanjem, i snažnog revolucionarnog preobražaja izvršenog pod idejnim i političkim rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije, u toku oslobodilačkog rata i u posleratnoj socijalističkoj izgradnji.

Za današnju našu društvenu stvarnost karakteristične su, pre svega, duboke promene u ekonomsko-materijalnoj i političkoj osnovici društva, brojčani porast i pojačana društvena uloga radničke klase, porast društvene, socijalističke svesti najširih slojeva radnog naroda, promene u načinu života, u ideologiji, u moralnim shvatanjima.

U našoj društvenoj stvarnosti još postoje i deluju i elementi nasleđa iz prošlosti, ostaci starog društva, na čijoj se bazi rađaju i pothranjuju negativne ideološko-političke pojave. Činjenica da radne mase u prošlosti nisu imale nikakvog uticaja na upravljanje društvenim, privrednim i javnim poslovima i da za to još ne raspolažu dovoljnim iskustvom i potrebnom kulturnom spremom – stvara pogodno tle za recidive buržoaskog individualizma, partikularizma i egoizma, neodgovornog odnosa prema društvenoj imovini, bezdušnog odnosa prema ljudima, birokratizma itd.

Ukoliko svaka objektivna stvarnost stihijski deluje snagom svojih zakonitosti, utoliko se može govoriti o dve vrste stihije u našoj društvenoj stvarnosti: o sitnosopstveničkoj i birokratskoj stihiji – koje u sebi sjedinjuju nasleđeno, zaostalo i preživelo i koje, prema tome, vuku nazad – i o socijalističkoj stihiji koja izrasta na tlu socijalističkih društvenih odnosa i snagom objektivnih zakonitosti deluje na društveno biće i na svest ljudi u smislu njihovog progresivnog menjanja.

Komunisti – avangardna snaga socijalističkog kretanja

Jugoslovenski komunisti rukovodili su revolucionarnom akcijom radnih masa, razvijajući njihovu socijalističku društvenu svest, mobilišući ih i organizujući ih u cilju progresivnog menjanja društvene stvarnosti. Komunisti će i dalje ostati avangardna snaga socijalističkog kretanja u našoj stvarnosti, proveravajući u praksi pravilnost svoje politike i svojih akcija, proučavajući rezultate te prakse, koji uvek neizbežno sadrže i element nepredviđenog, pa time i stihijskog. Komunisti će u savlađivanju negativne stihije postizati utoliko veće uspehe ukoliko se u svojoj praktičnoj delatnosti budu više oslanjali na proučavanje socijalističke teorije i prakse na svim područjima gde se razvija borba za socijalizam, ukoliko se više budu pridržavali naučnih tekovina napredne društvene misli u celini i ukoliko sami budu doprinosili njenom daljem razvijanju.

Za dalje razvijanje marksizma

Naučnoteorijska osnova praktične delatnosti komunista jeste marksizam, učenje o osnovnim zakonima razvitka prirode, društva i mišljenja i o neminovnosti pobede so-

cijalizma, čiji su osnivači Marks i Engels i koje su dalje, u novim uslovima, kroz praksu revolucionarne borbe, razvili Lenjin i drugi marksisti. To učenje je proveravano i dalje razvijano teorijom i praksom celog svetskog radničkog pokreta i izgradnjom socijalizma.

Marksizam nije jednom za svagda utvrđeno učenje, niti je sistem dogmi, već teorija društvenog procesa, koji se razvija kroz uzastopne istorijske faze pa, prema tome, podrazumeva i stvaralačku primenu teorije i njeno dalje razvijanje, pre svega uopštavanjem prakse socijalističkog razvitka i dostignućima naučne misli čovečanstva. »Mi nikako ne gledamo na Marksovu teoriju kao na nešto završeno i neprikosnoveno. Mi smo, naprotiv, ubeđeni da je ona udarila samo kamen-temeljac onoj nauci koju socijalisti moraju pokretati dalje u svim pravcima, ako ne žele da zaostanu za životom... Mi ne pretendujemo na to da Marks ili marksisti poznaju put ka socijalizmu u svoj njegovoj konkretnosti. To je besmislica. Mi poznajemo pravac tog puta i znamo kakve klasne snage njime vode, a konkretno, praktički to će pokazati samo iskustvo miliona kada se oni late posla« (Lenjin).

Stojeći na gledištu da razvitak naučne misli odgovara stvarnim interesima i težnjama radničke klase i radnih masa utoliko više ukoliko se ta misao smelije i nepristrasnije predaje traženju istine – jugoslovenski komunisti ne prisvajaju nikakav monopol u toj oblasti, nego se zalažu za dalje neprekidno razvijanje marksizma i njegovo bogaćenje putem sve dubljeg saznavanja objektivne društvene stvarnosti. Savez komunista Jugoslavije u celini i pojedini njegovi forumi ne smatraju sebe arbitrima u oblasti marksizma–lenjinizma ni u oblasti posebnih društvenih nauka. Komunisti koriste odnosno primenjuju rezultate nauke u skladu s društvenim interesima i sa stepenom društvene svesti najnaprednijeg dela radničke klase i radnih ljudi uopšte i u skladu s materijalnim mogućnos-

tima društva. Nauka je sama sebi sudija, a presudni kriterij objektivne istine u oblasti društvenih nauka može biti samo činjenica da njihovi rezultati odgovaraju ili ne odgovaraju stvarnosti, što se konačno proverava u samoj društvenoj i naučnoj praksi.

Rukovodeća uloga i stalna svesna akcija Saveza komunista Jugoslavije

Zahvaljujući specifičnostima razvitka revolucionarnih procesa u našoj zemlji, u kojima se Komunistička partija Jugoslavije odnosno Savez komunista Jugoslavije pokazao kao jedina realna snaga okupljanja širokih narodnih masa u borbi za slobodu i društveni napredak – Savez komunista Jugoslavije je stekao i zadržao specifičnu rukovodeću ulogu u sistemu narodne vlasti u Jugoslaviji.

Sa slabljenjem društvenih antagonizama, učvršćivanjem i razvijanjem socijalističkih društvenih odnosa u našoj stvarnosti, Savez komunista Jugoslavije sve je manje faktor vlasti, a sve više postaje faktor formiranja i razvijanja socijalističke svesti radnih masa, koje neposredno učestvuju u vlasti, dejstvujući u skladu sa svojim materijalnim, duhovnim i društvenim interesom. Šesti kongres Komunističke partije Jugoslavije formulisao je rukovodeću ulogu i mesto partije radničke klase u društvenom životu – upravo u smislu takvih principa. Izvršene su i značajne progresivne promene u njenom metodu rada. Ove odluke Šestog kongresa predstavljaju saobražavanje delatnosti komunista dostignutim promenama u objektivnim uslovima našeg društvenog života. U skladu s tim izmenama, i da bi se time istakao njihov istorijski značaj, Komunistička partija Jugoslavije je na tom Kongresu promenila ime u Savez komunista Jugoslavije.

Vodeća politička uloga Saveza komunista Jugoslavije postepeno će, u perspektivi, iščezavati – sa razvijanjem i jačanjem sve obuhvatnijih oblika neposredne socijalističke demokratije. To iščezavanje će ići uporedo s objektivnim procesom odumiranja društvenih antagonizama i svih oblika prinude koji su istorijski izrasli iz tih antagonizama.

No da bi se ti ciljevi postigli, potrebna je stalna svesna akcija komunista, kroz sve oblike socijalističke demokratije i organizacije radnog naroda. Antagonističke snage još nisu oslabljene do te mere da bi prestale biti opasnost za opstanak socijalizma. Zato se radnička klasa ne može odreći oružja svoje klasne borbe, diktature proletarijata, i rukovodeće uloge Saveza komunista Jugoslavije u borbi za prevazilaženje onih socijalnih i materijalnih faktora koji u različitim oblicima još vrše pritisak na društvene odnose u našoj stvarnosti u smislu kapitalističke restauracije odnosno birokratsko-državnokapitalističkih tendencija.

Razvijanje inicijative masa i stvaralačka borba mišljenja na socijalističkim pozicijama

U organima vlasti i organima društvenog samoupravljanja, u opštinskim, sreskim, republičkim i saveznim razmerama – Savez komunista Jugoslavije ne traži za sebe monopolistička prava, već se bori za ostvarenje socijalističkih principa u politici i praksi organa vlasti i samoupravnih organa. Odluke samoupravnih organa preduzeća, komuna, kao i sreskih, republičkih i saveznih društvenih i državnih organa, treba da budu rezultat aktivne socijalističke borbe mišljenja, u samim organima vlasti i organima društvenog samoupravljanja, kao i u organizacijama Saveza komunista Jugoslavije i Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije.

Političkom mobilizacijom masa u borbi za rešavanje osnovnih problema socijalističkog razvitka i položaja radnih ljudi Savez komunista Jugoslavije aktivno utiče na razvijanje socijalističke svesti masa, na razvijanje i učvršćenje političko-idejnog jedinstva radnog naroda, pripremajući i vaspitavajući građane za društveno samoupravljanje. Savez komunista Jugoslavije time neprekidno jača uticaj socijalističkih snaga na ceo društveno-politički sistem, čime se ostvaruje i sve punija kontrola građana nad radom organa vlasti i organa društvenog samoupravljanja.

Osnovni princip kojim se Savez komunista Jugoslavije rukovodi u svome radu – u odnosu na organe vlasti i organe društvenog samoupravljanja – nije komandovanje, već razvijanje aktivnosti i inicijative građana, kao i pružanje ličnog primera članova Saveza komunista u izvršavanju zadataka socijalističke izgradnje, ličnog primera u borbi za zaštitu interesa zajednice, u razvijanju novih socijalističkih odnosa među ljudima.

Društvena uloga komunista Jugoslavije nije uloga superiorne, od naroda odvojene elite, već ravnopravnog dela radnih masa; komunisti »teorijski prednjače ostaloj masi proletarijata razumevanjem uslova, toka i opštih rezultata proleterskog pokreta« (Marks). Svako zaostajanje za svešću masa i nesposobnost da se uoče i iskoriste materijalni uslovi ometaju organizaciju komunista da vrši ulogu svesnog subjektivnog činioca socijalističkog razvitka, kao što takvu smetnju predstavlja i istrčavanje ispred materijalnih mogućnosti i svesti masa, odnosno zauzimanje takvih pozicija i stavova koji ne odgovaraju realnim uslovima u materijalnoj proizvodnji i moralno-psihološkom stanju radnih ljudi. Savez komunista Jugoslavije se uporno zalagao da se ove dve krajnosti i slabosti otklone, a takvu će politiku on voditi i u budućnosti. Samo realistička politika može biti napredna i služiti socijalizmu; ona spaja misao s praksom, reč s delom, težnju s mogućnošću. Ovakva politika kreće socijalizam napred, jer ga ostvaruje uz sve šire i potpunije učešće radnih ljudi, čime se usklađuju opšti i pojedinačni interesi.

Takvom politikom i u takvim društvenim uslovima koji se pod rukovodstvom Saveza komunista ostvaruju kod nas – oslobađa se i raste ličnost čoveka, građanina socijalističke Jugoslavije, razvija se humani odnos prema ljudima i među ljudima, ostvaruje se socijalistički humanizam; pojam slobode dobiva konkretnu sadržinu i konkretno ostvarenje, za razliku od apstraktne, kapitalističkim odnosima uslovljene i time ograničene, slobode u buržoaskom društvu; stvaraju se uslovi za pažljiv odnos prema mišljenju svakog pojedinca, jer će pojedinačna mišljenja, s jačanjem materijalne osnove socijalizma, izrastati na podlozi sve većeg usklađivanja ličnog i opšteg interesa građana i time doprinositi daljem razvijanju i jačanju socijalističkih odnosa na svim područjima društvenog života. Tako se razvija nov odnos prema različitim mišljenjima, a sadržina toga odnosa je šira, više stvaralačka i demokratska od buržoaskog principa tolerancije, ograničenog okvirima klasnih interesa kapitalističke klase i njene države. U našem društvenom i političkom sistemu sve se više razvija pozitivna i stvaralačka borba mišljenja na socijalističkim pozicijama, a njoj je svrha da rešava društvene suprotnosti, da olakšava i ubrzava, u skladu sa stvarnim mogućnostima, svestrani socijalistički razvitak.

Oblici borbe mišljenja i društvene kritike menjaju se i prilagođavaju stvarnosti, koja se menja. U sukobu klasnih antagonizama, u ratu i revoluciji društvena kritika je morala dobivati najoštrije forme. Danas oblici društvene kritike niču iz stvarnosti u kojoj je ideja socijalizma pobedila, iz privrednog i društvenog mehanizma koji se ne može uspešno razvijati bez neprekidne borbe mišljenja.

Prerastanje vlasti u ime naroda – u vlast radnog naroda

Uloga komunista u razvijanju socijalističkih društvenih odnosa zahtevala je da težište njihovog rada ne bude državna uprava u užem smislu, već da to bude jačanje predstavničkih i samoupravnih organa vlasti. Aktivnost komunista u organizovanju i funkcionisanju državnih organa na određenoj istorijskoj etapi bila je neophodna. S jačanjem i razvitkom socijalističkih društvenih odnosa, zadržavanje starih formi rada vodilo bi srastanju organizacija komunista s državnim aparatom i njihovom birokratizovanju.

Vera da su dekreti sve – deformiše komuniste, slabi u njima osećanje odgovornosti pred masama, vodi njihovom idejnom i moralnom zastoju i nazadovanju, jer se komunisti u takvim uslovima odvikavaju od borbe za svoja ubeđenja, a time i od svakodnevnog proveravanja pravilnosti tih ubeđenja kroz praksu i borbu mišljenja. Državna uprava treba da prerasta u stručan aparat potčinjen samoupravnim izbornim društvenim organima, a komunisti da se bore da rad i odluke tih demokratskih organa budu u skladu s potrebama razvitka socijalizma i njegove odbrane od antisocijalističkih tendencija.

Mehanizam političkog i privrednog sistema, stvoren u našoj zemlji, predstavlja odlučujuću prepreku birokratizaciji Saveza komunista Jugoslavije. Svesno prenoseći sa sebe na društvo i njegove organe – u skladu s jačanjem socijalističke društvene baze – niz političkih funkcija koje je po istorijskoj nuždi jedno vreme vršio, odnosno u određenim okvirima još vrši, i usmeravajući razvitak društvenog sistema u pravcu socijalističke demokratije – Savez komunista Jugoslavije ne samo što stvara uslove za svestraniji razvitak socijalizma, već i štiti sebe od mogućnosti birokratizacije i političke izolacije, od metoda komandovanja, od mogućnosti da od revolucionarne svesne snage društva postane kočnica daljeg napretka. Značajnu ulogu su u tome smislu odigrale konkretne mere kao što su: razvijanje socijalističke demokratije u privrednom i političkom sistemu demokratije, koja maksimalno omogućava samoupravljanje radnih ljudi kroz odgovarajuće samoupravne organe i njihovo pravo na punu kontrolu nad državnim aparatom; organizacione mere koje su dovele do prenošenja težišta rada komunista na predstavničke i samoupravne društvene organe i organizacije; ukidanje partijsko-državnog paralelizma; prilagođavanje organizacionih principa Saveza komunista Jugoslavije novim uslovima i novim zadacima.

Jugoslovenski komunisti će i ubuduće biti dinamična snaga u radu društvenih, predstavničkih i drugih organa vlasti ako se njihova aktivnost bude odvijala tamo gde radni ljudi žive i rade, pod njihovom neposrednom kontrolom, u svestranom radu na ostvarenju Lenjinovog principa, prerastanje vlasti u ime radnog naroda u vlast radnog naroda.

Komunisti u orgaima radničkog i društvenog upravljanja

Radi razvijanja i jačanja radničkog samoupravljanja od naročite je važnosti rad komunista u preduzećima, i, naročito, u radničkim savetima. Organizacije Saveza komunista Jugoslavije u preduzećima bore se da što širi slojevi radnika shvate značaj daljeg jačanja i razvijanja proizvodnih snaga, povišenja produktivnosti rada, kao uslova za savlađivanje osnovnih teškoća socijalističke izgradnje, za podizanje životnog standarda radnih ljudi i za neprestano razvijanje i učvršćivanje socijalističkih društvenih odnosa.

Razvijajući svestranu aktivnost u organima radničkog i društvenog upravljanja, u radničkim savetima, većima proizvođača, privrednim organizacijama, kao i na raznim područjima društvenog upravljanja u komunama – komunisti treba da se zalažu kako bi ovi organi sve više postajali masovna škola socijalizma, koja radnim ljudima ne daje samo bogata praktična iskustva u upravljanju i u javnim poslovima, već ih u isto vreme upućuje i ka sve dubljem razumevanju problema s kojima se suočavaju, a uz to ih i idejno i uopšte kulturno podiže i razvija.

Uloga komunista u Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije

Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije predstavlja dalje razvijanje – u uslovima socijalističke izgradnje – onih oblika opštenarodnog okupljanja koji su se, pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije, rađali u toku borbe protiv antinarodnih režima u buržoaskoj Jugoslaviji, a razvili se i učvrstili u oružanoj borbi protiv fašističkih okupatora i njihovih saradnika iz redova domaće reakcije, i zatim odigrali izvanredno značajnu ulogu u posleratnom periodu obnove zemlje i u prvoj fazi socijalističke izgradnje. Neposredni prethodnik Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije bio je Narodni front Jugoslavije, kao prvi političko-organizacioni oblik klasnog saveza najširih slojeva radnog naroda, ujedinjenih zajedničkim interesima na likvidaciji preživelih i na izgradnji novih, socijalističkih društvenih odnosa.

Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije razvija se – u uslovima socijalističke izgradnje – u opštenarodni socijalistički parlament, predstavljajući najadekvatniji oblik političkog povezivanja stvarnih društvenih nosilaca socijalističke demokratije u Jugoslaviji. Idejno-politička

osnova Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije izražava se u koncepciji o neophodnosti izgradnje socijalizma; u odbrani tekovina revolucije i društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju, obezbeđujući, u tim okvirima, najširu slobodnu razmenu i borbu mišljenja u svim oblastima društveno-političkog života zemlje. Kao takav, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, obezbeđujući principijelno jedinstvo socijalističkih snaga, omogućuje da politički i društveno može biti aktivan svaki građanin koji je načelno za socijalizam i da se borba mišljenja može odvijati na najširoj osnovi. Takav tip organizacije političkog života masa, u stvari, u sadašnjim uslovima najviše odgovara političkom sistemu za koji je karakteristična sve šira primena metoda i oblika neposredne demokratije, to jest sve neposrednije učešće građana u upravljanju društvom. Upravo zato Socijalistički savez radnog naroda predstavlja političku podlogu sistema socijalističke demokratije u Jugoslaviji.

Savez komunista Jugoslavije deo je Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. Aktivnost članova Saveza komunista Jugoslavije neprekidno se podvrgava sudu i oceni radnih ljudi. Članovi Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije prihvataju od komunista snagu socijalističkog ubeđenja, pretvarajući ga u široku socijalističku svest radnog naroda.

Vodeću ulogu u redovima Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije komunisti ne obezbeđuju nametanjem svojih idejno-političkih stavova, već snagom svog ubeđenja, zasnovanog na naučnom saznanju savremene društvene stvarnosti i njenih osnovnih tendencija; neprestanim povezivanjem revolucionarne teorije s praktičnim radom na preobražavanju društvenih odnosa, pomažući radnim ljudima da u punoj meri ostvaruju svoja demokratska prava; idejnim i moralnim obogaćivanjem lika

komunista, kome je komunizam, to konačno oslobođenje čoveka, najviša težnja kako u javnom, tako i u ličnom životu.

Savez sindikata Jugoslavije – sastavni deo sistema socijalističke neposredne demokratije

Savez komunista Jugoslavije, kao vodeći deo radničke klase naše zemlje, poklanja izvanrednu pažnju radu komunista u Savezu sindikata Jugoslavije. Savez sindikata Jugoslavije, dobrovoljna društvena politička organizacija radničke klase, po svom mestu u društvu i po svojim funkcijama, ima veoma značajnu ulogu u sistemu radničkog i društvenog samoupravljanja i sastavni je deo sistema socijalističke neposredne demokratije. Nadovezujući se na najbolje tradicije naprednog sindikalnog pokreta između dva rata, Savez sindikata Jugoslavije, kao jedinstvena organizacija radnika i službenika, služi istovremeno i ličnim interesima članova i opštim interesima zajednice. Ostvarivanje samoupravnih prava radničke klase i njeno neposredno učešće u raspodeli društvenog produkta izazivaju promenu njenog osnovnog društvenog položaja, a posebno doprinose otklanjanju ostataka najamnog rada, pa samim tim bitno utiče na promenu karaktera, uloge i zadataka sindikata, i pored tih promena, sindikati zadržavaju osnovne funkcije: ekonomsku, zaštitnu i vaspitnu.

Izgrađivanje sistema samoupravljanja, naročito u preduzećima i komunama, omogućuje i zahteva da sindikati u mnogo većoj meri nego ranije učestvuju u ekonomskom životu zemlje i svakog pojedinog preduzeća, da budu što aktivniji u razmatranju i odlučivanju o svim bitnim privrednim i socijalnim problemima.

U okviru tih funkcija sindikati se zalažu za aktivizaciju radnika i službenika u organima samoupravljanja;

pomažu radničkoj klasi da, kroz radničke savete, komune i druge društvene organe, neposredno odlučuje o svojim problemima; bore se za punije ostvarenje demokratizma u upravljanju i za suzbijanje birokratskih pojava. Time sindikati učestvuju ne samo u izgradnji društvenog sistema – kroz koji se ostvaruje pun razmah proizvodnih snaga i oslobođenje radničke klase i ličnosti uopšte – već i u neposrednom rešavanju zahteva i potreba radnika i službenika.

Budući da interesi radničke klase u Jugoslaviji nisu više ugroženi ni od privatnih kapitalističkih vlasnika i vlastodržaca, ni od administrativnih upravljača, radnička klasa nema više potrebe za zaštitnom organizacijom klasičnog tipa. Sindikati su zajedno s nizom drugih političkih i društvenih organa i organizacija predstavnici konkretnih svakodnevnih zajedničkih interesa radničke klase prema pojedinom kolektivu ili pojedincu, kao i predstavnik pojedinog radnika ili radnog kolektiva prema celini, prema komuni i drugim pojedinačnim društvenim organima. Sindikati vrše značajnu funkciju usklađivanja interesa u samoj radničkoj klasi, a posebno funkciju uspostavljanja jedinstvenih principa u politici zarada, u izgradnji unutrašnjih odnosa u preduzeću i u rešavanju problema životnih uslova radnih ljudi uopše. Zato sindikati treba da budu aktivan faktor ne samo u preduzeću, već i u formiranju politike privrednih udruženja, komora i komuna.

Sindikati deluju kao organizacija s društvenim zaštitnim i kontrolnim funkcijama. Oni slobodno ustaju u zaštitu pojedinaca i kolektiva, zalažu se za čuvanje zakonitosti, za ispravljanje i otklanjanje mogućih nepravdi i grešaka. Uloga sindikata se ispoljava i kroz inicijativu u donošenju propisa i mera od strane državnih organa i samoupravnih tela u komunama i preduzećima, kroz neposredno učešće u pripremanju propisa i odluka koji se

odnose na radničku klasu, kroz učešće u njihovom sprovođenju. Na taj način, sindikati vrše i funkciju društvene kontrole nad organima samoupravljanja.

U sklopu opšte brige o životnim i radnim uslovima svih zaposlenih, sindikati uzimaju na sebe ulogu inicijatora i organizatora izvesnih službi kojima se zadovoljavaju potrebe radnika i službenika odnosno služe stambenim, prehrambenim, socijalnim, zdravstvenim, kulturnim, komunalnim i drugim potrebama, obezbeđenju dnevnog, nedeljnog i godišnjeg odmora, sportu, razonodi itd.

Iz svih tih razloga osnovna baza rada sindikata nije više samo privredna organizacija, već u istoj meri i komuna u kojoj radnik živi, sa svim njenim pomoćnim organima i organizacijama – od kućnih saveta i stambenih zajednica do saveta u narodnom odboru i upravnih saveta raznih društvenih ustanova čiji rad neposredno utiče na život radnog čoveka kao i privredna udruženja i komore. Znači, zadatak sindikata nije samo zaštita opštih i konkretnih, svakodnevnih interesa radnih ljudi, nego i praktična organizaciona delatnost i uticaj u svim oblastima gde se rešavaju pitanja koja se tiču svakodnevnih interesa i života radnih ljudi ili se određuje politika koja ima uticaja na položaj radnih ljudi ili na njihove unutrašnje odnose.

Iako je obrazovanje radničke klase zadatak cele socijalističke zajednice i njenih institucija i organizacija, sindikati imaju i na tom polju važnu ulogu. Društveno-ekonomsko obrazovanje radničke klase, njeno osposobljavanje za upravljanje, kao i opšte podizanje njene socijalističke svesti u prvom je planu rada sindikata. Prosvećivanje i stručno obrazovanje radnika i službenika, njihovo osposobljavanje za produktivniji i kvalitetniji rad, što veće učešće radničke klase u kulturnom životu i njen uticaj na kulturno-prosvetnu politiku – spadaju isto tako u osnovne zadatke sindikata.

Za svestranu afirmaciju omladine na svim područjima društvenog života

U poređenju s predratnim i ratnim generacijama, sadašnji naraštaji omladine izrastaju i sazrevaju u sasvim drugim društvenim uslovima, u kojima se formiraju njihova shvatanja i stremljenja. Mlade generacije se vaspitavaju pod svakodnevnim snažnim uticajima revolucionarnih promena u svim oblastima života, koje omladini obezbeđuju sve šire mogućnosti za rad, za sistematsko školovanje, za slobodan izbor životnog poziva, za svestraniju afirmaciju na svim područjima društvenih aktivnosti. Za omladinu su današnji društveni i materijalni uslovi polazna osnova daljeg progresivnog kretanja. Ona je životno zainteresovana za stalan i što uspešniji razvitak socijalizma, koji joj obezbeđuje punije ostvarenje životnih interesa i težnji. Zato omladina igra značajnu ulogu kao progresivna snaga u borbi za dalji socijalistički preobražaj našeg društva.

Sadašnje mlade generacije žive u sredini koja još nije homogeno socijalistička, u vremenu za koje su karakteristične protivurečnosti prelaznog perioda, i uz uporno prisustvo raznih izvora nesocijalističkih idejnih i vaspitnih uticaja. Stoga treba odbaciti pogrešna mišljenja da omladina automatski postaje socijalistička samom činjenicom što živi u socijalističkoj zemlji i da je, prema tome, možemo ostaviti spontanom procesu vaspitanja. Obaveza je komunista i svih socijalističkih društvenih činilaca da smišljeno i organizovano deluju u pravcu socijalističkog vaspitanja mladog pokolenja.

Osnova društvenog vaspitanja omladine jeste rad i mobilizacija omladine za ciljeve i zadatke socijalističke izgradnje, kao i učešće i neposredna odgovornost mladih ljudi, još u njihovim najranijim godinama, u društvenim organizacijama i organima društvenog samoupravljanja,

to jest neposredno povezivanje omladine s problemima društva i konkretan rad koji proizlazi iz praktičnih društvenih uslova u kojima živi današnja omladina. Apstraktno dociranje bez veze sa životom ne može imati uticaja na formiranje svesti omladine. Vaspitanje, oslonjeno na odgovoran rad u društvu, osposobljavaće omladinu za taj rad, oblikujući i njenu svest. Pošto omladinu prvenstveno vaspitavaju odnosi u društvu, metode vaspitanja treba osloniti upravo na te odnose i na položaj omladine u njima.

Savez komunista Jugoslavije zalaže se za takve oblike vaspitnog rada koji odgovaraju životnim interesima i željama same omladine, kao i ciljevima socijalističkog razvitka. U daljem razvoju treba usavršavati već stvorene uslove u kojima će omladina, kao aktivan činilac našeg društva, masovno učestvovati i boriti se za jačanje socijalističkih društvenih odnosa, delujući kao jedan od značajnih faktora socijalističkog razvitka.

Nastavljač revolucionarnih tradicija Saveza komunističke omladine Jugoslavije, Narodna omladina Jugoslavije, kao jedinstvena politička i vaspitna omladinska organizacija, ima značajnu ulogu u socijalističkom vaspitanju i pripremanju omladine za najšire učešće u društveno-političkom životu zemlje. Ona razvija stvaralački aktivizam, društvenu odgovornost i radnu disciplinu mladih građana, koji se preko ove svoje organizacije i sami angažuju na političkom i ideološkom samoizgrađivanju, osposobljavajući se za upravljanje društvenim poslovima. Narodna omladina Jugoslavije se zalaže i za opšte kulturno uzdizanje i kulturnu zabavu omladine, za usvajanje tekovina nauke i civilizacije, za svestrano pripremanje omladine za učešće u proizvodnji i javnom životu uopšte. Razne društvene organizacije, koje u određenim aktivnostima okupljaju veliki deo omladine i dece (fiskulturne, naučno-tehničke, kulturno-prosvetne, ferijalne, izviđačke i

druge organizacije), od velikog su značaja ne samo zato što zadovoljavaju radne potrebe i interesovanje svojih članova, već i zbog toga što doprinose formiranju socijalističke ličnosti mladog čoveka.

Problem ravnopravnosti žena

Borba za svestranu afirmaciju i razvitak ličnosti, borba za najšire, aktivno učešće radnih ljudi u upravljanju društvenim životom iziskuje dalje razvijanje idejno-političkog i opštevaspitnog rada na uklanjanju ostataka neravnopravnih odnosa među ljudima uopšte, i posebno između muškarca i žene. Problem ravnopravnosti žene u Jugoslaviji nije više politički problem, niti problem pravnog položaja žene u društvu; on je uglavnom ostao kao problem ekonomske nerazvijenosti, primitivizma, religioznih shvatanja i drugih konzervativnih predrasuda, privatno-svojinskog odnosa, koji još dejstvuju na život u porodici. Zaostalo domaćinsto i postojeći materijalni problemi porodice sputavaju ženu da bi mogla uzeti punog učešća u ekonomskom i društvenom životu zemlje, stvaraju konflikt između njezine uloge u društvu i domaćinstvu. Zaostalo domaćinstvo sputava i sve ostale članove porodice u njihovoj društvenoj aktivnosti.

Ovi problemi se naročito zaoštravaju s brzom industrijalizacijom zemlje, s promenom socijalne strukture stanovništva. Materijalni razvitak zemlje istovremeno pruža mogućnosti za stvaranje tehničke baze za podruštvljenje službi namenjenih potrebama domaćinstva, čime treba da se razreši konflikt između učešća žene u društvenom životu i njezinog položaja u porodici, kao i da podigne životni standard svih članova porodice.

U konkretnom rešavanju tih zadataka važnu ulogu igraju organi društvenog upravljanja u komunama, naročito stambene zajednice, kao i društvene organizacije.

Komunisti u tim organima i organizacijama treba da se bore za ostvarenje uslova potrebnih uspešnom razvitku porodice, koji se već danas mogu ostvariti, naročito na području stambene izgradnje, izgradnje mreže raznovrsnih dečjih ustanova u okviru privrednih organizacija i stambenih zajednica, osnivanjem komunalnih uslužnih ustanova i slično, a sve će to doprinositi stvarnoj ravnopravnosti žene i muškarca i njihovom učešću u javnom životu kao ravnopravnih građana. Na idejno-političkom planu komunisti vode i vodiće borbu protiv svih nazadnih shvatanja u odnosima između polova, koja još postoje u našem društvu kao nasleđe iz prošlosti, kao i protiv onih nakaradnih idejnih i moralnih shvatanja, koja pod pseudorevolucionarnom frazom o »rušenju klasnog morala« u stvari propagiraju amoralnost u odnosima između polova.

Rad i uloga stručnih, umetničkih i drugih udruženja

Mnogobrojne društvene organizacije jugoslovenskih radnih ljudi – stručna, naučna, umetnička, staleška udruženja, učlanjena u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije – nisu mehaničke transmisije i automatski izvršioci gotovih odluka Saveza komunista i Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. Rad tih organizacija zavisi u prvom redu od svesne aktivnosti njihovih članova. Pripadnost Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije ne krnji samostalnost i samoupravnost tih organizacija, već im, naprotiv, pomaže da svoju aktivnost uklope i vežu sa aktivnošću i ciljevima ogromne većine radnih ljudi. Oblici okupljanja i organizovanja građana neprekidno će se razvijati i usavršavati, a razvoj socijalističke demokratije će podsticati usavršavanje tih oblika. Njihov socijalistički karakter i aktivnost u sprovođenju opšte linije

Saveza komunista zavisi velikim delom od uticaja i svesnog delovanja komunista i drugih socijalističkih svesnih građana koji rade u ovim organizacijama.

Odlučna borba komunista protiv antisocijalističkih pojava i tendencija

Nasuprot jedinstvu i saradnji najširih slojeva radnog naroda, koji su društveni nosioci socijalističke demokratije u Jugoslaviji, postoje u našoj društvenoj stvarnosti i antisocijalističke snage; to su ostaci ranije vladajućih društveno-političkih odnosa u našoj zemlji ili se pojavljuju kao odraz nedovoljno razvijene materijalne i društveno-ekonomske baze.

Koreni i nosioci antisocijalističkih tendencija jesu:

pripadnici razvlašćenih eksploatatorskih klasa, nosioci kapitalističkih tendencija na selu, malobrojnost radničke klase i tendencije sitnosopstveničke stihije, reakcionarni elementi u crkvi, strane agenture i strani reakcionarni uticaji;

idejna i politička zaostalost izvesnih slojeva društva, koja se javlja i obnavlja na osnovu materijalne zaostalosti, primitivizma i reakcionarnog idejnog nasleđa prošlosti;

nejednaka ekonomska i kulturna razvijenost pojedinih delova Jugoslavije: ona prouzrokuje izvesne suprotnosti koje rađaju i pothranjuju šovinizam, partikularizam, egoizam i druge nazadne tendencije;

birokratizam kao društvena pojava i konzervativna tendencija koja negativno utiče na razvitak socijalističkih društvenih odnosa, težeći da ih deformiše u državno-kapitalističkom smislu; izvesni oblici otpora prema razvitku socijalističke demokratije; odvajanje od radnih masa,

karijerizam, stihijska težnja za zadržavanjem i sticanjem posebnih privilegija;

besperspektivni individualizam i destruktivni anarhizam u izvesnim slojevima malograđanstva i malograđanske inteligencije, koji se često kite lažnim liberalizmom i »naprednošću«, a u stvari propovedaju pasivan, prezriv odnos prema problemima života i društva, srozavajući se često na pozicije reakcionarnih snaga.

Antisocijalističke pojave u našem društvenom životu, bilo da se njihovo poreklo proteže iz prošlosti bilo da te pojave izrastaju na sopstvenom tlu, neprekidno će nagrizati i pojedine komuniste i pojavljivaće se u manjoj ili većoj meri i u radu Saveza komunista.

Savez komunista Jugoslavije mora zbog toga da bude sposoban da na vreme uočava i analizira uzroke i korene nedostataka u sopstvenom radu i da neprekidno vodi borbu za uklanjanje grešaka, propusta i nedostataka u radu pojedinih organizacija, pojedinih organa i Saveza komunista u celini.

Greške i nedostaci pojavljuju se: u sredini koja počinje da biva neosetljiva prema svakodnevnim pitanjima života i rada građana: kada se problemi rešavaju rutinski a ne na temelju svestrane analize i poznavanja činjenica; kada se i suviše poverenja poklanja snazi dekreta, uredbe i propisa; kad se društveno-politički problemi pokušavaju da reše tehnokratskim metodima; kada pojedinci svoje slabosti u sadašnjem radu pokrivaju zaslugama iz prošlosti; kada kod pojedinaca zavlada samozadovoljstvo, samoljublje, i uverenje da su nezamenljivi na poslu.

Komunista, ako ne želi da zaostane, mora neprekidno da radi, da ne dopusti da ga nagrize rđa birokratizma, da ne počne da pliva niz struju malograđanskih težnji i shvatanja, da uvek bude borac, osetljiv prema sopstvenim slabostima i prema svakoj nesocijalističkoj pojavi u sredini u kojoj živi.

Antisocijalističke snage i pojave dolaziće do izražaja u našem razvitku, u manjoj ili većoj meri, još duže vremena. Za aktivnost komunista najopasnije bi bilo shvatanje da su sadašnje i buduće teškoće upoređene s ranijim teškoćama – lakše. Mnoge dosadašnje teškoće savladali smo stalnom borbom i jedinstvom naših redova, neprekidnom aktivnošću, dinamizmom u radu, neprekidnim prevazilaženjem zastarelog, neugasivom težnjom za sve boljim i naprednijim, izoštravanjem budnosti prema negativnim pojavama i kritikom sopstvenih slabosti, stalnom borbom protiv konzervativizma i stagnacije u shvatanjima. Te osobine treba i ubuduće razvijati i prenositi na mlade generacije. Slabljenjem kritičkog odnosa prema rezultatima sopstvenog rada, prema negativnim pojavama u našem razvitku, prema manifestacijama koje koče taj razvitak – stvaraju se povoljni uslovi za delovanje i razvijanje antisocijalističkih tendencija i snaga.

Sadašnja međunarodna situacija, teškoće na koje nailazi svetski socijalistički razvitak u celini, teškoće našeg sopstvenog razvitka – sve to stvara podlogu za ispoljavanje antisocijalističkih tendencija. Komunistima sadašnjost i neposredna budućnost ne obećavaju odmor, samozadovoljstvo, već ukazuju na činjenicu da živimo u periodu neprekidne, žilave borbe i stalnih napora u lomljenju prepreka i savlađivanju teškoća radi obezbeđenja bezbolnijeg i bržeg socijalističkog razvitka.

Vodeći odlučnu borbu protiv antisocijalističkih snaga i uticaja, komunisti moraju ujedno sprečavati da se pritisak protiv antisocijalističkih snaga pretvori u administrativni pritisak i oblik birokratskog komandovanja u oblasti socijalističkih odnosa, na čijoj izgradnji svesno rade društvene snage okupljene u Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije. U našim uslovima poprište borbe protiv antisocijalističkih pojava i tendencija sve se više prenosi na sam mehanizam socijalističke demokratije, na

zborove birača, na organe društvenog samoupravljanja, na društvene i političke organizacije. Izvan tog mehanizma je veoma ograničen prostor za ispoljavanje antisocijalističkih tendencija, jer razvitak socijalističke demokratije sve više praktično obuhvata aktivnost svih građana. Odatle proizilazi značaj uspešnog rada komunista u svim tim mnogobrojnim ćelijama celog sistema naše demokratije. Postojanje Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije i drugih oblika organizacije radnih ljudi naše zemlje obezbeđuje široku slobodu razmene i borbe mišljenja u oblasti pitanja koja se tiču socijalističkih društvenih odnosa i socijalističke izgradnje uopšte. Braneći tu slobodu, komunisti se moraju suprotstaviti svakom pokušaju antisocijalističkih snaga da iskoriste za sebe razlike koje još postoje u socijalno-ekonomskom i idejno-političkom pogledu između raznih slojeva i da vrše reakcionaran idejni uticaj na najkolebljivije pristalice socijalizma u organima društvenog samoupravljanja i u celom sistemu naše demokratije.

U idejnoj borbi Savez komunista Jugoslavije pobeđivaće sve dok bude prisno vezan s radničkom klasom, dok bude išao ukorak s njom i u praksi ostvarivao njenu istorijsku ulogu, dok bude usvajao i primenjivao dostignuća savremenog ljudskog saznanja, dok se celokupna njegova aktivnost bude prožimala mobilnošću, dinamičnošću i naporom da idejno-politički i opšte-kulturno ostane avangardni deo društva u socijalističkom razvitku.

Politika Saveza komunista Jugoslavije u oblasti nauke, kulture i umetnosti

Idejna borba Saveza komunista Jugoslavije ubrzava razvitak idejne nadgradnje i doprinosi oslobađanju stvaralačkih snaga u nauci i umetnosti. Stojeći na gledištu da na-

uka i umetnost tim više odgovaraju stvarnim interesima društvenog napretka ukoliko se, svaka na svoj način i svojim sredstvima, smelije predaju traženjima i otkrivanjima istine o prirodi i društvu, o čoveku kao društvenom biću, o odnosima čoveka prema složenim problemima prirode, ljudskog društva i samog čoveka u svoj njegovoj duhovnoj strukturi – Savez komunista Jugoslavije se zalaže za stvarnu slobodu stvaralaštva u nauci i umetnosti. Polazeći od društvene uslovljenosti i velike uloge nauke i umetnosti u društvu, on ujedno odbacuje svako pragmatističko izopačavanje marksističkih pogleda na ulogu nauke i umetnosti u društvu i svako pretvaranje nauke i umetnosti u sredstvo dnevnopolitičkih interesa. Savez komunista Jugoslavije u isto vreme ustaje protiv »teorija« koje, u ime apstraktnih koncepcija slobode, u stvari ukidaju istinsku slobodu naučnog i umetničkog stvaranja, potčinjavajući ga praktično reakcionarnim političkim tendencijama. Razvitak doslednih socijalističkih društvenih odnosa i socijalističke demokratije u našoj zemlji zahteva da idejna uloga Saveza komunista ne bude uloga dogmatskog sudije u pogledu naučnih i umetničkih pravaca, škola i stilova.

Politiku Saveza komunista Jugoslavije u oblasti nauke, filozofije i umetnosti inspirišu težnja i napori za sve šire obrazovanje naroda u duhu marksističkog pogleda na svet, za što veći razmah naučne i umetničke delatnosti, razvijajući i usmeravajući borbu mišljenja i kulturno-umetničko takmičenje ka progresivnom razvijanju socijalističke idejnosti, oslobađajući na taj način i nauku i umetnost svih stega koje bi ih mogle kočiti u njihovom kretanju unapred.

Razvitak socijalističke idejnosti umnogome je uslovljen razvitkom naučne socijalističke misli. Zbog toga, a u interesu samog novog čoveka i same slobode stvaralaštva, potrebni su stalni napori komunista za razvitak i teo-

retsko bogaćenje marksističke misli u oblasti stvaralaštva i kulture.

Savez komunista, čiji je osnovni cilj borba za socijalizam, vodi ideološku borbu protiv svih pojava koje umanjuju veru u čoveka i njegovu stvaralačku snagu i sposobnost da izmeni svet i da ljudski život učini razumnim, sadržajnim i čovečnim za sve, ili protiv pokušaja da se pod firmom slobode nauke i umetnosti, u stvari, afirmiraju reakcionarna i antisocijalistička shvatanja ili potkopavaju moralno-političke osnove socijalističkog društva.

Idejna borba komunista protiv religioznih i drugih zabluda i predrasuda

Dosledno zastupajući svoj marksistički materijalistički pogled na svet, jugoslovenski komunisti znaju da se religija, koja se rađa i održava u određenim istorijskim uslovima materijalne i duhovne zaostalosti ljudi, ne može otkloniti administrativnim sredstvima, već neprekidnim razvijanjem socijalističkih društvenih odnosa, širenjem naučnih saznanja i opštim podizanjem ljudske svesti, čime se progresivno ostvaruje čovekova stvarna sloboda i likvidiraju materijalno-duhovni uslovi za razne zablude i iluzije.

Marksizam, kao pogled na svet i idejna osnova praktične delatnosti komunista, nespojiv je sa bilo kakvim religioznim ubeđenjima. Stoga pripadnost Savezu komunista Jugoslavije ne dopušta nikakvo religiozno verovanje. Boreći se idejnim sredstvima protiv svake vrste predrasuda i oslanjajući se pri tom na tekovine prirodnih i društvenih nauka, komunisti u isto vreme poštuju pravo građana Jugoslavije da pripadaju ili ne pripadaju jednoj od verskih zajednica priznatih Ustavom i zakonima, kao i

da praktički vrše svoje religiozne običaje i da zbog svog religioznog ubeđenja i vršenja religioznih običaja ne snose nikakve posledice u svojim društvenim i političkim pravima. Komunisti će se pri tom odlučno suprotstavljati svim pokušajima da se religiozna osećanja iskoriste u političke svrhe ili da crkva bude uporište antisocijalističkih snaga.

Smatrajući verska osećanja ličnom i privatnom stvari svakog građanina, komunisti su za doslednu primenu principa slobode veroispovesti i za dosledno ostvarivanje načela o odvajanju crkve od države i škole od crkve.

Prisna povezanost komunista s najširim masama proizvođača – neophodan uslov socijalističkog razvitka

U takvoj veličanstvenoj borbi na krčenju novih puteva mogućne su, pa i neminovne, greške i kolebanja u okviru samog socijalističkog pokreta. Savez komunista Jugoslavije smatra da se razne negativne društvene tendencije, kojima je koren u postojećim suprotnostima u društvu, a isto tako i greške i kolebanja u redovima samog socijalističkog pokreta mogu savladati: kontrolom putem rezultata prakse; u najtešnjoj vezi s kretanjima radnih masa; živom, neprestanom stvaralačkom težnjom i idejnom borbom najsvesnijih socijalističkih snaga za menjanje svega što je preživelo i što koči napredak.

Savez komunista Jugoslavije je uvek nastojao da kritički ocenjuje rezultate postignute u društvenom razvitku zemlje, težeći sve razvijenijim socijalističkim odnosima. Zato će se konkretni oblici političkog i ekonomskog sistema socijalističke Jugoslavije i dalje neprekidno razvijati i usavršavati, prema postignutom stepenu materijalnog razvitka i prema praktičnim iskustvima svakodnevne borbe za izgradnju socijalizma.

Socijalistička orijentacija vodećih revolucionarnih snaga u jednoj socijalističkoj zemlji u doba prelaza iz kapitalizma u socijalizam sama po sebi ne obezbeđuje društvo od pojava deformisanja društvenih odnosa u pravcu birokratizma i etatizma, od tendencija ka stagnaciji prelaznih formi u razvitku društvenih odnosa i od drugih pojava koje mogu sputavati i deformisati kretanje socijalističkih snaga. Ta orijentacija nije sama po sebi dovoljna da obuzda stihijske tendencije ka restauraciji određenih kapitalističkih odnosno državno-kapitalističkih odnosa, koje rastu iz nedovoljne razvijenosti materijalno-proizvodne baze. Savez komunista Jugoslavije smatra da najsigurniju branu protiv ove vrste opasnosti predstavlja stalno proširivanje učešća radnih ljudi u neposrednom upravljanju sredstvima za proizvodnju i u raspodeli društvenog proizvoda i dosledno zamenjivanje prevaziđenih oblika socijalističkog političkog poretka sve razvijenijim i demokratskijim oblicima.

Komunisti Jugoslavije smatraju da brži ili sporiji razvitak socijalističkog demokratizma ne zavisi samo od subjektivne sposobnosti vodećih socijalističkih snaga, već i od stalnog jačanja materijalnih faktora socijalizma, kao i od objektivnih uslova i od istorijskih okolnosti u kojima se odvija socijalistički razvitak u zemlji. Zato će Savez komunista Jugoslavije uvek nastojati da u primeni novih i razvijenijih formi naše društvo ne zaostaje niti se istrčava preko okvira datih konkretnim materijalnim i društvenim odnosima i razvitka socijalističke svesti. Kod nas su komunisti svesni da i jedna i druga tendencija mogu samo zakočiti socijalistički napredak. Iz tih razloga će se komunisti uporno boriti i protiv konzervativizma i protiv anarhističko-frazerskih zaletanja u apstraktne konstrukcije.

Stalna prisna veza rukovodećih političkih i društvenih činilaca sa širokim masama proizvođača neophodan

je uslov zdravog socijalističkog razvoja. Ta povezanost obezbeđuje uzajaman uticaj onih društveno-ekonomskih interesa radničke klase koji nastaju u društvenoj proizvodnji i svesnih vodećih snaga radničke klase.

Zato je Savez komunista Jugoslavije uvek smatrao i smatraće tu prisnu povezanost preko potrebnim uslovom socijalističkog razvitka.

Socijalističko društvo ni u jednoj fazi svog razvitka – i bez obzira na postignute uspehe – ne može biti zadovoljno samo sobom. Više nego ijedno drugo društvo, socijalizam treba da znači stalan napredak, stalno kretanje, stalan obračun sa idejnim konzervativizmom i s tendencijama svake stagnacije.

Socijalistički čovek – slobodna stvaralačka ličnost

Istorijski zadatak i krajnji cilj svesne delatnosti komunista jeste pretvaranje savremene društvene stvarnosti, koja nosi u sebi sve karakteristike prelaznog perioda, u stvarnost u kojoj će nestati klasa i svih tragova eksploatacije i ugnjetavanja čoveka čovekom; u kojoj će čovek, kao slobodan stvaralac, stajati nasuprot prirodi i, otkrivajući sve dublje njene zakonitosti, sve je više potčinjavati sebi i svojoj slobodnoj svrsishodnoj delatnosti; u kojoj će njegovi sopstveni društveni odnosi sve više postajati njegovo sopstveno slobodno delo, a objektivne sile, koje su dotle vladale istorijom, stupiti pod kontrolu ljudi; u kojoj će »ljudi sami i potpuno svesni stvarati svoju istoriju« i »društveni uzroci koje oni budu stavljali u pokret, pretežno i u sve većoj meri imati one posledice koje oni žele« (Engels).

Zakonitost društvenog kretanja i cilj revolucionarne delatnosti komunista – stvaranje komunističkog društva

Zakonitost društvenog kretanja i cilj revolucionarne delatnosti komunista jeste stvaranje – na bazi obilja proizvoda – slobodnog komunističkog društva i slobodne ličnosti društva bez države, klasa i partija. »Carstvo slobode počinje u stvari tek tamo gde prestaje rad koji je određen nevoljom i spoljašnjom svrsishodnošću; po prirodi stvari ono, dakle, leži s one strane oblasti same materijalne proizvodnje«. Tamo »počinje razvitak ljudske snage, koji je svrha samom sebi, pravo carstvo slobode« (Marks). Komunizam, kao društvo s kojim tek počinje prava ljudska istorija, može se, uz obezbeđenje rukovodeće uloge radničke klase u usmeravanju društvenog kretanja, postići pre svega:

stalnim razvijanjem proizvodnih snaga, za koje se otvaraju neviđene perspektive naročito primenom najnovijih otkrića u oblasti nauke i tehnike;

stalnim poboljšavanjem životnog standarda ljudi i, u krajnjoj liniji, stvaranjem obilja proizvodnih dobara, što će društvu omogućiti da na svojim zastavama ispiše reči: svako prema svojim sposobnostima, svakom prema njegovim potrebama;

samoupravljanjem neposrednih proizvođača i njihovom slobodnom stvaralačkom inicijativom, koja je u skladu kako s opštim, tako i s njihovim individualnim interesima, a ostvaruje se na bazi društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju;

stalnim razvijanjem socijalističkog demokratizma, koji će obezbeđivati sve slobodniji i svestraniji razvoj društvenog bića.

Veliki i odgovorni zadaci postavljaju se u narednom periodu pred Savezom komunista Jugoslavije u celini i pred svakim komunistom pojedinačno.

Živimo u najsudbonosnijem i najveličanstvenijem vremenu dosadašnje istorije čovečanstva. Savremena dela ljudskog uma i ruku prevazilaze i najsmelije vizije sanjara; čovek osvaja vasionu; on praktično postaje gospodar neslućenih energija, dovoljnih da celo čovečanstvo oslobode svih poniženja, oskudica i nemaštine, svih dosadašnjih materijalno-tehničkih ograničenja.

Neprekidni proces podizanja proizvodnosti rada i ukidanja razlika između umnog i fizičkog posla doživljava danas nov kvalitativni skok. Usmeravanje dostignuća nuklearne fizike, elektronike i automatizacije ka usavršavanju proizvodnje otvara svakom pojedincu perspektivu da do maksimuma razvija svoje stvaralačke sposobnosti. U takvim uslovima postaje još besmislenije degradiranje čoveka na položaj najamnog radnika i mehaničkog poslužioca mašina. Čovekova snaga i stvaralačka moć toliko su se razgranale da su im kapitalistički društveni odnosi postali nepodnošljiv okov. Dosadašnji odnosi među državama sve više su u neodrživoj suprotnosti s razvitkom proizvodnih snaga. Ekonomska, tehnička i naučna moć realno i u svim vidovima sve više omogućuje i kategorički traži ostvarenje jedinstva sveta. Sav taj ogromni materijalni i tehnički napredak sve brže i sve obimnije stvara

materijalne pretpostavke za komunizam. Samo su zaostali društveno-politički odnosi u svetu krivi što moć atomske energije rađa strah od budućnosti, što se avet rata i uništenja nadnela nad savremeno čovečanstvo.

Živimo u vreme kada sloboda ili ropstvo, siromaštvo ili bogatstvo, nazadak ili progres, rat ili mir u nekoj zemlji ili na nekoj granici neposredno uslovljavaju život i budućnost svih ljudi i naroda sveg čovečanstva.

Živimo u vreme najdubljih, najsvestranijih revolucionarnih promena ljudskog društva. Socijalizam u najrazličitijim vidovima, dejstvom objektivnih zakona razvitka društva i revolucionarnih akcija radničke klase, postaje svetski sistem. Ostvarivanje socijalizma, rađanje novog sveta i novih oblika života nije i ne može biti bez bolova i drama, patnji i posustajanja, jer tako je bilo i sa svim velikim što se rađa i stvara u životu i društvu. Ali čovečanstvo je već snažno zakoračilo u novu epohu.

Živimo u vreme koje zahteva od ljudi maksimalnu i organizovanu društvenu, političku i stvaralačku akciju na savlađivanju antagonističkih suprotnosti savremenog sveta i na usmeravanju društvenog razvitka ka progresu i miru, ka slobodi i srećnijem životu za sve.

Pripadamo radničkoj klasi i narodima koji su revolucijom i stvaranjem socijalističkih društvenih odnosa stupili u novu epohu svoje istorije. Pripadamo narodima koji su se borbom za slobodu i napredak u toku poslednje dve decenije vinuli do vrhunskih moralno-političkih ostvarenja savremenog čovečanstva.

U dosadašnjim kretanjima, svesnim socijalističkim akcijama, radostima i nedaćama čovečanstva, mi, jugoslovenski komunisti, uvek smo svakoj situaciji gledali pravo u oči, smelo, visoko podignute glave.

Uvek smo se borili da budemo ravnopravni deo međunarodnog radničkog pokreta, socijalističkih i svih pro-

gresivnih, miroljubivih i demokratskih snaga sveta; idejno smo se solidarisali i uvek pomagali, prema svojim snagama i mogućnostima, svaku akciju za mir, slobodu i socijalizam; radovali se svim pobedama slobode, demokratije i socijalizma crpući iz tih pobeda moralnu snagu i iskustvo za dalji rad. Kada naša buduća pokolenja budu čitala istoriju borbe za socijalizam, neće se zbog nas stideti. Ono što smo dosad bili, bićemo i ubuduće – verni pobornici internacionalizma, prijateljstva i bratstva među narodima.

Za budućnost kakvu želimo već smo izvojevali odlučujuće bitke. Ali mi se ne zadovoljavamo postignutim; mi sebi postavljamo još složenije i još teže zadatke. Jedinstvo naših redova uslov je da ih ostvarimo. Ciljevi i ideje koje smo upisali u svoj Program postaju vodilja naše borbe, obaveza i čast revolucionarnog života svakog jugoslovenskog komuniste.

Da bismo izvršili svoju istorijsku ulogu u stvaranju socijalističkog društva u našoj zemlji moramo sve svoje snage posvetiti tome cilju, biti kritični prema sebi i svome delu, biti nepomirljivi neprijatelji svakog dogmatizma i verni revolucionarnom stvaralačkom duhu marksizma. Ništa što je stvoreno ne sme za nas biti toliko sveto da ne bi moglo biti prevaziđeno i da ne bi ustupilo mesto onome što je još naprednije, još slobodnije, još ljudskije!

SADRŽAJ

I

MANIFEST KOMUNISTIČKE PARTIJE

PREDGOVORI

Predgovor nemačkom izdanju od 1872. godine 9
Predgovor ruskom izdanju od 1882. godine 11
Predgovor nemačkom izdanju od 1883. godine 13
Predgovor engleskom izdanju od 1888. godine 14
Iz predgovora nemačkom izdanju od 1890. godine 19
Predgovor poljskom izdanju od 1892. godine 22
Talijanskom čitaocu 23

MANIFEST KOMUNISTIČKE PARTIJE

Manifest komunističke partije 27
I Buržuji i proleteri 28
II Proleteri i komunisti 41
III Socijalistička i komunistička literatura 51
Registar imena 65

II

PROGRAM SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE

UVOD 69

Glava I

DRUŠTVENO-EKONOMSKI I POLITIČKI ODNOSI U SAVREMENOM SVETU 74

Glava II

BORBA ZA SOCIJALIZAM U NOVIM USLOVIMA 104

Glava III

MEĐUNARODNI POLITIČKI ODNOSI I SPOLJNA POLITIKA SOCIJALISTIČKE JUGOSLAVIJE 136

Glava IV

SOCIJALISTIČKA REVOLUCIJA U JUGOSLAVIJI 152
Društveni i politički izvori socijalističke revolucije u Jugoslaviji 152
Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija 160

Glava V

EKONOMSKI I POLITIČKI OSNOVI SOCIJALISTIČKE IZGRADNJE U JUGOSLAVIJI 170
Narodna vlast kao oblik diktature proletarijata 176
Društvena uloga i zadaci socijalističke države 180
Osnovni društveno-politički nosioci socijalističkog razvitka 185

Glava VI

DRUŠTVENO-EKONOMSKO UREĐENJE 192
Društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju i drugi oblici svojine 192
Položaj proizvođača i uloga države 198
Struktura društva i njegove unutrašnje protivrečnosti 203
Unutrašnje protivrečnosti u socijalizmu i njihovo prevazilaženje 213
Privredni sistem 216

Glava VII

POLITIČKI SISTEM VLASTI RADNOG NARODA 225
Društvena sadržina socijalističke demokratije u Jugoslaviji 225
Društveno samoupravljanje 231
Lična prava građana i uloga zakonitosti 243
Državna uprava i Jugoslovenska narodna armija 247

Glava VIII

FEDERACIJA I ODNOSI MEĐU NARODIMA JUGOSLAVIJE 251
Samoopredeljenje i ravnopravnost naroda 251
Bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije 254
Zadaci komunista u oblasti nacionalne politike 257

Glava IX

PRIVREDNA, SOCIJALNA I PROSVETNA POLITIKA 261
Opšta pitanja privredne politike 261
Poljoprivredna politika 272
Socijalna politika 278
Prosveta, nauka i kultura 284

Glava X

DRUŠTVENA ULOGA I IDEJNE OSNOVE SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE 292
Izgradnja socijalizma – svesno menjanje i usmeravanje društvenog razvitka 293
Komunisti – avangardna snaga socijalističkog kretanja 294
Za dalje razvijanje marksizma 294
Rukovodeća uloga i svesna akcija Saveza komunista Jugoslavije 296
Razvijanje inicijative masa i stvaralačka borba mišljenja na socijalističkim pozicijama 297
Prerastanje vlasti u ime naroda – u vlast radnog naroda 300
Komunisti u organima radničkog i društvenog upravljanja 301
Uloga komunista u Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije 302
Savez sindikata Jugoslavije – sastavni deo sistema socijalističke neposredne demokratije 304
Za svestranu afirmaciju omladine na svim područjima društvenog života 307
Problem ravnopravnosti žena 309
Rad i uloga stručnih, umetničkih i drugih udruženja 310
Odlučna borba komunista protiv antisocijalističkih pojava i tendencija 311
Politika Saveza komunista Jugoslavije u oblasti nauke, kulture i umetnosti 314
Idejna borba komunista protiv religioznih i drugih zabluda i predrasuda 316
Prisna povezanost komunista s najširim masama proizvođača – neophodan uslov socijalističkog razvitka 317
Socijalistički čovek – slobodna stvaralačka ličnost 319
Zakonitost društvenog kretanja i cilj revolucionarne delatnosti komunista – stvaranje komunističkog društva 320

34568 34 12 01234568

manifest

KOMUNISTIČKE PARTIJE I PROGRAM SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE